

Københavnsk sociolingvistik
festskrift til Frans Gregersen på 60-årsdagen

Gregersen, Frans; Kristiansen, Tore; Jørgensen, J. Normann; Pedersen, Inge Lise

Publication date:
2009

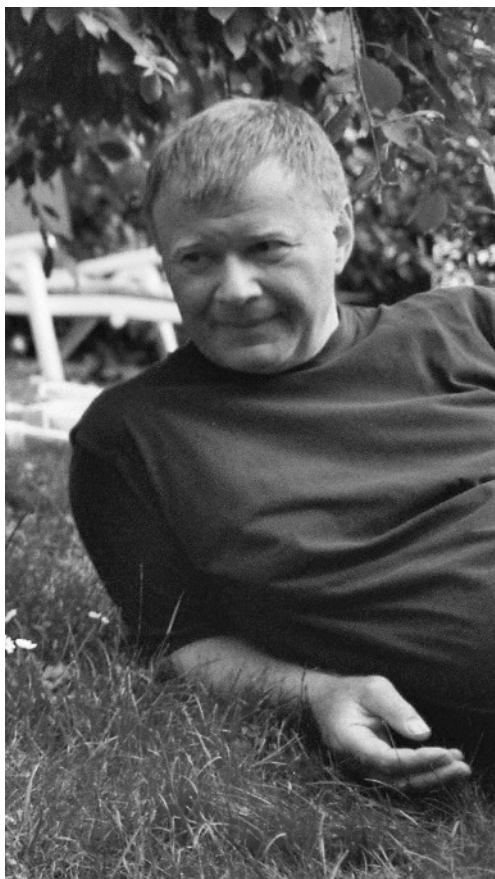
Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Gregersen, F., Kristiansen, T. (red.), Jørgensen, J. N. (red.), & Pedersen, I. L. (red.) (2009). *Københavnsk sociolingvistik: festskrift til Frans Gregersen på 60-årsdagen*. Novus forlag.

Københavnsk sociolingvistik

Grams Gregersen

Frans Gregersen

Københavnsk sociolingvistik

*Festskrift til
Frans Gregersen
på 60-årsdagen*

Redigeret af

Tore Kristiansen
J. Normann Jørgensen
Inge Lise Pedersen

NOVUS FORLAG
OSLO 2009

Boken er utgitt med støtte fra
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet
Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet
Svend Grundvigs og Axel Olriks legat

© Novus AS 2009.

ISBN 978-82-7099-512-7

Omslag: Ole Røsset

Trykk: Interface Media As, Oslo.

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Frans Gregersen 60 år

Hvis man vil mene at “københavnsk sociolingvistik” er alt for snævert som tilbageblik når Frans Gregersen fylder 60, så har man helt bestemt fat i en sandhed. Men sandheden har som bekendt både en kerne og mindst to sider. På den ene side: Det vidtrækkende udsyn og indsyn, langt ud over Valby bakke, har aldrig rokket ved fødselarens grundlæggende forankring i *København*; han har altid været københavnerv, i enhver tænkelig forstand. På den anden side: Midt i den vidtfavnende beskæftigelse med så meget andet, af både faglig og administrativ art, har Frans aldrig sluppet taget i det hjertebar – den efterhånden fyrreårige *sociolingvistik* – som han mere end nogen anden har stået fadder til i Danmark.

Netop Frans’ mange og alsidige kontaktflader gjorde det umuligt at tænke på at invitere bidrag fra kolleger og venner til et festskrift af den mere almindelige type. På tilsvarende vis måtte vi opgive enhver ide om at forsøge at dække den alsidighed der karakteriserer fødselarens tekstproduktion. Vi indså hurtigt at det eneste mulige, og dertil det eneste rigtige, ville være at hædre Frans på 60-årsdagen med en bog om *Københavnsk sociolingvistik*, skrevet af ham selv.

Det betyder at væsentlige emneområder i Frans’ produktion, såsom didaktik og videnskabshistorie, er tyndt repræsenteret i udvalget af tekster, ligesom litterære analyser er helt fraværende. Frans har selv været involveret i udvælgelsen. Bortset fra en vis skelen til tilgængelighed (jo sværere tilgængelig jo større mulighed for at komme med) er det først og fremmest hensynet til sammenhæng der har styret udvælgelsen.

Sammenhængen findes i fokuseringen på talesproget – københavnsk talesprog – og ikke mindst i perspektivet: Opgaven er ikke blot at beskrive og forstå hvordan talesproget varieres og forandres i brug, men også at frigøre talesprogets brug(ere) fra normative spændetrøjer af enhver art – herunder ikke mindst den ensrettende standardsprogsideologi der følger med skriftsprogsindlæringen i skolen. Sammenhængen findes i en utrættelig bestræbelse på at formidle at det kunne være anderledes. Perspektivet har altid været *utopiens mulighed*.

Det var perspektivet den gang i 1970’erne hvor sociolingvistikken slog igennem i form af Bernsteins kodeteori, og Gregersen m.fl. udgav bøger om *Klassesprog* (1974) og om hvordan utopien kunne realiseres *Gennem sproget* (1978), og dertil gennemførte *Projekt skolesprog* ved at tilbringe mange og lange *Skoledage* (1979) med at observere og analysere klassespecifik sprogbrug (arbejderklassens og middelklassens sprog-

2 • FRANS GREGERSEN 60 ÅR

koder) i de københavnske klasseværelser. Det var også perspektivet da Gregersen m.fl. i 1980'erne fik gang i "initiativområdet" *Dansk talesprog i dets variationer*, hvis vigtigste delprojekt foregik i København under det by-insisterende navn *Projekt bysociolingvistik*, og hvis resultater blev publiceret som *The Copenhagen Studies in Urban Sociolinguistics* (1991). I 1990'erne indgik perspektivet da Gregersen m.fl. gennemførte lærebogsprojektet *Dansk sproglære* (1996). Og fra og med 2005 indgår perspektivet i Gregersen m.fl.'s bestræbelser ved DGCSS (Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier) på at beskrive og forstå Danmarks forvandling i det 20. århundrede fra traditionelt dialektsamfund til post-moderne sprogsamfund.

Parallelt med at *utopiens mulighed* udgør den røde tråd i Frans' tænkning, udgør *samarbejde* den røde tråd i hans praksis. Alt hvad han laver, også i andre sammenhænge end de sociolingvistiske, foregår i samarbejde med kolleger. Når referencerne typisk hedder Gregersen m.fl., er det ikke fordi G kommer tidligt i alfabetet, men fordi det igen og igen er Frans der går i spidsen: initierer, inspirerer, leder og administrerer. Og han evner at gøre det på en måde så alle er glade og tilfredse – selv i sin aktuelle rolle som direktør for de mange ansatte i storbedriften DGCSS. I den rapport som netop er afleveret af et internationalt evalueringspanel, fremgår det gentagne gange at DGCSS fremstår forbilledligt godt som kollegialt miljø, ikke mindst i forhold til den unge forskergeneration. Det er en vurdering vi gerne underskriver, vi der underskriver dette forord og indgår i DGCSS' ledelse. Som inspirator og miljøskaber lever Frans Gregersen i sandhed op til den professorrolle han har haft siden 1996. Der findes ikke mange sociolingvister i dagens Danmark, uanset alder, som ikke føler at Frans på en eller anden måde har været dem en støtte på vejen. Vi er mange der ønsker ham tillykke i taknemmelighed.

Karakteristisk nok findes der i forvejen kun én eneste bog hvor Frans Gregersen optræder som eneforfatter. Det drejer sig om disputatsen. Den handler om strukturalismen i sprogvidenskabens – med særligt fokus på dens københavnske aftapning. Perspektivet er sprogvidenskabens frigørelse fra strukturalismen, og sociolingvistikken udpeges som utopiens mulighed. Det sker i en titel som ironisk nok er tale-sprogligt udsigelig: *Sociolingvistikens (u)mulighed* (1991). Det skriftsproglige udtryk synes at udsige uforudsigelighed: Det kunne være anderledes, men hvem ved om det kan realiseres?

Vi vil mene at Frans ved at lægge navn til denne samling af artikler, og ellers ved at kikke sig tilbage på hvad han har udrettet, med sindsro kan fastslå at *Københavnsk sociolingvistik* findes.

Frans Gregersen blev født den 7. april 1949 i den særlige konservative enklave midt i København som har fået lov at overleve under navnet Frederiksberg, og har aldrig forladt byen. For når man flytter til Espergærde med Karen, Andreas og Lars for at

bo i hus med have i mange år under drengenes opvækst, forlader man ikke socio-lingvistikens begreb om København (læs artiklen her i bogen om hvordan man undersøger københavnsk). Nu er Frans og Karen tilbage i en god gammel Frederiksberglejlighed på Gammel Kongevej.

Frans blev student fra Falkonergårdens gymnasium 1967 og begyndte at studere ved Københavns Universitet samme år. Så han nåede lige at gøre foråret 1968 med, efterhånden som næstformand i Studenterrådet (1969–1970). Der stod sammenlignende sprogvidenskab på hans studiekort da han blev indskrevet, men han endte, i 1973, med at aflægge den nys indførte hovedfagseksamen i lingvistik (som han i øvrigt selv som studenterrepræsentant var med til at konstruere). Det var en tid hvor de studerende blev, med Frans' egne ord, "egentlig uddannet som transformationsgrammatikere med alt hvad det medførte af ungdommelig overbevisning om at deltage i et studenteroprør, komplet med tilegnelse til Vietnamkrigens ofre af en berømt lærebog og artikelsamling og preprints direkte fra USA". Oplevelsen af transformationsgrammatikken som fagligt oprør bundede i at "vi var gennemgående enige med Chomsky i at strukturalismen havde været et videnskabsteoretisk naivt forsøg på at opnå den perfekte teori der kunne føre direkte fra data til grammatikken". Den største indflydelse på hans studier havde, ifølge hans eget udsagn, "Eli Fischer-Jørgensen, Henning Spang-Hanssen og måske især de to hovedlærere i lingvistik Una Canger og Niels Ege".

Derefter læste Frans sprogpsykologi, afsluttet med bifagseksamen i 1978, og havde i de år et nært samarbejde med fagets lærer, Jesper Hermann. De underviste sammen i "psyko- og sociolingvistik" og udgav lærebogen *Gennem sproget* (1978, svensk udgave 1980). Det teoretiske opgør med strukturalismen søgte nu med- og modspil hos ganske andre internationale navne: Bernstein, Labov, Rommetveit. Sprogvidenskabens data måtte være sprogbrug i dens samfundsmæssige sammenhænge. Frans stod centralt i de mange vigtige teoretiske og empiriske projekter op gennem 1970'erne: bogen *Klassesprog* (1974, 2. udgave 1975, 3. udgave 1979, svensk udgave 1976; udgivet sammen med Karen Sonne Jakobsen, Anders Mathiesen, Henning Salling Olesen, Anette Steen Pedersen og Palle Rasmussen), bogen *Børn, sprog og undervisning* (1975, 2. udgave 1980; udgivet sammen med Kirsten Reisby og Hans Vejleskov), tidsskriftet *Papir* (8 numre i årene 1974–1978; udgivet sammen med Jesper Hermann, Jan Katlev, Simo Køppe og Svend Erik Olsen), og ikke mindst den empiriske efterprøvning af bl.a. Bernsteins kodeteori på skolesprogets virkelighed i *Projekt skolesprog*, som var Frans' projekt som kandidatstipendiat (1974–1978), og som resulterede i tobindsværket *Skoledage* (1979, sammen med Hans Henrik Bayer, Anne-Marie Bech, Poul Blindum, Elisabeth Engberg-Pedersen, Frits-Verner Hansen, Jesper Hermann, Helle Theilgaard Jacobsen, Birthe Knudsen, Niels Kryger, Kirsten Larsen, Ole Gade Lorentzen, Harriet Bjerrum Nielsen, Ole Ravnholt, Kirsten Reisby, Niels Skall, Anne-Marie Søderberg og Ellen Sørensen). Dertil stod

4 • FRANS GREGERSEN 60 ÅR

Frans som forlagsredaktør (sammen med Jesper Hermann og Simo Køppe) bag den række af væsentlige bøger der udkom i *Gyldendals sprogbibliotek* i de år det eksisterede (1976–1984).

Det humanistiske fakultet ved Københavns Universitet nåede heldigvis at få Frans ansat som adjunkt i dansk i 1979 med løfte om oprykning efter et år. Det var først en midlertidig ansættelse, men som den allersidste på fakultetet slap han gennem nåleøjet til en fast stilling som lektor i 1980, lige før den lange ørkenvandring satte ind: Ti år uden stillingsopslag. Frans brugte tiden under 1980'ernes dødvande til at udbygge det fagkritiske perspektivs fundament. Ikke fordi fundamentet ikke var særdeles stærkt allerede i 1970'erne, men i kraft af det eftersyn grundlaget fik i løbet af 1980'erne, er det få der som Frans kan forholde sig kritisk indsigtfuldt til udviklingslinjerne i det danskfag og den sprogvidenskab han elsker så højt, og har gjort og gør så meget for at videreudvikle. I den forbindelse skal nævnes samarbejdet med Flemming Conrad om udgivelse af store mængder materiale vedrørende *Danskfagets historie* (1983), og samarbejdet med Simo Køppe om videnskabelige grundlagsproblemer (herunder udgivelserne *Videnskab og Lidenskab* 1985, *Idehistorie* I og II, 1994). Sidst men ikke mindst drejede arbejdet i 1980'erne sig om det gedigne værk om strukturalismen i europæisk, og især københavnsk, sprogvidenskab (*Sociolingvistikens (u)mulighed* I og II) som indbragte ham doktorgraden i 1991.

Samtidig var Frans i sidste halvdel af 80'erne stærkt involveret i at få sociolingvistikken ud af dødvandet. Sammen med Hans Basbøll, Inge Lise Pedersen og Jørgen Rischel udgjorde han den faste stamme i styringsgruppen for Statens Humanistiske Forskningsråds initiativområde *Dansk talesprog i dets variationer*, som ud over *Projekt bysociolingvistik* (også kendt som *Nyboderprojektet*, ledet af Frans Gregersen og Inge Lise Pedersen, med deltagelse af Jon Albris, Henrik Holmberg, Erik Møller og Ole Nedergaard Thomsen) også delvis finansierede to Næstved-projekter (det ene ved Jens Normann Jørgensen og Kjeld Kristensen, det andet ved Tore Kristiansen), og dertil til en vis grad inspirerede til det samtidige Odder-projekt (ved Bent Jul Nielsen og Magda Nyberg). Horisonten gik ikke ved Valby bakke da der blev inviteret lærerkræfter til et intensivt kursus over en uge i Karlslunde i august 1986. Undervisningen blev varetaget af verdens absolut førende sociolingvister: William Labov og Gillan Sankoff, James og Lesley Milroy. Også ellers og i al almindelighed har Frans altid haft en heldig hånd med at få de store sociolingvistiske navne til København, og ikke kun for den korte gæsteoptrædens skyld, men også på længere ophold.

Talesprogsinitiativet og dets resultater var vigtige i sig selv, men fremstår i dag i et helt andet lys i kraft af arbejdet ved DGCSS, som i sin kerne er en "gentagelse" af projekterne fra sidst i 1980'erne, samt af to tidligere projekter i Vinderup (ved Kjeld Kristensen) og Vissenbjerg (ved Inge Lise Pedersen), og af Køge-projektet fra 1990'erne (ved Jens Normann Jørgensen m.fl.). Efter den første menneskealder med båndoptagelser kan sprogvidenskabens for første gang skaffe sig talesprogsdata som

gør det muligt at studere “sprogforandring i virkelig tid”. Det kan man gøre ved at optage gamle informanter på ny og sammenligne deres sprogbrug fra dengang med nu. Igen var det Frans der så muligheden, greb den, og skabte Sprogforandringscentret, som ud over de tre underskrivere af dette forord har (haft) tilknyttet en række yngre danske forskere: Christina Fogtmann, Torben Juel Jensen, Dorte Greisgård Larsen, Marie Maegaard, Malene Monka, Janus Møller, Søren Beck Nielsen, Minna Olesen, Nicolai Pharaos, Christoph Hare Svenstrup, Jacob Thøgersen, og dertil en række udenlandske forskere, både ansatte og gæster.

I disse tider har Sprogforandringscentret naturligvis også et engelsk navn, LAN-CHART (Language Change in Real Time). Navnet er en ægte Frans-konstruktion. Nyboder-projektet har fra samme kilde fået navnet *Bysoc* (Bysociolingvistik), og Jørgensen & Kristensens Næstved-projekt hedder i Frans’ terminologi *Modsjæl* (Moderne sjællandsk). Den respektfulde leg med sproglige muligheder ligger ikke den sociolingvistiske professor fjernt. Dertil har centret et Internationalt Råd. Når man ser hvem der har sagt ja til forespørgslen om at sidde i det råd, aner man noget om hvilken respekt og interesse det afføder globalt når Frans Gregersen griber muligheden og skaber noget i København (se www.dgcss.dk).

København, februar 2009

Tore Kristiansen

J. Normann Jørgensen

Inge Lise Pedersen

PS: Med hensyn til de sider af Gregersens virke der ikke har direkte med københavnsk sociolingvistik at gøre, vil vi henvise til netadressen <http://inss.ku.dk/ansatte/cv/?personid=36761>. Her vil man blandt andet finde oplysninger om en mangeårig meget omfattende og betydningsfuld indsats som medlem af, og ofte formand for, et utal af de nævn, råd og udvalg der planlægger og styrer på de højere niveauer i uddannelsessystemet. Også med hensyn til Gregersens bibliografi vil vi henvise til denne adresse.

Tabula Gratulatoria

Afdeling for Dialektforskning,
Københavns Universitet
Jens Allwood, Göteborg
Olaf Almenningen, Oslo
Jens Kristian Andersen, København
Lena Wienecke Andersen, København
Nina Møller Andersen, København
Torben Andersen, Aalborg
Carl Bache, Odense
Peter Bakker, Aarhus
Jóhanna Barðdal, Bergen
Hans Basbøll, Odense
Poul Behrendt, København
Bente Maegaard, Valby
Kjell Lars Berge, Oslo
Bévort Inger, København
Michael Blegvad, København
Simon Skovgaard Boeck, København
Kasper Boye, København
Gösta Bruce, Lund
Endre Brunstad, Bergen
Bull Tove, Tromsø
Birgit Christensen, Vanløse
Johnny Christensen, Frederiksberg
Simo Køppe og Anne Marie Dam,
Frederiksberg
Dansk Sprognævn, København
DGCSS, København
Dialekt-, ortnamns- och folkminnes-
arkivet i Göteborg
Kirsten Drotner, Odense
Dorthe Duncker, Holte
Per Durst-Andersen, Frederiksberg
Sten Ebbesen, København
Birgit Eggert, København
Inger Ejskjær, Frederiksberg
Carsten Elbro, København

Nikolaj Frydensbjerg Elf, Odense
Elkan v./Mikael Elkan, København
Elisabeth Engberg-Pedersen,
København.
Anne Fabricius, Hillerød
Ole og Inge Feldbæk, Charlottenlund
Eli Fischer-Jørgensen, Virum
Charlotte Frantzdatter, København
Maja Bissenbakker Frederiksen,
København
Niels Werner Frederiksen, Birkerød
Britta Olrik Fredriksen, København
Karsten Friis-Jensen, Frederiksberg
Jan Terje Faarlund, Oslo
Armaq Grove, København
Arne Grøn, København
Nina Grønnum, København
Gudiksen AsgerdAsgerd Gudiksen,
København
Hartmut Haberland, Roskilde
Anita Berit Hansen, København
Anne Mette Hansen, København
Jan Heegård og Ida E. Mørch,
København
Lars Heltoft, Vedbæk
Jesper Hermann, København
Michael Herslund, Frederiksberg
Hans Hertel, København
Frøydís Hertzberg, Oslo
Ebba Hjort, Frederiksberg
Bente Holmberg, København
Anne Holmen, København
Henrik Hovmark, Valby
Adam Hyllested, København
Catharina Nyström Höög, Uppsala
Stian Hårstad, Trondheim
Kirsten Haastrup, København

8 • TABULA GRATULATORIA

Ulla og Niels Haastrup, Hvidovre
 Gitte Holten Ingerslev, København
 Institut for Engelsk, Germansk og
 Romansk, Københavns Universitet
 Institut for Nordiske Studier og
 Sprogvidenskab, Københavns
 Universitet
 Institut for Sprog og Kommunikation,
 Syddansk Universitet, Odense
 Institutionen för nordiska språk,
 Uppsala universitet
 Ann-Marie Ivars, Helsingfors
 Birgitte Jacobsen, Nuuk
 Henrik Galberg Jacobsen,
 Frederiksberg
 Ernst Håkon Jahr, Kristiansand
 Karen Sonne Jakobsen, København
 Lisbeth Falster Jakobsen, København
 Pia Jarvad, Ålgårde
 Eva Dam Jensen, Dragør
 Eva Skaft Jensen, Roskilde
 Inge Lise Pedersen og Jørgen Steen
 Jensen, Frederiksberg
 Jørgen Nørby Jensen, København
 Torben Juel Jensen, Roskilde
 Viggo Bank Jensen, Søborg
 Anita Ågerup Jervelund, København
 Clara Johansen, Vanløse
 Marianne Johansen, Valby
 Olle Josephson, Bagarmossen
 Holger Juul, København
 Bent Jørgensen, København
 Henrik Jørgensen, Århus
 Jens Normann Jørgensen, Dragør
 Jan Katlev, Frederiksberg
 Dorte Kobbeltvedt Madsen,
 København
 Tore Kristiansen og Lillian Simonsen,
 Næstved
 Gjert Kristoffersen, Bergen

Ellen Krogh, Odense
 Lars Anders Kulbrandstad, Hamar
 Simo Køppe og Anne Marie Dam,
 Frederiksberg
 Erik Hviid Larsen, Allerød
 Niels-Erik Larsen, Hvalsø
 Pernille Lemvig-Fog, København
 Xavier Lepetit, København
 Svein Lie, Oslo
 Gunner Lind, Valby
 Flemming Lundgreen-Nielsen,
 København
 Anu Laanemets, Tartu
 Bente Maegaard, Valby
 Marie Maegaard, København
 Inger Mees, Frederiksberg
 Johan Myking, Isdalstø
 Brit Mæhlum, Trondheim
 Jan Heegård og Ida E. Mørch,
 København
 Marita Akhøj Nielsen, København
 Søren Beck Nielsen og Anne
 Smedegaard, København
 Peter Juul Nielsen, Helsinki
 Jenny Nilsson, Göteborg
 Bengt Nordberg, Uppsala
 Nordisk Forskningsinstitut,
 Københavns Universitet
 Jens Nørgård-Sørensen, Fredensborg
 Thomas Olander, København
 Helge Omdal, Kristiansand
 Toril Opsahl, Oslo
 Aud-Kirsti Pedersen, Tromsø
 Ellen Miriam Pedersen, Valby
 Inge Lise Pedersen og Jørgen Steen
 Jensen, Frederiksberg
 Bettina Perregaard, Charlottenlund
 Ib Poulsen, Roskilde
 Bent Preisler, Roskilde
 Alma Rasmussen, Roskilde

TABULA GRATULATORIA • 9

Ole Ravnholt, Stubbekøbing
 Curt Rice, Tromsø
 Karen Risager, Roskilde
 Anna-Grethe Rischel, Birkerød
 Ursula Ritzau, Baden
 Bente Rosenbeck, København
 Hanne Ruus, Virum
 Unn Røyneland, Oslo
 Helge Sandøy, Bergen
 Elisabeth Selj, Oslo
 Seminariet för nordisk namnforsk-
 ning, Uppsala
 Hanne Gram Simonsen, Oslo
 Tore Kristiansen og Lillian Simonsen,
 Næstved
 Søren Beck Nielsen og Anne
 Smedegaard, København
 Hilde Sollid, Tromsø
 Peter Springborg, København
 Jakob Steensig, Århus
 Margareta Svahn, Uppsala
 Gitte Svanov, København
 Bente Ailin Svendsen, Oslo

Christoph Hare Svenstrup, København
 Mats Thelander, Uppsala
 Ole Nedergaard Thomsen, København
 Jacob Thøgersen, København
 Ole Tøgeby, Århus
 Arne Torp, Jar
 Gitte Harding Transbøl, Frederiksberg
 Øystein A. Vangsnes, Tromsø
 Kjell Ivar Vannebo, Asker
 VIA University College, Århus
 Sten Vikner, Århus
 Lars S. Vikør, Oslo
 Thora Vinther, Hillerød
 Arnfinn M. Vonen, Oslo
 Geirr Wiggen, Oslo
 Niels Erik Wille, Hedehusene
 Agnes Witzke, København
 Keld Zeruneith, Høng
 Per Øhrgaard, Berlin
 Bjarne Ørsnes, Berlin
 Leila Mattfolk og Jan-Ola Östman,
 Sibbo

Tore Kristiansen, J. Normann Jørgensen og Inge Lise Pedersen (red.):
Københavnsk sociolingvistik
Udvalgte artikler af Frans Gregersen udgivet i anledning af hans 60årsdag

Indhold

Forord ved redaktørerne 1

Tabula Gratulatoria 7

Intro

1. Sprogpolitik for folket, ikke for profitten (1998) 13

Literacy

2. The Conspiracy against Letters (1987) 33

3. Det hele begyndte med skriften (1999) 48

Sprogteori

4. God og dårlig eklekticisme (2000) 72

5. Hvor dansk? (1994) 89

6. Historicitet og situation (1990) 113

7. Some notes on historicity (2003) 131

Sociolingvistik

12 • INNHOLD

8. Relationships between social class and language usage (1979)	138
9. Why Sociolinguistics ought not to have a future (2000)	160
10. Some Problems with the Labovian Paradigm (1995)	168
11. Et kritisk blik på sprogets magt og videnskaben om den (2005)	183
12. Hvordan undersøger man københavnsk? (1989)	197
13. Afvigeren og gruppen, gruppen og klassen, klassen og normen: Om stil og identitet (1991)	211
14. Sociolingvistikkens forandringer. Indledende knæbøjninger før Projekt Bysociolingvistik eventuelt genoptages (1999)	224
15. Sociolingvistikkens betydning (1993)	252
16. Mellem sociolingvistisk determinisme og voluntarisme (2005)	261
17. Postmoderne talesprog (1995)	271
Indeks	275

Oplysninger om hvor artiklerne er publiceret første gang, findes efter hver artikel

1. Sprogpolitik for folket ikke for profitten

Det demokratiske paradoks

Forleden dag var den ny programdirektør for Danmarks Radio som i virkeligheden er Danmarks fjernsyn i studiet som dagens profil. Han blev interviewet om sine planer om at etablere en ny TV-kanal der både skal supplere og konkurrere med den vi har nu. TV-direktøren hedder Bjørn Erichsen og han havde et problem. Hver gang han skulle argumentere for at der måtte ske noget nyt var hans argument at DR taber seere. Og hver gang interviewerens så spurgte ham om det argument for fornyelse ikke førte lige over i populisme slog han syv kors for sig. Jens Olaf Jersild – som interviewerens i PROFILEN hedder – spurgte fx Bjørn Erichsen om det bedste så ikke ville være at sende Underholdning hele tiden på den ny TV-kanal. Det mente TV-direktøren viste en 'utrolig arrogance'. Den selv samme arrogance som han selv viste ved ustandselig at henvise til at der også ville komme oplysende programmer på den ny TV-kanal – så helt populær ville den altså ikke blive.

Et par dage efter var den gal igen. Filmkritikerne havde først givet en Bodil til en film som ingen ville se og nu var de alle sammen begejstrede for en ny dansk film ved navn Portland som publikum lige så hjerteløst svigtede. Dermed havde filmkritikerne – sagde en af dem, Informations Morten Piil – mistet deres troværdighed. Og for at det ikke skulle være løgn meddelte Politiken så lørdag d. 4. maj at "Mens der var sort af mennesker på Langelinie foran containerskibet Knud Mærsk, var der masser af plads på kulturbyens store containerudstilling, som åbnede i går."

Det demokratiske paradoks viser sig i disse år i alle dele af kulturpolitikken. Når man lader markedet styre, og 'giver folk hvad de vil have' så viser det sig at det i det store og hele er noget som de professionelle med det afslørende navn 'kritikerne' synes er noget møg, og når man laver den slags programmer som kultureliten – for nu at bruge et uhensigtsmæssigt upræcist ord – synes er godt fjernsyn, så slukker folk i det store og hele eller foretrækker at huske Tandbørsten til Lykkehjulet. Paradokset består i at folket tilsyneladende ikke ved hvad der er godt for det og at dem der ved hvad der er godt ikke har det folk bag sig som de mener de i én eller anden forstand repræsenterer.

Debatten har ædle aner: Lige siden romantikerne overhovedet opfandt folket har den stået på med vekslende styrke. Jeg skal nu bevise denne hasarderede påstand ved

14 • KØBENHAVNSK SOCIOLINGVISTIK

at spille et stykke af en gammel optagelse fra Danmarks Radio dengang det udelukkende var radio. Det er en bid af en diskussion mellem Aage Hansen, Karl Bjarnhof, Poul Henningsen og den mand hvis sal vi står i lige nu, Paul Diderichsen. Vi kommer ind i slutningen:

Poul Henningsen: Men lad os nu også slå til lyd for demokratiet i sproget til allersidst. Det vi der er sket så meget politisk og og socialt at demokratiet må på en eller anden måde få sin plads i sproget. Og der er det desværre ikke demokratiet men middelstanden der efterhånden præger det. Og det er en ulykkelig udvikling den stemmer med den politiske udvikling og jeg beklager den.

Paul Diderichsen: Men hvad er så demokrati? For hvis der er et flertal i folket der er snobber så er det demokratisk at være snob. Ellers kan jeg ikke finde på nogen måde at definere demokrati på.

Poul Henningsen: Det er en en det er en en iagttagelse det der det er ikke efter min mening en definition på demokratiet.

Paul Diderichsen: Næ men kan man

Poul Henningsen: Det må ikke bare være folket men det må også være det frigjorte folk der bestemmer demokratiet. Hvis folket hænger tilbage i traditioner så kan demokrati være alting.

Paul Diderichsen: Ja og hvis folket er bundet af naturalisme naturalistiske dogmer så

Poul Henningsen: Så kan det også være det naturligvis men det ville jeg ikke kalde demokrati.

Karl Bjarnhof: Men hvis jeg må sufflere så er det jo altså dette med demokratiet som man aldrig bliver som man aldrig når men

Paul Diderichsen: Jeg tror det er meget farligt i kulturelle spørgsmål at bruge ordet demokrati for skal det have en mening så kan det ikke betyde andet end flertalsvælde og flertallet og navnlig middelstanden som Poul Henningsen næ- hen- tyder til har ikke i særlig grad været kulturskabende. Det er altid snævrere kredse det er enere og bestemte grupper af personer som ikke tæller meget med deres stemmesedlers vægt.

Poul Henningsen: Må jeg sige en eneste ting: Demokrati kan også være et mål.

Det virker som om PH har prøvet det her før. Han slår et slag for demokratiet i sproget, mener det er middelklassen – som han og Diderichsen åbenbart er ganske enige om ikke er kulturskabende – der har sat sig på sproget, men det bør i stedet være folket der erobrer det. For Diderichsen er det ikke bare noget sludder men også 'en farlig leg med ord'. Demokrati er flertalsvælde og hvis flertallet er snobber er der ikke noget at gøre ved det. Ordet 'snob' forudsætter en mild men umisforståelig afstandtagen og dermed en i egentlig forstand bedre vidende taler. Også her synes PH og

1. SPROGPOLITIK FOR FOLKET IKKE FOR PROFITTEN • 15

Diderichsen at være enige, de ved begge bedre end folket. Men den ene er optimist, den anden pessimist. PH tror folket kan blive frigjort eller kan frigøre sig selv – det tror Diderichsen ikke på. Det viser sig med al ønskelig tydelighed i Diderichsens posthume behandling af problematikken i *Sprogsyn og sproglig opdragelse* fra 1968. Først følger diagnosen:

Det teoretiske grundlag for skolens opdragelse til sprogrigtighed er rationalismens logiske grammatik (analogiprincippet) og dens tro på sprogundervisningens formative kraft; dens sprogsociologiske basis er det 19. årh.s borgerlige samfund med en kulturelt toneangivende stand af akademikere og embedsmænd. Dette fundament undergraves mere og mere fra alle sider: gymnasielærernes opdragelse til historisk-naturalistisk sprogopfattelse, skriftsprogets nyere udvikling, sprogsociologiske omlejringer og nye pædagogiske synspunkter (s. 186).

Men derefter følger en bemærkelsesværdigt beskeden vision om et større råderum for varianter hvor det klareste synspunkt netop er formuleringen af en modsætning:

Man kommer ikke uden om konflikten mellem det sociale lighedskrav og ønsket om at åbne elevens øjne for glæden og værdien af et bevidst arbejde med den sproglige form (s. 188).

Det er klart at modsætningen her er mellem natur og kultur: Diderichsen mener at det naturalistiske synspunkt hvorefter de former der er, er acceptable, er en fejlslutning; noget er ikke bare godt fordi det *er*. At tale om den naturalistiske fejlslutning kræver til gengæld en norm og så er vi tilbage ved udgangspunktet: Hvilken norm skal der rettes ind efter? Hvis norm?

Det er et åbent og meget interessant spørgsmål hvad en norm egentlig er for noget. Vikør skelner i *Språkplanlegging* mellem internaliserede og fastsatte normer og fastslår på side 69 i den ny udgave at “dei internaliserte normene er *primært munnle-ge*, mens dei fastsette normene er *primært skriffilege*.” Her taler Vikør om to forskellige normtyper. Men norm og normativ er beslægtet og norm bruges også som evaluerende term. Joseph mener fx at normen er et overbegreb, hvis eksistens ikke kan eftervises andet end som kvalitetsmålestok og holdningsparadigme. Joseph citerer Vendryes for at det bedste fransk er “an ideal in search of itself but never finding itself; it is a force in action definable only by the goal toward which it is headed; it is a potential reality that never comes about; it is a becoming which never happens” (Vendryes 1921 efter Joseph 1987: 161). Det spændende er naturligvis at finde ud af hvad der er det fælles ved de internaliserede normer, som man må gå ud fra er ubevidste i hvert fald indtil grammatikeren eller fonologen afslører dem, og så de fastsatte normer, som er født bevidste. Det fælles må vel netop være at de tillader kvalitetsbedømmelser, ikke bare om en given sprogbrug er forkert, en fejl eller lignende, men også og nok så vigtigt hvor alvorlig fejlen er, hvor forkert en given sprogbrug er.

En norm er og bliver en kvalitetsmålestok og det er for sprogforskningen det afgørende, for det fastlægger forskellen mellem *deskription*, beskrivelse af det folk gør, også hvis det er i modstrid med hvad de siger de gør, og *præskription*, nemlig fastsættelse af hvad folk *bør* gøre.

Sprognormering er pr. definition at fastsætte normer og det vil altså sige at fastslå hvad der er fejl og hvor forkerte de forskellige afvigelser er. Sprognormering har gerne karakter af at en bestemt sprogbrug fremhæves som efterstræbelsesværdig. Det er fx den – oftest implicite – begrundelse for at læse god litteratur i en del af uddannelsessystemet. Det implicite er imidlertid ikke nok for sprogforskningen, netop fordi en sådan form for sprognormering ikke tillader nogen afgørelse af afvigelsers art, bl.a. hvor alvorlige fejlene er. Man indskrænker sig til et 'sådan har de bedste skribenter aldrig skrevet.' Men fejl må beskrives og vægtes. Det kommer jeg tilbage til.

Sprogpolitikens rammebetingelser, skriftlighed i samfundet

I Diderichsens bog efterlyses sprogsociologiske undersøgelser. Det var i 1968. Men hvad er nu sprognormeringens problemstilling i dag? Er der makrosociolingvistiske indicier for at sprognormeringens vilkår er ændret? Jeg gennemgår først de seneste læseundersøgelser, som bekvemt er samlet i Bente Eriksen Hagtvet, Kjell Vannebo og Frødis Hertzbergs antologi om *Ferdigheter i fare?*

Udgangspunktet er at man i en del af de literate samfund er blevet opmærksom på at literate samfund meget sjældent er gennemliterate, *literacy* er altid *restricted literacy*. Dette er baggrunden for at man har gennemført store kortlægninger af hvem og hvor mange der ikke er i stand til at læse godt nok. Da adverbialt 'godt nok' er historisk variabelt følger her et par oplysninger om relevante statistikker:

I Skautrups danske sproghistorie kan man i bind IV s. 6 og 7 finde to grafer der viser antal jernbanerejser pr. individ fra 1866 til 1960 og antal brevforsendelser pr. individ fra 1860 til 1957. Begge kurver er stærkt stigende. Det skulle såmænd ikke undre mig om kurvens stigning fortsatte til nu, men alligevel ved vi alle at der ikke skrives breve mere, eller rettere at der ikke skrives breve af samme kompleksitet og omfang, som før. Brevskrivning er blevet afløst af telefonsamtaler. Her på det sidste er brevskrivning som sidste udvej endda blevet afløst af telefonsvareren. Her er der således tale om at skriftlighed er blevet til mundtlighed. I andre sammenhænge er skriftligheden blevet modificeret. I stedet for mere eller mindre velforberedt at tale til en telefonsvarer kan man skrive til en e-mailadresse. Og så håbe at posten bliver åbnet regelmæssigt. Normerne for korrekthed på e-mail er interessante. Der er meget der tyder på at tolerancen for variation er ekstremt meget større på denne form for skrift end på andre. For nogle år siden tog man noter ved forelæsninger på universitetet. Det gør man stadigvæk i en vis udstrækning men ofte fotokopieres overheads eller der er et præfabrikeret

1. SPROGPOLITIK FOR FOLKET IKKE FOR PROFITTEN • 17

støtteark som har samme funktion og som er autoriseret og garanteret korrekt for det er forelæseren selv der har lavet det. Her er skriftligheden gået tilbage fra aktiv til passiv, fra skrivning til læsning. Endnu tidligere excerperede man og skulle dermed opfylde de karakteristiske krav til akribi. Ingen af delene gør man mere; man fotokopierer og snart *downloader* man, lader maskinen og dens programmer om akribien.

Skriftligheden har i det hele taget mistet terræn også hos dem der før havde den.

Hvad så med læsning. Her er resultaterne to helt klare: Der er en stor gruppe der læser dårligt og gruppen er blevet større, i hvert fald i Danmark. Man taler om Matthæus-effekten, dvs. at man går fra en normalfordeling med overvældende mange middelhøje og rigtig få meget gode og meget dårlige til en to- eller trepuklet fordeling med temmelig mange virkelig gode læsere og forbløffende mange rigtig dårlige (Rygvoild 1994: 73). Et resultat fra den store sammenlignende læseundersøgelse som kom for et par år siden og vakte opsigt, i hvert fald i Danmark, kan her bringes som illustration. Til stor fortørrelse for danskerne ligger det danske gennemsnit for 3. klasses elever rigtig dårligt. Der blev prøvet læsefærdigheder i en række genrer. Særlig resultatet fra fortællende tekst er signifikant, idet det af tabellen hos Tønnessen (1994: 133) fremgår, at danskerne havde både de absolut set bedste og de absolut set dårligste i den samlede population. Spredningen var med andre ord enorm.

Men ikke bare spredningen blandt eleverne sådan at det er endog meget svært at forbinde noget interessant med et gennemsnitstal, springer i øjnene. Selve fænomenet læsning er stærkt broget lige så snart man går tættere på sagen, så broget at det truer med at falde fra hinanden. Det fremgår af Carsten Elbros store undersøgelse i Danmark at når man sætter 445 voksne danskere til at læse en pristabel fra et rejsekatalog og beder dem om at finde en pris for en bestemt rejse, så kan 86 % af dem gøre det rigtigt. Men beder man de samme mennesker om at finde ud af rabatordningen er det kun 21 % der kan. Kun 18 % har udført begge dele korrekt. Og sammenligner man de forskellige teksttyper kommer man frem til med Elbro m.fl.s ord at: "Opgørelsen af løsningerne viste meget store forskelle mellem hvor mange der svarede rigtigt på de enkelte opgaver." (s. 59). Ruth Vatvedt Fjeld siger om sin undersøgelse af voksne sosialklienters læse- og skrivefærdigheder: "Noe som jeg fandt tankevekkende i mitt materiale, var at leseforståelsen varierede sterkt for ett og samme individ mellom de forskjellige teksttypene." (s. 206).

Det man undersøger når man undersøger mødet mellem tekst og læser er således noget meget komplekst. Man kan rette opmærksomheden mod læserne eller mod teksterne. I det sidste tilfælde ville man sige at tekster som rejsekatalogets oplysninger om rabat var for svære at forstå og at de var det med en hensigt, nemlig den at folk ikke opdagede rabatterne. Det er en helt anden konklusion end den at så og så mange ikke kan læse teksten og forstå den.

Det fremgår af de samlede undersøgelser at der er en sammenhæng mellem uddannelsesniveau og læsefærdighed, at der er et komplekst mønster af sammenhænge mellem køn og læsning og at læsekrav på jobbet har en betydning.

Generelt er det sådan at folket læser dårligere end eliten og at læsning er bedre end skrivning, så folket skriver både mindre og dårligere end eliten. Der er selvfølgelig store vanskeligheder med at fremsætte så bastante udsagn men de er nødvendige for det videre ræsonnement. På den ene side er der nemlig ingen tvivl om at alle læser bedre nu end før. På den anden side ligger der i begrebet funktionel analfabetisme en relation mellem samfundets krav og de muligheder samfundsmedlemmerne har for at leve op til dem. Da nu samfundets krav på læsefærdigheder har været stærkt stigende *navnlig i uddannelsessammenhænge* kan man komme frem til de nordiske literate samfunds paradoks: Afstanden mellem krav og færdigheder bliver større for en større gruppe i bunden af uddannelsespyramiden, ikke nødvendigvis i bunden af samfundet. Dem der læser dårligt i dag læser relativt meget dårligere *i forhold til hvad de skal kunne læse* end dem der læste dårligt for 25 år siden. Dette er baggrunden for normeringsproblem nummer 1, det folkelige problem:

Gavner det dårlige læsere at man opretholder en fast skriftnormal? Eller er det omvendt sådan at hvis skriften afspejler variationen i samfundet så hjælper det de dårlige læsere til at knække koden i og med at deres eget talesprog kan skrives ned?

I alle læseundersøgelser ser man på hvor godt folk læser. Der findes også undersøgelser af hvor meget folk læser. De viser som regel store kønsforskelle både mht. kvantiteter og mht. teksttyper (se Tønnessen 1994 og Danielsen 1994). Den seneste danske undersøgelse bygger på børns egne oplysninger. Den viser "at et skred i skolebørnenes læsevaner kan være under udvikling. Bevægelsesretningen synes at gå bort fra det skrevne ord (bøgerne) og over imod det lettere fordøjelige billedmedium". (Andersen 1995: 31). Og den allersidste undersøgelse viser ifølge avisreferaterne en nedgang på 30% over 6 år for unges avislæsning.

Men det vi egentlig har brug for er sammenlignende tidsstudier med et kvalitativt islæt. Lad mig forklare hvad jeg mener. Da man for mange år siden ville undersøge hvordan sproglig stimulering og sproglig udvikling hang sammen, lavede man et forsøg hvor man optog alt med en båndoptager der var programmeret til at gå i gang på et tilfældigt tidspunkt og slå fra igen efter et tilfældigt tidsrum. Den familie man optog, bestod af en spansktalende far og en engelsktalende mor. De boede i USA og havde fjernsynet kørende hele tiden. Ud fra det rent kvantitative bombardement skulle man tro at det lille barn i familien lærte femten-tyve gange så meget engelsk som spansk, men det var ikke tilfældet. Der var nemlig tale om at samværet mellem fader og barn (og mellem moder og barn) var kvalitativt af en anden art end relationen mellem barn og tv. Barnet blev bilingvalt.

På samme måde har vi brug for at få undersøgt ikke bare hvor meget unge mennesker læser og hvor meget de ser fjernsyn men også nok så meget *hvilken vægt oplevelserne har i deres liv*. Jan Lindhardt sagde forleden, at skønlitteraturen ikke længere

1. SPROGPOLITIK FOR FOLKET IKKE FOR PROFITTEN • 19

var den vigtige kilde til oplevelser og erfaring den var for hans – og min – generation. Den rolle er overtaget af film, fjernsyn og video. Jeg siger film først fordi det er denne blanding af tale, billeder, lyd og musik der har erstattet den fortællende roman. Og vi taler her slet ikke om et fænomen der adskiller folket fra eliten. Det betyder at selv børn af meget læsende forældre formentlig har læst meget mindre – signifikant meget mindre – sammenhængende tekst end generationen før dem. Da kravene på skrivefærdigheder som nævnt er stigende får vi det næste normeringsproblem nr. 2, elitens problem:

Gavner det elitens unge med en fast skriftnormal? Eller er det tværtimod sådan at variation også i dette tilfælde er tingenes orden sådan at dér hvor der faktisk skrives forkert, dér er sproget i udvikling, sådan at en fast skriftnormal direkte kan hindre gavnlige sprogudviklinger? Og betydelig mere udfordrende for sprogfolk: Hvori kan den norm bestå som tillader os at lære elitens unge at skrive deres modersmål?

Man kan nemt komme til at tro at de to normeringsproblemer handler om det samme. Det gør de vist nok slet ikke. Det første, altså folkets problem, har jeg egentlig ikke så meget at sige om. Det er min fordom at det første fornødne når det drejer sig om læseindlæring er at koble tale og skrift, skrivning og læsning. Jeg er overbevist om at en væsentlig del af læseindlæring er at fatte skriftens forhold til talen. For voksne læsere kan det gøres betydelig mere eksplicit end for børn men det stiller så krav om lærebogsmateriale som både viser den enkle pointe at skriften afspejler en tale og altså er et sekundært symbolsystem og går videre til den lige så vigtige oplysning at skriften har selvstændiggjort sig i løbet af det årtusind vi har haft den. Den første pointe bankes formentlig nemmest ind ved at arbejde med tre symbolsystemer, lydskrift, normaliseret talesprogsgengivelse og skriftnormal. Får eleverne først forståelsen af hvordan de tre gengivelsesformer hænger sammen, så har de forstået noget vigtigt.

Den anden pointe må efter min mening kræve at eleverne – og jeg taler stadig om de *unge og voksne* læsesvage – får et kort og anskueligt kursus i skriftens historie og de brugssfærer hvor den er vigtig i det moderne samfund. Dermed kan man komme ind på at der kan siges ting på skrift som faktisk ikke kan siges og kun med møje læses op. Som et drastisk eksempel har jeg taget noget fra en universitetsopgave fra et kursus i humanistisk videnskabsteori. Opgaven handler om sprogsyn hos den danske filosof K. E. Løgstrup. Der står:

For menneskeheden gælder altså dette, at den konstant er nær ved verden grundet den afstandsløse sansning. Menneskehedens sprog er til alle tider og alle steder en ægte udlægning/tydning af omgivelserne. Sproget er dog ikke afstandsløst, men skaber netop den afstand til forekomsterne, som gør transcendenzen mulig. For det enkelte menneske gælder det samme vedrørende sansningen, men da det enkelte menneske er en historisk størrelse, føder det ikke selv sit sprog, men fødes til et allerede eksisterende sprog. Dog er det

enkelte menneske ved dets formidable åbenhed altid direkte og ufortolket i dets relation til verden, og selv om dets sprog er overtaget, bevarer det dets lødighed i kraft af et af Løgstrup indført begreb: fortrolighedsplaner.

Disse fortrolighedsplaner er erfaret viden om ordenes indhold/betydning, og bliver til ved den parallel-information som sprog og sansning udgør i det historiske liv.

Når jeg har taget dette citat er det ikke fordi jeg synes det er en dårligt skrevet opgave eller noget i den stil. Nej, det slog mig simpelthen at i denne opgave så man for fuldt drøn hvorfor der overhovedet er et elitens problem: De unge studerende er givetvis gode til at snakke. Hvorfor skriver de så ikke bare som de taler? Citatet viser at det gør de ikke fordi skriften skal kunne meget mere eller måske snarere noget helt andet end talen. Den skal kunne gengive argumenter som er så komplekse og som bygger på så omhyggeligt definerede begreber at de ikke kan siges. Så simpelt er det.

Skriften har med andre ord selvstændiggjort sig så meget at der ikke er andre modeller for den end *andet skriftsprog*. Og det læser de unge ikke, ja det vil sige her er der altså en der har gjort det. I kunne synes at citatet er helt uforståeligt og ikke hænger sammen. Jeg ved derimod – for jeg har læst det hele – at hvert ord i denne bid tekst er velovervejet og med omhu defineret ved henvisning til Løgstrup-steder eller ved egen tekst tidligere i opgaven.

Vi går nu over til elitens problem, som *måske* er et generationsproblem. Hvis jeg har ret i at de unge læser for lidt til at kende skriftsproget så kan man hermed forklare det påfaldende sammenbrud af skriftnormer på alle områder som hersker i det danske uddannelsessystem. Og læg vel mærke til at det er vores egne børn jeg taler om, de børn og unge som udgør toppen af en ungdomsårgang rent uddannelsesmæssigt. De kan ikke skrive, påstår jeg. Hvordan kan jeg påstå det?

Det er ikke så simpelt at svare på for der er i virkeligheden tale om to spørgsmål: Det ene hedder: Hvilken empirisk baggrund har jeg for at sige det jeg sagde. Det andet hedder hvilken teoretisk baggrund har jeg for at sige det jeg sagde. *First things first*. Min baggrund er at jeg har været censor ved studentereksamen i skriftlig dansk i nogle år nu, at jeg jævnlig lige som jer retter skriftlige opgaver og at jeg i begge funktioner har bemærket at selv velbegavede, tænkssomme unge mennesker laver fantastisk mange fejl. Og så er vi lige midt i det andet spørgsmål: Hvordan kan jeg tillade mig at kalde det jeg ser for fejl?

Det er en gammel sandhed at sprogvidenskaben i mange mange år var præskriptiv, dvs. skulle lære folk hvordan de skulle skrive og at den først opnåede videnskabelighed da den blev deskriptiv og nøjedes med at beskrive hvordan folk faktisk skrev. Ud fra en deskriptiv tankegang findes der ikke *fejl* i et sprogsamfund, kun *variation*. Variation er godt, ved vi. Det ved vi fra sociolingvistikken. Variation er et indicium for hvilke grupperinger der lindes i sprogsamfundet, variationen er deres im- eller explicitte krav på anerkendelse for deres sociale identitet.

1. SPROGPOLITIK FOR FOLKET IKKE FOR PROFITTEN • 21

Anvender vi nu den samme logik på skriftsproget som man har anvendt på talesproget så er ethvert skriftsprogligt udtryk ukrænkeligt. Lige så lidt som man må rette talesprog – og så vidt jeg ved er det forbudt ved lov i Norge – lige så utilladeligt skulle det være at sætte røde streger i en stil. Hvad han skrev, det skrev han. Det seneste skud på denne livskraftige naturalistiske stamme er *Den Danske Ordbog*. Ordbogen er som bekendt korpusbaseret og det på et korpus af anseelig, ja nærmest Gargantuatisk størrelse. Med et sådant korpus får man et problem og det redegør redaktør Henrik Andersson for på forbilledlig vis i sidste nummer af *Mål & Måle*. Problemet opstår når folket ikke overholder de regler der er fastsat for det. Hvilken opslagsform skal man så vælge, den folk kender og skriver – men den er altså forkert – eller den af de højeste autoriteter approberede. Ordbogens løsning er at bringe også de forkerte former men at angive dem som sådan. En helt særlig satanisk glæde kan man få ved at læse om Chopins lange polonæse som de fleste skriver på fransk og dermed viser deres beherskelse af det internationale musikprog men som dølen dundreme skal skrives sådan som man helst skal skrive majonæse. Samme dilemma er redaktøren i når betydningsvariation viser sig i citaterne; hvilken betydning er den rigtige?

Henrik Andersson retter, for han har en retskrivningsordbog at bruge som facitliste, men hvis det var den eneste facitliste vi havde så kunne man sætte computere til at rette stile.

Skolen har imidlertid aldrig rettet sig efter sociolingvistikken. Uden at bekymre sig alverden om det satte dansklærerne den ene røde streg efter den anden og fortalte eleverne at en stil var fx 'dårligt skrevet' eller 'fuld af fejl'. Og jeg gør gladeligt det samme når jeg retter stile til studentereksamen.

En fejl kan defineres som følger: Dér hvor et udtryk ikke er godkendt som udtryk for det indhold vi gætter på afsender intenderede og/eller dér hvor vi slet ikke eller kun med vanskelighed kan finde frem til det indhold afsender intenderede, taler vi om fejl. Lad os tage det sidste først. I den splinterny vejledning til den ny folkeskolelovs prøver i dansk gives der et eksempel på at stavningen kan være så mangelfuld at indholdet alene af den grund er umuligt at forstå. Eksemplet lyder:

Bilere for aribage, sitsaribæge og slærke bør for hvis en ande bilen skulle komer til at kore i fra side vil personene komme minde tilskade. (...) Vej grap er den vigtigt. (Vejledning s. 17)

Sætningerne er af samme karakter som en etruskisk indskrift, vi ved sådan cirka omtrent hvad der foregår men helt præcist kan det ikke blive. Aribag er nok airbags men hvad for en slags aribag en sitsaribæge er eller om vokalskiftet skyldes flertal, står hen i det uvisse i hvert fald for så bilusagkyndige som mig. Er der en bilist til stede? Så kan han eller hun måske også afsløre hvad 'slærke' skal meddele. Det forekommer mig at være et godt og fyndigt udtryk – men for hvad?

22 • KØBENHAVNSK SOCIOLINGVISTIK

Den altovervejende fejltype er af den anden art: Vi ved – så nogenlunde da – hvad afsender mener men vi mener ikke det kan udtrykkes sådan. Vi mener ikke det kan udtrykkes sådan, betyder det ikke bare: Sådan ville *jeg* ikke sige det?

En løsning på problemet kunne være at skelne mellem fejl. De alvorligste fejl skulle så være dem der strider mod grundlæggende ting i sprogsystemet og de mindre alvorlige fejl dem der kun berørte overfladen. Den slags forudsætter en teori om hvad der er grundlæggende og hvad der er overflade i sproget, her altså dansk. En sådan teori kunne måske afledes af sproghistorien: De sprogræk der fælles karakteriserer de germanske sprog er de mest grundlæggende germanske, og de ting der adskiller dansk fra fx svensk er mindre grundlæggende, evt. helt overfladiske. En sådan model kunne eksempelvis hentes hos John Ole Askedal som i en artikel i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* fra 1990 præsenterede en længere argumentation for en opdeling af de germanske sprog i fire grupper baseret på kasus og deraf følgende forskelle mht. rækkefølge. En interessant konsekvens af modellen ville være at hovedsætningsordstilling i bisætninger ville komme ind som en alvorlig fejl, idet forskellen på hovedsætningsordstilling og bisætningsordstilling spiller en stor rolle i analysen hos Askedal.

Problemet med den slags modeller er at man muligvis kan bruge dem til at rette opgaver inden for området dansk som andetsprog med, men at de simpelthen ikke dækker til de opgaver der er karakteristiske for modersmålsundervisningen. De fejl der laves her er ikke af den type at de når ned i de dybere lag, de er med andre ord alle overfladiske og derfor ikke til at skelne imellem ud fra en sådan model. Det er netop derfor vi overhovedet kan erkende dem som fejl, de er nærved og næsten – korrekte.

Så kan man forsøge sig med en anden: Kun de fejl som direkte medfører misforståelser skal rettes: Tanken er besnærende men igen for simpel: De fejl der rammer et andet godkendt udtryk men hvor dette andet udtryk udtrykker et andet indhold end det vi mener der skal kommunikeres, kan vi enten slet ikke opdage (vi tror så bare at skriveren mener det der står, hvad der i og for sig er meget fornuftigt) eller også opdager vi det ved at der står to ting i teksten der strider mod hinanden: Åh jeg glemte bare et 'ikke', ja mon ikke! Den mest almindelige opdagelse er for øvrigt af en anden karakter: Vi ved noget om afsenders synspunkter på forhånd, vi kender jo vores lus på gangen, og denne viden strider mod hvad der står: Hør, du plejer da ellers ikke at gå ind for dødsstraf? Nej, hvorfor det? Jamen det står der jo her: Åh, jeg glemte bare et 'ikke'. Ja mon ikke!

Hvad er fejl og hvorfor er det fejl?

Jeg har talt teoretisk om fejl men det skal være slut nu. Jeg går nu over til den sidste del, som er ganske konkret og empirisk. Den bygger på tre forskellige datasæt som

1. SPROGPOLITIK FOR FOLKET IKKE FOR PROFITTEN • 23

har hver sin funktion i denne sammenhæng. Det første datasæt er et sammendrag af de fejltypen jeg fandt hos fire elever i en enkelt 3.g. i deres danske stile til studentereksamen. Det skal vise at elitens unge ikke kan skrive. Det andet datasæt stammer fra min egen undervisning for mange år siden. Det skal give en fornemmelse af nogle af de fejl det er hyppigt at møde her på Universitetet. Det tredje datasæt stammer fra forskellige aviser og en enkelt officiel skrivelse og det skal bruges til at demonstrere at der ikke bare er tale om et generationsproblem for så vidt som både skrivelsen og især aviserne ubetvivleligt hører hjemme i den kategori af tekster der aspirerer til at være fejlfri og pålideligt skrevet.

De fejltypen jeg opererer med, når jeg retter studentereksamensstile er ganske uoriginale og giver engang imellem anledning til klassificeringsproblemer som jeg ikke altid løser konsekvent. Og jeg vil gerne understrege at de fejl der er dokumenteret her ikke er det eneste grundlag for tildeling af en karakter. Der er også karakteristikkere af indholdet, argumentationen og dispositionen i stilen og en sammenfatning. Men det er ikke stile vi skal tale om, det er fejl. Jeg henviser til datasættet s. 31.

Først har jeg gengivet samtlige de stavfejl jeg skrev ned da jeg rettede de fire stile som i øvrigt er fra et københavnsk overklassegymnasium. Fejlene er opdelt i stavfejl, syntaks (som er en noget blandet kategori), idiomatiske fejl og 'underlige sætninger', som faktisk på mange måder er den mest spændende type i denne forbindelse. *Hvorfor er de underlige?*

Det er umuligt at gennemgå samtlige noterede fejl så jeg skal nøjes med nogle overordnede betragtninger. Jeg foreslog for mere end tyve år siden at betragte avancerede stavfejl ud fra forskellige stavestrategier. I a's tilfælde kan man se to forskellige strategier hvoraf den ene er den ganske velkendte lydrette stavning som viser sig i 'Charlston', 'appelerer' og 'føelser' mens den anden er den nok så interessante morfematiske strategi. Staveren har fattet at dansk retskrivning er bygget på det morfematiske princip. Det gælder altså om at relatere et mangetydigt udtryk til et kendt tegn. Problemet er at sammensatte ord ikke altid består af tegn hun faktisk kender. Derfor 'mørk-glødede' i stedet for 'mørk-lødede', derfor 'atmo-svære' i stedet for 'atmosfære'. Det er den samme analogiske meningssøgen der gør at b skriver om 'fortorvscaféer' i stedet for 'fortovscaféer'. Hans fejl handler ellers hovedsagelig om agentafledninger dannet ud fra fremmedord på trykstærkt -i og trykstærkt -ik hvor vi har et indviklet spil med agentmorfem med tryk-flytning (melankoli over for melankoliker) og noget der bedst fortolkes som pluralisdannelse (romantik – romantikker, sml. grammatik – grammatikker). Resten af fejlene er lydret stavning og problemer med særskrivning og dermed typisk for mange af de avancerede fejl; vi mangler bare apostroffen.

Jeg bekender at jeg under syntaks ofte retter t-fejl som egentlig ikke er fejl i den forstand at der ikke er andre end Henrik Galberg der nogensinde har kunnet give en regel der var til at forstå for det adverbielle t. En anden klassiker er falsk konjunge-

ring hvor jeg er så pernittengrynet at jeg kræver total identitet i de sideordnede led, altså ikke 'det blændende lys og store skarer af folk' men 'det blændende lys og *de* store skarer af folk'. Vi bemærker endvidere fejl i refleksivet, dem er der mange af. Det er et område hvor sprogbrugen er fuld af variation som ikke fanges af de regler vi indtil videre har formuleret. En hel del skrift ville være nemmere at affatte hvis man her brugte en undgåelsesstrategi og det gør de kloge da også.

C's fejl i den lange sætning om Dix's neger (der er tale om en sammenlignende billedstil med to cafébilleder) er mere tricky fordi den kræver noget tolkning. Jeg tror der er tale om en flot tænkt retorisk struktur hvor 'og' ikke er nok, der skal formentlig stå 'ja negeren er nærmest helt dyrisk'. Igen: Der skal tolkes for at der kan rettes.

Blandt de idiomatiske fejl er fejl i verbalpartiklerne og præpositionerne meget almindelige. Et eksempel er 'repræsentanter af' i stedet for 'repræsentanter for'. Hvad er nu reglen her? Så vidt jeg kan se ingen, det hedder det bare og vi forstår udmærket hvad hun mener. Interessant er også den forkerte agent-dannelse med 'rejsere' a la 'elskere' i stedet for 'rejsende'. Er det ikke bare kreativt, nyt og ubrugt sprog? Heroverfor står så den klassiske 'årsagen kan skyldes' som støder enhver æstet fordi der er tale om en pleonasme, men *so what*, der er så meget redundans i sproget; hvorfor er den her specielt frastødende?

Endnu en typisk fejl finder vi i faste vendinger. Sagen er at der på dansk ikke 'gøres' udtryk men 'gives' udtryk. Det har skribenterne for længst vedtaget. Er det så en fejl når en 3.g.'er ikke ved det eller synes det andet lyder lige så godt. Det er en fejl hvis vi vil rense sproget for hvad vi kalder tilfældig, ikke-betydningsbærende variation. Teorien er at der engang kan blive brug for at gøre udtryk som modsætning til at give udtryk og så skal man ikke lade de to være lige gyldige.

De underlige sætninger er blevet anbragt der fordi det ikke altid er indlysende hvad fejlen er eller fordi der er flere af dem. De er karakteristiske ved simpelthen at være svære at skrive om og tilsvarende svære at diagnosticere. Nogle af dem er faktisk mærkværdige: er neonagtigt lys rødt? Ikke for mig. Andre bryder regler som vi havde troet var karakteristiske for dansk: billedet af Dix er et billede der forestiller Dix mens Dix's billede (med apostrof!) er malet af Dix. Kan et billede have en meget stærk miljøskildring? Hedder det ikke 'er' en meget stærk miljøskildring og hvad er en meget stærk miljøskildring. Vi kan her ikke længere undgå at spørge efter intentionen: Er det her ikke omtrentligt eller direkte dunkelt tænkt?

Hvorfor er det for b all right at være melankoliker bare man lever i nuet?

Vi skal heller ikke være nostalgikker og leve i fordums tid. Skal man være noget skal man være melankolikker, for er man lidt tungsindig, så gør det ikke noget, bare man lever i nuet, og tænker på nuet. Det vil endelig være rimeligt at anvende den foregående danskundervisning og eksamenssituationen som undskyldning for sætninger som: Skal evt. symbolisere lidt undertrykkelse. Noget skal billedet vel for helvede symbolisere. Sådan er reglerne.

I næste datasæt møder vi en række af de samme fejltyper for så vidt der her over-

1. SPROGPOLITIK FOR FOLKET IKKE FOR PROFITTEN • 25

hovedet er tale om tilstrækkelig generaliserbarhed til at man kan tale om typer. Jeg skal kun kort kommentere de enkelte eksempler. Sætningerne stammer alle fra skriftlige arbejder på universitetet 1983:

- (1) “Journalisten taler til ham som sin ligemand og ikke fra et ophøjet sprogligt stadie, som han ikke forstår.”

Kan man forstå et stadie. (Det hører vel nærmest under Søren Kierkegaard-centret.)

- (2) “At non-verbal adfærd har stor betydning kan ses deraf, at folk oftest sætter mere lid til den i den sidste ende end til verbal adfærd.”

Idiomatik igen: ‘at fæste lid til’ eller ‘at sætte sin lid til’ men ikke ‘at fæste sin lid til’ eller ‘at sætte lid til’.

- (3) “Ovenstående fem punkter kan variere fra person til person. Det kan derfor ikke undgås, at en opgave, der består af 4 delopgaver ikke vil bære præg af, at den er skrevet af 4 forskellige personer.”

Undgå indeholder en nægtelse, det andet ‘ikke’ giver rod i beregningen.

- (4) “I det hele taget er vi blevet opmærksomme på, at citater er vældig gode, da de f.eks. helt præcis gengiver teksten og ikke bliver omskrevet, hvilket faktisk kan have stor betydning.”

Her er der problemer med hvad ‘hvilket’ henviser til, hele årsagssætningen eller kun den manglende omskrivning. Og så er der stilen. Citater der er vældig gode (til hvad for øvrigt?) det lyder jovialt. Stilbrud.

- (5) “Denne tilskuer kan vi så sammenligne med EB’s skildring af samme sportsbegivenhed.”

Kan man sammenligne en tilskuer med en skildring af en sportsbegivenhed, næppe men man kan sammenligne det billede Ekstrabladet giver i sin reportage fra samme sportsbegivenhed med den tilskuer gruppen har fremanalyseret i en anden skildring.

- (6) “Et diskussionskapitel har vi endnu ikke affattet, men det vil næppe komme til at volde os problemer, da vi dels er nødt til at flytte visse personlige kommentarer, der på (forunderlig) vis har sneget sig ind i analysekapitlet og dels kan gribe fat næsten hvor somhelst og underkaste materialet forskellige synsvinkler.”

Idiomatik igen og opgaveafledt stilbesvær: at underkaste et materiale forskellige synsvinkler er forkortet for at underkaste et materiale en analyse ud fra forskellige synsvinkler. Man skulle tro at korthed var af det gode men ikke her.

26 • KØBENHAVNSK SOCIOLINGVISTIK

- (7) “Som avisskribenter må vi gå ud fra, at journalisterne vil være interesseret i en saglig kritik af den skriftlige frembringelser, og vi giver dem mulighed for at se deres stof præsenteret i et nyt lys.”

Konstruktionen med ‘som’ er dybt interessant, jeg opfatter den som sprogligt bundet til subjektet, her altså ‘vi’ men sagligt må det være journalisterne der i kraft af at de er avisskribenter skulle interessere sig for gruppens analyser af deres mangfoldige synder.

- (8) “Derfor har vi forsøgt at kombinere teori med praksis i en mere sideløbende form, som for os at se også tager hensyn til modtageren. Denne vil da få belyst lige præcis den teori der har været udgangspunkt for en given analyse i umiddelbar tilknytning til det relevante stof. På denne måde vil modtageren have lettere ved at følge den fremadskridende analyse og dennes konklusions bevæggrunde.”

Den sidste dobbelte genitiv er uheldig fuldstændig lige som ‘bevæggrunde’ er et dårligt valg, der menes formentlig præmisser. Man kunne udmærket anvende den viden vi har om at analyser har konklusioner til at bruge bestemt form: præmisserne for konklusionen.

- (9) “Så kan man stille sig spørgsmålet, hvorvidt det er acceptabelt at foretage disse analyser eller om det overskrider vores solidaritet til Inger. Vi har prøvet at argumentere for at medtage disse analyser i afsnittet om mikrostruktur.”
‘Solidaritet til’ i stedet for ‘med’. Og Mogens Løjs og John E.s berømte uhensigtsmæssige nedtoning: Vi har prøvet at argumentere for, hvorfor kun prøvet?

- (10) “Herved får de mulighed for at bygge videre på deres succesfulde aspekter med henblik på at skaffe endnu flere læsere.”

Fint skal det være, kunne man ikke bare bygge videre på det der er lykkedes.

- (11) “En mulighed for evt. kontakt til disse journalister kunne vi f.ek. opnå gennem en offentliggørelse af artiklen i fagbaldet “Journalisten”.”

Igen dobbeltkonfekten i ‘mulighed’ og ‘evt.’, en slagfejl og endelig at opnå en mulighed nær mulighed for at opnå kontakt.

Vi går så til de professionelle, dem der skal kunne skrive. Offentlige tekster, skrevet af formodet helbefarne.

- (l) Politiken 5. Maj 1996. I en anmeldelse skrevet af Steffen Heiberg:
“Bogens titel er sikkert mørk tale for mange, men Angantyr var en nordisk helt, der ifølge sagnet i en tvekamp på Samsø.”

1. SPROGPOLITIK FOR FOLKET IKKE FOR PROFITTEN • 27

Der er netop i denne forsamling formentlig adskillige der kan fuldende denne sætning men Politikens læsere fik kun dens ruiner at glo på, resten befinder sig formentlig i Heibergs pc ét eller andet sted. Og senere i samme anmeldelse:

“Det lykkedes faktisk at fremkalde interesse for Nordens fortid, ikke mindst i Frankrig, hvor Montesquieu i 1700-tallet i sin kritik af den franske enevælde idealiserede den gamle nordiske frihed. Forestillingen om et særligt nordisk frihedsbegreb dukkede også op i England, hvor historikere og erantikvarer gjorde den politiske frihed til en arv fra den danske kolonisation i vikingetiden. Disse aspekter samt vikingerne i vesteuropæisk kunst og litteratur drøftes i en række veloplagte essays af F.-X. Dillmann, Christine Fell og den tidligere leder af British Museum David Wilson.”

Eksemplerne her er udelukkende taget med fordi vi her har at gøre med en ekstremt tillidsvækkende skribent, omhyggelig og frygtet af enhver historiker. Det er altså ikke Heiberg der har kludret men Politiken. Konsekvensen er dog den samme, man studser eller læser lidt mindre koncentreret videre, man stoler ikke længere helt så meget på teksten.

- (2) Politiken 25. April 1996. Om modeskaberen Erik Mortensen:

“Et andet modehus, Jean-Louis Scherrer, gjorde beslag på hans talent, og det blev til endnu to år som feteret modeskaber i Paris, før han i slutningen af 1994 definitivt rejste sig fra chefstolen.”

Vi er og bliver tvunget til at indrømme at de fejl jeg lige har givet en hulens masse eksempler på først og fremmest er af æstetisk art. Der kan muligvis gives en række argumenter i form af regler men lur mig om ikke de bliver helt ad hoc de fleste af dem: det hedder sgu bare ikke at gøre beslag på men at lægge beslag på. Bemærk at det ikke er muligt for mig at se at argumentere med billedets oprindelse i den ædle hestesport for der er ikke for fem flade øre hest tilbage i den brug der gøres af det i anledning af Erik Mortensens udstilling på Kunstmuseet.

- (3) Politiken 25. April 1996. Om Internettet som telefonnet:

“Penge at spare

Internet-telefoner for PC-brugere har været på markedet godt et år. Det israelske firma Vocatel, der laver salg og marketing fra USA, fordi markedet her er størst, var den første til at lancere ‘Internet Phone’ og siden er der kommet mindst et halvt dusin andre udbydere til. I løbet af dette kvartal lancerer Vocatel også software til Mac-brugere.”

Den her er interessant fordi pronominaliseringen går fremefter i stedet for bagud. ‘Den første’ må referere til ‘udbyder’ i stedet for til firma fordi firma er neutrum. Der er meget der tyder på at vi er ved at få udvidet området for pronominalisering fremefter. Sprog i forandring eller bare en fejl?

- (4) Politiken 5. Maj 1996. Om bankforbindelser fra hjemmecomputeren:
“Sådan virker de

I øjeblikket er der kun fire forskellige pc-banksystemer på markedet. Som den eneste har Den Danske Bank har sit eget, mens kunderne i f.eks. BG Bank og Lån og Spar Bank benytter samme program fra Sparekassernes Data Center i Ballerup – dog med forskellig farve og logo. Tilsvarende benytter en række andre pengeinstitutter programmer fra en af de to øvrige, fælles edb-centraler.”

Teksten er indviklet og det gør den næsten uigennemtrængelig for læsere der ikke vil bruge mere end almindelig tid på den at der midt i er en computerfejl af de helt tri-vielle, et ‘har’ er ikke blevet slettet.

- (5) Politiken 5. Maj 1996. Overskrift:

“Tag nu at passe på de bycykler”

Almindelig forvirring mht. gengivelsen af talesprogets [å] fører til hyperkorrektionen her. I samme artikel:

“Efter den første sæson, sidste sommer, er Bycykelfonden blevet mange erfaringer rigere med hensyn til at holde styr på det idealistiske projekt, der af natur er særdeles følsom over for vandalisme og mere almindelig efterladenhed.”

Et prædikativ der ikke er bøjet er blot et af de mange eksempler på at Rask alligevel havde mere ret end man har brudt sig om at indrømme da han spåede genussystemets snarlige død (for 160 år siden).

- (6) Politiken 5. Maj 1996. I en artikel om professionelle smagere:

“Vi menneskers smageevne er størst, når vi er børn. På den anden side kræver jobbet koncentration og intellektuel modenhed. Derfor er smagerne fra 25 år og opefter. Typisk kvinder i 30erne, der kan tilpasse hverdagen til de sporadiske seancer hos Dansk Sensorik Center.”

Der er to ting her. Dels telegramstilen med et punktum for hvert åndedrag. Dels de ‘sporadiske seancer’. De slår mig som for spiritistisk beskrevet, journalistisk set smart nok, men der er vel bare tale om uregelmæssige arbejdstider eller er jeg efterhånden overfølsom eller over-følsom?

- (7) Søndagsavisen 5. Maj 1996. I en artikel om lederen af en pressionsgruppe af studerende som arbejder for transportfradrag:

“Trolleys kaldte de sig – TransportRevolutionær Opfordring til Likvid Lempelse for Ekstremt Ydende Studerende – og lige som navnet har deres aktioner altid haft et solidt pift af humor indblandet.”

Et pift kan da ikke være solidt. Det stammer fra madopskrifterne og betyder en

1. SPROGPOLITIK FOR FOLKET IKKE FOR PROFITTEN • 29

smule. Men igen: Det kunne være bevidst.

Så kommer vi til udhængsskabet. Jeg mener ikke psykologifagets evalueringsrapport adskiller sig fra andre officiøse skrivelser men:

- (8) I Psykologifagets selvevalueringsrapport, april 1996 (s. 3):

“Psykologiske kandidater forventes at kunne varetage funktioner eller interventioner på følgende niveauer: Individ (klient og patient niveau), institution (offentlig behandling og det private behandlingssystem, uddannelsessystemet, samfunds niveau (planlægning, forskning, uddannelse, folkeoplysning. Desuden skal psykologen kunne indgå i tværfagligt samarbejde (med læger, pædagoger, sagsbehandlere etc.) Inden for disse områder er psykologer beskæftiget på forskellige organisatoriske niveauer.

For at kunne varetage disse funktioner er en bred menneskelig erfaring og viden om sig selv og andre og samspillet herimellem det grundlæggende. Dertil kommer basale kundskaber i psykologiens grundfag og tilgrænsende discipliner, samt færdigheder i at kunne indgå i de forskellige psykolog-funktioner som: undersøger, behandler, konsulent, formidler og forsker.”

Der er tale om lemfældig og stærkt forvirrende sløseri med noget så vigtigt som strukturatorerne. Til skriftens strukturatorer hører parenteser, navnlig højrepareser synes at være forsvundet her og det gør det umuligt at finde ud af niveauerne i teksten og så handler den ovenikøbet om niveauer. Hvad betyder i øvrigt ‘bred menneskelig erfaring og viden om sig selv og andre og samspillet herimellem’, samspillet mellem viden og erfaring eller samspillet mellem en selv og andre?

Til allersidst – det lover jeg – vi mangler kun konklusionen og den bliver ganske kort – et eksempel på hvad vi vil gå glip af hvis vi ikke kan fæste lid til de skrevne tekster. Et stykke af Nanna Simonsens veltillavede anretning af Hotel Imperial:

- (9) Information 4.-5. Maj 1996. I gastronomisk anmeldelse af Hotel Imperial:

“Det var vinredaktøren der vidste at køkkenchefen René Bolvig residerer dér og ikke mere på Nimb i Tivoli. Det var også ham, der kunne fortælle at revymenuplacen gravad laks og højreb en gang var det store tilløbsstykke i restauranten. De to klassikere var stadig at finde på det tabloid-store menukort og som en tjener sagde til en gæst, “Det er dem, vi er berømte for!” De blev seriøst overvejet, for hvem drømmer ikke om én gang at smage, hvordan stampølsen fra pølsevognenes morgen mon smagte? Men det blev nysgerrigheden efter den højere danske kusine, der sejrede.”

Den danske kusine er det værd at møde.

Jeg har gjort det her så pernittengrynet for at nå frem til følgende ganske enkle konklusion: Modtagerne af sprognormering er først og fremmest uddannelsessystemet,

altså kort og godt modersmåslærerne.

Her møder vi et nyt paradoks: Alle dansklærere opfører sig til daglig som om de havde en norm som rækker langt ud over retskrivningen. Ellers ville vi ikke kunne rette stile. Så kunne man sige, hvad skal vi også det for? Er en norm her ikke til mere skade end gavn? Det spørgsmål var vi mange der stillede for nogle år siden. Jeg tror at konsekvenserne af at opgive de mange forskellige slags normer, syntaktiske, semantiske, dispositionelle, høflighedsmæssige, stilmæssige, vil være at skriftsproget udvikler en hidtil ukendt uigennemskuelighed, som er påfaldende allerede her. Der er sætninger jeg kan rette, i betydningen 'skrive-dem-om-så-jeg-tror-jeg-forstår-hvad-forfatteren-har-villet-sige', men der er også allerede nu sætninger hvor jeg må give op, jeg ved simpelthen ikke hvad der er meningen. Det nye er at den slags bliver mere og mere almindeligt ikke bare i indvandrerundervisningen hvor det har været dagligdags i mange år men overalt hvor elitens børn kommer frem.

Svaret på spørgsmålet er således ikke så ligetil: Er en fast skriftnorm en fordel for folket eller for eliten eller for begge. For nogle år siden havde vi det paradoks i Danmark at nogle få af dem som skrev fejlfrit inden for normen gik varmt ind for at der ikke burde være normer. Og de stærkeste tilhængere af en fast norm fandt man blandt dem der ikke selv kunne skrive efter en. Det paradoks kan nu ophæves: Valget står mellem normer som lægges åbent frem i diskussioner mellem forfatter og læser og som dermed bliver bevidstgjort og så normer som er implicite og ikke står til diskussion. Normer er der altid.

Diskussionen kan selvfølgelig ikke være uendelig, diskussionen standser under alle omstændigheder et sted. Når det sted der standses er en eksamen får normen konsekvenser. Der er børn og unge der går glip af en uddannelse fordi de ikke kan skrive. For så vidt har vi der retter, alle valgt side. Her, lige præcis den dag, gælder 1800tallets borgerlige akademiske dannelse som målestok – og så kan vi nok så meget dekonstruere den i forskning og undervisning. Det demokratiske paradoks er et demokratisk dilemma, vores alles. Det kan vi kun arbejde os ud af ved at gøre normen og sprognormering til et centralt emne i undervisningen i skriftlig fremstilling, teoretisk og praktisk.

Litteratur

- Andersen, D. 1995: *Skolebørns fritid*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Askedal, J. O. 1990: De moderne germanske språk – Hovedtrekk av en lingvistisk-typologisk og språkgeografisk inndeling. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*. Årg. 8, 3–27.
- Elbro, C., Møller, S. & Nielsen, E. M. 1991: *Danskernes læsefærdigheder. En undersøgelse af 18–67-åriges læsning af dagligdags tekster*. København: Projekt Læsning og Undervisningsministeriet.
- Danielsen, Ø. 1994: Tid for bok, Hagtvæt, B.E. m.fl. (red.), 117–128.

1. SPROGPOLITIK FOR FOLKET IKKE FOR PROFITTEN • 31

- Diderichsen, P. 1968: *Sprogsyn og sproglig opdragelse*. København: Nyt Nordisk forlag, Arnold Busck.
- Fjeld, R. V. 1994: Lese- og skriveferdigheter hos noen voksne sosialklienter, Hagtvet, B.E. m.fl. (red.), 197–208.
- Galberg Jacobsen, H. & Stray Jørgensen, P. 1988: *Håndbog i nudansk*. København: Politikens Forlag.
- Gregersen, F. 1991: Mr. Gregersen goes to Geilo eller: om sprogplanlægning og ideologi, Sandøy, m.fl. (red.): *Språkideologi og språk-planlegging i Noreg*. Bergen: Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen, 35–65.
- Hagtvet, B. E., Vannebo, K. I. & Hertzberg, F. (red.) 1994: *Ferdigheter i fære. Om lesing og skrivning i dagens samfunn*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Hansen, E. F. 1995: Norvegia felix. *Politiken* 20.8.1995.
- Joseph, E. J. 1987: *Eloquence and Power. The Rise of Language Standards and Standard Languages*. London: Frances Finter (Publishers) Ltd.
- Rygvold, A. 1994: Matteustendensen, Hagtvet, B.E. m.fl. (red.), 67–80.
- Skautrup, P. 1968: *Det Danske Sprogs Historie* bd. 4. København: Gyldendal.
- Tønnessen, F. E. 1994: Leseferdigheten i norsk grunnskole, Hagtvet, B. E. m.fl. (red.), 129–144.
- Vikør, L. S. 1994: *Språkplanlegging: prinsipp og praksis*. Oslo: Novus.

Datasæt

Fejl i danske stile til studentereksamen; der er fire stile, derfor de fire bogstaver ude til venstre.

stavefejl

a: græster (gæster), mørkglødede (mørklødede), væk (væg), atmo-svære (atmosfære), skape (skarpe), hvisket ud (visket ud), menneske gruppe (menneskegruppe), appelerer (appellerer), føelser (følelser), direkt (direkte), menneske studie (menneskestudie), opsmørget skjorte (opsmøget skjorte), masse af liv (masser af liv), Charlston (Charleston)

b: fortovscaféer (fortovscaféer), romantikkere (romantikere), nostalgikker (nostalgikere), melankolikker (melankoliker), EF lande (EF-lande)

c: kunstnere (kunstneren), specialt (specielt), fremstragte (fremstrakte), billede (billede)

d: udfra (ud fra), at holde hoved klart (hovedet), arkisk (arktisk)

syntaks

a: et sådan virkemiddel; dejligt køligt; svær at se for det blændende lys og store skarer af folk; samtidigt, kunstige skabte miljøer; folk få lov at udfolde dem

32 • KØBENHAVNSK SOCIOLINGVISTIK

b: [ingen]

c: Endvidere kan der i Dix'es billede være en mulighed for, at han ikke er så glad for sorte, da han har fremstillet negeren som en vild og aggressiv person, og negeren er nærmest helt dyrisk; ligger der noget krigerisk [i] at

d: Det er som om Fridtjof Nansen gennem hele rejsen har brug for noget til at holde ham oppe; Knud Rasmussen har valgt at deltage i ekspeditionen som led i hans arbejde

idiomatiske fejl

a: caféens gæster, som udgør repræsentanter af alverdens folkeslag; rejsere (rejsende)

b: [ingen]

c: indlægge nogle mønter i en telefonautomat; årsagen kan også skyldes; Ydermere (Endvidere) er farverne varme; Derimod på Guttuso's billede gøres der udtryk for noget positivt, samt har han mange forskellige mennesker, som kommer fra hver deres miljø

d: [ingen]

underlige sætninger

a: Vi sidder, som betragter, bagerst i billedet; Rødt neonagtigt lys

b: Vi skal heller ikke være nostalgikker og leve i fordums tid. Skal man være noget skal man være melankolikker, for er man lidt tungsindig, så gør det ikke noget, bare man lever i nuet, og tænker på nuet; Mon ikke ens politiske holdninger er målet for denne artikel?

c: Derimod på billede 2 er farverne både varme og kolde og af en god blanding, hvilket her signalerer, at det er alle slags mennesker som bliver budt indenfor; den meget sorte og aggressive neger; Billedet af Dix har en meget stærk miljø-skildring, da alle gæsterne på caféen er hvide samt trommeslageren, som er arbejder, er sort. Skal evt. symbolisere lidt undertrykkelse.

d: det er alt afhængig af hans humør og situation; Knud Rasmussen opfatter heller ikke naturen på samme måde som Fridtjof Nansen, den er for ham noget med konstant fart, mens Fridtjof Nansen er drevet af pligten og forundren over naturen og verden.

Kilde: Keld Kristensen (udg.): *Selskab for Nordisk Filologi: Årsberetning 1996–97*, Selskab for Nordisk Filologi 1998, 22–43

2. The Conspiracy against Letters*

Some years ago when the structuralist Marxist Louis Althusser was more *en vogue* than the current scene seems to allow, there was much talk about *ruptures épistémologiques*. This queer sounding animal has been known to swim about among historians of science. It was invented to solve the problem: when does a science become scientific?¹

The history of linguistics knows several important ruptures, but the decisive one – this seems to be a matter of unanimous agreement – was the break at about 1800 marking the birth of comparative historical linguistics. The three founding fathers were the Germans Jacob Grimm and Franz Bopp and the Dane Rasmus Rask. Rask's claim to be more than an innocent bystander is founded upon his prize essay entitled "Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske sprogs oprindelse" which is: *An Investigation of the Origins of the Old Nordic or Icelandic Tongue*. The prize essay has been edited by Louis Hjelmslev in parallel versions in Danish and German (1932). During Rask's lifetime – short as it was – the prize essay was not translated in toto.² In fact Rask's international reputation was mainly the responsibility of Jacob Grimm.³

In the first edition of his *Deutsche Grammatik* (1819) Grimm mentioned Rask's name and referred the reader of the introduction to the prize essay for a fuller account of the relations of the German language to other Indo-European languages. The relationship between Rask and Grimm was at that time cordial and the second edition of Grimm's *Deutsche Grammatik*, which is totally different from the first, is believed

* The paper is a revised version of my contribution to the symposium on Orality and Literacy in Helsingør November 1985. All translations from Danish are by the author.

1. In his letter to the translator of the English version of *Pour Marx* Althusser states that the notion of rupture derives from Canguilhem. Randall Albury on the other hand has a difference between an "epistemological break" (*coupure*) which is based on historical materialism and Gaston Bachelard's supposedly idealist term "epistemological rupture" (Albury 1977:32f). Since no one to my knowledge has published a historical materialist explanation of romanticism as an ideological current nor for that matter of historical linguistics, I use the idealist term.
2. Part of the prize essay, but not the methodologically important first part, appeared in German in 1822.
3. Rumour has it that some French enthusiasts taught themselves to read Danish in order to read Kierkegaard. It is possible that some of Rask's contemporaries in Germany could understand his Danish, certainly the Grimms could.

to show how much the reading of the prize essay had meant to Grimm's whole conception of what historical grammar was all about. Holger Pedersen says:

In the second edition all this [i.e. first of all Grimm's treatment of sound changes] is different and there is no doubt that the change partly is due to influence from Rask (Pedersen 1924: 239).

In short, Rask founded comparative linguistics mainly by writing a book in Danish that influenced the famous Jacob Grimm.

The rupture that constituted linguistics as a science was of a methodological nature. Speculations along historical lines on the origin of the diversity of languages had by no means been exceptional before Grimm and Rask, but the methodological principles brought to bear on the task had been sadly wanting in effectiveness.

If you take words from different languages and compare them without any restrictions as to semantic similarity or phonetic likelihood of changes, you will always be able to find relationships. The methodological refinement in Rask appears in his severe restrictions on comparisons. When comparing languages it is necessary to have clear conceptions of the grammatical structures of the languages in question. Since the grammatical structure is, Rask says, much more resistant to changes, no comparison should be based solely on selections from two vocabularies.

It is a peculiar characteristic of the prize essay that its purpose was not to discover the rules for word correspondences but rather to find out to what languages the old Icelandic tongue was related. Rask's criteria forced him to analyze the geographically nearest languages one by one thus enabling him as if by accident to paint an amazingly correct picture of what was soon to be called the Indo-European language family.

Rask did, however, not only focus on the grammatical structure, he also based his vocabulary comparisons on sounder principles than his predecessors. He distinguished clearly those parts of the vocabulary that were liable to be loan words or learned words from the most "sensuous" words. This core vocabulary includes the words on which he based his comparisons. As a kind of aside Rask then proceeds to give examples of "the most important and common rules for single letter transitions" (Rask 1818: 50 = 1932: 64). The examples are hard to explain within the dichotomy of synchrony versus diachrony. Examples of transitions within a single language (synchrony) are mixed with examples of what could be conceived as representing historical changes (diachrony). I take it that Rask did not differentiate that clearly between transition in real time and relations manifested synchronically. There might be two reasons for this. One is that Rask saw the rules as expressing universal tendencies for letters to enter into relationships with certain other letters. The other reason, which does not contradict the first, is that Rask probably took a historical view

2. THE CONSPIRACY AGAINST LETTERS • 35

of synchrony or a synchronic view of diachrony which amounts to the same thing. It is a fact about present day Danish that the verb /sidde/ “sit” is related to the verb /sætte/ “cause to sit”, but the historical explanation for this relation is certainly unknown to 99 % of the speakers of Danish. We speak historical facts without being historians of language.

The purpose of this paper, however, is not to analyze Rask’s views on synchrony versus diachrony. I propose rather to take a closer look at the term *bogstavovergange* (i. e. letter transitions). Most linguists find this term interesting only as a sign of Rask’s being steeped in the Latin tradition of calling sounds letters (*litterae*). The only problem is that *littera* would then be the only term that Rask had taken wholesale from the tradition. In short: why did Rask say “letters” when he should have said “sounds”?

Let us take a look at the Rask reception in the various histories of linguistics.

Vilhelm Thomsen, who was himself a famous comparative linguist, has written a booklet on this topic. It appeared in 1902 and has a fine section on Rask. Thomsen quotes the term “*bogstavovergangene*” (letter transitions) and then has a note which reads:

It is normal in this period of linguistics and even around the middle of the 19th century (e.g. Bopp, Grimm) not to distinguish between “letters” and “sounds”. The reason... is partly the influence from the tradition of Latin grammar, partly presumably it is due to the fact that the linguists of the time mainly did work with written languages and only sparsely with the living – spoken languages as such. Rask for that matter *did* have – even when he speaks of letters – a much clearer view of sounds and the relationships between sounds and letters than for instance the two German linguists Bopp and Grimm. (Thomsen 1902: 41).⁴

It is not easy to make the first part of this note comply with the second. There is a reference to Otto Jespersen’s book on Phonetics. It has the wrong page number but the additional data here is that Jespersen explicitly refers to a work of Rask’s that Vilhelm Thomsen does not mention in this connection, viz. Rask’s treatise on Orthography.⁵

This work, which for the Danish language has been far more influential than the prize essay in that Rask virtually invented the orthography that is still used today, is normally classified as part of Rask’s passionate and lifelong struggle for orthographical reform.

4. It is difficult to know whether Thomsen had read the manuscript left by Rask that contains his work on the dialect of his native island Fyn. The manuscript was published by Poul Andersen in 1938 and serves to free Rask of the charge of not having worked with living languages.

5. On Rask’s treatise on orthography see Gregersen 1980 and the references cited there.

As such it is not seen as a major contribution to linguistics proper – and the term applied linguistics had not been accepted yet.⁶

What is interesting is the implication that Rask's advantage over Bopp and Grimm is based on this treatise on Orthography. It is at least sufficient to give him the upper hand when compared with the two Germans (Thomsen was a true *chauvinist*) but it still does not qualify to more than that.

No single work on the history of linguistics has the charm of Holger Pedersen's *Sprogvidenskaben i det nittende aarhundrede*. Published in 1924 it was almost immediately translated into English. In 1931 it appeared as *Linguistic Science in the Nineteenth Century*. The translation has made the work of Pedersen very influential partly in contrast to Rask's works which are almost without exception written in Danish and apart from his Icelandic grammar were never translated before they had become part of the history of linguistics, viz. the history that Pedersen in the meantime had authorized.

Pedersen quotes at length from the prize essay and true to his older teacher Vilhelm Thomsen, when referring to the letter transitions he as well has a note. It says simply: "The use of letter instead of sound is found also with Bopp and Grimm" (Pedersen 1924: 230).

From Pedersen the supposed mistake of Rask's was exported to R. H. Robins who in his authoritative book on the history of linguistics states: "But though the terminology of "letter changes" and some of its confusion persisted with Rask and Grimm, their works mark a very definite advance..." (Robins 1967: 171 f).

Everybody seems to agree. Rask and Grimm confused or mistook letter for sound. But can this really be true of two men who both of them had strong and definite opinions on orthography? Before I try to establish a more definite answer to this I want to present the dilemma in its linguistically most advanced form.

When Louis Hjelmslev edited the selected papers of Rask, Holger Pedersen wrote the introduction. Pedersen was very much influenced by Hjelmslev's Rask interpretation which deviated from the traditional view in many ways (cf. below). Now Pedersen had to reconcile what he had written on Rask before with this new interpretation. This is what he came up with: After the by now well worn quote from the prize essay on the rules for letter transitions, Pedersen complains:

The mode of expression is not quite modern, the use of the term "letter" in the sense of "sound" is a bit offending but we find the same usage in the works of all the first comparatists, that is in Bopp's and Grimm's works, too. It was soon to disappear when linguists began to work more intensively on phonetics *and no one could distinguish clearer*

6. Rask himself neatly distinguishes between pure and applied linguistics in the methodological introduction to the prize essay. He seems to have worked on the distinction later on in his life as well, as evidenced by the curious fragment Rask 1838 (reprinted in Rask 1933).

2. THE CONSPIRACY AGAINST LETTERS • 37

between sound and letter than Rask in his treatise on orthography (1826). (Pedersen 1932: xxxii, my italics).

There is not the slightest attempt at an explanation. Why for heaven's sake should a scientist who was able to distinguish with certainty between sounds and letters mistake the one for the other?

The answer is for once obvious. Rask simply did not make the mistake, he simply was not confused, he really meant what he actually said: letter transitions, not sound transitions.

This, then, is what I propose to call the conspiracy against letters. By maintaining – contrary to fact – that Rask and Grimm were muddle-headed when they consistently spoke of letters, the history of linguistics has successfully managed to conceal the insight that was embedded in that usage.

But in order to avoid making the same mistake once more we should ask one more question. What made the two Danes who both of them knew and were heavily influenced by Rask's views on the orthography of Danish, what made these two noble scholars blind to the possibility that Rask simply meant what he wrote?

The reason is quite straightforward. Both Thomsen and Pedersen were among the principal proponents of the so-called neogrammarian paradigm in linguistics. Heralded in a manifesto published as an introduction to the first volume of *Morphologische Untersuchungen* by Osthoff und Brugman (1878), this paradigm stressed the study of living languages and the spoken dialects, branding the previous students as "*vergleichende Sprachforscher*" who in the "*hypothesen-trüben Dunstkreis der Werkstätte*" are hammering out their Indo-European reconstructions (Osthoff and Brugman 1878: ix). Osthoff and Brugman call upon their colleagues to leave the desk and begin to study how living dialects change. In so doing the neogrammarians hailed phonetics as the key science. In phonetic analyses of what could be studied as attested or remembered sound changes they hoped to find the basis from which to generalize. What were phonetically plausible sound changes and what could be classed as impossible, phonetically speaking? To adherents of this world view Rask's use of letter must necessarily be a mistake or at least a confused usage, because his use was neither backed by any knowledge nor any intention of gaining that kind of knowledge of how certain sounds actually change.

I have said that Rask's use of transition is curious because he seems to include both synchronical and diachronical correspondences in the same term. The neogrammarians were only interested in the *diachronical* perspective. Here, too, Rask's words remained un-interpretable until Hjelmslev came along.

It is important to realize that the neogrammarians did not just blind themselves to Rask's use of letters. But they were constantly involved in a war against philologists, the linguists' war of independence. In this armed struggle the term *letter* came

to denote all that was philology, i.e. the enemy, while the word *sound* correspondingly meant the use of physiology to explain the only facts worth explaining, viz. sound changes. Thus Scherer in his path-breaking *Zur Geschichte der deutschen Sprache* writes:

Es scheint mir die erste und dringendste Pflicht einer jeden lautgeschichtlichen Untersuchung, falls sie nicht zu einer bloss buchstabengeschichtlichen herabsinken will, die historisch gegebenen Laute auf ihre richtige Stelle in Brückes System zurückzuführen. (Scherer 1868: 44).

Brückes System is Brücke's "Grundzüge der Physiologic und Systematik der Sprachlaute" (1865). And *Buchstabengeschichte* is – philology.

It is relatively easy to see that Louis Hjelmslev's heretical views on the possibility of knowing what phonetic reality hides behind the letters presupposes that the linguistic war of independence had been won, as indeed it had:

(...) il convient de rappeler que toutes les anciennes langues indo-européennes ne sont connues directement que par l'écriture, et que, de fait et pratiquement, la comparaison indo-européenne se fait au moyen de l'écriture. La comparaison génétique des langues indo-européennes est dans une large mesure et principalement une comparaison graphémique, à laquelle on surajoute des hypothèses plus ou moins vraisemblables d'ordre phonique. Ceci a d'ailleurs rendu nécessaire de très bonne heure de reconnaître l'existence du taxème et de trouver un terme pour le désigner.

Or, faute d'un terme vraiment adéquat, on est retombé tout naturellement sur le terme *lettre*, qui en réalité jusque dans la première moitié du XIXe siècle sert à désigner non pas uniquement les caractères de l'écriture, mais aussi l'unité abstraite de la forme de l'expression linguistique qui est derrière le fait phonique et le fait graphique, et qui les réunit dans la synthèse qu'il faut. Dans le premier chapitre de sa *Vergleichende Grammatik*, intitulé *Schrift- und Lautsystem*, Franz Bopp décrit comment les formes de l'expression linguistique se manifestent dans la substance graphique et phonique respectivement. *Litera* dans l'ancienne linguistique de langue latine, *bogstav* chez Rasmus Rask, *Buchstabe* chez Bopp, ne signifie pas autre chose, et il serait vain de vouloir prétendre que ces linguistes auraient confondu les caractères de l'écriture avec les sons du langage, et que les *literarum permutationes*, *bogstavovergange*, *Buchstabenübergange* (sic) seraient autre chose que ce que plus tard on a appelé les lois phonétiques. (Hjelmslev 1957: 111 = 1973: 276f).

For Hjelmslev the solution to the riddle is that Rask wrote *letter* because he did not know any other term for the abstract unit of expression (taxeme) that could be manifested either as a sound (the phoneme in common linguistic usage) or as a written letter (the grapheme). In technical terms this would mean that Rask used the word letter to denote at once two discrete levels of abstraction. This fits the data better than Thomsen's and Pedersen's explanations in that it explains why Rask could speak of letters as being capable of forming systems that are defined in articulatory terms.

2. THE CONSPIRACY AGAINST LETTERS • 39

Thus Rask speaks of *Læbebogstaver*, *Tungebogstaver* and *Ganebogstaver*, i.e. labials, dentals and velars.

The only problem is that Rask in his monumental treatise on orthography actually uses the word “sound”. In Hjelmslev’s translation this would have to be glossed as denoting the various sound manifestations of the abstract “letter”.

We have now completed our voyage through the histories of linguistics.⁷

If it has not been fun, I might at least hope to have demonstrated that the only interpretation of Rask that we do not meet is the literal interpretation: Rask wrote “letter” because he meant not only the abstract unit of expression but also because he wanted to point to the fact that what we have left are graphic signs not sounds.

This fact would be totally without any interest if letters could in a simple way be said to represent sounds. If and only if any given letter represents always one and only the same sound it will be a matter of slight interest to have only the letters left since the sounds may be inferred correctly and without any difficulty whatsoever. However, Rask worked obstinately to achieve precisely this for the Danish orthography.⁸ In other words he was acutely aware that there is normally no simple relationship between the sounds of a given language and the means of expressing them in writing.

First of all there are differences that are so slight that they cannot be heard in the spoken language, or rather, they have never been there but must be observed in writing. A case in point is the adverbial t-ending in Danish. Linguists have reconstructed different rules and regulations for the benefit of those Danes who want to be sure that they write according to the authorized norm (Hansen 1980, Jacobsen 1980). But all agree that it makes no difference whether you use the adverb with or without the t-ending in the spoken language. Nobody will be able to hear it, anyway.

7. I enjoy confessing that the following quotation is so recent that I had not read it in November 1985: “Es erscheint uns heute auf liebenswürdige Weise kurios, wenn Jakob Grimm seine berühmten Ausführungen über die beiden Lautverschiebungen mit “von den Buchstaben” überschreibt und wir sind geneigt, ihm hier eine leichte Verwirrung der Begriffe zuzuschreiben. In Wirklichkeit sind wir verwirrt oder zumindest weniger konsequent. Was wir haben, wenn wir über Gotische oder Althochdeutsche reden, sind geschriebene Texte, die sich in Buchstaben, Wörter, Sätze zerlegen lassen. Worüber wir etwas sagen möchten, sind natürlich nicht diese Texte, sondern die Sprache, die darin ihren Niederschlag findet – und für Jakob Grimm war dies sicher die gesprochene Sprache. Dazu kann man, bei entsprechenden Vorsichtsmassnahmen, die Kategorien Buchstabe, Wort, Satz verwenden, oder ihre allfälligen Gegenstücke – also Laut und – ja was? Grimm bleibt konsequent bei ersterem. Wir unterscheiden zwar zwischen “Buchstabe” und “Laut”, behalten aber ganz selbstverständlich “Satz” bei – obwohl die Zuordnung zwischen “Satz” (in der geschriebenen Sprache) und der betreffenden Äusserungseinheit in der gesprochenen sicher nicht weniger verwickelt und problematisch ist als jene zwischen “Buchstabe” und “Laut”. Aber so reflektiert sind wir jetzt auch wieder nicht” (Klein 1985: 12f note 4).

8. To be more precise: This was what Rask said that he wanted to obtain. In practice, however, even Rask made considerable concessions to Danish writing traditions. Thus he acknowledged that an orthography is not only a matter of principle but also a historical and conventional, sociological (arte)fact.

This is an example of over-differentiation: The written language has a morphological marker which the spoken language has not. More intriguing for the diachronical linguist is the situation of under-differentiation. It is in the nature of things that it is very difficult to discover whether this is the case or not, but we do have one clear-cut example, viz. the younger runes vs. the older ones. The younger futhark had only 16 rune letters. This would in itself make one suspect under-differentiation, but luckily we have the older runes with 24 letters, showing beyond doubt that the younger alphabet was under-differentiating. Peter Skautrup goes so far as to say that the younger alphabet was very incomplete as to representing the spoken language. (Skautrup 1944: 123). (But then again this may not have been its purpose).

We cannot, then, be sure that any written text makes it possible for us to infer what the words in the text would have sounded like with certainty. But uncertainty is a well-known condition for all the historical sciences. A further complicating factor resides, however, in the nature of writing systems as such. Since there is no international agreement on how to represent sounds by letters, it follows that different national, regional or local traditions may develop. This can be clearly demonstrated by concentrating on the representation of the non-segmental feature of vowel length. In the history of the Danish language we have had at least three ways of representing the long vowels:

For the letters with high vowels as counterparts, some periods of Danish have taken to doubling as an adequate means: *Huus* (house), *Been*, (bone), *Iis* (ice) etc.

Correspondingly, for some of the mid and low vowels' counterparts in writing some writers used the so-called supporting *e*: *Soel* (sun) etc. (cf. Gregersen 1984). The modern rule is one that leaves the job to the letters with consonantal counterparts: A vowel letter followed by two identical consonantal letters (or *nd* or *ld*) has a short vowel as its phonetic counterpart while one that is only followed by a single consonant letter represents a long vowel. Both Rask and especially Høysgaard advocate as the most consistent method the use of accents just as the Eskimo writing system invented by Samuel Kleinschmidt has it, but it never was accepted. Some years ago the Greenlanders reformed their orthography and replaced the accents by double vowel lettering, while the Hungarian writing system, for one, still uses accents.

These different means of expressing phonetically the same thing do not in themselves create severe difficulties of interpretation. It may of course be pointed out that the German language uses supporting *e* (plus the rare letter *h*) to signal vowel length and that the precondition for using the consonant rule is that phonetic length of consonants is not relevant phonologically.

But difficulties of interpretation still do exist. They stem from the fact that the Danish suprasegmental glottal stop (the *stød*) has been suspected of resulting precisely in forms with a supporting *e* (cf. Karl Verner 1872 = 1903: 153).

2. THE CONSPIRACY AGAINST LETTERS • 41

Another very difficult problem is how to show the different relationships between the vowels and the homorganic glides: The relationship between *i* and *j*, *u* and *v* (or *w*) is a problem that has had many solutions.

In short, there is room for different writing traditions and we are dependent on these existing within the same language community if we are to see them as precisely traditions, i.e. conventional solutions to more or less the same problem.

The indirect representational relationship between speech and writing has some consequences for the explanatory power of diachronical linguistics. The first history of the Danish language, written by Rask's pupil and close friend N. M. Petersen, had interesting sections on the orthography of the different periods and the possibility of knowing what the spoken language of the time could have been. Petersen was an ardent supporter of Rask's orthographical ideas and since the ideal for him as well as Rask was an orthography that accurately reflected the living language of the day, it should come as no surprise that he discussed the various orthographies from a normative point of view. They should, but did not in fact, reveal the pronunciation directly. The important thing, however, is that in Petersen it is discussed as a fundamental problem how to infer the pronunciation. (Petersen, 1829: 91f).⁹

Later (neogrammarian) grammars reversed this completely. By continuous reconstruction based on comparison, the symbols of a proposed language underlying the diversity of Indo-European languages as we know them had been detailed. The reconstructions could now be turned upside down so that the reading of the grammar would match the movement in real time. A lot of works of diachronical linguistics have accordingly taken as their point of departure the individual sounds of the reconstructed proto-Indo-European language and have then pictured their development in the language classes, in the individual languages within the classes and in the dialects within the individual languages. This rather closed circuit is presumably characteristic of the mature, the Kuhnian, normal, science and it certainly remains true that much puzzle-solving can be done within such a framework.¹⁰

In all puzzle solving resides the tendency to take the context of the puzzle for granted. Thus a normal science normally grows ever more descriptive with old age. But the neo-grammarian paradigm, now old and grey, once aimed at explanatory adequacy. The explanations of the many sound changes were based on articulatory phonetics combined with associationist psychology and the proof was to be the study of living languages i.e. the dialects.

The study of dialects started in the last half of the 19th century and in some respects it was an unprecedented success. The comparative methods and the recon-

9. On Petersen as a historian of literature and language cf. Conrad and Gregersen 1985.

10. There are some signs in the recent treatment of the sound laws by Collinge that what has to outsiders looked like a crisis is now felt as a crisis by practitioners of historical linguistics as well (Collinge 1985, cf. Lass 1980).

structions combined to predict, for any given dialect, what the characteristic sound changes would be. For Denmark, the tradition from the founder, K. J. Lyngby, is still evident in a standard work such as Brøndum-Nielsen's *Dialekter og Dialektforskning* (1927).

On the other hand, the dialect geographers mainly working in France and Germany became the principal opponents of the neo-grammarians' thesis of exceptionless sound laws. They pointed out that just as books, words have their own destiny and indeed, instead of every sound having its unique history, the dialect geographers coined the phrase: Every word has its own history (Fischer-Jørgensen 1934). This paradox can only be solved by taking a closer look at the data types peculiar to the dialectologists on the one hand and the comparative historical linguists on the other. The dialectologist concentrates on the speech of the peasants. The everyday language of farmers is, however, the one speech variant that is least likely ever to be written down. It is the variant most likely to exhibit a vocabulary that we never meet in writing, and the uses to which it is put are such that writing does not suggest itself as a natural means of communication.¹¹ Literacy, accordingly, everywhere came late to the countryside and the first measures of literacy show a consistently slower process of alphabetization here than in the cities.

True we have calendars and chapbooks written *for* the peasants but they were never written *by* the peasants. From 1700 and onwards we find in Denmark farmers' diaries and a rich literature on agricultural economy, but neither the first nor the second text type would necessarily refer to the many tools and farming practices constituting the vocabulary of daily life in the country¹² (Schousboe 1980, Kjærgaard 1983).

The data of comparative historical linguistics, on the other hand, are written texts. What text types are represented varies with time but for the oldest periods they include religious, legal and administrative texts. The artistic literature is, of course, the most well known body of texts but we always have to supplement with the text types mentioned.

In the beginning of this paper I mentioned Rask's bipartition of the vocabulary into central and peripheral words. This bipartition has been blurred by the lexicographers who construct dictionaries of what they – and I might add many others – plainly see as the words of the Danish language. When there were no dictionaries these words were distributed among the speakers of Danish.

Some words, the central vocabulary consisting of the expressions for food and drink, natural phenomena, the numbers, family relations and the most frequent

¹¹ Inge Lise Pedersen in a fascinating paper gives us an example of the complications that may arise if we try to track down the history of such an everyday term starting from written sources (Pedersen 1985, especially p. 23f).

¹² The standard work on literacy in Denmark is Markussen and Skovgaard Petersen 1981.

2. THE CONSPIRACY AGAINST LETTERS • 43

grammatical function words, viz. the pronouns, the auxiliaries, the common conjunctions and the words for 'yes', 'no', 'very much' etc., would presumably be spoken by all Danes. But the peripheral parts of the *Wortschatz* of Denmark were of course used only by the various specialized sectors of society.

It follows that the only words that are at once part of the data of dialectology and the data of historical linguistics are those that constitute the central vocabulary.¹³

For these words, then, the results of investigating the living, spoken language can be used to highlight and adjust the results that the historical linguists come up with. It would be easy if the peripheral vocabulary could be divided among the peasants and the literate sectors of society in such a way that there was one and only one writing tradition to take into account. But, for Denmark at least, the situation is vastly more complicated.

The first written texts we have in Danish are the regional laws. All Nordic philologists will agree that these laws were written down by church officials of some kind. It cannot be known if these friars had had previous schooling within both the Anglo-Saxon and the Latin tradition or the Latin tradition only. What matters is that the laws as texts reflect some kind of writing tradition that was not invented for the sake of writing down laws in Danish. What the tradition precisely is, we do not know yet.

The law texts are in Danish, but until ca. 1390 the texts produced by the royal administration were in Latin or German thus creating a special writing tradition for the later Danish administrative texts to be embedded in. As a further complication some of the early religious texts written in Danish seem to be translations from Swedish and consequently cannot be analysed without reference to the Swedish writing traditions.

All this goes for the distant past when there was no conscious effort to create and strengthen a national norm. The first break comes with the reformation when Christiern Pedersen, a humanist scholar working in close contact with leading reformers of Latin Orthography,¹⁴ created the first consistent spelling traditions for the printing press. The printing press did much to establish the supremacy of the written word vis-à-vis the spoken one and the comparatively high literacy rates of the Nordic countries are founded at the time of the religious reformation. Successive waves of alphabetization contributed to the gradual wiping out of dialect differences by propagating a school language that was closer to the emergent national writing norm.

It is, of course, impossible to create a national orthography if you do not base it on some form of spoken language. The discussion on which orthography to choose

13. Note that it is very probable that the legal term *mother* was different from the everyday address form of the "same" word.

14. Cf. Haastrup 1971.

has never questioned the dogma that the spoken norm was to be the speech of the better educated classes in the Zealand cities. It follows that the school masters found it easier to teach how to spell correctly if they taught their pupils to alter their speech habits at the same time.¹⁵

And the pupils were, many of them, willing to imitate the prestige language.¹⁶ Instead of writing accurately expressing speech we find that with mass literacy some of the sound changes are reversed because the written norm had not changed, these are the so-called restitutions. We even have examples of the spoken language taking over forms from the written language although these forms had *never* before been spoken. Thus the Danish words of the type *mandig*, *vandig*, etc., adjectives with the ending *-ig*, are pronounced with a *d* but this *d* is a purely orthographical device, it has never before had any phonetic counterpart (Thorsen 1930: 119f).

One might speculate that at least some of the forms that traditional historical linguistics classified as representing *analogy* are perhaps to be explained similarly as schoolmaster forms.

I have tried to simplify a complicated process. The purpose of this simplification is, however, to complexify the explanations valid within historical linguistics. P. K. Thorsen has aptly formulated the problem I have tried to demonstrate:

In a society without literacy, that is in a completely oral society, it is very probable that sound changes progress according to the teachings of articulatory phonetics, that is gradually, though it must be checked by the demands of perception. Sounds may not change in ways that make relevant differences impossible to perceive, otherwise communication breaks down. In oral societies sound change is probably gradual. In literate societies – and the attested languages are, of course, those with a literate tradition – writing interferes with this natural process by influencing it in a million ways. Sounds may change continuously and almost imperceptibly from one quality to another. Not so with letters. Either it is an *i* or an *e*, there is nothing in between. And unfortunately writing is all we have left.

15. On the levelling effect of schooling cf. Skautrup 1956. Karl Verner in his highly original letters speculates on the methods of empirical linguistics. But, he cautiously warns us, beware which place you choose for your studies; the upper classes hardly speak "real" Danish. (Verner 1872 = 1903: 181). What Verner calls false Danish would presumably be the stylized register that vicars and school teachers propagated. It is a matter of some interest that several of the early normative books on how to spell Danish (the so-called *Retskrivningslærer*) were in fact written by vicars, e.g. Bøgh, Bondesen, Birch.

16. The prestige language is a historical variable. By now, there are even prestige letters in the Danish system. Rask did not succeed in removing the Latin letter *c* from the Danish orthography, although its phonetic counterparts are sometimes *s* sometimes *k* which means that we could just as well do without it. But *c* has in its capacity as a foreign letter become a noble one. Consequently, it is very usual to see hypercorrect spelling 'errors' such as 'fokucere' for 'fokusere' (to focus) or 'consensus' for 'konsensus' or 'consensus'.

2. THE CONSPIRACY AGAINST LETTERS • 45

We now know that letters may change without their spoken counterparts having changed at all. We also know that sounds may change without this being reflected in writing. There is simply no reason to believe that the written language was ever designed to be a true representation of speech. On the contrary, there is every reason to acknowledge that written texts have always had a specific function in society, a unique distribution in time and space and that writing has predominantly been a prerogative of the ruling classes or their scribes, the intellectuals.

Linguistics has pretended to investigate the everyday speech of normal citizens for quite a long time now. In fact, the linguists have instead conjured up a lot of data by relying on their own intuitions. The rest is not silence but written sentences. This means that it has been left to sociolinguistics to study speech.

The sociolinguists have indeed taken their chance. Every day they are coming closer to plausible solutions to the problem of sound change. This does not, however, mean that we are automatically coming closer to a theory of language change. Until writing practices have been investigated the way physiological phonetics was, until the social distribution of the different types of literary skills is much better known, as well known as the distribution of sociophonetic variables, until the spelling rules and manuals have been researched thoroughly, just as the ortoepists were a century ago, until then we cannot pretend to have taken that Danish man of letters, Rasmus Rask, literally. But by that time we shall have a sound theory of how letters change.

Literature

- Albury, Randall 1977: Introduction to Michel Pecheux: Ideology and History of the Sciences. *Working Papers* 33, 32–34.
- Andersen, Poul 1938: editor: *Rasmus Rask: De fynske Bønders Sprog*. Udvalg for Folkemaal's Publikationer, Serie A, nr. 2, København.
- Brøndum-Nielsen, Johannes 1927: *Dialekter og Dialektforskning*. København: Schulz.
- Collinge, N. E. 1985: *The Laws of Indo-European*. Current Issues in Linguistic Theory vol. 35. Amsterdam: John Benjamins.
- Conrad, Flemming and Gregersen, Frans 1985: N. M. Petersen i sprog- og litteraturhistorien. *Selskab for Nordisk Filologis Årsberetning 1983–84*, 9–19.
- Fischer-Jørgensen, Eli 1934: *Dialektgeografiens Betydning for Opfattelsen af Lydforandringer*. Tyske Studier, nr. 1. København.
- Gregersen, Frans 1980: Videnskabshistorisk empiri – analyse af enkeltværker. Om Rasmus Rasks retskrivningslære. *SAML* 6, 201–220.
- Gregersen, Frans 1984: Skriftsprogenes formelle udvikling på baggrund af øget læse- og skrivefærdighed og udvidet produktion af læsestof. *Nordisk Språksekretariats Rapporter* 4, 166–194.

- Grimm, Jakob 1819: *Deutsche Grammatik 1¹*, Göttingen.
- Grimm, Jakob 1822: *Deutsche Grammatik 1²*, Göttingen.
- Haastrup, Niels (1971) Christiern Pedersens reform – en latinsk reform. *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnede Pout Andersen*, København: Akademisk, 130–137.
- Hansen, Erik 1980: T eller ikke t? *Mål & Måle* 4, 8–14.
- Hjelmslev, Louis 1932ff editor: *Rasmus Rask: Udvalgte afhandlinger, I–III*. København: DSL, Levin og Munksgaard.
- Hjelmslev, Louis 1957: Introduction à la discussion générale des problèmes relatifs à la phonologie des langues mortes, en l'espèce du grec et du latin, Reprinted in: Hjelmslev, Louis 1973: *Essais linguistiques II*, TCLC, vol XIV, 267–78.
- Jacobsen, Henrik Galberg 1980: Urimeligt svært? *Ord til andet*. Dansk Sprognævns Skrifter 10. København: Gyldendal, 111–133.
- Jespersen, Otto 1897–99: *Fonetik*. København: Det Schubtheske.
- Kjergaard, Thorkild 1983: Om forudsætningerne for de europæiske samfunds økonomiske vækst siden 1500-tallet. *fortid og nutid* 30/2, 89–96.
- Klein, Wolfgang 1985: Gesprochene Sprache – geschriebene Sprache. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, Jahrgang 15, Heft 59, 9–35.
- Lass, Roger 1980: *On explaining Language Change*. Cambridge Studies in Linguistics 27. London.
- Markussen, Ingrid and Skovgaard Petersen, Vagn 1981: Læseindlæring og læsebehov i Danmark ca. 1550–1850. *Ur nordisk kulturhistoria*. Läskunnighet og folkbildning före folkskoleväsendet. Jyväskylä, 13–71.
- Osthoff, Hermann and Brugman, Karl 1878: Vorwort. *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprache*. Erster Theil. Leipzig, III–XX.
- Pedersen, Holger 1924: *Sprogvidenskaben i det nittende århundrede, metoder og resultater*. København: Gyldendal.
- Pedersen, Holger 1932: Indledning, Hjelmslev (editor), XIII–LV.
- Pedersen, Inge Lise 1985: På jagt efter et ord. *Ord og sag* 5, 32–34.
- Petersen, N. M. 1829: *Det danske, norske og svenske Sprogs Historie*. Første Del. København: Gyldendal.
- Rask, Rasmus 1826: *Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningslære*. København.
- Rask, Rasmus 1932: *Undersøgelse om Det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse* (1818), Hjelmslev (editor), Vol. I.
- Rask, Rasmus 1933: *Vejledning til en kort Udsigt over Sprogvidenskabernes hele Kreds* (1838), Hjelmslev (editor), Vol II, 361–372.
- Robins, R.H. 1967: *A Short History of Linguistics*. London: Longmans.
- Scherer, Wilhelm 1868: *Zur Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin.
- Schousboe, Karen 1980: Om bondedagbøger og -regnskabsbøger. *Bondedagbøger –*

2. THE CONSPIRACY AGAINST LETTERS • 47

- kilder til dagliglivets historie. Brede: Etnologisk Forum, 9–15.*
- Skautrup, Peter 1944: *Det danske Sprogs Historie* vol I. København.
- Skautrup, Peter 1976: Undervisningens indflydelse på sprogudviklingen i Danmark, (1956), *Dansk sprog og kultur*. Udvalgte afhandlinger. København: Gyldendal, 195–203.
- Thomsen, Vilhelm 1902: *Sprogvidenskabens Historie*. København.
- Thorsen, P. K. 1929: Glidning og spring i sprogomdannelsen (1894), *Afhandlinger og Breve*, vol. II. København, 1–20.
- Thorsen, P. K. 1930: Letter to Byskov 2nd of March 1912, *Afhandlinger og Breve*, vol. III. København, 118–120.
- Verner, Karl 1903: Letter to C. W. Smith of 3rd of July 1872, *Afhandlinger og Breve*. København, 149–174.
- Verner, Karl 1903: Letter to C. W. Smith of 2nd of September, *Afhandlinger og Breve*. København, 175–187.

Kilde: *Culture and History* 2, København: Museum Tusculanum Press 1987, 80–95

3. Det hele begyndte med skriften¹

Hvad er en teori?

Jeg kan foreløbig svare: En samling af sammenhængende påstande om et specifikt område af verden som gør det muligt at udforske området på en måde som et allerede eksisterende eller til lejligheden opstået forskersamfund synes er attraktiv.

Det vil sige at der for det første er tale om en *logisk operation* (der skal være tale om et *sammenhængende* sæt af påstande), og man kan her tale om graden af integration i en given teoridannelse som et mål for *hvor* sammenhængende det er lykkedes at gøre teorien. For det andet forudsættes en *objektfastlæggelse* (der skal være tale om et *bestemt* område af verden); ikke alt kan gøres til genstand for teoridannelse og objekter skal afgrænses som sådanne for at kunne gøres til genstand for videnskab. Jeg skal senere komme tilbage til om verden utilsløret tilbyder videnskaben sådanne objekter eller de skal skæres ud med skalpel. For det tredje indgår der *et pragmatisk moment* i og med at teorien skal muliggøre empiri, hvad der afgrænser videnskaberne fra filosofien, og endelig er der *et videnssociologisk moment* (teorien skal være *attraktiv*) og denne tiltrækningskraft kan ikke være uafhængig af personer; der må og skal være et samfund af forskere til at praktisere den. Hvis det ikke allerede er der, må det laves – ellers har vi at gøre med geniale perler kastet for samtidens uforstående svin.

Hvad med det historiske?

Det historiske moment i teoriudvikling viser sig blandt andet i at teorier gerne respekterer faggrænser eller velkendte disciplingrænser, dvs. overholder historisk fastsatte spilleregler for objektfastlæggelsen. Da disse objektfastlæggelser principielt består i at fokusere på en del af en helhed betyder det samtidig at teorier i denne forstand er baseret på selektiv opmærksomhed; noget forudsættes kendt eller konstant for at andet kan undersøges. Det har betydning når vi senere kommer frem til komplekse objekter. Her forudsættes teorier om de indgående irreduktible størrelser for at man så meget skarpere kan fokusere på det komplekse objekt i sig selv.

1. Tak til Klaus P. Mortensen for invita- og inspiration og til Simo Køppe for nok en gang at have hjulpet mig med præcise kommentarer især til afslutningen. Det der står på disse sider er ikke hvad jeg sagde ved seminar på DLH om teori – men måske var det det jeg mente.

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 49

Et andet historisk moment er at selve opfattelsen af videnskabelighed skifter med tiden. Inden for humaniora har man således opereret med videnskabelighed baseret på bredde i viden (den lærde forsker), på nøjagtighed (filologisk akribi) på fantasi og originalitet (den romantiske intuition hos historikerne) og på varierende grader af overensstemmelse med den videnskab som man nu anså for at være den fornemste af alle² (i dette århundredes første halvdel fysikken, i denne sidste halvdel måske snarere biologien).

Hvad er så en humanistisk teori, eller for at være mere præcis: ligger det humanistiske i en teori i objektet, tilgangen, metoden eller hvad?

Der synes at være flere spørgsmål på banen her. Objektet er for så vidt overordnet som det formentlig er temmelig umuligt at hævde at der findes en humanvidenskabelig teori om bjergarter, (derimod nok om bjerges metaforfunktion eller deres konnotationer men det er jo sprog). På den anden side er der i de sidste år kommet flere og flere af den slags teorier som kobler humanvidenskaberne med hinanden og med noget andet. Inden for arkæologien har man set hen til antropologien og fik ved denne skelen en ny arkæologi. Den blev så til gengæld af Colin Renfrew (i *Archaeology and Language*) koblet med sprogvidenskab og biologi og på den måde viste det sig at man igen kunne behandle det ældgamle problem om sprogets oprindelse. Det har dannet skole så der nu er en helt ny forskning om sprog, biologi og evolution (som desværre oftest undlader at behandle historie og arkæologi).

Når der ved festlige lejligheder tales om den såkaldt 'humanistiske dimension' i de andre videnskaber går indflydelsen den anden vej. Da disse videnskaber formentlig, lige som de humanistiske, er defineret ved deres objekt, som altså ikke er humanistisk, må der for at der overhovedet skal være nogen pointe i den humanistiske dimension være tale om enten et fokusskift som når man ser på *konsekvenserne for mennesker* af at ændre behandlingsmetoder eller at indføre ny informationsteknologi – eller en metodefornyelse, f.eks. kvalitative metoder inden for samfundsvidenskaberne – og så er der tale om en intern fagudvikling. Jeg har svært ved at se det som andet end lillebrors insisteren på også at få lov at være med når de store leger med millionerne – og at der er tale om millioner i forskningspolitikken bliver klarere og klarere. I den sidste runde af ansøgninger til Statens Humanistiske Forskningsråd har

2. Louis Hjelmslev skriver i et af sine mere personlige *essais linguistiques*, det såkaldte causeri holdt ved Lingvistikredsens 10 års jubilæum i 1941: "Lingvister er forskellige, og hver kommer til lingvistikken med sine forudsætninger. Mine metodiske forudsætninger er altid, og har altid været den eksakte videnskabs. Ikke paa nogen maade i et forsøg paa at efterligne eller efterabe denne, men ud fra en dyb overbevisning om, at vor videnskabs fremtid er afhængig af to egenskaber: objektivitet og præcision." i Gregersen og Køppe (red.): *Idehistorie II*, s. 159, Amanda Kbh. 1994.

vi med forbløffelse konstateret at der er rigtig mange ansøgninger på grænseområderne mellem humaniora og sundhedsvidenskab. Vores forbløffelse fortonede sig imidlertid når vi så på de pengestørrelser der kan hentes hjem i de andre forskningsråd, og altså især det Sundhedsvidenskabelige.

Der har gennem tiderne været mange forsøg på at afgrænse det særlig humanistiske. Jeg skal nævne to og kommentere dem:

Walløe m.fl. lægger i deres og *Politikens bog om moderne videnskabsteori* (1992) det humanistiske i objektet, for så med hævet stemme at hævde at den videnskabelige metode overalt er den samme, nemlig den hypotetisk-deduktive. Det betyder at de ikke drager nogen særlige metodekonsekvenser af at humaniora beskæftiger sig med meningsfyldt materiale produceret af væsener med bevidsthed (bortset fra at Elster i et senere kapitel tildeler samfundsvidenskaberne en særlig forklaringstype nemlig formålsforklaringer). Metoden ses altså på typisk formel vis som den samme fordi den har samme kognitive struktur: Der påstås noget og det efterprøves så. Men det at det stof hypotesen efterprøves på kan svare igen og dermed indgå i en betydningsproduktion med undersøgeren, giver ikke anledning til nogen overvejelser rent metodisk.

Andre har villet udnytte denne indlysende forskel til at hævde at humanister ikke forklarer men forstår eller gør forståelig. De forstår sig ind i de andre subjekter der er genstand for analyse og gør dem på den måde forståelige for videnskabens publikum. Men de er også selv og af samme grund underlagt kravet om at kommunikere forståeligt, således Ebbe Spang-Hanssen i en tankevækkende artikel som vi bruger til vores ph.d.-kurser i humanistisk videnskabsteori.³

Et hæderkronet begrebspar der har gjort tjeneste i mange Herrens år for at gøre forskellen mellem humaniora og naturvidenskaberne forståelig er skellet mellem det idiografiske og det nomotetiske. Det idiografiske skulle således være det typisk *einmalige* humanistiske objekt mens naturvidenskaberne kun betjener sig af begivenheder som f.eks. eksperimenter for hastigt at påpege det ved dem som er universelt og lovbundet. Bl.a. udfører man faktisk altid eksperimenter i serier (dvs. gentager dem) for netop at være sikker på at de ikke er bogstaveligt talt enestående.

Denne opfattelse kan problematiseres på i det mindste to måder. Karl Popper har påpeget at forskellen snarere består i erkendelsesinteressens retning: Ethvert eksperiment er naturligvis også en unik begivenhed som finder sted i historien, det er bare ikke det vi ser på som interessant ved eksperimentet når vi laver naturvidenskab, vi lægger vægt på det genkommende, det antiunikke. Men selvfølgelig kan man vende det om. Det er det der sker i den ekstremt fashionable antropologiske udforskning af

3. Ebbe Spang-Hanssen: Hvad er humanistisk videnskab, og hvorved adskiller den sig fra naturvidenskaben? I Bak og Dal (red.): *Videnskabens Enhed* -? Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Munksgaard, Kbh. 1990, s.115-134.

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 51

naturvidenskaberne. Forskeren betragter skabelsen af fysiske eller astronomiske 'facts' som en historisk begivenhed og analyserer den som en *einmalig* kommunikationsproces. Kun fordi ikkefysikere tror at fysikkens love springer direkte ud af materien virker dette chokerende.

Den anden problematisering er videnskabshistorisk. Videnskabsteorien bør for at undgå at ende i selvtilstrækkelig og helt imprægneret ophøjet afstand til det den handler om, korrigeres af den videnskabshistorie der kan skrives med udgangspunkt i de store vidensområders faktiske praksis. Og her er det slående at det seneste humanistiske bidrag til en global teoridannelse, strukturalismen, netop havde enorme generaliserende ambitioner, ja strukturalismen var faktisk slet hen nomotetisk. Det er ikke noget faktum som springer helt så meget i øjnene som det burde fordi både Trubetskoi og Hjeltslevs meget store forhåbninger til hvad man kunne kalde en systematisering af mulige strukturer for dermed at belyse de mulige udviklingslove som afledt heraf så hurtigt gik på grund. Det var et forsøg i abstraktion af anden grad: først abstraheres systemerne ud af brugen (forløbet), dernæst systematiseres de fremkomne strukturer i mønstre og på baggrund heraf kan bevægelseslove eller strukturlove fastslås. Trubetskoi tog udgangspunkt i hvilke mulige fonemstrukturer man kunne finde når man analyserede samtlige sprog han kendte til. Hjeltslevs empiriske basis var, navnlig i kاسبogen⁴, de grammatiske systemer han med sit røntgenblik kunne se i de mange grammatikker for eksotiske sprog som han havde pløjet igennem i sin ungdom. For begge gjaldt det at de enorme teoretiske ambitioner blev bremsede dels af tiden (som man siger når man ikke ønsker at nævne *Anschluss* som dræbte Trubetskoi) dels af en konstellation af socialpsykologi og internt videnskabelige forhold (som standsede Hjeltslev). At strukturalismens enorme ambitioner om at afdække de humanistiske objekters særlige interne determinationer i form af generelle lovmæssigheder ikke blev indløst skyldes altså ikke at man ikke kan have den slags som humanist. Ej heller gør den moderne skepsis over for *grand theory*, som unægtelig er gået særlig hårdt ud over strukturalismen, dog ikke strukturalisme til naturvidenskab – men måske til humanistisk scientisme.

Hvad kan man have teorier om? Er der naturlige objekter?: Falder verden ontologisk i en række grundkategorier som så kombineres til mere og mere komplekse områder?

Når man kommer ind på universitetet hvor verden er fordelt mellem en række videnskaber, er man indoktrineret gennem et helt grundlæggende skoleforløb afsluttende med tre års gymnasium som i det store og hele indeholder de samme fag som den

4. *La catégorie des cas, première partie*, Acta Jutlandica VII,1, Aarhus 1935.

gamle latinskole. Det betyder at man opfatter verdens inddeling som sammenfaldende med institutionernes inddeling af den, disciplingrænser ses som naturlige. En faghistorie vil afsløre at dels har fagene ikke samme indhold gennem deres historie, dels fornyes systemet af discipliner karakteristisk ved at man superponerer en ny opdeling på den gamle. Således er der ingen egentlig mening i at have en opdeling af de humanistiske hovedområder i nationalfag som engelsk, tysk, fransk og på samme tid operere med en helt anden (og senere) opdeling i tre superdiscipliner: litteraturvidenskab, sprogvidenskab og historie. Og hvorfor er der både noget der hedder samtidshistorie og noget der hedder statskundskab – og så ovenikøbet en videnskab til der hedder sociologi men handler om tilnærmelsesvis det samme? Hvad er kulturgeografi og hvorfor forsker dem (nogle af) der er ansat der i nøjagtig det samme som forskere der er ansat efter geografiske kriterier på et Center for Afrikastudier? Rod er det. Men der er systematik i rodet.

interne opdelinger i HUMANIORA:

grundvidenskaber (beskæftiger sig med irreduktible objekter):

- * psykologi
- * sprogvidenskab
- * historie
- * æstetiske fag
- ** FILOSOFI (ikke en empirisk videnskab)

nationalfagene:

- dansk (hva mæ færøsk og inuit?)
- fransk (hva mæ sproget uden for Paris og litteraturen i Belgien, (dele af) Schweiz, Senegal m.m.)
- engelsk (USA? Canada? Australien? Indien? etc.)
 - men ikke:
 - # svensk
 - # baskisk
 - # tamil

Lad os først skelne mellem de videnskaber der som historie og antropologi definerer sig ved en slags *rite de passage* som er metodisk: for historien kildekritikken eller faget historisk metode; for antropologien feltarbejdet, ikke bare som metode men også som (ofte dyrekøbt) erfaring. Disse fag udskiller sig ved at have patent på at udstede garantibeviser: Ingen historiker er historiker før han eller hun har passeret et kursus i historisk metode.

Det samme gælder ikke de nationalt afgrænsede fag, de har ikke en sikker kerne af metodisk art men er snarere karakteristiske ved deres toning: Danskfaget er jo i gymnasiet et rent litteraturfag med et appendiks af stileskrivning men på universite-

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 53

tet er det snarere defineret ved netop ikke kun at være litteratur – for det er litteraturvidenskab jo – men ved den nationalstatslige afsnøring. Hvad der så definerer danskfagets objekt er en diskussion for sig, vi bliver foreløbig stående ved det noget vaklende: de tekster og den sprogbrug som er blevet frembragt inden for nationalstaten Danmark (historisk og nutidigt). På samme måde kan man analysere f.eks. engelskfaget:

Intern analyse af et nationalfag:

- * engelsk:
 - * sprog
 - * mundtlig og skriftlig udtryksfærdighed (produktion)
 - * grammatik, fonetik (sprogbygningsanalyse)
 - * pragmatik, sociolingvistik (sprogbrugsanalyse)
 - * fremmedsprogpæd., didaktik (anvendt sprogforskning)
 - * litteratur
 - * creative writing? (produktion)
 - * litterær analyse
 - * litteraturhistorie, klassikere (historisk tekstanalyse)
 - * andre litteraturer på engelsk (nye litteraturer)
 - * litteraturpædagogik? didaktik? (anvendt litteraturvidenskab)
 - * historie og samfund
 - * England, UK
 - * USA, commonwealth
 - * historiepædagogik? didaktik?
 - * massekommunikation?
 - * film
 - * TV
 - * mediepædagogik? didaktik?

En særlig spænding i disse års forsknings- og uddannelsespolitik kan konstateres både inden for fagene og mellem fagene i det standende og spændende slagsmål mellem en antropologiserende tendens (som henter skyts fra fænomenologi og hermeneutik men også fra ældre dele af humaniora som historismen) og (resterne af en) generaliserende, scientistisk tendens (som bruger rationalisme og antihistorisk strukturalisme som udgangspunkt). I den første lejr finder vi de kvalitative metoder og den omsiggribende 'dybdegående' interviewing, i den anden lejr finder man semiotikken i dens rene udgave og kognitivismen.

Humanioras⁵ irreduktible objektstørrelser

I en afgrænsning af hvad humanioras område er foreslog Simo Køppe og jeg for snart mange år siden meget uoriginalt følgende:
teoretisk irreduktible⁶ størrelser:

BEVIDSTHEDEN – PSYKEN
HISTORIEN – SAMFUND
SPROGET: SKRIFTEN, TALEN

En note om historien: historie er for så vidt kun et synspunkt på materien, ikke et objekt, jf. Saussures skel mellem diakroni og synkroni. Det viser sig bl.a. ved det meget vanskelige problem om afgrænsning af historiens objekt: Enten er det det alt sammen eller også falder det sammen med samfundsvidenskabernes (de forholder sig bare mere agnostisk til begrebet tid).

Måske er disse teoretisk irreduktible størrelser forbundet på en interessant måde:

TEORETISK OBJEKT	EMPIRISK OBJEKT
psyke	non-verbal og verbal interaktion
samfund	non-verbal og verbal interaktion

5. Det vil ikke være forbigået læserens opmærksomhed – eller rettere, hvis det er så læs denne fodnote: – at der i denne opstilling ikke skelnes mellem humaniora og samfundsvidenskaberne. Inden for samfundsvidenskaberne som de drives på universiteterne får man i øvrigt brug for et skel som vi inden for humaniora kun har i skellet mellem religionsvidenskab og teologi: professionsuddannelser (læger, landmålere, aktuarer, jurister, præster og ingeniører) og videnskabsbaserede uddannelser. Bemærk at de humanistiske uddannelser engang var professionsuddannelser, jvf. den nu forældede betegnelse "skoleembedseksamensfagene", men samtidig var dobbeltorganiseret: Ved siden af skoleembedseksamen var der altid de frie studier til magisterkonferens.

6. Oprindeligt havde jeg kaldt disse størrelser teoretisk *simple* størrelser men i diskussionen efter foredraget gjorde Hans Vejleskov opmærksom på at det kunne misforstås, og jeg har derfor ændret det så man ikke skulle få den opfattelse at jeg/vi mener psyken er simpel. Det usammensatte består i at der her nås et stoppunkt, der kan ikke reduceres yderligere. Det betyder at vi påstår at psyke, samfund/historie og sprog udgør hver irreduktible genstande. Sproget kan ganske vist både fylo- og ontogenetisk sættes i forbindelse med andre symbolsystemer men – og her bliver det spekulativt – det indeholder lag som er specifikke og netop ikke lader sig tilbageføre andet end rent evolutionsbiologisk (og det samme måtte vel gælde psyken). En anden følge af denne opstilling er at man kan diagnosticere en række imperialismer: En direkte sammenkobling af sprog og samfund er en deterministisk makrosociolingvistik og som sådan sociologisk imperialisme. Mere væsentligt: En videnskab uden et særligt samfunds niveau vil være en psykologisk imperialisme. Den kendes under navnet metodologisk individualisme og er uhyre almindelig. En anden udgave af det manglende samfunds niveau kan ses i præromantikens kortslutning fra geni (som potenseret særindivid) til nation.

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 55

Hvad enten det teoretisk irreduktible objekt vi ønsker at konstruere er en psyke eller et samfund så er betingelserne for at gøre teorien anvendelig at vi tager udgangspunkt i historisk specifik nonverbal (men navnlig) verbal interaktion. Det kunne tyde på at sprog har en særstatus inden for det humanistiske felt som dettes eksistensbetingelse (om ikke det eneste formidlingsmedium) og/eller at nonverbal interaktion er under-teoretiseret. Formentlig er begge dele tilfældet.

Det vi altså arbejder med er interaktion. Det betyder at individer er i kontakt med hinanden og det er det der gør socialpsykologien til en uhyre empirinær disciplin, en nøgledisciplin placeret mellem de to niveauer vi altid ender i når vi taler teoretisk, det psykologiske om enkeltindividet (abstraheret fra sin interaktionelle kontekst i form af dets i sandhed unikke livshistorie) og det samfundsmæssige om den største gruppe vi kender, den altomfattende gruppe der netop ikke længere er en gruppe. På overgangen mellem samfund og gruppe står institution, på overgangen mellem individ og gruppe står identitet

Eller med andre ord: samfund, den teoretisk usammensatte størrelse er en implikation af empirien fuldstændig ligesom psyke (og sprog) er det og empiriens objekt er i alle tilfælde: historisk specifik interaktion.

Den empirisk simpleste størrelse er således verbal og nonverbal interaktion

Det er også her vi finder indlejningsproblemet eller kontekstualiseringsproblemet: Enhver interaktion er historisk specifik, den udgør et krydsningspunkt for de interagerende personers livshistorie og er selv et moment i den institutions historie som interaktionen udspiller sig inden for. Derfor er empiriens problem altid generaliseringsmulighederne. Oftest udspiller generaliseringsproblemet sig i form af repræsentativitetsdiskussioner eller designdiskussioner: Hvor mange (skole)klasser skal jeg undersøge for at eliminere det historisk specifikke?

Omvendt kan en væsentlig kritikform bestå i at tilbageføre tekster til deres kontekst for på denne måde at vise deres unicitet eller med andre ord afsløre en falsk generalisering.

For så vidt empirien danner basis for humanioras vidensopbygning gælder at humaniora er videnskaber der er baseret på betydningsdannelsens problem og som har betydningsdannelsens problem som det mest grundlæggende. Når dette problem sættes uden for parentes kan man drive forskning som om det er løst og det betyder at man kan se sproget som gennemsigtigt eller fast forankret. Hvad det betyder er at man kan læse kilder som om der står hvad der står, til trods for at det for længe siden er blevet påvist at mennesket er den eneste art der er i stand til at lyve (og der er intet der tyder på at denne evne først er udviklet sent i historien). I tider hvor dette ikke lader sig gøre vender humaniora tilbage til sine grundlagsproblemer med fare for at der ikke leveres 'viden' til folket og man derfor ikke kan legitimere humanioras eksistens.

Særproblemet: det skønne – æstetik

Jeg har snydt men det var kun midlertidigt. Jeg har indtil videre undladt at omtale æstetikken. Hvilken sublim ironi når man optræder på et forskningsprogram om dannelse!

Det fjerde moment i HUM-SAMFs objekt-afgrænsning er det æstetiske. Som ved historien er det mest hensigtsmæssigt at anskue dette som et resultat også af perceptionen snarere end som noget udelukkende i objektet iboende. Eller for at sige det på en anden måde: Det æstetiske moment er et moment i enhver kommunikation men det kan være mere eller mindre fokuseret. Jakobson definerer det æstetiske som den type kommunikation som reflektivt handler om koden. Det er en interessant formulering som jeg aldrig rigtig har forstået men jeg tror den kan bruges her. Det særlige ved æstetik som grundmoment i humaniora er dels at det ikke kan forbindes med bestemte objekter men kan findes i mange forskellige tilstandsformer hvad der gør en almen æstetik særdeles besværlig især hvis den vil være materialistisk præcis om sammenhængen mellem form og stof. Dels og nok så påfaldende er æstetik altid blevet knyttet til socialisationsprocessen sådan at det skønne både er målet og midlet. Opdragelse til dannelse indebærer en konstant konfrontation med æstetiske grundproblemer og en lige så konstant masseren af den uskyldige kontrahents spontane æstetik. Når man tænker på hvilke kunstformer der er blevet afvist i opdragelsessystemet! – så har man et helt katalog over århundredets avantgardister.

Komplekse objekter

Humaniora beskæftiger sig ikke bare med de teoretisk usammensatte objekter men med en række komplekse størrelser. Lad mig opregne et par af dem der er ubestrideligt humanistiske:

* det ældste lag af komplekse objekter i humaniora er *tekster*, heraf den forestilling at filologien er grundvidenskaben inden for humaniora. Tekster er komplekse størrelser i og med at de er manifestationer af skriftsprog i en historisk specifik form. Det historisk specifikke gælder både forholdet mellem skrift og tale bag teksten (eller med andre ord graden af skriftens selvstændiggørelse) og det implicerede modtagerforhold i og omkring teksten. Enhver analyse af et folkeeventyr må således forholde sig til:

Hvem skrev det ned første gang?

Hvordan var det traderet før nedskrift og hvilken tradition kom det til at indgå i som nedskrevet?

Hvilken fortællesituation afspejles og forudsættes i teksten som fortalt og hvordan slår dette forhold mellem tekst og tale ud i teksten?

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 57

For nyere udgaver kommer så forskellige spørgsmål om forarbejdningen til. Et oplagt eksempel er Disneys udgave af 'den gamle kinesiske fortælling' om Mulan. I en Bogart-udsendelse fortalte de amerikanske animatører begejstret om hvordan de havde illustreret den 'universelle' historie om den unge kinesiske pige der frelser sit land, ved at stjele med arme og ben fra forskellige kinesiske kilder. I de viste klip kom det bl. a. frem ved at eksplosionerne når kanonerne blev fyret af, var tegnet med brug af den særlige kinesiske ornamentik med røde og gule parallelkurver. Her er der virkelig tale om et bevidst komplekst produkt rent æstetisk som spiller på alle de konnotationsstrengene en vesteuropæisk betragter har at røre.

Blandt de ældste overleverede tekster findes en række genrer repræsenteret som direkte tematiserer forholdet mellem skrift og tale: Iliaden og Odysseen er velkendte eksempler men de oldgræske dramatekster og Platons dialoger er jo også skrevet som afspejlinger af *performance* af en slags. Dramatekster er en slags partiturer. Vi ved fra nutiden at der kan være ganske langt fra manuskript til performance, det siges f.eks. at manuskriptet til Thomas Vinterbergs film *Festen* afviger på væsentlige punkter fra replikkerne i selve filmen.

* det næste lag af komplekse objekter er f.eks.

SPROG plus ÆSTETIK/musik: oratorium, messe, kantate OBS det religiøse moment

SPROG plus ÆSTETIK/musik/teater: opera
og det giver yderligere et problem, nemlig med repræsentationen:

Om malerkunst og musik:

Billeder og toner som ikke-sprog rejser det særlige problem at den videnskabelige institution er baseret på skriftsproget så disse videnskaber får et transponeringsproblem: Den kommunikations- og sansemodus som deres objekter udnytter, duer ikke som videnskabeligt gangbar og derfor skal den betydning som dannes på denne måde overføres til skriftsproget for at kunne accepteres som legitim viden. Det giver så anledning til en række særproblemer også af uddannelsespolitisk art: F.eks. kan man ikke blive gymnasielærer i hverken musik eller kunst uden at have *prøvet det selv*. Lignende krav stilles end ikke til seksualundervisningen men henter sin umiddelbare plausibilitet fra den særlige eksotisme som de ikkeskriftlige kunstarter nødvendigvis må have i akademiet.

I løbet af de sidste århundreder er der opstået en række nye objekter hvoraf en del er blevet både døbt og konfirmeret af akademiet mens en anden del af uransagelige grunde afventer optagelse. Jeg kender ikke nogen institutter der har specialiseret sig i pladecovere eller bogomslag – men nok en masse i kulturindustrien der vil hævde at det er helt afgørende for et produkts skæbne hvordan indpakningen ser ud. Derimod er reklamer helt godkendte som objekter om end naturligvis mest salonfæhige på handelshøjskoler og særlige designskoler.

Blandt de nye æstetiske objekter der er blevet godkendt finder vi:

* film

* foto (men altså især som kunstformer, ikke i nær samme grad som f.eks. pressefotografiet).

Et særligt problem er

* TV fordi det er så ekstremt komplekst: verbalsprog, billeder i bevægelse (som film men i modsætning til foto og kunst), forudsat realisme-kontrakt (som der så kan subkontraheres andre (f.eks. fiktions)kontrakter ud fra), særlige receptionsforhold (adsprethed og dagligliv samtidig, dvs. en særlig variabel *fylde*).

Men også vel- og gammelkendte videnskaber som pædagogikken kan have særlig komplekse empiriske objekter. Pædagogik kan i hvert fald drives som filosofisk socialisationsforskning, som uddannelsessociologi (med både kvantitative og antropologisk-kvalitative metoder) og som empirisk klasserumsforskning. I det sidste tilfælde kan man f.eks. komme ud for at skulle analysere en bid som denne:

I en klasse hvor man med udgangspunkt i Ibsens *Et dukkehjem* og Strindbergs svarskrift med samme titel diskuterer kønsroller siger en pige:

Marianne: Jo, jeg ville sige det at jeg har hørt tale om piger som går ud for at finde en for en nat og så bliver fyren skuffet og trygler og beder. Og det er ligesom, alle her, alle her, ikke alle her men mange synes at: Jamen piger de er jo mere ude efter faste forbindelser. Ja det er det er jo klart det har jo altid været at fyre som har en for en nat ja han skaffer sig erfaringer mens piger som har en for en nat, de ... Ja det er bare ludere. Altså det er ikke mærkeligt at folk tror at det er sådan at piger hellere vil have faste forhold. For hvis piger gik rundt og sagde: Jaja nu skal jeg finde en for en nat og...
(oversat fra svensk, efter Johan Elmfeldt: *Läsningens röster*, Symposium Stockholm 1997, s.139)

Som sprogligt udsagn er teksten sådan set simpel nok. Men som pædagogisk objekt er den uhyre kompleks. Den skal ikke alene analyseres for sit udsagn, udsagnet skal også anbringes i sin pædagogiske kontekst og analyseres som et moment i en indlæringsproces. Der er i det mindste følgende faktorer at tage hensyn til:

* Hvem taler hun til? Til klassen naturligvis, men udsagnets type kunne tyde på at det er rettet til eller vil blive særlig opfattet af drengene i klassen, eller er det måske én dreng hun særlig taler til?

* Hvilken sammenhæng er der mellem Mariannes synspunkt og de tekster der tages udgangspunkt i? Skal der være nogen? eller er det her bare en diskussion som kunne være foregået hvor som helst mellem hvem som helst, eller med andre ord: Hvad betyder det for udsagnet at det bliver sagt i en skoletime, i en gymnasieklasse, i en svensktimer, i en svensktimer der handler om kønsroller, i en svensktimer der handler om kønsroller på en bestemt måde?

* Er det der bliver sagt et resultat af indlæring eller et synspunkt som Marianne har og altid har haft uafhængigt af hvad hun har lært i skolen? Eller med andre ord

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 59

er synspunktet reflekteret, gennemlyst af den viden Marianne har skaffet sig i skolen eller ved hjælp af de redskaber hun har lært at kende i skolen, eller er det bare?

Et par af de spørgsmål kan belyses nærmere ved at rekonstruere den kontekst Marianne taler ind i. Det fremgår af dokumentationen i bogen at læreren har som projekt at få belyst forskellen mellem drenges målrettede adfærd (de vil have udført noget) og pigers relationsindstilling (de vil møde nogen). Efter det udspil kommer Marianne med sin første respons. Læreren kan ikke høre hvad hun siger men beder de andre i klassen være stille så han kan høre det. Efter Mariannes udsagn spørger læreren typisk nok om det hun siger passer med hvad han har sagt. Det tvivler Marianne på og efter en kort replikveksling siger læreren så:

“Men samtidig kan pigerne jo være interesseret i bare en nat fordi de tror at en måde”

Her siger så en pige “Ja!” med eftertryk og afbryder på den måde læreren efter præcis det udsagn som Marianne så senere broderer videre på. Det betyder at det Marianne siger kan (skal?) forstås som en slags gentagelse af det læreren allerede har godkendt som en mulig mening i dette klasseværelset ved at have sagt det (eller være blevet bragt til at mene det af den afbrydende pige). Det er altså ikke (bare) Mariannes påfund det her.

Analysen kunne fortsættes et par sider endnu men pointen skulle være klar nok: Det pædagogisk empiriske objekt, verbal interaktion, er uhyre komplekst, netop fordi det anbringes i en pædagogisk sammenhæng, ses som et pædagogisk objekt. Vi noterer i forbifarten at der forudsættes en sprogteori (som muliggør en sproglig analyse) og en psykologisk teori (som muliggør talen om indlæring). Når hertil lægges at der i dette udsnit er abstraheret fra væsentlige ting som scenografi (Hvor sidder Marianne? Hvordan reagerer læreren rent rumligt på hendes udsagn?), klassen som offentlighed (Hvordan reagerer drengene på denne diskussion? Hvordan deler pigerne sig?) og alle nonverbale cues (Er Marianne smuk? Er læreren?) må det være indlysende at der her er tale om et komplekst objekt.

Skellet mellem skrift og tale og dets betydning for humanioras opbygning

Skellet mellem skrift og tale er konstituerende for humanioras og samfundsvidenskabernes interne opdeling idet arkæologi er historie før skriften, mens historie er sociologi på basis af skriftlige kilder og om det forgangne. Omvendt påstår al sprogvidenskab om sig selv at den er bygget på talen – men udforsker i det store og hele kun skriften.

Skellet mellem skrift og tale er et skel mellem *situated speech* hvor en væsentlig del af informationen ligger i andet end det der ordbogsagtigt siges, og afkontekstualiseret skrift hvor en væsentlig del af det der siges ligger i det intertekstuelle rum som en

tekst skrives ind i og etablerer. Det vil sige at selve historiens problem er indlejret i sprogvidenskaben i kraft af spændingen mellem tale og skrift. Tale er altid allerede historisk specifik og kontekstualiseret, skrift er det først middelbart. Men skriftens egenskaber lover en overskridelse af øjeblikket og det er logisk at al teoridannelse har været bygget på skriften. Selv de teoretikere der har haft talen som foretrukket objekt har teoretiseret på skrift. En mulig undtagelse er Saussure hvad der giver en hel række yderst interessante problemer netop med at fastslå hvad hans lære egentlig gik ud på. Saussures forelæsninger er i alt væsentligt kun skrevet ned af hans studenter, så det der er udgivet som hans værk og meddelelse til eftertiden er det hans (dumme eller kloge) studenter opfattede af det epokegørende han (muligvis) sagde. Han selv mente ikke han var i stand til at skrive det ned – endnu.

Forudsætninger for videnskabelig empiri: repræsentation og permanens

Dermed har vi på ny rejst problemet om repræsentation. De fleste humanistiske objekter (og det gælder faktisk mange videnskabelige objekter) kan ikke analyseres direkte bl.a. altså fordi de er *einmalige*. Det betyder at de må transponeres fra én eksistensform til en anden. I denne transpositionsproces udskilles naturligvis en række fænomener. For at tage et simpelt eksempel:

Forestil jer selve situationen: I et studie på Københavns Radio sidder der fire mennesker sidder rundt om et bord som er beklædt med (temmelig støvet) filt (for at opnå det maksimalt lyddøde). Studievært og interviewer afvikler programmet mens de to ofre lytter med og venter pænt til det bliver deres tur. Og det bliver det så nu:

UDSKRIFT af båndoptaget studiesamtale mellem
studievært (sv)
journalist (j)
interviewet 1 (kvinde) (i1)
interviewet 2 (mand) (i2)

Efter en længere introduktion om de demonstrationer og aktioner der vil blive karakteristiske for dagen siger journalisten:

j: Og så er vi ved at nå frem til det, som vi skal snakke med Anita og Leon om, nemlig et arrangement i aften. Og det går under arbejdstitlen 'arbejdsløshedskultur'; og Anita jeg ved, at du har taget initiativet, og du har arrangeret det, så du må også være den der kan fortælle: Hvordan indgår kultur i kampen for at skaffe de arbejdsløse et ordentligt liv?

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 61

i1: Ja altså, jeg har været med til at arrangere det, ikke. Men altså kulturen ikke – det være sig digte og sange og billedkunst, hvad man ellers kan komme i tanker om ikke – altså det er, det er et vigtigt led altså i som som vi kan bruge i i kampen for at forbedre vilkårene ikke.

sv: Man kunne jo også godt forestille sig, at man kunne forstå ordet på arbejdsløshedskultur på en anden måde, netop det at de arbejdsløse lige så godt kunne se sandheden i øjnene og så vænne sig til at være arbejdsløse og så få det bedste ud af tilværelsen på den måde.

i1: Ja, det er nu det er ikke lige sådan vi tænker altså.

sv: Nej, men jeg bare for at klarificere det ikke.

i1: Ja altså, vi mener ikke, man kan strikke sig ud af arbejdsløsheden.

sv: Nej, heller ikke spille sig ud af den. Men man kan få tiden til at gå på en dejlig måde i hvert fald

i1: Nej

Det gav et vist indtryk af hvad der skete den dag i 1985 hvor Anita og Leon skulle fortælle Københavns Radios lyttere om deres demonstration. Bemærk at det ser ud som om Anita benægter studieværtens sidste indlæg. Det skyldes imidlertid udskriftkonventionerne som ikke tillader en gengivelse af samtidig tale. Men vi kan gøre det bedre med andre konventioner. Til gengæld kræver det mere (af både udskriver og læser):

UDSKRIFT 2:

j: og så er vi ved at nå frem til det som vi skal snakke med Anita og Leon om nemlig et arrangement i aften og det går under arbejdstitlen arbejdsløshedskultur og Anita jeg ved at du har taget initiativet og du har arrangeret det så du må også være den der kan fortælle hvordan indgår kultur i kampen for at skaffe de arbejdsløse et ordentligt liv

i1: ja altså jeg har været med til at arrangere det ikke men altså kulturen ikke det være sig digte og sange og billedkunst hvad man ellers kan komme i tanker om ikke altså det er det er et vigtigt led altså i som som vi kan bruge i i kampen for at forbedre vilkårene ikke

62 • KØBENHAVNSK SOCIOLINGVISTIK

sv: man kunne jo også godt forestille sig at man kunne forstå ordet på arbejdsløshedskultur på en anden måde netop det at de arbejdsløse lige så godt kunne se sandheden i øjnene og så vænne sig til at være arbejdsløse og så få det bedste ud af tilværelsen på den måde

i1: ja det er nu det er ikke lige sådan vi tænker altså

sv: nej men jeg bare for at klarificere det ikke

i1: ja altså vi mener ikke man kan strikke sig ud af arbejdsløsheden

sv: nej heller ikke spille sig ud af den men man kan få tiden til at gå på en dejlig måde i hvert fald

i1: nej

Her har man forladt de rene skriftsprogskonventioner som f.eks. store bogstaver ved sætningsbegyndelse men stadig ser det ud som om deltagerne taler ud før den næste taler siger noget.

Nu er det sådan at der inden for sprogvidenskaben er specialister der i længere tid har arbejdet med hvordan man skal anskueliggøre talesprog på skrift. De er kommet frem til en række konventioner som anvendes i

UDSKRIFT 3:

j: Og så er vi ved at nå frem til/ det som vi skal snakke med Anita og Leon om/ nemlig et arrangement i aften/ Tøhh og detT går underT arbejdstitlen Tøh [citatintonation:] 'arbejdsløshedskultur' T p og Anita [opremsningsintonation:] jeg ved at du har taget initiativet/ og du har arrangeret det/ så du må også være den der kan fortælle T/ 'Hvordan indgår kultur i/ kampen for at skaffe de arbejdsløse et ordentligt liv?'

i1: ja altså jeg har været med til at arrangere det ik/ Tæhm p men altså kulturen ik/ det være sig digte og sange p/ og billedkunst p/ hvad man ellers kan komme i tanker om ik/ altså det er det er et vigtigt led/ altså iT som som vi kan bruge i:/ i kampen for at forbedre vilkårene ik

sv: man kunne jo også godt forestille sig atT/ man

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 63

kunne forstå ordet på [med vagt fremmed stemme:] 'arbejdsløshedskultur' på en anden måde/ netop det at de arbejdsløse lige så godt kunne se sandheden i øjnene og så vænne sig til at være arbejdsløse og så få det bedste ud af tilværelsen på den måde

i1: ja det er nu det er ikke lige sådan vi
tænker altså

sv: nej men jeg p bare for at klarificere det ik

i1: ja p altså vi mener ikke man kan strikke
sig ud af arbejdsløsheden

sv: [henåndet:] nej heller ikke spille sig ud af den p men man kan få

i1: nej
tiden til at gå på en dejlig måde i hvert fald

j: [med jeg-giver-hermed-ordet-til-intonation:] Leon

i2: ja altså vi mener at Tøh/ det at
man er arbejdsløs ik/ det betyder ikke at man skal sidde ned og og være passiv vel/
p tværtimod det T måske at man derved bedre/ eller måske T skal bruge den tid ik til
at kæmpe for de rettigheder/ som vi alle/ bør have ik

konventioner:

/ / omkranser tonegrupper

T betyder tøvolyde af forskellige slags, p pauser

[] omkranser regibemærkninger

samtidig tale anbragt neden under hinanden

understregning angiver emfase

Her kommer vi endelig frem til en form som tillader en repræsentation som opfylder kravet om tidstro realisme: samtidig tale repræsenteres spatielt i en form som muliggør en opfattelse af den som samtidig. Intonationen inddrages i regibemærkninger (i skarpe parenteser) og skråstregerne er forsøgt anvendt så de giver et indtryk af hvad der hører sammen i talen dvs. det der i talen svarer til interpunktionsafgrænsede enheder. Tøvolydene understreger at ikke alle fonetiske segmenter produceres på samme måde og pauserne giver et billede af talens afvikling og mulige taletursskiftesteder.

Intervieweren serverer talemuligheden for Anita som et oplæg til en tekstreklame for 'det der skal foregå' men begår den fejl at overtræde kollektiv-princippet i bevægelsen. Det må korrigeres og det betyder at Anita kommer skævt ind i udsendelsen. Her griber studieværten så ind og begynder at fortolke Anitas slagord på en helt anden måde end den bevægelsen står for. Også det må dementeres hvad der så til gengæld medfører at studieværten føler behov for at forklare sig. Anitas meddelelse fortøner sig. Med denne repræsentation kan man se at studieværten opfører sig sært rent samtalestrukturtelt. Han griber ind i et interview som han ikke har ansvaret for og bringer dermed interviewofret Anita i en uventet og for hende tydeligvis fremmed situation. Derimod kan man ikke med en ren skrift-skrift give et indtryk af den klasseforskel der kommer frem mellem de to interviewofres kraftige københavnske og studieværtens overklasse-sociolekt. Hertil kan kun lydskrift benyttes og så indskrænkes læseligheden voldsomt.

Det er inden for sprogvidenskaben velkendt at en repræsentation af talen på skrift betegner en mere eller mindre systematisk selektion af den enorme mængde af forhåndenværende information men knap så bemærket er det måske at det samme sker overalt i humaniora:

Hvis man spørger en humanist hvad han eller hun foretager sig når han eller hun forsker, så er svaret oftest: Jeg analyserer. Men før vi kan analysere oplevelsen må vi repræsentere den i en form så den har permanent. Det muliggør en radikal forskel på oplevelse og analyse. Analyse er nemlig noget ganske andet når der er tale om permanent, og dermed gentagelighed, end når der er tale om performans – hvad enten denne er reguleret af en dramatekst, en koreografi eller et partitur eller den er fastlagt og endelig som i malerkunst og litteratur (jvf. dog kopien, reproduktionen og udgivelsen).

Skellet mellem de performative og de værkfeticiserende kunstarter er netop interessant i kopiens, mangfoldiggørelsens, tidsalder fordi det er permanentgørelsen der tillader den type analyse som står i modsætning til den umiddelbare oplevelse. Det vi kræver af en analyse er den *kvalificerede* oplevelse, den dokumenterede oplevelse, der dermed gøres intersubjektiv som sproglig (den italesættes eller rettere iskriftsættes). Samtidig kræves der henvisning til præcis hvor i det permanente objekt det kan sandsynliggøres at oplevelsen havde sin oprindelse. Men sæt nu det der kan permanentgøres netop ikke rummer (sporene af) det der gjorde det til en oplevelse?

Det hele begyndte med skriften!

Skrift er en repræsentation af talen.

(Overførslen fra håndskrift til trykskrift betegner et kvalitativt spring i en række andre henseender).

Nodeskrift er en repræsentation af musikalsk 'opførelsespraksis' (og i en række henseender er den tidlige repræsentation kun et skelet som får kød på kroppen netop

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 65

i opførelsespraksis' improvisationer, nøjagtig som troubadurernes opførelse af et givet epos var forskellig fra gang til gang og alligevel fortalte den 'samme' historie.

Balletoptegnelser er så vidt jeg ved sene, her er derfor forholdsvis meget overladt til opførelsestraditionen.

Dramatekster er prototypen på forholdet mellem skrift og tale. Enhver skuespiller ved (og enhver tilskuer der kender 'teksten' erfarer) at teksten kun fastlægger spillereglerne, mens selve spillet først begynder når intonation, pauser, gestus og mimik lægges til.

Drama med regibemærkninger er løsningen på dette problem. Ligesom komponisten efterhånden tilføjer både tempo- og kraftighedsangivelser for ikke at miste kontrollen med opførelsen, tilføjer Ibsen og Strindberg regibemærkninger i et forsøg på at styre spillet nøjere end teksten alene muliggør.

Båndoptageren betød at man for første gang kunne permanentisere talen så det var håndterligt at lagre store mængder af den. Den der har siddet med et bånd og lyttet til det mere end hundrede gange, ved hvor udtømmelig en kilde til informationer det er. Men tilbage står spørgsmålet: Svarer denne nøjagtige lytning til noget i kommunikationsprocessen. Afklarer den intensive efterlytning det som lytteren ubevidst lærte allerede da han eller hun hørte talen første gang?

Videooptagere har gjort det muligt at permanentisere og folkeligt udbrede film. Dermed er de blevet mulige at studere på samme måde som musik og tale, dvs. med nøjagtig gennemsning af større sektioner og små bidder evt. med brug af klipanalyse eller *slow motion*. For film gør der sig det særlige forhold gældende at der til en vis grad er tale om en rekonstruktion af et produkt som faktisk foreligger i form af en *story board* og som kan efterspores og rekonstrueres i den foretagne redigering af råfilmen. En analyse kan således til en vis grad i hvert fald begrundes som en eftervisning af foretagne valg (fraklip, permutationer).

Visse objekter er sent blevet mulige at transponere til permanens. Der er et interessant studium der ligger og venter på en ph.d. i forholdet mellem nodeskrift som skrift og så den permanens som opnås ved de forskellige optagemuligheder som begynder i begyndelsen af dette århundrede. Her kan man permanentisere en bestemt opførelse og derfor er det logisk at man kan sammenligne opførelser og dermed dyrke den performerende snarere end musikken. Musikken taler ikke længere direkte den skal fortolkes. Dette har sin parallel i det fortolkningshysteri som har bredt sig fra Fischer-Dieskau og fremefter. Det er en påfaldende forskel man finder når man lytter til de ældste optagelser med udøvende musikere hvor musikken er i højsædet og derfor forekommer os 'uskyldig' eller 'naturlig', 'ukunstlet', uden en 'selvstændig' fortolkning og så de nyere. Sammenligner man f.eks. violinisterne Adolph Busch og Gidon Kremer, er det påfaldende hvor meget den sidste henleder opmærksomheden på den udøvende netop ved at vælge 'ekstreme' fortolkninger mht. tempi, klangstyrke eller takteftertryk.

En øvelse: Gå tilbage til før radioen, før båndoptageren, før pladespillerens tid og

se på hvilke konsekvenser det havde for kunstoplevelsen: Rakhmaninoff skal have sagt at han ikke ville bryde sig om at opleve en tid hvor man kan vaske op og tørre af mens man hørte ham spille klaver. Musikken er blevet profaneret på præcis samme måde som tv blev det i løbet af 70'erne.

Omvendt: Før radioens og båndoptagerens tid:

Hvis man oplevede Carl Nielsens femte mere end én gang i sit liv var det held.

Derfor var kunstnerne i de performative kunstarter både mindre betydningsfulde (der var ikke den samme forvetning om en særlig fortolkning) og helt afgørende (hvis de spillede stykket ad helvede til var der ikke noget at gøre, man kunne bare håbe på at en anden engang fik chancen til at gøre det bedre). Kunstens betydning for individet var i den præanalytiske tid både større (fordi den var helligere, mere afsondret fra hverdagen) og anderledes (den var ikke omtalt, analyseret og velkendt på forhånd). Kunstens rolle i livet var en anden – dengang var der dannelse til.

Det betød som noget helt naturligt at man med fornuft kunne tale om det *einmalige* hvad der ikke lader sig gøre i en tid hvor alt kan gentages – det er ikke bare torsdagskoncerten der genudsendes livligt. Når man oplever noget enestående ligger der heri at det har potentiale til at ændre ens liv.

De sidste to strofer af Rilkes digt til en arkaisk torso af Apollon lyder i Thorkild Bjørnvigs oversættelse:

Saa stod vel denne Sten blot sønderdelt
under hans Skuldres klare Styrt tilfældigt
og flimred ikke som et Rovdyrskind,

brød ikke fra Konturerne saa vældigt
ud som en Stjerne: intet Sted er blind
for dig, men ser. Dit Liv maa ændres – helt.

Og der er ingen tvivl, det er læserens liv der tales om.

En grundlæggende meddelelse som en hel del kunst forsøger at give os andel i, er den at vi må standse vores jagt efter materiel velfærd og lykke og give os tid til det egentlige. Men hvad er det egentlige? Pointen må vel nu være at det ikke længere (hvis det nogensinde har kunnet det?) kan fastlægges entydigt nok til at der kan undervises direkte i det. I den situation træder analysen til som et surrogat for den uddybende oplevelse. Man får ikke længere oplevelser i skolen (fik man det engang?) man får værktøjer til at skabe konsensus om hvad der er i en tekst.

Indøvelsen af analysefærdighed følger logisk af sammenbruddet i dannelsesstænk-

7. Læsning af og diskussion med Klaus P. Mortensens arbejder hvoraf et findes i denne serie med tit-

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 67

ningen. En ny dannelses-tænkning⁷ må for mig at se tage som sin anfægtelse og sit udgangspunkt at dannelse ikke har med kunnen at gøre men med refleksion og (selv)skabelse. Det betyder at sammenstødet mellem individ og institution er uundgåeligt. Jeg ser dannelsesprojektet som individets ukrænkelige egetprojekt og institutionens rolle kan i dette perspektiv meget nemt blive reduceret til den at levere det stof som individet tager afstand fra – i stedet for afsæt i. Dette er for så vidt i sin orden som skolens indhold repræsenterer samfundets selvforståelse men der er her tale om størrelser der både taler gennem den enkelte lærer og bag om ryggen på hende.

Da der i hver enkelt klasse og dermed for hver enkelt lærer er lige så mange projekter til stede som der er elever, må opgaven til en vis grad blive at synkronisere disse enkeltprojekter så meget det nu kan gøres ved hjælp af at præsentere stoffet så gennemtænkt at det ikke tvinger men muliggør selvskabelse og refleksion. En sådan bevidst tilrettelæggelse af stoffet flytter en hel del af arbejdet fra selve *performance* i klassen til *curriculum planning*, eksempelvis tilrettelæggelse af progressionen gennem de tre gymnasieår eller de sidste tre skoleår i folkeskolen. Det er påfaldende at man næsten aldrig ser diskussioner af sådanne hele forløb men kun af de korte forløb der går under navnet studiemønstre i gymnasiet.

Analysens formål eller i praksis er vi alle strukturalistiske nykritikere

Når den mere eller mindre frådende analytiker kaster sig over sit objekt for at afvinde det erkendelse, kan man skelne mellem to tilgange. Den ene tilgang som vi her, i overensstemmelse med hævdvunden sprogbrug vil kalde analyse, søger at afdække strukturen i tekstobjektet. Som regel opererer man med en lagdelt struktur hvor de enkelte strata svarer til et delområde med en betinget autonomi. F.eks. er lyriske tekster kraftigt struktureret mht. vekslen mellem trykstærke stavelser og trykssvage, det metriske lag. Men rytmen spiller sammen med segmenternes kvalitet sådan at der i lyriske tekster ofte er en særlig klang som man tilnærmelsesvis kan gøre rede for i form af de trykstærke stavelers gentagne udnyttelse af særlige lydkvaliteter, f.eks.. særlig 'skarpe' (lukkede vokallyde (navnlig [i,e,y,u])). Derudover er der, navnlig i litteratur der lægger vægt på traditionen – og det er ikke bare den postmoderne, med omhu valgt ord som har bestemte konnotationer for læsere der kender anden litteratur, ofte er det i kraft af ord og vendinger der alluderes til andre tekster som læseren i denne festlige anledning forventes at kunne mobilisere helt eller delvis. Denne såkaldte intertekstualitetseffekt kan vise sig på alle niveauer og kan f.eks. udnyttes også på det syntaktiske plan. En bestemt syntaks mimer ofte en genres foretrukne

len *Litteratur og dannelse* (Arbejdsrapporter nr. 5, september 1998), har været en væsentlig inspiration til dette – i øvrigt meget skitse-mæssige – afsnit.

form (lovsprog og kancellistil).

Når teksten efter endt operation ligger skilt i sine lag og dele og har fået optegnet sine forbindelseslinjer som pulsårer for emotionen, opdager man som regel et paradoks som har med det skel at gøre som jeg var inde på i denne artikels begyndelse: det idiografiske og det nomotetiske. Aanalysen gælder ikke blot for det stof den er afledt af eller avlet på, men må nødvendigvis implicere en tekstteori. Tekstanalyse er im- eller eksPLICIT et nomotetisk forehavende hvor det spørgsmål der ustandselig stiller sig, er rækkevidden af de generalisationer man er nået frem til: Gælder analysen af sammenhængen mellem klang og rytme for alle tekster, kun lyriske tekster, kun lyriske tekster fra en bestemt epoke, fra en bestemt tendens i denne epoke eller for en bestemt forfatters hele forfatterskab. Aldrig er tekstanalysen en analyse af hin enkelte tekst, altid er den samtidig en analyse af en række andre mulige tekster. Dermed bidrager tekstanalysen til tekstvidenskabens empiriske fundering.

Den anden tilgang vil vi – stadig følgende traditionen – kalde tolkning. Den bygger – som Hans Hauge til sin overraskelse måtte konstatere i en anmeldelse af Aage Henriksens sidste bog – på en parafrase af teksten, en tilrettelæggelse af en ny tekst oven på den tekst som allerede foreligger, og som vi jo bare kan læse. Derfor er tolkningens *raison d'être* da netop også at ingen tekster (der er værd at læse) er bare sådan lige til at læse, de må dirkes op, de må tilrettelægges på ny. Først derefter kan forståelsen indfinde sig og tolkningen er sig bevidst at den er netop det, en ny tekst frembragt oven på den originale og som sådan et tilbud til læseren om at læse to tekster i dialog med hinanden og i dialog med læserens for-forståelse.

Det er let at se at jeg har tilrettelagt teksten ovenfor så den samtidig kalder på et videnskabshistorisk uhyre centralt skel inden for humaniora: Analyse er et strukturalistisk forehavende, nøjagtig som tolkning er et hermeneutisk. Men det får konsekvenser når vi skal slutte med at tale om dannelse, for dannelse er udpræget et hermeneutisk privilegium, strukturalister har simpelthen ingen ret til at bruge ordet – og, kunne man tilføje, heller ikke den ringeste lyst. De foretrækker ordet videnskab.

Dannelse: 5 banaliteter herom

Dannelse bør ikke være et privilegium for de få

Det er barnelærdom at sætte indlæring over for dannelse. Det traditionelle skel var mellem formel kundskab og egentlig dannelse. Det vigtige er at bemærke at dannelse ikke er knyttet til lærdom. Man kan sagtens være lærd uden at være dannet i den betydning jeg bruger det her. En bogorm der har brugt hele sit liv på at sætte sig ind i tekster, har ikke nødvendigvis omsat sin viden til livspraksis, og det er det der er kernen i dannelse hvis man vel at mærke skal udfolde den selvrefleksion der ligger i begrebet som andet og mere end videnstilegnelse. Imidlertid har der i traditionen

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 69

været den opfattelse at visse tekster egnede sig bedre end andre (og bedre end slet ingen tekster, et alternativ som de fleste måtte nøjes med) til at befordre dannelsen i form af selvrefleksion. Disse tekster er de klassiske tekster, dem der hvad enten man vil det eller ej udgør den vestlige verdens kanon: de græske tragedier, Cervantes, Shakespeare, Goethe, Joyce. Det hører med til almindelig dannelse siger man, at være bekendt med disse tekster men det ligger i sagens natur at man bliver jo ikke nødvendigvis dannet af at have været udsat for en klassisk tekst.

Begrebet klassisk tekst er et æstetisk begreb; i det er samlet de tekster der når det sublime i æstetisk henseende. Sociologer har påpeget at en sådan sætning indeholder et normativt udsagn som bliver selvopfyldende: Disse tekster er dem man har vedtaget når æstetikens højdepunkt. Derfor skal de kendes. Men dermed bliver den selv samme æstetik indlært som ubestridelig. Og dem der simpelthen ikke har haft muligheden for at stifte bekendtskab med de kanoniske tekster, efterlades som udannede i stedet for uddannede.

Uddannelse skaber i vore samfund samtidig en restgruppe og for så vidt denne restgruppe fungerer som andethed for dannelsen bliver dannelse til kulturel kapital.

Dem der har den besidder privilegier i forhold til dem der ikke har, uanset om de kan omsætte denne viden i livsvisdom. En sådan dannelse er et undertrykkelsesmiddel og kan ikke forenes med at praktisere demokrati.

Dannelsens æstetikbegreb bør være bredere end blot at gælde for litteraturen

De unge i dag er ekstremt æstetisk orienteret, de vælger med viden og akkuratesse mellem frisurer, beklædningsgenstande, make-up-former, musik-former, indretningsstilarter og madtyper. Den bevidsthed som de lægger for dagen på disse kulturområder, kan udnyttes i de diskussioner om etik og moral som sammen med kvalitetsdiskussionen er kernen i den løbende dannelsesdialog mellem opdrageren og de opdragene. Dannelse handler om bevidst handlen og denne handlen er på de nævnte områder som oftest stillet i selvfremstillingens tjeneste men den må kunne udvides til at rumme handleformer og social viden så dannelsen bliver et livsprojekt.

Igen kan refleksionsskruen drejes en anelse mere. Hvis man skal kunne analysere den kultursammenhæng som de studerende, eleverne eller hvad man nu kalder de uskyldige væsener der er genstande for ens opdragelsesbestræbelser, indgår i, skal man kunne repræsentere den: Mode bliver til fotografier af mode, tags og graffiti bliver til billeder, sange bliver til tekster og noder, fuldstændig lige som tale blev til tekst. For refleksionsprocessen er det en nødvendighed men det gør også noget ved objekterne – har jeg gentagne gange forsøgt at gentage ovenfor.

Denne proces, repræsentationsprocessen, må inddrages i diskussionen fordi den betinger forholdet mellem analyse og oplevelse som må blive brændpunktet i netop denne sammenhæng. Der er givetvis oplevelser som er så stærke og så personlige at de hverken bør eller for den sags skyld kan inddrages i skoleoffentlighederne alene fordi de så vil miste deres styrke. Omvendt er der utrolig mange oplevelser som bli-

ver siddende som ubearbejdede splinter i kroppen. Ud med dem, frem i lyset skal de. *Dannelse er afhængig af at teksterne ikke bare analyseres men også fortolkes – og kontekstualiseres*

Det er et uafklaret spørgsmål hvad teksters struktur har med deres indhold at gøre. Vi er nogle der tror at der faktisk er en forbindelse, men at den er svær at etablere vidner skellet mellem sprogvidenskabelig semantik, tekstanalytisk temaafdækning og hermeneutisk tolkning om. Dannelsen er ikke en videnskabelig opgave men kan – det tror vi på – støttes af videnskabelige indsigter, f.eks. af tekstanalytiske greb. De er bare ikke tilstrækkelige. Tolkningen af teksterne er ganske vist besværlig og der kan være mange blandt de underviste som har slet hen besynderlige ideer til en tolkning. Men det nytter ikke at reducere teksten til en uden for os liggende selvberørende struktur. Snarere bør man dyrke den kunst det er at skelne mellem hvad det er værd at diskutere og hvad der ikke er værd at spille alles tid med at tage alvorligt. Hvis enhver tanke der blot bliver formuleret også af samme grund bliver taget alvorligt, risikerer undervisningen ret hurtigt at drukne i forslag uden at man kommer over til om disse forslag kvalificerer sig i forhold til tekstlæsningen, i forhold til den opmærksomme, langsomme tekstlæsning nemlig. Hvis omvendt kun ét forslag tages alvorligt (det der leder videre til mestertolkningen), reproducerer man en monokultur i klassen som ikke eksisterer uden for og aldrig har gjort det. Tolkningen bliver kunstig fordi den aldrig møder modstand (der bliver taget alvorligt nok).

Men lige så vigtigt som den indre undersøgelse af hvad teksten siger og hvordan den er bygget op (og om der er en sammenhæng her) er, er det sammen at fundere over teksters hele karakter og tilstandsform (jvf. ovenfor) – og deres kontekst. En tekst slæber altid noget med sig af den unikke sammenhæng den blev produceret i, og dette slæbespor kan udnyttes til at tegne konturerne af tekstens ydre historie og dens receptionshistorie. Det har altid undret mig hvor lidt analytikerne synes at være interesseret i teksters faktiske produktionsvilkår: Hvordan blev de skrevet? (i hånden, med fjederpen, på maskine (og da hvilken type), på computer?) Hvor blev de skrevet? Under hvilke produktionsvilkår? Alt det der står i de gamle litteraturhistorier er jo viden der kan gøre tekstens form forståelig som også den mest pernittengrynde filologi kan det: Hvornår skrev Aarestrup det afgørende adjektiv? Det ved vi tilfældigvis fordi vi har hans kladder.

Det er også spændende at følge hvordan tekster er blevet (mis)forstået tidligere og hvorfor – bl.a. fordi det kan indgyde os en kildrende fornemmelse af at vi også vil blive kategoriseret som misforstå-sig-på-ere om føje år uanset hvor sikre vi er på at vi har gjort fremskridt i forståelsens kunst. Reception er ikke noget man går til uden videre – det er noget man gør.

Dannelse er et historisk projekt

Dannelse drejer sig om selvbevidsthed. Selvbevidsthed må nødvendigvis kobles med

3. DET HELE BEGYNDTE MED SKRIFTEN • 71

tolerance over for det fremmede, ellers bliver den tyrannisk. Et vigtigt middel i denne indlæring er historien idet den kan konfrontere os med individer som vi ikke umiddelbart kan forstå men ikke af den grund kan forkaste. Det kan være nødvendigt at insistere på det uforståelige i historien for at opnå indsigt i historicitet som sådan, i historicitet som andethed.

Dannelse er et moralsk projekt

Konfronteret med andetheden kan vi forskrækket afvise den som unatur eller vi kan se den i øjnene som en mulig verden. Det må være opdragerens opgave at hjælpe de opdragte til at opnå en sådan selvbevidsthed, en sådan selv-sikkerhed, at det fremmede kan ses som fremmed uden frygt.

Andethed har i øvrigt alle arter. Den rækker lige fra os selv tidligere i vores livshistorie (hvordan ville jeg have tolket denne historie som femårig, som efterskoleelev, som gymnasieelev?) til vores jævnaldrende i fjerne verdensdele og vores forgængere i fjerne tidsaldre. Dannelsen projekt er at forstå for at forstå bedre. Amen!

Kilde: *Arbejdspapirer 17* fra projektet Skolefag, Læring og Dannelse, København: Danmarks Lærerhøjskole 1999

4. God og dårlig eklekticisme

Ontologisk indledning: sprog er ét

Sprog er ét fænomen, det har været udgangspunktet for alle sprogteoretikere gennem tiden. Sprogforskning af forskellige arter handler således om det samme, nemlig sprog, og resultaterne fra alle grene af sprogforskningen skal kunne belyse i princippet samme størrelse. For så vidt der er tale om empiriske resultater, skal de altså kunne sammenstilles og sammenlignes idet de på ét eller andet niveau handler om sprog.

De mange slags sprogforskning

Nu findes der jo i virkeligheden, den virkelighed der omgiver os og som vi lever i og udlever, et væld af forskellige sprogforskninger. Der findes givetvis også en hel del sprogforskere som er parate til at kalde forskellige andre former for sprogforskning end den de selv bedriver, for 'amatørisme' eller 'irrelevante beskæftigelser uden videnskabelig værdi', men de bliver trods alt sjældnere og sjældnere. (Man kan indimellem gribe sig i at savne disse *hardlinere* der virkelig vidste hvad der var hvad. Vi der lever i en post- ét eller andet tidsalder har nemlig en blokering over for den slags og nøjes alt for ofte med at påkalde os den lette relativisme som siger: "Der er såmænd nok *noget* sandt i enhver tilgang og sprogvidenskaben er ligesom Vorherres himmel en paradisisk lejekaserne med mange boliger").

Grundlæggende må det være forudsætningen for hele dette symposiums spørgsmål og problemstilling at der faktisk findes mange forskellige former for sprogvidenskab og at de netop *ikke* alle passer sammen selv om de alle påstår at belyse samme fænomen. Hvis de uden videre lod sig sætte sammen på alle mulige måder, ville spørgsmålet om eklekticisme ikke have nogen mening, eller rettere det ville være blevet til et spørgsmål om hvordan man kan befordre andre måder at sætte de kendte elementer sammen på. Altså: Vi går i det følgende ud fra at der er forskelle og at (manglende opmærksomhed på) disse forskelle kan være dødelige for det videnskabelige projekt sprogforskning.

Det er nu også et påfaldende træk ved sprogvidenskaben at den netop ikke er én.

Lad os som instruktivt eksempel se på hvilke forskellige former for sprogviden-

4. GOD OG DÅRLIG EKLEKTICISME • 73

skab der er institutionaliseret på Københavns Universitet i form af uddannelser og lærestole:

*De mange sprogvidenskaber ordnet geologisk***Ældste lag:**

Klassisk filologi
(Retorik)

Romantikens aflejringer

Norrøn filologi	Germansk filologi
Engelsk filologi	Slavisk filologi
Semitisk filologi	Sammenlignende sprogvidenskab
<i>senere institutionaliseringer:</i>	
Dansk dialektologi	Navneforskning

Naturalismens aflejringer, de moderne sprogfag*Ældre lag eurocentreret:*

Dansk	Engelsk
Fransk	Tysk
Spansk	Italiensk
Portugisisk	Russisk
Tjekkisk	Nygræsk
Tyrkisk	

Yngre lag, globalt:

Kinesisk	Japansk
Tibetansk	Indiske sprog
Østasiatiske sprog	

Modernismens aflejringer fra begyndelsen af 1900-tallet

Fonetik	Almen lingvistik
---------	------------------

Modernismens aflejringer fra anden halvdel af 1900-tallet

Sprogpsykologi	Audiologopædi
Anvendt sprogvidenskab (Sociolingvistik)	Datamatisk lingvistik

Selv om jeg her har forsøgt at anskueliggøre de forskellige lag i dette geologiske udsnit af universitetsverdenen som netop historiske lag, så er det iøjnefaldende hvor mange forskellige former for sprogvidenskab der eksisterer nu og altså er afgrænset eller ud-

spaltet fra den fælles moder: grammatikken. Hvorpå hviler denne udspaltning, hvad er det der adskiller de mange former for sprogvidenskab – bortset fra det indlysende at mange af dem blot behandler forskellige sprog og derfor ikke ganske kan siges at være ‘forskellige *former* for sprogvidenskab’?

Jeg har antydnet at der er tale om fire epoker: renæssance (klassisk filologi), (national)romantik, naturalisme og modernisme. Ser man systematisk i stedet for historisk på opdelingen er der en række ejendommeligheder der springer i øjnene: Det komparative indoeuropæiske som var det store projekt for den begyndende romantiske sprogvidenskab fra 1800-tallets første halvdel var i hele sin konception ikke afklaret mht. om det var et typologisk-klassificerende projekt eller om det var et genetisk. Det blev det og kom så til at oprette en række ætter og familier som stadig havde samme status som Linnéske klasser (som de da også oprindelig var kalkeret efter). Først hos Humboldt og navnlig hans efterfølgere bliver det typologiske projekt adskilt fra det realhistorisk-genetiske og det er så måske også forklaringen på at Humboldt går igen i lingvistikken (den *almene* sprogvidenskab) men er ganske slettet af den komparative indoeuropæiske sprogvidenskab. I anden omgang er det påfaldende ved det komparative projekt at det blev indlejret i et nationalt curriculum og derfor kun fik status af (meget, meget fornemt) universitetsfag men aldrig kom ind i skolen.¹ Faktisk viste hele projektet jo at vi i bogstaveligste forstand var i familie med både indere og iranere og det på et tidspunkt hvor disse etniske grupper og ‘nationer’ var underlagt den britiske krone som ved Gud ikke følte sig i familie med dem. (Det kan måske også forklare hvorfor englænderne har haft det helt anderledes med den sammenlignende indoeuropæistik end tyskerne). Det der blev tilbage af selve det sammenlignende greb var altså forhistorier, etymologier som i alt væsentligt blev skatkamre for en samling af nationalstaters forhistorisk europæiske identitet – til trods for sanskritten.

Ser vi nu nærmere på geologien så er der først en aldersforskel, det er den der berettiger geologimetaforen. Men dernæst er der forskelle på filologier og sprogfag, på sammenlignende filologier og på enkeltfilologier, på historisk indrettede sprogvidenskaber og systematiske, og på hvilke niveauer af sprogbygningen der har selvstændiggjort sig som videnskaber i egen ret. Det er f.eks. morsomt at der ikke er et studium der hedder morfologi (men en uddannelse i fonetik), ikke et institut for børnesprog eller sociolingvistik (men et institut for navneforskning) osv. osv.

Dernæst, og vigtigere, er der en forskel i *grundspørgsmål*. Den sammenlignende indoeuropæiske sprogforskning har som bekendt det grundspørgsmål: Hvordan så det sprog ud som ligger hinsides de direkte dokumenterbare beslægtede sprog og som

1. Det har altid været sådan at skolernes fagrække hang efter universiteternes fag og institutionaliserede dicipliner, men afstanden er blevet stadig større og det er spørgsmålet om den ikke snart skal indskrænkes. Det spørgsmål fører imidlertid for vidt her.

4. GOD OG DÅRLIG EKLEKTICISME • 75

kan 'forklare' disse? Bemærk at erkendelsesinteressen her går *bagud i tid*: Hvilken fortid kan vi på grund af de ældste overleverede dokumenter og samtlige beslægtede sprog rekonstruere som en sikker basis for den senere udvikling? På et tidspunkt i denne videnskabs historie stillede man også spørgsmål den anden vej, nemlig hvilke typer af udviklinger fra det rekonstruerede grundprog til de nutidige sprog der på denne måde kunne sandsynliggøres, f.eks. hvilke typer af lydudvikling, men dette spørgsmål synes at være blevet trængt i baggrunden. Det er til gengæld blevet taget op af William Labov på sociolingvistisk grundlag i hans monumentale *Principles of Linguistic Change*, bemærk det bevidste titelspil på Hermann Pauls *Prinzipien der Sprachgeschichte*; Labov har aldrig lagt skjul på at han fortsætter hvor junggrammatikerne slap.

Nu skulle man jo så tro at de indoeuropæister der findes, har læst Labov med stor interesse, men nej. De to former for sprogvidenskab handler både om det samme og om to helt forskellige ting, de taler aldrig eller uhyre sjældent sammen og finder dette helt rimeligt.²

Grundspørgsmål adskiller de forskellige sprogvidenskaber. Engang imellem kan sammenstødet være så åbenlyst at det er til at få øje på. Reprise: Ved siden af den sammenlignende indoeuropæiske sprogvidenskab har der siden Humboldt eksisteret en typologisk sprogforskning som stiller et andet grundspørgsmål, nemlig: Hvilke slags sprog findes der? På et tidspunkt rekonstruerede indoeuropæisterne et sprog med en serie stemte aspirerede lukkelyde altså **bh*, **dh*, **gh* men uden de tilsvarende uaspirerede lyde. Typologerne kunne nu vise at den slags sprog overhovedet ikke findes nogetsteds i verden nu, hvilket måske – måske ikke – er et argument for ikke at rekonstruere et sådant som havende eksisteret i fortiden.

Sprogvidenskaberne adskiller sig således historisk og mht. hvilket grundspørgsmål de stiller men de adskiller sig også på indviklet vis mht. hvilke metoder de typisk benytter sig af. Det kommer jeg tilbage til.

Et fromt ønske

Det kan ses som en opgave for det kommende århundrede at modvirke udspaltningens fortsatte virkning, simpelthen fordi vi ellers taber det egentlige fælles objekt af syne. De mange videnskaber *er* alle *sprogvidenskaber* og de *bør* alle resultatmæssigt konvergere. Men hvis de – som nævnt – sådan uden videre gjorde det i virkeligheden, var der for det første ingen grund til at de skulle adskille sig som forskellige og for det andet ingen grund til at holde dette symposium. Så det spørgsmål der tårner sig op foran én, når man opstiller en øget integration inden for sprogvidenskaberne

2. *Er det rimeligt?*

som målet er det om hvordan man undgår at smelte discipliner, tilgange og metoder sammen *som hverken kan eller bør lande i samme støbeform*. Hvordan forhindrer man den dårlige eklekticisme samtidig med at man åbner for den gode?

Eklekticisme og inkommensurabilitet

Det der almindeligvis forstås ved eklekticisme, er naturligvis at man sammenstykker elementer fra forskellige tilgange eller teorier og det kan der jo ikke være noget i vejen med rent principielt, ellers ville videnskaben aldrig udvikle sig teoretisk, kun empirisk. Det man frygter er derfor ikke sammenstillingen i sig selv men at man herved vil løbe ind i et inkonsistensproblem, at man altså sammentænker dele af teorier der ikke *kan* sammentænkes. Det at advare mod eklekticisme er altså at advare mod inkommensurable teoriers sammentænkning. Men det medfører så naturnødvendigt det spørgsmål hvad inkommensurabilitet er.

Hvad er inkommensurabilitet?

Begrebet inkommensurabilitet blev introduceret af videnskabsteoretikeren Thomas S. Kuhn i hans paradigmatheori som også tages op andetsteds i dette bind. Kuhn var en slags strukturalist og sammentænkte en socialpsykologisk tilgang til videnskabs-teorien med en holistisk sprogteori. Kuhn ser al forskning der fortjener dette navn som foregående inden for et bestemt værdisæt som bæres frem af en bestemt gruppe forskere som får tilslutning til deres synspunkter ved at udarbejde eksemplariske løsninger af det som videnskabsmændene og -kvinderne på et bestemt tidspunkt anser for at være de mest brændende problemer inden for deres fælles videnskab. Et paradigme formulerer sig i en bestemt diskurs og denne diskurs er globalt eller holistisk defineret hos Kuhn.

Lad mig give et eksempel. På et bestemt tidspunkt i videnskabens historie skelnede man mellem de forskellige tilstandsformer som lige så grundlæggende forskellige som vi nu opfatter grundstoffer. Det betød at man principielt anså is for at være lige så forskelligt fra vand i flydende form og i dampform som jern er fra kobber. Med kemiens analyse af disse stoffer som kombinationer af molekyler blev tilstandsformen reduceret til at være en ydre fremtrædelsesform for 'det samme' stof, nemlig kombinationen H_2O .

Kuhns radikalitet (og/eller de radikaleste fortolkninger af Kuhn, det svingede noget hvordan Kuhn selv havde det med radikale fortolkninger) består nu i at han påstår at de to måder at tænke på er uforenelige og at der ikke findes nogen vej tilbage. Vi kan ganske vist godt rekonstruere en tidligere opfattelse – ellers kunne man jo ikke lave god videnskabshistorie – men vi kan aldrig tænke i den forladte tankeform, de to tankeformer er inkommensurable – det er derfor det er så svært at lave

4. GOD OG DÅRLIG EKLEKTICISME • 77

god videnskabshistorie. (Litteraturfolk vil genkende hermeneutikkens meditationer over historieproblemet i selv denne forklædning.)

Sociologisk set har vi altså at gøre med en gruppe forskere der deler værdier, metoder, exemplariske løsninger og fælles symbolske generalisationer. Teoretisk set er det interessante at paradigmer netop er en slags sprog og det karakteristiske ved de sprogforandringer som paradigmeskift (også) er, er at udtrykkene forbliver de samme men indholdet skifter. Det er velkendt fra sprogforandringsteorien men det særlig vanskelige ved dette er at de diskurser der er tale om, er begrebsapparaturer som er 'kunstige' dvs. terminologier der er udarbejdet til formålet, nemlig videnskabelige beskrivelser. Det gør at de er relativt selvberørende strukturer og det gør så igen at en holisme overhovedet kan komme på tale: når man ændrer ét element har man ændret strukturen. Det er så holismen der medfører inkommensurabilitet.

Kuhns form for inkommensurabilitet giver kun mening i videnskabshistoriens allervældigste epokeafgrænsninger, skellet mellem klassisk mekanik og Einsteinsk relativitetsteori, skellet mellem det heliocentriske og det geocentriske verdensbillede og ikke ret mange andre epokeskel. Men inden for humaniora har snart sagt hver forsker sit paradigme og derfor er man begyndt at spekulere på om humaniora kunne deles op i en række selvstændige kongeriger svarende til paradigmeregioner, som så skulle være inkommensurable med hinanden. Grænsegendarmer blev udsat for at vogte paradigmeregionen mod grænsegængere og andre subsistensløse – bandbullerne mod eklekticismen er en simpel funktion af hvor kraftigt man insisterer på grænserne.

Jeg har i anden sammenhæng (Conrad og Gregersen 1983) været med til at forsøge at vise hvordan et paradigme kan karakteriseres på en række niveauer. Det paradigme vi beskæftigede os med, var entomologen J.C. Schiødtes eksperimentelle entomologi som var oppositionsparadigme til et i Danmark ekstremt sejlivet romantisk, naturfilosofisk, vitalistisk paradigme personificeret i Japetus Steenstrup, professor i Zoologi i mere end en menneskealder ved Københavns Universitet. I vores analyse viste vi hvordan man kan skelne mellem *metoder* (Schiødte og hans elever dissekerede insekter under mikroskop, arbejdede altså som moderne naturvidenskabsfolk eksperimentelt mens Steenstrup ikke nedlod sig til den slags, han læste litteratur og spekulerede), *institutioner* (Schiødte var ansat på et museum, altså en anden slags forskningsinstitution end universitetet, mens Steenstrup helt beherskede universitetet), *selskaber* (begge kombattanterne var medlemmer af Videnskabernes Selskab og Schiødte fik flere af sine tilhængere valgt ind og havde derfor kraft nok her til at tildele priser til sine elever mod Steenstrups ønsker) og *politik* (Steenstrup var nationalliberal af den gamle skole (han står sammen med de andre nationalliberale foran Københavns Universitet), Schiødte var radikal). Det er måske let nok at skelne men pointen var at kampen stod på alle niveauer. Det betyder at der er niveauer i et paradigme – og det åbner mulighed for andet end historisk inkommensurabilitet.

Det er karakteristisk for den klassiske videnskabsteoretiker Thomas S. Kuhn at han opererer med et gennemlyst rationalistisk projekt hvor der er sammenhæng mellem de forskellige elementer eller niveauer og denne sammenhæng udgør så et (helstøbt) paradigme. I postmodernismen er alt helstøbt under mistanke for også at være stift og dermed låse tanken. Man foretrækker langt den franske antropolog Claude Lévi-Strauss' tanker om *bricolage*. Man sammenstykker sin teori eller sit projekt af mange slags elementer – og udsætter sig netop derfor for at sammentænke inkonsistente ståsteder.

Lingvistikkens paradigmedannelser

Opstillingen af paradigmer kan ske på mange forskellige måder men man kan her i pædagogisk sammenfatning fokusere på det videnssociologiske, det videnskabsteoretiske eller det videnskabshistoriske. Ideelt set bør et paradigme afgrænses på alle disse tre felter på én gang. Det vigtige er at vise hvordan det såkaldt eksterne perspektiv (videnssociologien) er sammenflettet med det såkaldt interne (videnskabsteorien og videnskabshistorien).

I sprogvidenskab er opstillingen af paradigmer ikke særlig udbredt blandt faghistorikerne; nogle af dem (vigtigst blandt dem er Stephen O. Murray) foretrækker Mertons teorigrupper (se Murrays store arbejde om den amerikanske lingvistik, Murray 1994). Der er imidlertid forskere der har forsøgt sig. Fælles for en række af disse forsøg er den nærmest mekaniske opstilling af de to muligheder inden for et logisk univers. Implikationen for eklekticisme er klar nok: Man kan ikke kombinere ét element fra det ene paradigme med ét fra et andet uden at blive inkonsistent. Markovas opstilling er et eksempel:

The Cartesian framework

1. The nature of mind is individualistic
2. The mind is static and passive in the acquisition of knowledge
3. Knowledge is acquired through algorithms
4. The criterion of knowledge is external

(Markova 1982: 8)

The Hegelian framework

1. The nature of mind is social
2. The mind is dynamic and active in the acquisition of knowledge
3. Knowledge is acquired through a "circle returning within itself"
4. The criterion of knowledge is internal

4. GOD OG DÅRLIG EKLEKTICISME • 79

I Figueroas vigtige forsøg på at udarbejde en sociolingvistikens metateori fra 1994 kombineres denne opstilling med Simon Diks modstilling af et formelt og et funktionelt paradigme inden for sprogvidenskaberne. Diks opstilling er mere informativ:

Formal paradigm

1. a lg. is a set of sentences
2. the primary function of a lg. is expression of thought
3. the psychological correlate of language is competence: the capacity to produce, interpret and judge sentences
4. the study of competence has logical and methodological priority over the study of performance
5. the sentences of a lg. must be described independently of the setting (context and functioning in a given situation) in which they are used
6. language acquisition is innate; input is restricted – 'poverty of stimulus' theory
7. lg. universals are innate properties of the human organism, biological and psychological
8. syntax is autonomous with respect to semantics; syntax and semantics are autonomous with respect to pragmatics and the priorities run from syntax via semantics to pragmatics

(Dik 1978: 4)

Functional paradigm

- a lg. is an instrument of social interaction
- the primary function of a language is communication
- the psychological correlate of language is communicative competence: the ability to carry on social interaction by means of language
- the study of the language system must take place within the framework of the system of language use
- the description of linguistic elements of language use must provide points of contact for the description of their settings
- the child discovers the system underlying lg. and lg. use aided by extensive and highly structured input of linguistic data presented in natural settings
- lg. universals are constraints inherent in the goals of communication, the constitution of lg. users, and the settings where language is used
- pragmatics is the framework within which semantics and syntax must be studied; semantics is subservient to pragmatics & the priorities run from pragmatics via semantics to syntax

Opstillingen er umiddelbart lettere at få greb om fordi den betjener sig af netop de tekniske termer som de to retninger selv bruger (kompetens, performans, medfødt-hed etc.). Men den har samme karakter af to grundforskellige indkøbslister. Igen: Implikationerne er klare: Der kan ikke findes nogen eklektiker der kan shoppe i begge spalter uden at blive inkonsistent

Det tredje eksempel er fra en forskningstradition som netop havde den filosofiske grundlagsdiskussion som sit kendetegn. Det skyldes en mystisk russer ved navn Volosjinoff, angiveligt forfatteren til en bog om *Marxism and the Philosophy of Language* som udkom i slutningen af 1920'erne i den daværende Sovjetunion. Muligvis eksisterer Volosjinoff ikke – der er forskere der hævder at det er et af mange pseudonymer for Mihail Bakhtin.

Hans opstilling er en dikotomi mellem den skole han kalder individualistisk subjektivisme, noget af en pleonasme, og så det han kalder abstrakt objektivism. I bogen opstilles fire kendetegn der holder disse to skoler ude fra hinanden. Individualistisk subjektivisme hævder at:

1. *Language is activity, an unceasing process of creation (energeia) realized in individual speech acts;*
2. *The laws of language creativity are the laws of individual psychology;*
3. *Creativity of language is meaningful creativity, analogous to creative art;*
4. *Language as a ready-made product (ergon), as a stable system (lexicon, grammar, phonetics), is, so to speak, the inert crust, the hardened lava of language creativity, of which linguistics makes an abstract construct in the interests of the practical teaching of language as a ready-made instrument.*

The most important representative of the first trend, the one who laid its foundations, was Wilhelm von Humboldt. (Voloshinov: 48)

Den abstrakte objektivism derimod hævder at:

1. *Language is a stable, immutable system of normatively identical linguistic forms which the individual consciousness finds ready-made and which is incontestable for that consciousness.*
2. *The laws of language are the specifically linguistic laws of connection between linguistic signs within a given, closed linguistic system.* These laws are objective with respect to *any* subjective consciousness.
3. *Specifically linguistic connections have nothing in common with ideological values* (artistic, cognitive or other). Language phenomena are not grounded in ideological motives. No connection of a kind natural and comprehensible to the consciousness or of an artistic kind obtains between the word and its meaning.

4. GOD OG DÅRLIG EKLEKTICISME • 81

4. *Individual acts of speaking are, from the viewpoint of language, merely fortuitous refractions and variations or plain and simple distortions of normative identical forms; but precisely these acts of individual discourse explain the historical changeability of linguistic forms, a changeability that in itself, from the standpoint of the language system, is irrational and senseless. There is no connection, no sharing of motives, between the system of language and its history. They are alien to one another.* (Voloshinov: 57)

Alle de tre opstillinger jeg her har gengivet, er karakteristisk dikotome, i nogle tilfælde trivielt dikotome. Det ene paradigme gør dit og det andet så netop ikke dit men dat. Men det spændende er naturligvis hvilken relation der er mellem de forskellige påstande internt i listerne. Er disse påstande om sprog nødvendigt sammenknyttede eller kunne den ene eller den anden af dem skiftes ud – måske ovenikøbet med en af påstandene fra det 'modsatte' paradigme. Dermed ville en god eklekticisme være muliggjort, en fornyelse ville være sket uden inkonsistens. Det kan man spekulere over på det teoretiske niveau modsætningerne er formuleret på. Det kan i øvrigt betale sig at benytte den indledende forskningskritik eller litteraturoversigt i en ph.d.-afhandling til at placere ens egen forskning i disse dikotome opstillinger. Man ser sig selv i spejlet og spørger: Er jeg formel strukturalist eller er jeg mere til det funktionelle? Og så ser man efter i den faktiske afhandling om det så passer med de fine recepter ovenfor.

Det hyppigste eksempel på eklekticisme er imidlertid slet ikke teoretisk eklekticisme men en eklekticisme der sammenstrikker metoder og empiri fra én tradition med grundspørgsmål eller metoder og empiri fra et andet. Og må man det?

Svaret er som altid: det kommer an på.

Teoriniveauer

For at nærme os den lingvistiske praksis introducerer jeg en teoritankegang som niveaudeler teoribegrebet så dets konsekvenser for empirien er nemmere at få øje på.

Ideen er at begrebet teori er mangetydigt og trænger til afklaring. Kirsten Hastrup skelner i sin *Viljen til viden. En humanistisk grundbog* mellem teorier der befinder sig på et af tre niveauer, det høje (*grand theory*), mellemniveauet (*middle range theory*) og det lave (*low level theory*). At der kan være brug for et sådant skel kan illustreres af Frances Christies indledning til en stor ny bog om sammenhængen mellem Basil Bernsteins kodeteori og den systemisk-funktionelle sprogteori. Her skriver hun om Bernsteins tidlige bestræbelser for at forbinde sociologi og sprogvidenskab:

Bernstein's early endeavours led him to test a number of language theories, inclu-

ding for example, those of Goldman-Eisler on hesitation phenomena, while he also briefly considered the work of Chomsky. (Christie 1999:1)

Alene det at sammenfatte en ide om hvordan pauser produceres (Goldman-Eislers indsats) med en fuldt udviklet sprogteori som Chomskys under fællesbetegnelsen 'teorier' kan nødvendiggøre et mere fintmasket net. Ellers ved vi simpelthen ikke hvad vi taler om, når vi bruger udtrykket [d^seorⁱ].

7 niveauer fra verden til verdensanskuelse:

1. niveau: RÅDATA: uforarbejdede sansedata, eks.: sproglyd, akustisk eller impressionistisk beskrevet, skrift i kontekst
2. niveau: DATA: teoriladede perceptor, eks.: foner/fonemer/grafemer dvs. omdannelse af rådata til transportabel og permanent tekst
3. niveau: TEORI 1: ordning af teoriladede perceptor under ét eller andet synspunkt, eks.: fonologisk analyse i systemer eller med opstilling af regler
4. niveau: TEORI 2: disciplinspecifik overordnet teori, eks.: sprogforandrings-teori a la William Labov (sociolingvistisk sprogforandringsteori)
5. niveau: TEORI 3: videnskabsspecifik overordnet teori, eks.: strukturalistisk sprogteori
6. niveau: TEORI 4: tværvideenskabelig teoridannelse, eks.: strukturalismen inden for humaniora
7. niveau: TEORI 5: verdensanskuelse formuleret inden for, eller med brug af, de evige dikotomier, materialisme-idealisme; rationalisme-romantik etc.

Modellens *raison d'être* ligger i at den er uafhængig af de teoridannelser den skal bruges til at karakterisere, dvs. at den er *indholdstom* bortset fra niveauerne og at den tillader at skelne mellem en række falsifikationsmuligheder.

Det der skal til for at falsificere en påstand på niveau 1, er simpelthen: Jeg hørte noget andet! subsidiært: Der står noget andet! Lad mig give et eksempel på uenighed på niveau 1: Til en konference der handlede om udskrivning af talesprog var der på forhånd udleveret et bånd som skulle skrives ud af alle inden konferencen, for at vi så kunne sammenligne udskrivnings- og transskriptionssystemer. Det der var på båndet, var et bittelille uddrag af en samtale, tilfældigvis en samtale mellem arrangørerne af symposiet. Der opstod nu uenighed mellem deltagerne i en af grupperne om hvad der blev sagt i diskussionen. Hvordan kan den uenighed løses?

- Ved at spørge deltagerne i samtalen? Det kan udmærket være de ikke kan huske det. Og hvorfor skulle de være privilegerede som fortolkere?
- Ved at stemme om det? Verden er ikke sådan indrettet, Vorherre spiller ikke terning.

4. GOD OG DÅRLIG EKLEKTICISME • 83

- Ved at diskutere sig frem til enighed. Så bliver det bl.a. magtforholdene i gruppen der spiller ind. Konsensusteori kalder man det sidste, konsensusteorien er en teori om sandhed og hvordan man opnår den.

Måske er det sværere at forestille sig uenighed om skrift, enhver kan jo læse hvad der står i en tekst. Men det er en forhastet antagelse. Spørg bare de forskere der skal læse håndskrift (er det en såkaldt skrivefejl som kan rettes 'stiltiende' eller er det en vigtig variant?) eller spørg runologerne. Her er det så at sige aldrig indiskutabelt hvad der står.

Uenigheder på niveau 2 kendes bedst fra samtaleanalytikernes religionskrige om hvilket transskriptionssystem (jeg foretrækker at kalde det udskriftsnotation) der er det rigtige. Siden ideen altid er at kunne undvære rådata (i form af bånd, tekst eller hvordan de nu end foreligger) og kunne arbejde direkte med udskriften er det afgørende for de mulige analyser hvilke informationer der kommer med her og hvordan det sikres at de bliver registreret konsistent (dvs. afspejler rådata mest mulig konsekvent).

Vi kommer så til de fem egentlige teoriniveauer. Når vi simplificerer modellen til undervisningsbrug klapper vi en del af dem sammen til tre men jeg finder stadig at der – netop i forbindelse med en diskussion af eklekticisme – kan være brug for et mere udfoldet system. Pointen er at al databehandling er teoriinficeret fra begyndelsen. Denne tese om teoriladede data er efterhånden børnelærdom fra videnskabsteorikurserne, men her kan den bruges til at operationalisere en intuition: Man sporer en tendens her i postmodernismen til at de laveste niveauer i modellen fastlægger projektets disciplinmæssige tilhørsforhold mens de højere niveauer som regel kun optræder i litteraturoversigten eller forskningskritikken i indledningen til afhandlingen. Det er f.eks. sjældent at se en afhandling der slutter eksplicit med en vurdering af hvordan de opnåede resultater støtter eller problematiserer de højere teoriniveauer i samtidens sprogforskning.

Et særlig illustrativt eksempel er den såkaldte samtaleanalyse, *Conversation Analysis*, CA blandt venner. CA er en retning som har et meget direkte og gennemtænkt forhold mellem niveauerne, i hvert fald i den rendyrkede version. Den siger groft sagt følgende:

Interaktion er en løbende forhandling. I denne forhandling spiller sproglige ressourcer den rolle at de tilbyder sig som midler til at gennemføre hverdagslivets forhandlinger om relationer mellem personer. Udgangspunktet er at den der analyserer, selv tilhører det sprogsamfund hvis trafikregler efterspores i interaktionsanalysen:

An analysis should illuminate the understandings that are relevant for the participants and the practices that provide for those understandings. Analysing a practice involves describing both the knowledge that the participants use, and when and how they use it. What

analysts find interesting or noticeable depends upon, and plays off of, their own tacit knowledge, expectations and interests. Drawing upon one's knowledge of language use and interaction is a necessary resource in developing analyses. (Pomerantz and Fehr 1997: 76)

CA har udviklet forskellige meget fintfølede udskriftsnotationer så det første fornødne (og nogle nybegyndere kommer aldrig længere – af samme grund) er at etablere en udskrift. Det kræver adskillige gennemhøringer af båndet og anstrengt lytten som ikke på nogen måde kan svare til hvad samtaledeltagerne praktiserer. Det passer med at den viden CA er ude efter ikke er bevidst, men *tacit knowledge*. Når denne transformation af tale til skrift er fuldendt (og det er den principielt aldrig) kan man så begynde at undre sig. Denne undren repræsenterer i Pomerantz og Fehrs udgave tilsyneladende et ukontrollabelt indbrud af individualitet. Det er der i praksis ikke tale om idet CA er den mest kumulative form for videnskab man kan tænke sig. Man har koncentreret sig om turtagningssystemet og de sproglige ressourcer der skal til for at få det til at fungere så godt som det nu gør og så en række forskellige talehandlingers kontekst og sekventielle ordningsforhold (især de såkaldte *adjacency pairs*). I praksis er det således en styret undren. Ellers er det ikke renlivet CA.

Nu er pointen så at der er uhyre meget forskning i samtaler der netop ikke er renlivet CA. Det betyder at man tager *noget* af paradigmet og lader andet ligge. Det er f.eks. en fundamental præmis for at dyrke CA (i den renlivede form) at kun de talerkategoriseringer som er relevante for deltagerne i den analyserede interaktion kan bruges i analysen. En yderligere præmis fremgår af den regel der blev alluderet til ovenfor nemlig at analytikeren skal tilhøre samme sprogsamfund som det analyserede stof hentes fra. Det gør – ført ud i sin konsekvens – at kun middelklassesamtaler kan analyseres af fastansatte akademikere. Det stiller så til gengæld det spørgsmål om de universelle regler som CA-guruerne ynder at stille op i virkeligheden er kulturspecifikke. Inden for CA er der ingen som helst måde dette kan afgøres på.

Denne form for ekstrem social agnosi gør principielt CA uegnet til at koble med sociolingvistik. Desuagtet kan man se adskillige hybridformer som påstår at man sagtens kan importere viden – og ikke mindst analyseteknikker – fra CA til interaktionel sociolingvistik.

Hybridisterne påstår im- eller explicit at der er en kontingent forbindelse mellem niveauerne i CA-paradigmet og at man altså kan skille dem ad. Jeg er ikke så sikker på at de har ret.

Professionaliseringens rolle

Man kan spekulere over hvilken status de forskellige lag har i professionaliseringen af en given forsker og det vil givetvis være forskelligt alt efter hvilken model man anven-

4. GOD OG DÅRLIG EKLEKTICISME • 85

der som basis for uddannelsen til lingvist. Geoffrey K. Pullum har i en af sine morsomme lingvistiske meditationer skelnet mellem to modeller: Enten føler man sig forpligtet til at lære den begyndende sprogvidenskabsstuderende om alle de forskellige teoridannelser. Det er den model Pullum kalder *If it's Tuesday it's glossematics*. Eller man underviser i det paradigme man selv tilhører og lader alle de andre optræde som de fejltagelser de jo er. Det er vist nok sådan de fleste transformationsgrammatikere træner deres studerende. Der er fordele ved begge systemer men det væsentlige her er at især det sidste system vil have en tendens til at indebære en grundlæggende træning i at benytte teknikker og metoder som hører til på de lavere niveauer uden nødvendigvis at åbne for diskussion af deres forankring eller konsekvenser for de højere niveauer. Forestiller man sig nu at konjunktoren skifter således at det bliver højeste mode at være noget andet end det paradigme man er trænet i im- eller explicit, kan man få hybridformer: Man erklærer sig – i overensstemmelse med omgivelsernes forventninger – for tilhænger af bestemte positioner på de højere teoriniveauer mens man i øvrigt praktiserer lingvistik som man altid har gjort det (bl.a. fordi det definerer videnskabelighed for én). Det vil man formentlig få et mere præcist indtryk af ved at se på nedenstående oversigter over metoder:

*Dataanalysemetoder***kvantitative**

- hvad tælles?
- hvilke baggrundvariable/talerveriable?
- hvilken statistik om nogen?

kvalitative

- hvilken skala?
- tematisk analyse

Problemer der skal diskuteres, er:

- Udtømmer metoden datas udsigelseskraft?
- Er intersubjektiv kontrol mulig?
- Svarer grundspørgsmålets skala til metodens?

Datafrembringelsesmetoder

introspektion

observation

interview, herunder

- sociolingvistiske interview
 - frie
 - styrede
 - blandede
- andre interview-former

elicitering
 korpusarbejde
 eksperiment
 lytt-
 læse-
 produktions-
 blandede former
 instrumentalfonetiske undersøgelser
 grundtoneforløb
 spektogrammer af forskellige slags
 spørgeskema

Nu kan man så helt alment rejse spørgsmålet om den dårlige eklekticisme på en ny og forhåbentlig mere frugtbar måde:

Er det ikke sådan at de projekter er bedst som rendyrker en bestemt linje på alle niveauer?

Hvilke forskelle gør en forskel? Hvilke forskelle er kontingente og kan føre til fornyelse, hvis de kombineres, og hvilke er essentielle og kan ikke nedbrydes uden at projektet lider ubodelig skade?

Når man stiller spørgsmålet om kontingente over for essentielle paradigmeforskelle kan man med fordel se på relationen mellem metoderne og de højere teoriniveauer. Det er ikke tilfældigt at Chomskyanere ikke benytter korpusmetoder (sprog er ikke en samling sætninger³ men en sprogevne) men det er heller ikke tilfældigt at sociolingvister gør det og at de er ekstremt optaget af (eller rettere burde være ekstremt optaget af) hvilke talervariable der har hvilken effekt.

En helt generel forskel mellem sprogforskere ligger i hvilke (typer af) data de tillader som principielt relevante, henholdsvis direkte bygger deres argumenter på. Her bør der først og fremmest skelnes mellem talesprogsforskere og skriftsprogsforskere. Der er mulighed for korpusarbejde i begge lejre men det er indlysende at der er brugt meget større tid på selve notationen (udskriftsmetoder) før et talesprogs-korpus etableres, end der er ved et skriftsprogs-korpus hvor til gengæld spredningen på genrer og sprogprøvernes repræsentativitet spiller en stor rolle. I min erfaring er der endvidere et stort og vigtigt skel mellem forskere der betjener sig af stjerneformer (grammatikalitetsbedømmelse) – og den er næsten altid introspektiv – og så forskere der kun benytter faktisk observerede eller registrerede data (herunder empiriske grammatikalitetsbedømmelser). Det forbløffende er så ofte disse teknikker benyttes uden nogen overvejelse af hvilken teoretisk position de implicerer.

3. Pace Diks definition, citeret ovenfor.

4. GOD OG DÅRLIG EKLEKTICISME • 87

Generaliseres dette problem kan man tale om i hvor høj grad en teori er *vertikalt integreret*, nemlig indeholder eksplicit og konsistent stillingtagen til samtlige niveauer. Tilsvarende kunne man skelne mellem i hvor høj grad en sprogteori lader sig integrere med andre teorier i form af åbenhed for *horisontal integration*. Teorier der er bygget på at sprog er en autonom enhed, er åbenlyst mindre åbne for horisontal integration. I og med at man udskiller sproget som størrelse fra resten af verden udskiller man også sprogvidenskaben fra resten af videnskaberne. Det er dette skel Ruqaiya Hasan formulerer som et skel mellem endotropiske og eksotropiske teorier:

Endotropic theories are centred onto their own object of study, isolating it from all else. [...] By contrast, an exotropic theory is not confined within the bounds of its object of study. Rather, it is cosmoramic, typically embedding its central problematic in a context where the processes of its maintenance and change originate in its interaction with other universes of experience. (Hasan 1999: 13)

En særlig bemærkning om skalaforskelle. Det er en kendt sag at der inden for sociolingvistisk empiri som inden for al anden empiri er en invers relation mellem bredde og/eller dækningsgrad på den ene side og analysedybde på den anden. Diskussionen mellem kvantitative og kvalitative metoder er stadig uafsluttet (og tak for det!). Det er imidlertid ikke sådan at der er åbent for alle mulige mellemløsninger her. En type som man kender fra sociologien og som formentlig også har været brugt i en del sociolingvistiske undersøgelser er at gennemføre en større bred spørgeskemaundersøgelse først og så ud fra denne at vælge ofre ud til en dybdeinterviewundersøgelse. Min pointe er at disse personer stilles i en helt anden situation *netop fordi de allerede er blevet spurgt én gang før* end selve metoden synes at anerkende. Og det er en fejl. Om den kan repareres på snedig vis skal jeg lade være udiskuteret her, det vigtige er at relationen mellem det lille dybe *sample* og det store brede forandrer sig i det øjeblik man gennemfører en kvalitativ undersøgelse i forhold til hvis man f.eks. valgte at give de udvalgte et særligt spørgeskema. Man ville stadig have det samme legitimationsproblem: Hvorfor netop mig? Men man ville ikke have skiftet videnskabsteori fra objektivisme til hermeneutik undervejs i projektet.

Konklusion

Der findes god eklekticisme, sådan udvikler videnskaben sig. Der findes dårlig eklekticisme, som består i at inkonsistente dele samles i samme forskningsprojekt. Det er en væsentlig forudsætning for at kunne diagnosticere den dårlige eklekticisme at der er åbenhed i forskningsmiljøet, men det er under alle omstændigheder også en forudsætning for at der eksperimenteres dvs. eklekticeres. Det påhviler enhver projekt-

mager at gennemreflektere sit projekt ud fra de spørgsmål der her og andetsteds er stillet, nemlig: Hvordan hænger mit projekt sammen? Dette er hvad genren ph.d.-afhandlingens fornemste karakteristika bør være: at der altid er et sådant afsnit hvor forskeren gennemlyser sig selv – uden at det bliver til det rene navlepilleri.

Litteratur

- Christie, Frances 1999: Introduction, Christie (ed.): *Pedagogy and the Shaping of Consciousness*, Open Linguistics Series. London and New York: Cassell, 1–9.
- Dik, Simon 1978: *Functional Grammar*. Amsterdam: North Holland.
- Conrad, Flemming og Gregersen, Frans 1983: Indledning, Conrad og Gregersen Projekt Danskfagets Universitetshistorie, materialesamling, sektion B Bind I. Københavns Universitet, Institut for Nordisk Filologi, 1–49.
- Figueroa, Esther 1994: *Sociolinguistic Metatheory*, Language and Communication Library Volume 14. Oxford: Pergamon Press.
- Gregersen, Frans og Køppe, Simo 1989: A Normative Theory of Humanistic Knowledge. *Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie*, vol. 20, nr. 1. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 40–53.
- Hasan, Ruqaiya 1999: Society, language and the mind: The meta-dialogism of Basil Bernstein's theory, Christie (ed.): *Pedagogy and the Shaping of Consciousness*, Open Linguistics Series. London and New York: Cassell, 10–30.
- Hastrup, Kirsten 1999: *Viljen til viden. En humanistisk grundbog*. København: Gyldendal.
- Labov, William 1994: *Principles of Linguistic Change, Volume 1: Internal Factors*, Language in Society 20. London: Blackwell.
- Markova, Ivana 1982: *Paradigms, Thought and Language*. New York: John Wiley.
- Murray, Stephen O. 1994: *Theory Groups and the Study of Language in North America*. A social history. (Studies in the History of the Language Sciences 69), Amsterdam: John Benjamins.
- Pomerantz, Anita og Fehr, B. J. 1997: Conversation Analysis: An Approach to the Study of Social Action as Sense Making Practices, van Dijk (ed.): *Discourse as Social Interaction*. London: Sage, 64–91.
- Pullum, Geoffrey K. 1991: *The Great Eskimo Vocabulary Hoax and other irreverent essays on the study of language*. Chicago: University of Chicago Press.
- Voloshinov, V. N. 1973: *Marxism and the Philosophy of Language*. New York and London: Seminar Press.

Kilde: Mæhlum (red.): *motskrift*, nr. 1. Trondheim: Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Norges teknisk-vitenskapelige universitet (NTNU) 2000, 19–37

5. Hvor dansk?

Noter om mål og midler i nutidens sprogforskning

I Det nationales idehistorie

Man kunne i og for sig tage fat hvor som helst. Her er to nedslag:

1. Jürgen Habermas møder Adam Michnik

Habermas er det ikke nødvendigt at præsentere men Michnik. Adam Michnik var fremtrædende dissident under det kommunistiske styre i Polen. Han sad i fængsel i seks år men er nu udgiver af *Gazeta Wyborcza*, Polens største dagblad. De to herrer mødtes i november 1993 i Warszawa i en samtale som blev offentliggjort på tysk i *Die Zeit* den 17. december 1993. Her citeres efter den engelske udgave i *New Left Review* nr. 203.

Samtalen har til at begynde med ikke noget egentligt tema men bliver snart karakteristisk ved sin konstellation: Habermas bliver meget passende *type casted* til rollen som den vesteuropæiske socialistiske intellektuelle, mens Michnik repræsenterer de dissidenter som har haft ganske anderledes hårde vilkår i hele Østeuropa. Sådan er rollefordelingen et stykke tid indtil man opdager at det ikke er den vesteuropæiske intelligentsia der sidder over for den østeuropæiske men den tyske der diskuterer med den polske. Det lettere forvirrende men også dybt fascinerende er den lethed hvormed samtaleens deltagere påtager sig nationale identiteter samtidig med at de gør samme til genstand for en indtrængende analyse:

Habermas: [...] Når vi taler om tysk national bevidsthed, må vi ikke glemme, at nationalismen – af grunde som er vel bekendt – har spillet en anden rolle i Tyskland end i Polen og det vil den fortsætte med. I 150 år sikrede national bevidsthed polakkerne deres identitet på trods af manglende selvstændighed. I Tyskland spillede national bevidsthed derimod kun en progressiv rolle som politisk ideologi til og med 1848. Preussen fungerede jo aldrig som nation. Og alligevel udnyttede det bismarckske *Reich* nationalismen og anrettede fra 1890 og fremefter stor skade med den. Men efter 1945, da der for første gang blev etableret et halvtvejs fornuftigt demokrati i Tyskland, skete det kun, fordi nationalismen var kommet i miskredit.

Michnik: I mange år har jeg været påvirket af et fremragende essay af professor Habermas om konstitutionel patriotisme. Og denne tvetydighed [nl. i begrebet nationalisme, dvs.

mellem nationalisme som patriotisme/ fædrelandskærlighed og nationalisme som chauvinisme, FG] er stadig til at få øje på. Den tyske genforenings første fase gav frihed, den anden førte til pogromen i Hoyerswerda. I Polen er det det samme, eller det kunne blive det.¹ (Habermas og Michnik 1993: 4)

Der kan således med føje skelnes mellem en god nationalisme, som er progressiv, og en dårlig som leder til barbari. At det også er et dybt eksistentielt problem for Michnik kommer frem lidt senere:

[...] Jeg tror fuldt og fast på at sådan noget som kollektiv hukommelse og kollektivt ansvar findes. Hvis jeg har ret til at være stolt af polsk indsats i almindelighed og af hvad Mickiewicz eller Kolakowski har skrevet, så er jeg også forpligtet til at skamme mig over hvad polske fascister har gjort. (Habermas og Michnik 1993: 8)

To så skarpsynede debattører kan naturligvis ikke undgå at forholde sig til den interessante kendsgerning at efterkrigstiden i Vesteuropa har været kendetegnet ved en langsom men sikker erosion af alt specifikt europæisk til fordel for en inter-national amerikanisering af kulturlivet, en indflydelse som østeuropæerne kun kunne længes efter. Nu har de chancen for at gøre udviklingen efter. Michnik peger her på at de dissidenter der var i Vesteuropa samtidig med at de afviste højrekræfterne i deres eget land, afviste amerikanismen med en henvisning til en socialisme der ikke var realiseret noget sted. "Der var ikke nogen tradition som var både venstreorienteret og vesteuropæisk" (s. 9). Her slår han ned på de venstreintellektuelles særlige forhold til socialdemokratierne, et tema det ville være fristende at tage op. Men livet består af fristelser der skal undgås. Her vil jeg nøjes med at konkludere: Nationalismen synes i den grad at sidde i rygmarven at en samtale mellem en internationalt anerkendt filosof og en over flere landegrænser kendt dissident lynhurtigt bliver til en samtale mellem en tysker og en polak om hvordan den dårlige nationalisme kan bekæmpes uden at man ofrer den gode i samme åndedrag.

At der både findes en god og en dårlig nationalisme er imidlertid ikke indlysende. Eksemplet Polen giver mening i en optik som ser folkeslagenes frigørelse som et stadium på frigørelsens vej til universel gyldighed. Den frigørelse er – som enhver frigørelse i denne optik – god. Modeksemplet er så det wilhelmske Tyskland hvor nationalismen blev brugt til dunkle formål som modarbejdede fremskridtet, nemlig at underordne folkets frigørelse under Tysklands samling i en stærk preussisk inspireret stat.

Vi lever i en tid hvor frigørelsesfortællingen er anfægtet og det gør det rimeligt også at anfægte skellet mellem god og dårlig nationalisme. Forskellen er så vidt jeg kan se den, at folk der er grebet af den gode nationalisme gør det rigtige men af de

1. Alle citater er oversat af forfatteren.

5. HVOR DANSK? • 91

forkerte grunde, mens den dårlige nationalisme får bragt orden i forholdet mellem motiv og handling: Her gør folk faktisk det forkerte netop fordi de er nationalister.

Der synes således ikke at være nogen lige vej fra nationalisme som overbevisning til handling. Når folk myldrede ud på Rådhuspladsen og Strøget i København for to år siden for at fejre at elleve danskere havde vundet en fodboldturnering, så gjorde de noget godt eller i hvert fald ikke dårligt men af en besynderlig grund nemlig at disse elleve er *vores* landshold. De kunne ikke tænkes at udfolde den samme begejstring da Brasilien vandt VM til trods for at brasilianerne spiller langt bedre fodbold. Det er altså ikke en objektiv kvalitetsvurdering der driver dem men en glødende fællesskabsfølelse. Denne fællesskabsfølelse gav dem der deltog i den en stor oplevelse af for en eftermiddag ikke længere blot at være et enkelt isoleret individ men i stedet at indgå i, måske endda gå op i, en større naturlig gruppe.

Problemet er at det sætter skel. Gruppen er ikke mere naturlig end at den også udelukker dem der ikke har ret til at glæde sig over vores landshold, der sættes skel mellem 'os danskere' og 'de andre'. Det skel er dybtgående og leder ad krogede veje til chauvinisme og racisme.

Den anden side af samme dårlige mønt er at nationalismen udrydder skel eller ser bort fra dem. Heri ligger der en kommunistisk utopi om at alle er lige – danske. Den utopi er smuk men livsfarlig hvis ikke den ses som en utopi der forener personer der netop ikke har andet til fælles end at de er en del af et 'os'. Nationalismen ser helt præcis bort fra klassebetingede, kønsbetingede og aldersbetingede kulturforskelle. Hvem ligner hinanden mest: en fisker fra Hirtshals og en fra Lofoten eller en fisker fra Hirtshals og en kontorchef fra København? Den utopi der ligger i begrebet det særlig danske er en mystifikation. Nazisterne skulle (og skal) bekæmpes ikke for at befri Danmark for dem men fordi de var og er nazister.

Man kan filosofisk sige det sådan at nationalisme tenderer mod en essentialistisk tænkemåde: Der er noget der dybt nede karakteriserer dem der tilhører nationen som essentielt anderledes. Tænkemåden kerer sig ikke om hvordan dette anderledes er opstået men konstaterer at det er. En sådan tankegang er ikke analytisk og findes derfor oftest hos ideologer der ikke er videnskabeligt interesseret i nationalismens forhistorie, ja benægter, at der skulle være nogen mulighed for at belyse dette emne videnskabeligt.

Udgangspunktet for de følgende betragtninger er at der ikke længere findes nogen god nationalisme. Måske har der engang været en sådan, selv om jeg ikke er sikker på om Polen lige er det bedste eksempel herpå, men nutidens udfordring er det multikulturelle samfund og som svar på den kan ingen nationalisme være progressiv. Skal man bekæmpe – og det skal man på visse punkter – skal det ske med udgangspunkt i at det særlige ved Danmark er resultatet af en historisk politisk udvikling, en række valg. Valgene har tilsammen ført 'os' frem til det 'vi' har nu og som vi – i hvert fald nogle af os – gerne vil bevare. Og de har tilsammen ansvaret for alt det

ved det danske samfund vi – i hvert fald nogle af os – gerne vil lave om på. Nationalisme er en dårlig sammenfatning af følelserne over for den dominerende danske kultur både fordi den forudsætter at der er en og fordi den forudsætter at det vil være fint at bevare den.

2. Anne Knudsen om et Europa uden kampvogne

Over for essentialismen sætter man i den postmoderne debat i al almindelighed konstruktivismen. Når vi taler nationalstater er den konstruktivistiske diskurs især blevet opdyrket af antropologen Anne Knudsen der sammen med historikeren Uffe Østergaard efterhånden har artikulereet en forståelse af Europa i en form så der kan føres politik på den. Denne opfattelse som har vakt genklang som en præcis diagnose af hvilken epoke vi nu befinder os i², bygger på en historisk relativisering af nationalstatens ide. Knudsen og Østergaard påpeger at nationalisme må holdes ude fra begrebet om en nationalstat. Den sidste er ikke gammel mens nationalisme i form af følelsesmæssig tilknytning til en folkelig identitetsgruppe træffes til alle tider.

Den moderne nationalismeforskning begynder med Benedict Andersons *Imagined Communities* (første udgave 1983) som tager udgangspunkt i hvor vanskeligt det har været for en marxistisk forståelsesramme at komme overens med en ideform som nationalisme.³ Anderson, som er specialist i Sydøstasien, tager krigen mellem Vietnam og Kampuchea som første eksempel. Hvorfor var der krig mellem to kommunistiske stater? Gennem hele bogen kæmper han med at formulere en materialistisk teori om nationalisme. Det lykkes ikke ganske.

Til gengæld synes det slet ikke at være Anne Knudsens hovedærinde at formulere en materialistisk forståelse. I *Identiteter i Europa* (1989) og ikke mindst i Europa-bevægelsens *Kultur uden kampvogne* (1994) skal man lede længe for at finde nogen antydning af et materielt grundlag for ideen om en nationalstat. Det hænger sammen med at formålet netop er at sætte fokus på den kulturelle dimension, de kulturelle forskelle som knytter sig til nationalstaten som sådan. Både hos Anne Knudsen og

2. Jeg ville til denne artikel repetere Christen Sørensen's debatbog om den økonomiske union (Sørensen 1990) hvori han hævder at en sådan kun kan fungere hvis der også skabes en politisk union. Da jeg skulle se på hvilke teoretikere han påberåbte sig i afsnittet om nationalstatens epoke, viste det sig at være Anne Knudsen. Anne Knudsen har selskab i den internationale forskning af forskere som Gellner, Hobsbawm og Benedict Anderson.

3. Anderson spørger f.eks. hvor det possessive pronomen i følgende passage fra "Det kommunistiske manifest" kommer fra: "I begyndelsen er proletariatets kamp mod bourgeoisiet om ikke efter sit indhold, så efter sin form en national kamp. Ethvert lands proletariat må naturligvis først gøre op med *sit eget* bourgeoisie." (Marx og Engels 1848 (1970): 34, min og Andersons kursiv)

Sammenlign med afsnittet s. 18–20 hvor Marx og Engels forudser den kulturelle imperialism: "og som det går med den materielle produktion, sådan går det også med den åndelige. De enkelte nationers åndelige frembringelser bliver fællesje. Den nationale ensidighed og begrænsning bliver mere og mere umulig, og af de mange nationale og lokale litteraturer opstår der en verdenslitteratur." (Marx og Engels 1848 (1970): 20)

5. HVOR DANSK? • 93

hos Uffe Østergaard finder man formuleringer der viser at der bag disse kulturelle forskelle findes en statslig politik:

Der er tre kulturelle kerneområder, som er følelsesmæssigt investeret over hele Europa. Sproget, historien og kulturlandskabet. I denne rækkefølge af betydningsfuldhed. Disse tre områder opleves overalt i de europæiske lande som centrale for den kulturelle identitet.

Hvis man afskaffer vores sprog, bestrider vores historie eller ødelægger vores foretrukne kulturlandskab, truer man selve vores identitet. Det er påfaldende, så stor europæisk enighed der er om, at det er lige her, identiteten er forankret. Men det er ikke tilfældigt. Alle tre områder har i alle Europas lande været genstand for en intens national politik i mindst halvandet århundrede. Og de har den dag i dag et stort og veludbygget, statsligt finansieret og dirigeret apparat, der har til opgave at vedligeholde dem.

Alle landene har regeringsoprettede nationale sprognævn, skolefag, eksaminer, universiteter og politisk vedtagne retskrivningsordbøger, som vedligeholder det nationale sprog.

Alle landene har offentligt finansierede monumenter, museer, universiteter, skolefag, eksaminer og halv-officielle publikationer, der vedligeholder den nationale historie.

Og alle landene har ministerier for vedligeholdelse af landskabet – og uddannelser og skolefag, der beskæftiger sig med det nationale kulturlandskab. (Knudsen 1994: 13)

Det nye der kommer ind her er det dobbelte synspunkt: Nationale identiteter er på en gang reelle, føles faktisk af de individer de omfatter (de er "følelsesmæssigt investeret"), og samtidig genstand for en intens statslig virksomhed. Nationalisme er forudsætningen for at nationalstaten kan hænge sammen. Nationalstaten accepteres som legitim fordi den er national, ikke fordi den er en stat.

Analysen er spændende men ikke ganske uden problemer. For det første kan man spørge hvor nationale de kulturelle kerneområder efterhånden er: I danskfaget læses både i folkeskolen, i gymnasiet og på universiteterne ikke bare dansk litteratur men også verdenslitteratur og der anlægges i litteraturhistorien efterhånden også internationale synspunkter hvor den danske romantik ses i sammenhæng med den tyske, den danske realisme i relation til den engelske og den franske, den danske nyrealisme i relation til den amerikanske osv.osv. For det andet kan man fremhæve den ovenfor nævnte amerikanisering som et interessant problem:

I mange europæiske lande støtter staten filmproduktion, kunst og litteratur, fordi kulturproduktionen spiller en vigtig rolle for den nationale identitet, mens kulturproduktion i USA bliver opfattet som en industri, der må klare sig på markedet i konkurrence med andre industrier, både hvad finansiering og afsætning angår. (Knudsen 1994: 11)

Det interessante spørgsmål i denne forbindelse er selvfølgelig: Hvordan kan det være at den nationale kulturproduktion ikke kan klare sig uden støtte? Hvis nationale identitet er truet hvis de ikke ser en dansk film? Og hvis danske intellektuelles identitet er truet af mangel på dansk filmføde, hvorfor gør de så ikke noget ved det ved f.eks. helt frivilligt at se en dansk film så man kunne undvære statsstøtten?

Dette bringer os ind på det sidste men væsentligste problem ved denne analyse. Og det er dens implicitte idealisme. Hvis nationalstaten opstår samtidig med at borgerskabet er den progressive faktor, så er det vel ikke mærkeligt at der er en sammenhæng mellem den borgerlige stat og netop ideen om en nation. I Danmark hed bevægelsen bag grundlovens indførelse de *nationalliberale*. Nej, det mærkelige er nationaliseringen af de principielt internationale socialistiske partier og venstrebevægelser, en tendens der går igen lige fra de nordiske socialdemokratier og til forholdet mellem DKP og SF. SF har fra begyndelsen men nu ikke mindst i Europasammenhængen markeret sig som et nationalt parti, et folkeparti. Nationaliseringen af klasseaspektet, et fænomen der findes over hele Vesteuropa, viser at klasseaspektet savnes hos Anne Knudsen.

En analyse af netop det nationale moment i dansk politisk idehistorie kommer dog ikke uden om det i vesteuropæisk sammenhæng specifikke at grundtvigianismen forbandt frihedsbestræbelser med nationalitetstænkning og kristendom i en syntese som fungerede nøjagtig lige så progressivt for bondebevægelsen i anden halvdel af 1800-tallet som den franske revolution koblet med tysk inspireret nationalisme havde gjort det for den nationalliberale embedsstand i første halvdel af århundredet.

Men ordet 'progressiv' i den foregående sætning giver stadig kun mening, hvis man tror på at det er et fremskridt på vejen mod universel frigørelse at en bestemt gruppe mennesker får selvværd og indflydelse, bliver sig bevidst som klasse *an und für sich* og ikke i stedet lægger vægt på at det ikke var bønderne som sådan men først og fremmest gårdmændene der konstituerede sig som klasse i og med grundtvigianismen. Frigørelsen kom muligvis længere men når det ikke ser ud af så meget nu skyldes det at vejen til universel frihed også er blevet mærkbart længere fordi det samfund der skal frigøres efterhånden er altomfattende – globalt. Nordens frigørelse kan ses som Sydens forbandelse.

Hvorfra kommer det her?

Den franske videnskabsarkæolog Michel Foucault har afdækket det fundamentale skifte der skete i menneskeopfattelsen mellem 1775 og 1850. I denne periode opstod efter Foucaults analyse videnskaberne om mennesket. Det er i idehistorisk sammenhæng to perioder der her sammenfattes idet overgangen mellem oplysningstid og romantik omfatter en række tænkere og digtere som vanskeligt lader sig forstå som tilhørende netop de to retninger. En idehistorisk central person som Herder kan bedst karakteriseres som præromantiker, han tilhører ikke den egentlige romantik men heller ikke – slet ikke – oplysningstiden.

Der var det særlige ved præromantikernes dyrkelse af den klassiske oldtid at de samtidig opdagede afstanden til den. Det er tidsalderens paradoks at den for første gang ser sig selv som en epoke i modsætning til andre epoker. Man glemmer ofte at historismen forudsætter et skel mellem noget som var og noget der er. Det der er,

adskiller sig fundamentalt fra det der var. Hvor vi nu om dage ikke kan undertrykke en fnisen ved tanken om at rationalisterne så de bibelske eller andre historiske personer fuldstændig som samtidens personer så ud, kan vi samtidig ikke fuldstændig fatte hvad det betyder. Når tøjet, gestikken og opstillingerne kunne være hentet fra samtiden viser det blot at man mente at de døde alligevel var samtidige, at der ikke var nogen afstand mellem dem der kom før og dem man var selv. Det idehistorisk nye ved historismen er at den hævder at en tidsalder kan adskille sig fra nutiden så afgørende at den kan siges at være slut. Først da opstår den afstand der giver den særlige melankolske varme hvormed nutiden betragter enhver svunden epoke. For så vidt er historismen selv et irreversibelt skred i dimensioner og af dimensioner.

Historismen var grobunden for de humanistiske videnskaber som videnskaber. Først med dem etableredes det kølige blik som får levet liv til at blive et objekt for forskning.

Så vidt vidensarkæologien. På grænsen mellem oplysningens tidsalder og romantikkens blomstring kan man også finde et politisk jordskred. Det er umuligt at skrive de politiske ideers historie i moderne tid uden at gå tilbage til den borgerlige revolution. Det er den der karakteristisk i eftertiden er blevet nationaliseret som *den franske revolution*.⁴ Men det revolutionære ved den er netop dens krav på universalitet. Menneskerettighederne gælder ikke for nogen særlig nation, stand eller noget bestemt køn, de gælder for alle, alle mennesker. De frihedsrettigheder og deraf følgende krav på ligestilling som i revolutionsåret samler sig i en prisme udsender i eftertiden et så skarpt lys at vi har brugt mere end to århundreder på oplysningsprojektet. Begrebet om folkestyre som styre af og ved folket er stadig centralt i hele vores diskussion af hvad politik er og bør være. Hvordan kan det nu være at de universelle frihedsrettigheder bliver indstøbt i en ide om særlige nationer, særlige folk og deres specifikke skæbne? Hvordan kan det være at ideen om nationalstaten opstår omtrent samtidig med den universelle frihedside som den på afgørende vis former og afbøjer.

Man plejer at spore udformningen af det særlige kompleks af sprog, historie, skæbne og kultur/litteratur som udgør et 'folk' eller en 'nation' tilbage til Herder. Det er både forkert og rigtigt. Som med alt andet i idehistorien bliver eftersporingen vanskeliggjort af at begreberne foreligger for Herder uden at han tilsyneladende behøver at gøre andet end at udfolde dem. Man taler gerne om at ideerne ligger i tiden. Der ligger de så godt gemt indtil de bliver hentet ind i historien. Og det er måske det der sker hos Herder.

I Herders prisskrift om sprogets oprindelse afledes den tredje naturlov som handler om hvorfor dannelsen af nationalsprog var nødvendig, af socialpsykologien. Naboer skændes altid, det ligger i menneskenaturen:

4. Bemærk i denne forbindelse at fejringen af 200-året for revolutionen fejredes med stor pomp og pragt – i Frankrig.

Stivnet Familiehad er saaledes Aarsagen til deres [de primitive folks, FG] Krige, deres saa jaloux Opsplitninger i Folkeslag, som ofte neppe have nogen Lighed mere med Familier, og efter al Sandsynlighed tillige Aarsag til de grundlæggende Forskjelle i Vaner og Sprog. (Herder 1964: 80)

Denne forklaringstype lider under socialpsykologiens evige dilemma, idet forklaringen både er for stærk og for svag. Hvis familiehad var drivkraften så skulle alle familier hade hinanden, for hvis ikke alle gør det hvorfor gør så nogle det? Det var svagheden. Men den alt for store styrke er det samme, bare på vrangen: Nationen som stivnet familiehad forklarer ikke hvorfor nogle familier så langt fra at ligge i krig med hinanden tværtimod danner en identitetsgruppe, et folk. Dermed lader forklaringen forstå at sammenligningen halter ikke bare i størrelsesordenen men i det hele taget. Smågrupper som familier har deres dynamik og den ligner ikke nationalstaters, som det for øvrigt også antydes i citatet.

Det viser sig nu at være et gennemgående træk ved denne idealistiske gennemtænkning af *Problem Sprache* at den er individualistisk, eventuelt biologisk, men ganske mangler et selvstændigt samfundsniveau. Derfor kan man hos både Herder og Humboldt finde en særlig type kortslutninger fra sprog tværs gennem det ikke-eksisterende samfundsniveau til individualpsykologien. Og det er i virkeligheden denne type kortslutninger der er mest præcise sprogligt set⁵:

Det skønneste Forsøg paa en Videnskab om den Menneskelige Fatteevnes og Følelsernes Historie og mangfoldige Charakter vilde saaledes være en filosofisk Sammenligning af Sprogene, for i hvert enkelt af dem er Folkets Tænkning og Charakter præget. Ikke kun det sproglige Værktøj ændrer sig fra Egn til Egn – og næsten alle Nationer har deres særlige Bogstaver eller Lyde – men selve Navngivningen, endog Betegnelsen af hørlige Forhold, ja selv i de umiddelbare Affectytringer som Interjectionerne tjene til, finde vi Forskjelle overalt paa Jorden. Ved de Anskuelsens Emner, som gjøres til Gjenstand for kølig Betragtning voxer Forskjellene endda mere og ved de uegentlige Udtryk, Talens Billeder, og endelig ved Sprogets hele Bygning, det er ved Rækkefølge og Samhørighed af Led med hverandre, ere de fast umaalelige. Det vil saa meget sige, at et Folkes Sjæl intetsteds aabenbarer sig med større Tydelighed end i dets Tale. Om til Exempel en Nation har mange Navne eller er daadrig. Hvorledes Sproget udtrykker Tider og Personer. Hvilken Ordning af Begreberne det foretrækker. Alt dette er ofte i fine Træk til det yderste karakteristisk. [...] Daadrige Folkeslag have en Overflod af Verbale Modi medens finere Nationer skjæle en Mængde Træk ved de Gjenstande de have ophøjet til Abstrakte Begreber. (Herder 1964: 176)

Den idealistiske sprogtænkning overbetoner hos Herder socialpsykologiens smågrup-

5. Det er ofte meget vanskeligt at forbinde noget præcist sprogvitenskabeligt med Herder og Humboldts til dels ret svævende overvejelser, som ofte får en rapsodisk form. Den konklusion er da nærliggende (Böhler 1973, Heintel 1964) at deres anliggende heller ikke var lingvistisk men snarere sprogfilosofisk. Og deres videnskabssyn ikke bare tillod anelsen men foretrak den for beviset.

pe i jagten på folkets genese. Men hos Humboldt får tankegangen en anden accent, idet han forener sprogtenkning med genidyrkelse og litteraturfetichisme: Hos de kunstneriske genier, de store forfattere, potenseres den i folket liggende sjæl således at deres sproglige kraftpræstationer bliver stående som det ypperste billede på den ånd der kun ufuldstændigt kommer til udfoldelse hos os andre. Kombineret med dannelsesstenkning og institutionalisering af embedsstandens uddannelse førte denne tankegang til en opfattelse af det tyske folks sjæl som defineret ved sloganet om *Das Land der Dichter und Denker*. Temaet gennemspilles her i landet, virtuost transponeret til sjællandsk, af Vilh. Andersen, som grundlagde det 20. århundredes danskfag på guldalderens litteratur.

Det inspirerende ved den Foucault-inspirerede analyse af nationalstatens ide som Anne Knudsen har formuleret er konstruktionsmetaforen. Det benægtes ikke at nationalfølelsen er en følelse og som sådan så reel som den slags størrelser der kan få folk til bestemte handlinger nu er. Men der lægges nok så meget vægt på at følelsen ikke er direkte erfaringsbestemt men må tilvejebringes. Følelsen er et socialt produkt. Det er denne konstruktionsmetafor der har inspireret det følgende.

Hvis Anne Knudsen har ret i at der er tre kerneområder hvor den kulturelle nationalisme viser sig, nemlig sproget, historien og kulturlandskabet, og hvis hun yderligere har ret i at de står i den rigtige rækkefølge mht. vigtighed så må det følge heraf at sprogforskerne aktivt bidrager til at konstruere en national identitet i og med at de bedriver sprogvidenskab. Og at det er vigtigt for nationalfølelsen at de gør det. Er det rigtigt?

II National sprogvidenskab

Refleksion, objekt og legitimation

I al videnskabelig virksomhed kan der skelnes mellem et objektniveau og et refleksionsniveau. De allerfleste videnskabsteoretikere er enige om at der i den daglige videnskabelige praksis ligger en implicit realisme: Man går ud fra at det man beskæftiger sig med har en eksistens også uden for den videnskabelige beskæftigelses rammer. Bakterier og virus findes uden for laboratoriet, sprog tales også når båndoptageren er slukket. Det er klart at det er et stort og måske stigende problem at undgå for stor afstand mellem det objekt man kan underkaste videnskabelig virksomhed og så det objekt i virkeligheden det skal være et sandt billede af (eller et tilfældigt eksempel på). Dette er i sprogvidenskabens velkendt som problemer med repræsentativitet, med tekstbasis for generaliseringer eller som sociolingvisternes *observer's paradox*. Derimod er der vild uenighed blandt videnskabsteoretikerne om hvilken status de modeller har som man bygger op i løbet af den videnskabelige virksomhed, det er her skellet mellem egentlige realister og andre for alvor bliver føleligt. Sprogvidenskabens

konstruerer et billede af et sprog det kalder dansk f.eks. i form af en grammatik. Basis for grammatikken kan være et antal sætninger fra skriftsproget, excerpter fra båndoptagelser af talesproget eller et korpus af enten skriftdansk eller talt dansk eller begge dele. Men det billede der konstrueres går altid ud over det givne, ellers er der heller ikke meget ved det. Vi påstår at de samme regler gælder for andre sætninger end dem vi har i vores korpus. Eventuelt supplerer vi med sætninger som systematisk testes: Anerkendes de af lingvisten og hans familie som tilhørende sættet af mulige danske sætninger? Siden Chomsky (for europæere med kendskab til Humboldt: siden Humboldt) har vi jo vidst at det var sprogevn og ikke blot sprogudøvelsen vi var i gang med at portrættere. Det objekt der på denne måde konstrueres er refleksionsobjektet, det billede af objektet som vi gør krav på gyldighed for.

Endelig er der legitimation. Begrebet hører hjemme i en helt anden sfære nemlig videnssociologien. Den virksomhed som forskerne i de moderne samfund udøver skal betales af statsmidler. Statsmidlerne stammer fra den enkeltes løn, en vis del tilbageholdes i form af skatter. For dem får den enkelte så ydelser som stilles til rådighed af statsmagten. I længden vil større udbetalinger af statsmidler kræve en argumentation for hvorfor staten skal bruge penge på lige netop det formål. Det er i den forbindelse man taler om legitimation. For så vidt det lykkes en forsker at appellere til en alment accepteret ideologi som begrundelse for den virksomhed han udøver, kan man sige at det er lykkedes ham at legitimere virksomheden.

Rigsdansk

Seniorforsker ved Dansk Sprognævn, Vibeke Sandersen, har i *Nyt fra Sprognævnet* nr. 4 fra december 1993 skrevet en artikel *Om rigsdansk*. Heri hedder det bl.a.:

I det følgende vil ordet *rigsdansk* blive benyttet som overordnet fællesbetegnelse for talt og skrevet sprog, *rigssprog* vil blive brugt om skriftsproget og *rigsmål* om det talte rigsdansk. [...]

For den umiddelbare sproglige bevidsthed er rigsdansk lig med nationalsproget, det sprog der binder os sammen som danske på trods af aldersforskelle og uanset dialektal eller social baggrund; det er en væsentlig del af hele vores nationale identitet. Som et af de nationale symboler bliver rigsdansk i denne opfattelse hævet over den enkelte, ufuldkomne sprogbrugers praksis. Det bliver et forbilledligt sprog, kædet sammen med æstetiske og moralske værdier. Det bliver derfor et sprog vi skal værne om – mod ydre og indre fjender. (Sandersen 1993: 1f)

I Sandersens fremstilling tages der ikke på noget tidspunkt stilling til denne umiddelbare sproglige bevidsthed, så vi må gå ud fra at den også er sprogforskerens reflekterede. Det stemmer da også godt med den uproblematisk eksistens rigsdansken har i dansk sprogforskning. MEN: Der er ikke noget materielt som svarer til begrebet

5. HVOR DANSK? • 99

rigsdansk, siden der ikke er noget sprog som ikke enten er talt⁶ eller skrevet dansk. Dette peger på at den abstraktion der her er foregået i sig selv er et led i konstruktionsprocessen, et led der har til formål at propagere ideen om et fælles sprogsystem bag de to fremtrædelsesformer. Der synes både at være tale om en bestræbelse på at skabe et faktisk rigsdansk og en forskningsmæssig indsats for at reflektere denne størrelse og begrunde den sprogvidenskabeligt.

Det fremgår med al ønskelig tydelighed at rigsdansk er resultatet af en abstraktionsproces. Det vi har erfaring med⁷ er dansk talt af bestemte personer i bestemte sammenhænge og handlende om bestemte ting. Men det begreb om rigsdansk der her beskrives er resultatet af en gennemgribende bortoperering af de omstændigheder som forekommer for specifikke ved det: Rigsdansk er det der er fælles for taledansk og skriftdansk, alle dialekter "af dansk" (hører skånsk hjemme her?), alle sociolekter "af dansk" (hører intersprog baseret på forskellige substrater hjemme her?), alle stilarter "af dansk" (selv om visse stilarter netop er karakteristiske ved at indeholde indslag på "fremmede" sprog), alle sexolekter af dansk (og hvor mange er der så af dem?) – og så ser vi i øvrigt bort fra hvad der tales om, der er ikke noget specifikt dansk indhold i rigsdansk. Vi ser også bort fra "den enkelte, ufuldkomne sprogbrugers praksis" som skrevet står og hvad står vi tilbage med: den rene nationale ide om et dansk sprog.

Den ide er som vi så det, en præromantisk tanke hvor person knyttes sammen med nation. Den identitet som er egen for personen er – siger man – knyttet til modersmålet sådan som det er tilegnet i familien, i den primære socialisationsproces. Men det sprog er ikke rigsdansk, ikke for nogen dansker. Det sprog vi tilegner os i løbet af den primære socialisation er talesprog, kontekstbundet og præget af vores families placering netop i alle de dimensioner der fører til variation. Det er bl.a. derfor familier ikke lader sig sammenligne med noget større held med nationalstater, sådan som Herder ellers forsøgte det. Modersmålet er det levende ord i dets specifikke stedslige, sociale og kønsmæssige udformning og med de indhold det typisk bærer. Det er således ganske uberettiget at rigsdansk eller rigsmålet har invaderet det individualpsykologiske rum hvor det levende talte ord herskede enevældigt, og har fjernet alt det specifikke for kun at lade os stå tilbage med en tvungen modsætning mellem dansk og fremmed.

Skriftsproget derimod er et civilisationsprodukt, hvis nytte er stærkt opreklameret og hvis brug er stærkt på retur. Vi bruger store summer på at opretholde en oplæring i brugen af skriftdansk både produktivt og receptivt. For os alle gælder det at vi læser meget mere end vi skriver og for en stor del af befolkningen gælder det at de

6. Heri indbefattet 'tale' af tegnsprog, man kan jo ikke sige 'tegnet' i denne forbindelse.

7. Se i denne forbindelse også Anne Knudsens kommentarer om sprog og nationalfølelse i Knudsen 1994: 15ff.

slet ikke skriver ret meget selv. Skriftsproget har altid været et klasseprivilegium og endda et som ikke nødvendigvis har været genstand for misundelse. Ikke engang politisk magt er længere knyttet til beherskelse af skriftsproget men i langt højere grad til beherskelse af mediesproget, den særlige blanding af talt sprog, nonverbalt sprog og påklædningsviden som er effektiv på en lille skærm ude i de små stuer. Det kan konstateres at efter 12 års oplæring kan godt 10 procent af den del af en ungdomsårgang som søger ind i gymnasiet skrive sproget uden større vanskeligheder.⁸ Det absurde i at lave en lignende opgørelse for talesproget skulle være nok til at vise hvor forskellige de to størrelser der sammenfattes i begrebet rigsdansk egentlig er.

Skriftdansk ligger betydelig tættere på rigsdansk end talt dansk. Det ligger, som vi har set det, i ideen om et rigssprog at det er renset for al variation. Skriftdansk er på en række punkter officielt normeret og på en række andre punkter, først og fremmest syntaks, idiomatik og tekstkomposition, stærkt normeret i praksis omend ikke officielt ensrettet. Det kan jo ikke for den enkelte elev gøre den store forskel om dansk-læreren sætter den røde streg i stilen med henvisning til et opslag i *Retskrivningsordbogen* af 1985 eller om han bare 'retter en fejl', som det hedder. Begrebet fejl giver kun mening i relation til en norm og den norm findes ikke kodificeret nogetsteds som gør det muligt at rette en elevs 'at tage hensyn med' til et 'at tage hensyn til'. Anden henvisning end at "det hedder det ikke" gives ikke.

I Danmark er der således en stærkt konserverende indoktrinering som holder fast på skriftsproget så det ikke udvikler sig ret meget⁹ fra generation til generation. Måske affødt af overdreven indtagelse af nationalisme overføres denne holdning til talesproget især i egne hvor der tales hørbar dialekt. Der er ikke foretaget egentlige naturalistiske undersøgelser af hvor meget lærerne retter rundt omkring på skolerne men fra de forskere der i de senere år har interesseret sig for det, først og fremmest Tore Kristiansen men også Hans Jørgen Ladegaard og Karen-Marie Gjørup Hansen, foreligger der nu, delvis i form af observationer, delvis i form af spørgeskemaudfyldninger, resultater som tyder på ganske udbredt rettevirksomhed (se Kristiansen 1990, 1991 og 1993, Ladegaard indlæg på Odense symposium om sprogforandringer og i sociolingvistisk studiekreds, Gjørup Hansen upubl. speciale om sprogholdninger i Thy). Den nationale ide om et rigssprog har konsekvenser for modersmålet, det afrettes og tilpasses i den nationale ides navn.

8. Jeg henviser her til den ringe dokumentation der er for disse vilde påstande i Gregersen og Tøgeby 1992 samt Undervisningsministeriets stavfejlundersøgelse.

9. Set ud fra dette synspunkt er de mængder af især præpositionsfejl og sammenblandede idiomter som vi alle retter nidkært, et udtryk for at sproget hos den unge generation er i kraftig udvikling. En elev skriver f.eks. "...som en trussel *af* vores kultur" i stedet for *som det jo hedder* "...som en trussel *mod* vores kultur." Men det for at kunne rette denne 'fejl' må man kunne forstå sætningen, og når man kan forstå sætningen er det så en fejl?

Objektniveau: Konstruktionen af dansk i sproghistorien

Hvornår kan man tale om et dansk i løbet af sproghistorien, hvornår skilte dansk sig ud som et særligt sprog og hvilket dansk var det så? De data vi har til at besvare dette spørgsmål er dels de nordiske runebeskrevne sten og genstande dels skriftlige kilder fra hele det nordgermanske område, navnlig oldnorsk, oldislandsk og angelsaksisk, dvs. de nærmeste naboer. Som bekendt er de tidligste sammenhængende tekster fra den geografiske enhed som siden Jellingstenen kaldes Danmark, lovteksterne fra midten af 1200-tallet.

I Peter Skautrups monumentale *Det danske Sprogs Historie* (DSH), bind I står der om "Valdemarstiden":

Vi er færdige med vikingetiden, udfærdens og kolonisationernes tid, om end ikke med erobringens tid. England er tabt og forbindelserne med de nordiske kolonier der og andetsteds kappes af. Danmark afrundes nationalt. Vi går ikke længere i flok og følge med nordmænd og svenskere. Vi bliver en nation også sprogligt set, men vi har til tider og på visse steder besvær med at forsvare vore grænser. Politisk lykkes dette i den centrale del af perioden, hvor det kortvarige Østersøvelde bragte Danmark frem blandt de europæiske stormagter, men efter slaget ved Bornhoved 1227 er stormagtstiden for stedse forbi. Kulturelt og sprogligt lader vi uden aktiv modstand det fremmede strømme ind over os. Bortset fra vor egen tid kan der næppe i Danmarks historie findes et tidsrum, hvor så meget kulturelt og sprogligt fremmedgods kommer ind som netop i denne og begyndelsen af den følgende periode. (DSH, I: 183)

I denne passage gør et bestemt begrebspar tjeneste: 'Dansk' og 'fremmed' er de poler som sprogudviklingen forholder sig til. "Vi" lader "uden aktiv modstand" "det fremmede" "strømme ind over os". Man forestiller sig hvordan den aktive sprogmodstandskæmper ville have set ud. Mon han ville have lignet Niels Ebbesen?

Skautrup ligger her i forlængelse af en linje i dansk sprogforskning som starter med Rasmus Rasks *Retskrivningslære* (s.105ff) og udføres i detaljer i N.M. Petersens *Sproghistorie* (passim men se navnlig s. 53ff). Inddelingen skelner mellem fire perioder: ældste dansk (omtrent 1100-1250), ældre dansk (1250-1400), gammel dansk (1400-1530) og dansk (1530-1660 eller slutningen af 1600-tallet). Der er dog visse forskelle mht. dateringen men de er væsentligst af teknisk karakter. Derimod er fortolkningen af perioderne overalt den samme: I den første periode forandres sproget "af sig selv" i forhold til det fællesnordiske udspring, og denne forandring fuldføres i anden periode. I den tredje periode kæmper dansk med tysk indtil sproget i tiden efter reformationen fastlægges i og med Chr. Pedersen og bogtrykkerkunstens opfindelse. Bemærk at historien på god nationalromantisk vis har en retning nemlig mod dannelsen af en fast skriftsprogsnorm og det ikke en hvilken som helst højtylsk sådan men den for dansk særlige skriftsprogsnorm.

På objektniveauet gives altså det ikke særlig overraskende svar at det ældste dansk, som dog er dansk og ikke fællesnordisk, er de ældste danske tekster, lovteksterne.

Dette svarer til at vi på objektniveau har det store problem med den anden del af rigsdansken at det talte sprog ikke er hverken umiddelbart eller middelbart tilgængeligt i form af kommentarer om hvordan det har lydt. Vi er således henvist til at rekonstruere talesproget ved hjælp af skriftsproget, et hasarderet foretagende i betragtning af at skrivekyndigheden var forbeholdt en lille del af befolkningen, at den var koblet med latinkyndighed og kirkelighed og at lovtekster i almindelighed kan antages at have tilhørt et stilleje i den øverste ende af højtidelighedsskalaen, det formelleste af de formelle sprog.

Det er på den baggrund man skal se Peter Skautrups forsøg på at sammentænke de lydudviklinger som sandsynligvis ligger bag skriftudviklingen i denne periode i en stor syntese. Man får det klareste indtryk af Skautrup-tesen ved at læse den lille artikel *Hvorledes dansken blev til* fra 1944, det år hvor første bind af sproghistorien udkom.

Opstiller man skematisk de for dansken grundlæggende lydforhold, vil man se, at de bliver til i 1100- og 1200-tallet, og at de groft kan deles op i to grupper.

Den ene gruppe omfatter de egentlige lydlove, regler som virker hele sprogsystemet igennem, og som er konstitutionelle i deres art. [...] Den anden gruppe omfatter væsentlig udviklinger, som kun gennemføres i en vis udstrækning eller dialektalt i visse områder, hovedsagelig kvalitative udviklinger, som er betinget og bestemt af lydomgivelserne [...] og denne gruppe interesserer mindre i denne forbindelse, hvor vi søger at sammenfatte det specifikt danske. (Skautrup 1944 (1976): 85)

Skautrup-tesen er mig bekendt det eneste forsøg der findes på at definere på rent sproglig basis hvad der er karakteristisk for dansk og hvorfor komplekset lige præcis ser sådan ud. Vi koncentrerer os altså om den første gruppe. Herunder opregnes: infortissvækkelsen, klusilsvækkelsen og spirantsvækkelsen samt en række kvantitative ændringer: vokalforlængelse i åben stavelse, forskellige konsonantforlængelser, stødets og støttevokalers udvikling.

Selve Skautrup-tesen lyder så:

... at de for dansken som selvstændigt sprog konstituerende drag ene og alene skyldes den særdanske accentforskydning, som sætter ind omkring 1100 og virker stærkt i den nærmest følgende tid. (ibid.: 87).

Forudsætningen for at Skautrup-tesen kan opretholdes er at vi med føje kan postulere at der har fundet en accentforskydning sted og at de svækkelser der er opregnet alle kan henregnes som effekter af denne. Nu er det indlysende at man tidligere har vandret den modsatte vej: Når man konstaterer svækkelser *en masse* kunne man med rimelighed antage at der skete en accentforskydning. Det er meget vanskeligt at forestille sig nogen måde hvorpå man kan komme ud af denne cirkel for så vidt som man bliver inden for det attesterede sproghistoriske stof. Man måtte formentlig opsøge paralleltilfælde fra andre sprog, eventuelt opdyrke eksperimentelle data med intensi-

tetsforskydninger for at se om der i disse tilfælde automatisk opstod svækkelser. Værre er det imidlertid at Lis Jacobsen og Kristian Hald, vist nok uafhængigt af hinanden, allerede i deres respektive anmeldelser af første bind af sproghistorien gjorde opmærksom på at infortissvækkelsen og klusilsvækkelsen har forskellige intensitetscentre og derfor ikke kunne have samme årsag. Infortissvækkelsen har – som Skautrup vidste det bedre end nogen og som han da også nævner det i artiklen – sit intensitetscentrum i jysk hvor den jyske apokope anses for at være den fuldstændige gennemførelse af den infortissvækkelse som højst er fakultativ i resten af landet. Klusilsvækkelsen har derimod et ganske andet forløb. Den har sit udbredelsescentrum på øerne, hvad Skautrup da også nævner. Endelig forløber spirantsvækkelsen helt uensartet over det dialektale område. Hvad der således først sammenfattes under de tre svækkelser viser sig mht. udbredelsescentrum og udbredelsesmåde at ligne den anden gruppe af lydudviklinger på påfaldende vis, den gruppe der ikke kunne have den store interesse i denne forbindelse netop fordi de kun gennemførtes dialektalt eller i en vis udstrækning.

Den påfaldende egenskab ved de danske talesprog i forhold til svensk og de fleste norske dialekter at de manifesterer en eller anden form for svækkelse, kan nok ikke forklares ved én og kun én landsdækkende, men særdansk, accentforskydning. Efter alt hvad vi ved om svækkelser, lenitionsprocesser, kan de først og fremmest forklares ved taletempo. Når dansk lyder anderledes end svensk skyldes det i alt væsentligt at vi har vænnet os til at tale hurtigere. Længere er det svært at komme: Hvorfor i alverden skulle vi dog tale hurtigere i Danmark end i resten af Norden? En national ejendommelighed?

Refleksionsniveau: Konstruktionen af dansk i sproghistorien

Her lader det sig gøre at skelne mellem talesproget og skriftsproget. Historismens indsats også i dansk sprogvidenskab blev at fortælle historien om hvordan dansken blev til. Af den fællesnordiske fortid udviklede sig et særsprog som efter kamp på livet med nedertysk ved reformationstidens indsats blev til et brugeligt dansk, brugeligt til lange og komplicerede tekster, brugeligt til at undervise og prædike på og til sidst også brugeligt til at undervise i.

Historismen anfægtes i begyndelsen af dette århundrede fundamentalt af strukturalismen. Modsætningsforholdet er dybtgående men forarbejdes forskelligt hos de forskellige strukturalister. Pragerskolen havde som et fjernt mål at lægge tilstrækkelig mange tilstandsbeskrivelser af strukturelle systemer ved siden af hinanden til at man kunne rekonstruere sproghistorien, mens Genève-skolen arbejdede med forholdet mellem litteratur og sprog i form af Ballys stilistik. I den danske strukturalisme fik Louis Hjelmslev en særlig betydning for netop det nationale fag og det var da logisk at kampen mellem historister og strukturalister kom til at stå lige her.

For at forstå den særlige udformning kampen fik i Danmark er det imidlertid nødvendigt at gå lidt nærmere ind på historismens refleksionsobjekt. Der kan skel-

nes to tendenser i den danske historisme: en *sociohistorisk*, repræsenteret af linjen fra N. M. Petersen over Lis Jacobsen og til Skautrup og en *fakta-positivistisk* fra Lyngby og Wimmer over P. K. Thorsen til Johs. Brøndum-Nielsen.¹⁰ Den sociohistoriske retning kulminerer i Skautrups sproghistorie mens den fakta-positivistiske retnings hovedværk er Brøndum-Nielsens *Gammeldansk Grammatik* (GG).¹¹

De to retninger støder sammen flere gange, mest berømt er de to kronikker Lis Jacobsen offentliggjorde om sproghistoriens historie. Her sammenligner hun N.M. Petersens sproghistorie med Brøndum-Nielsens i form af første bind af GG. Kronikkerne blev offentliggjort i de dage hvor Brøndum stod på valg til Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Bortset fra lejlighedsprosaen formulerer Lis Jacobsen her med vanlig præcision kravene fra den sociohistoriske retning til en sproghistorie:

Af langt mere indgribende Betydning for Sprogskildringen er dog det andet Punkt: Fastsættelsen af "*Skriftsproget*" som Undersøgelsens Genstand. – Ved Skriftsprog fortaas *ikke* det skrevne Sprog i Modsætning til det talte, men det Sprog i hvilket Lyd og Former var *fæstnet*, i Skrift og i Udtale, d.v.s. Litteratursproget, Rigssproget, i Modsætning til "Landskabsmaalene" og Sproget i de heraf prægede Skrifter. (Jacobsen 1929, kronik I: spalte 5f)

og med mere præcis adresse til GG:

Det Hovedspørgsmaal, der under Læsningen af denne stort anlagte historiske Grammatik stadig trænger sig i Forgrunden, er, om det kan forsvares at give alle disse Dialektismer og Individualismer en saa fremtrædende Plads. Helt bortset fra, at det er tvivlsomt, hvad Forf. med Urette intetsteds nævner, *om* ogsaa alle disse Former har haft Liv udenfor Papiret, saa er det et Spørgsmaal af vidtrækkende Betydning for Sproghistoriens Arbejds-linier, hvorvidt Konstateringen af Dialektismer af snævert lokaliseret og interimistisk Art bør inddrages i Fremstillingen af Sprogets Udvikling paa en saadan Maade, at de kommer til at overskygge de gennemgribende Forandringer, der har været bestemmende for den Form, i hvilket Modersmaalet er blevet fæstnet som Litteratursprog. (Jacobsen 1929, kronik II: spalte 15)

Her formuleres i kritikken af fakta-positivismens hovedværk programmet for en helt anden sproghistorie. I modstillingen mellem den på enormt dialekt- og kildekundskab baserede rent fremstillende fortælling om variationen i det danske sprogsamfund i de ældste tider som Brøndum-Nielsen havde leveret med GG og så den tolkning af kilderne som skiller det der blev til rigssprog fra det der forblev tilløb i form af loka-

10. Jeg er ganske klar over at Aage Hansens lydhistoriske arbejder falder uden for denne beskrivelse men jeg kan ikke finde ud af hvordan han skulle anbringes i dette billede. Måske er han en slags strukturalistisk fakta-positivist.

11. Det er for faghistorien måske mere kuriøst end interessant at bearbejdet til begge værker blev ydet af Karl Martin Nielsen. Han var ikke alene om det men han var med i begge værker.

le skriveformer og rene "fejl" tog Lis Jacobsen N.M. Petersen til indtægt for den sidst nævnte sociohistoriske tilgang. Lis Jacobsen havde selv i 1910 erhvervet doktorgraden for en afhandling om det danske rigssprogs historie fra Eriks lov til Chr. IIIs bibel.¹² Den samme Lis Jacobsen stod som administrator af Det danske Sprog- og Litteraturselskab bag planen om at få Peter Skautrup til at skrive en ny dansk sproghistorie.

De historier de to retninger inden for historismen fortæller er således ikke ganske enslydende. Den ene lægger vægt på at meddele kildernes tale i så ufortyndet form som muligt med henblik på en systematisering af de lydforandringer der ses at have formet stoffet, mens den anden fremhæver de lydforandringer der er blevet som Lis Jacobsen siger "fæstnet" og ser bort fra dem der ikke blev optaget i rigssprogsnormen. Den sociohistoriske retning lægger således op til at blive indpasset i en sociolingvistik mens den faktapositivistiske retning ligger i klar forlængelse af det junggrammatiske paradigme først indført i dansk sprogvidenskab af Lyngby og bragt til blomstring hos Vilhelm Thomsen og Karl Verner. Det generelle perspektiv her er lydfysiologisk og psykologisk.

Hvor den sociohistoriske retning således leverer råstoffet til en helt anden fortælling om klassekampen i og om sproget fortæller den faktapositivistiske retning om hvad der står i kilderne og om hvordan det kan systematiseres som typer af sproglige forandringer. Faktapositivisterne når først frem til det ekstralingvistiske i og med spørgsmålet om hvorfor disse forandringer opstod netop her og netop da, det såkaldte aktualiseringsproblem.

For eftertiden har de to former for sproghistorie været nemme at placere som henholdsvis en underafdeling af historien og en underafdeling af den komparative sproghistorie. For dem begge er den nationale afgrænsning af sproghistoriens objekt som det sprog der tales og skrives inden for landets grænser dybt problematisk fordi landet ikke havde samme psykologiske realitet og slet ikke samme udstrækning igennem historien. Og sidst men ikke mindst fordi der blev talt andet end dansk i Danmark også før de flersprogede indvandrerbørn kom på forsiden af aviserne.

Problemet viser sig hos Skautrup i at begrænsningen af synsfeltet virker arbitrær når en række af de dialektale udviklinger har årsager eller parallelfænomener uden for landets grænser. Hos Brøndum-Nielsen viser problemet sig i at han ikke undersøger proveniens til de middelalderlige tekster rent sprogligt: Hvor meget er latinpåvirkning, hvor meget er svenskpåvirkning og hvad med de angelsaksiske talende munke?

12. Det var dette værk Brøndum-Nielsen altid refererede til med forsætningen "anderledes men urigtigt hos Lis Jacobsen" når han da overhovedet refererede til damen. I et interview med Harry Andersen udbrød denne midt i en karakteristik af Br.-N.: "Hvorfor skrev han aldrig: 'Anderledes, men korrekt!'"

Refleksionsniveau: sprogteoriens objekt

I den idehistoriske udvikling afløser strukturalismen historismen. I virkeligheden skete det først inden for sprogvidenskaben men udviklingen kan ikke ses som en regelret erstatning af det ene synspunkt med det andet. Historismen var et faktum som ikke lod sig ignorere og den schweiziske sprogforsker Ferdinand de Saussure der som den første gennemtænkte strukturtankegangene, havde da også som motiv og ide at få videnskabeliggjort den historiske sprogforskning. Det førte ham frem til skellet mellem synkroni – studiet af de samtidigt foreliggende størrelser – og diakroni – studiet af de gennem tiden foreliggende størrelser.

Strukturalistisk sprogvidenskab inspirerede Peter Skautrup til Skautrup-tesen omtalt ovenfor, en logik for sprogforandring som forbinder en lang række enkeltudviklinger. Men ellers var det karakteristiske for strukturalismen bevægelsen bort fra nationalfaget og over mod et alment begreb om sprog. Allerede Humboldt havde givet et udkast til en almen komparativ sprogvidenskab som skulle afdække både det fælles og det særegne i en stor sammenlignende bevægelse. Men i den amerikanske og dele af den europæiske strukturalisme kom fronten til at gå mellem historisternes nationale filologier og sammenlignende sprogvidenskab på den ene side og de almene lingvister på den anden side. De almene lingvister studerede ikke et eller flere sprog for dette eller disse sprogs egen skyld – og heller ikke for den særegne kulturs skyld der efter sigende afspejlede sig i sprogstrukturen – men for at kunne bidrage til en stadigt kumulerende viden om hvad sprog som sådan er for en størrelse. Det er klart at en sådan forskning har brug for empirisk brændstof i form af analyser af sprogstrukturer på forskellige niveauer men den er eksplicit inter-national eller a-national i sin tendens.

Strukturalismen etablerer altså et refleksionsobjekt som er en synkron struktur. Denne kan forstås som en enhed af struktur og manifestation eller som en ren struktur. Pragerne operer for det første, mens Hjelmslev netop i polemik mod pragerne hævder den substansløse form som lingvistikkens mål.

Men hævder man en substansløs form som refleksionsobjekt så kommer den struktur man afdækker for dansk til at minde om alle de andre strukturer der indeholder et bestemt antal elementer som står i et bestemt forhold til hinanden. Tager man ikke hensyn til substansforhold kan dialekter der har kommutation mellem 20 vokalstørrelser simpelthen ikke sammenlignes med systemet for talt rigsdansk hvad det så ellers er. Antallet af elementer gør det illegitimt overhovedet at se den forbindelse som udelukkende ligger i at der er en systematisk relation mellem de to systemer så snart man inddrager manifestationen. Så det må man heller ikke.

Endnu sjovere bliver det når man læser hos Hjelmslev i *Stratification de langage*.

I det normale tilfælde for et sprog som fransk eller engelsk vil den fonematiske og den gra-

5. HVOR DANSK? • 107

fematiske analyse af udtryksplanet resultere i to semiotisk forskellige former og ikke en og den samme semiotiske form manifesteret i to forskellige substanser.” (Hjelmslev 1954 (1959): 49)¹³

Altså: Rigsdansk, ét og samme *langue*, bliver af den strukturalistiske teori opløst i to forskellige semiotiske former, én for skriftsproget og én for talesproget (hvilket af de mange mulige vi så taler om). Dermed er det refleksionsobjekt som netop ligger i begrebet rigsdansk endegyldigt væk, det kan ikke etableres som lingvistisk relevant størrelse, der er ingen fælles form, kun to forskellige.

Konklusionen ligger lige for. Den er klarest formuleret af Noam Chomsky i et interview Herman Parret havde med ham:

[Parret:] I den nyeste sprogvidenskabelige litteratur lægger man mere og mere vægt på dialektal variation. Betyder det en udvikling mht. begrebet *kompetens*?

[Chomsky:] – Jeg kan ikke se der er noget problem her. Jeg ser ingen grund til at modificere det forslag jeg fremsatte i *Aspects* [of the Theory of Syntax, 1965, FG] nemlig at sprogteorien som objekt har en idealisering: en ideel taler-hører i et homogent sprogsamfund. Selvfølgelig erhverver virkelige taler-hørere i praksis deres sproglige kompetens i et sprogsamfund som langt fra er homogent. Sprogbrugere bliver udsat for dialektale og idiolektale varianter og kan endda tilføje egne ejendommeligheder. De kan ovenikøbet blive udsat for variantsystemer som er så forskellige at de bliver anset for at være forskellige sprog, skønt vi her må huske den banale og korrekte iagttagelse at skellet mellem ‘sprog’ og ‘dialekt’, sådan som disse begreber normalt bruges, involverer alle slags socio-politiske faktorer. Den der engang sagde at et ‘sprog’ er en dialekt med en hær og en flåde var tæt på sandheden. (Parret 1974: 40f)

For sprogteorien er nationalsproget en ekstra-lingvistisk defineret størrelse må vi tro. Dette kunne se ud som om transformationsgrammatikken endegyldigt havde overladt de nationale sprog til sociolingvistikken. Men det viser sig at den udskilte størrelse dukker op igen på et centralt sted når sprogvidenskaben skal etablere sit objekt: En grammatik skal producere alle og kun de sætninger som hører til sproget L. Det er kriteriet for om grammatikken for sproget L opfylder kravet om at være empirisk adækvat. Men hvilke sætninger hører til sproget L? Det der så ud som en sociopolitisk konstatering af at sprog findes på alle niveauer viser sig her at være en renlivet accept af at dansk det er nu engang det alle mener dansk er: rigssproget. Ringen er sluttet. Hvor sprogteorien adskilte samler den (transformationelle generative) grammatiske praksis: Kun skriftsprog, kun fejlfrit skriftsprog, kun det bedste sprog – er dansk og kan beskrives. Alt andet er variationer, dialekter, sociolekter, kronolekter, sexlekter ‘af’ dansk.

Man talte i sociolingvistikens barndom om deficitmodellen, der beskrev arbejder-neger-kvinde-you name it-sprog som affødt af en mangel (en deficit) i forhold til

13. Se min behandling af denne passage i Gregersen 1991: 49f med note 8.

det normale. Når det drejer sig om børnesprog er det let at se manglen som begrundet i at der er tale om et forstadium til det normale, det normale vil udvikle sig med tiden. Over for kvinder, arbejdere og sorte må man dog hellere gribe ind med træning for at sikre at det sker. Deficitmodellen blev problematiseret af William Labov som foreslog en kulturelrelativistisk differensmodel. Men i sprogvidenskabens praksis levede deficitmodellen videre til for et par år siden. Da blev Erik Hansen og Lars Heltoft frikøbt af Statens Humanistiske Forskningsråd med det formål at udarbejde en grammatik for dansk. I en midtvejsrapport (Hansen og Heltoft 1994) hedder det:

(b) Grammatikken skal afgrænse hvad der hører med til sproget og hvad der ikke gør det, dvs. hvad indfødte danskere faktisk siger og skriver.

Denne normative funktion er både forskellig fra det klassiske begreb om normativ grammatik og fra det Chomskyske acceptabilitetsbegreb.

Den traditionelle normative grammatik afgrænser på socio- og kronolektisk grundlag en ret snæver delnorm der defineres som det centrale rigsmål. Den norm som GDS behandler, er langt videre og kan summarisk karakteriseres som alt nutidigt dansk. Når dialektmateriale ikke inddrages overalt, men kun i forbindelse med et begrænset antal (centrale) problemstillinger, er det begrundet i projektets praktiske gennemførlighed, og udtrykker ikke et principielt eller teoretisk begrundet valg.

Afgrænsningen af hvad der 'hører med til sproget' foretages således ikke direkte gennem acceptabilitetsbedømmelser. I princippet hører samtlige varieteter af dansk, inklusive de dialektalt prægede, med til beskrivelsens genstand og acceptabilitetstests kan ikke belyse mere end en enkelt delnorm. Slående og fylldigt excerptmateriale tillægges større vægt end acceptabilitetstests. (Hansen og Heltoft 1994: 56)

Man bemærker måske at det teoretiske træder noget i baggrunden for det praktiske: Hvorfor skulle det ikke være alt nok at en acceptabilitetstest belyste blot en enkelt delnorm, det er dog værdifuldt *anyway*? Men det springende punkt er et helt andet. Det gemmer sig i ordet 'indfødte'. Her viser udfordringen fra det nationale sig igen. Betyder det hvad der står – 'indfødte' må vel inkludere alle de personer der har dansk statsborgerskab og er født her? – må det nemlig have den konsekvens at en række flersprogede danskeres dansk skal beskrives også i GDS. Og det er da vist ikke hvad Hansen og Heltoft har tænkt sig.

Omvendt: Hvis ikke det sker vil Hansen og Heltofts *Grammatik over det Danske Sprog* faktisk blive normativ: Det er altså ikke dansk det eller de sprog de nye danskere taler. Måske *er* de slet ikke danskere.

Videnssociologi: Legitimation

I 1946 da krigen lige var slut, samledes Nordens nordiske filologer i København til Nordistmøde. Arrangører var Poul Andersen og Paul Diderichsen. Sidstnævnte var nødt til med kort varsel at springe ind som oplægsholder og holdt så et oplæg om anvendelsen af strukturelle metoder i den nordiske filologi. Men hvilket oplæg. "Maal

5. HVOR DANSK? • 109

og Midler i Nutidens nordiske Filologi” er med rette berømt for sin karakter af *soul searching*, ikke for ingenting påberåber Diderichsen sig Kierkegaard i afslutningsordene.

I kort begreb stiller PD det spørgsmål til den tilstedeværende *crème de la crème* af nordiske filologer om den nordiske filologi ikke har overlevet sig selv sådan som den har været drevet, nemlig som historistisk national filologi:

Den nordiske Filologi har altsaa stadig sine Opgaver inden for den nationale Kultur; den skal bevare Fortidens litterære Mindesmærker og gøre dem tilgængelige for Samtiden; den skal yde sit til at gøre Kendskabet til Hjemstavnen og den folkelige Kultur mere fyldigt og levende, og den har sin beskedne Opgave som Modersmaalets Tjener. Men det kan ikke nytte at skjule, at den paa alle disse Omraader *har* øvet sin væsentligste Indsats, og at den staar i Fare for at blive en gold Metode, der har overlevet sig selv ved at gøre Middel til Maal. Skal dette undgaaes, maa hver enkelt af os paa den Plads, hvor vi er sat, gøre sig selv Regnskab for den menneskelige Værdi af det Arbejde, som han medvirker i. (Diderichsen 1947: 67)

Efter et afsnit om hvorledes den nationale filologi kan ses som en regionalt specialiseret afdeling af den internationale lingvistik og en diskussion af den genetiske lingvistik alias den sammenlignende indoeuropæiske sprogvidenskab, når PD til konklusionen:

Den genetiske Lingvistik maa saaledes – efterhaanden som dens national-historiske Betydning afbleges – henvises til de aandelige Sysler, der har deres Værdi i sig selv, i den Erkendelsesglæde, de skænker de faa, der har Lyst og Lejlighed til at hellige sig Studiet. At denne Glæde er baade stor og ren, skal jeg være den sidste til at nægte. Men betragtet som Værdimaaler volder den Vanskeligheder til to Sider: udadtil, naar det gælder at bevise Forskningens Samfundsnytte; indadtil, naar man vil veje Værdien af Metoder og Resultater – eller naar man vil forsvare sig mod den indre Anklager, der hvisker, at Tiden stiller mere paatrængende Krav til dem, hvem Kundskab og Tænkeevne er beskaaret. – Ogsaa en Filolog kan jo i Kierkegaards Fædreland komme for Skade at føle sig som en “eksisterende Tænker”. (ibid.: 77)

Og så brød stormen ellers løs. I de mest formfuldendte vendinger henrettede man budbringeren i stedet for at tage meddelelsen alvorligt. Johs. Brøndum-Nielsen forsikrede forsamlingen om at der ikke var noget “svælgende Dyb befæstet mellem den ældre og den yngre Forskningsretning” for så at slutte med at advare de yngre mod “dogmatisk ensidigt [at] praktisere den strukturelle Metode til Skade for Forskningsresultaternes Kvalitet. Den sidste Tids hjemlige Forhold har vist, at saadanne Farer foreligger.” (Nordistmødet 1946: 87). Han må vel have hentydet til Anders Bjerrums disputats om Fjoldemålet fra 1944.¹⁴ Og L. L. Hammerich ind-

14. Poul Andersen har i sin nekrolog over Brøndum-Nielsen (Andersen 1978: 7f) givet en livlig beskrivelse af hvordan PDs indlæg virkede på forsamlingen. Poul Andersen giver her også den vigtige oplysning at det der står i beretningen fra mødet ikke står til troende. Det er slet ikke sikkert Brøndum-Nielsen sagde noget og givet at han ikke sagde det der står. I beretningen, som er redigeret af PD “i Samarbejde med Poul Andersen og Johs. Brøndum-Nielsen” (bagsiden af titelbladet)

ledte *then and there* et felttog mod strukturalisterne som skulle optage ham i mere end fem år.¹⁵

Man kan ikke sige at deltagerne i diskussionen forholdt sig synderlig præcist til legitimationsproblematikken: Hvordan skal man forsvare at man beskæftiger sig med dansk eller nordisk filologi/sprogforskning? En konkret udformning får problemet hvis man sammenholder indledningen til OSG med slutordene: I indledningen bliver Hjeltslev helt asyndetisk når han skal beskrive sprogets væsentlighed:

Talen er personlighedens kendemærke paa godt og ondt. Hjemegnens kendemærke. Nationens. Menneskehedens adelsmærke. (Hjeltslev 1943: 5)

Men efter endt rejse hedder det som udgangsbøn i kursiv at sprogteoriens forpligtelse er *humanitas et universitas*. Hjeltslev har sandsynligvis ikke selv set disse to standpunkter som modsætninger, for ham var eller burde den nationale sprogvidenskab være en ægte underafdeling af den internationale almene sprogvidenskab, lingvistikken. Alligevel er det påfaldende at universitetssystemet, skolesystemet og ungdomsuddannelserne ser det omvendt: Den nationale sprogvidenskab er grundlaget for den almene, som man kun kan studere på universitetet. Det betyder at den nationale sprogbeskæftigelse stadig ikke behøver nogen begrundelse men ses som legitimeret i sig selv. Og det betyder så at legitimiteten består i at sprogforskeren leverer det bly nationalismen støber sine kugler af. Alene det at der findes et fag der hedder dansk og som består af dansk sprog og dansk litteratur med udblik til verdenslitteraturen hvor det er nødvendigt, sikrer at der stadig vil være en nationalstat ved navn Danmark.

Den multikulturelle udfordring

Hvor Diderichsen stod over for en udfordring som havde karakter af indre udtørring og kun et forventet ydre tab af legitimitet står nutidens danske sprogforskere over for en betydelig mere alvorlig både indre og ydre udfordring: Enten kan man vælge at deltage i maskeraden og uproblematisk og uproblematiserende beskæftige sig med det centrale danske ordforråd eller det fællesdanske rigssprog hvad der eventuelt kan danne basis for en servicering af såvel ud- som indland i sprogteknologisk henseende, eller man kan bidrage til det sprogsociologiske paradigmes afdækning af konstruktionen af dansk og variationen i det danske sprogsamfund uden på national-sproglig basis at fastlægge hvilke størrelser der kan kvalificere sig til at komme i betragtning.

står der at "De Stykker, som [...] ikke – eller kun i væsentligt afvigende Form – har været Forelagt paa selve Mødet er [...] mærket med en Stjerne ved Forfatternavnet" (s.VIII). Brøndum-Nielsens indlæg er *ikke* markeret med en sådan asterisk.

15. Se dokumentationen i Gregersen 1991: 193ff.

For den der vælger den første mulighed vil det sikkert komme som en overraskelse at man samtidig vælger side i kampen om hvor vidt Danmark skal være et flerkulturelt samfund også sprogligt set eller forblive den undtagelse som det hidtil har været: det eneste eksempel i Europa som lever op til den europæiske definition på en nationalstat, et næsten fuldkommen sprogligt og kulturelt homogent samfund (Knudsen 1989: 3). For den der vælger den anden løsning vil forskning blive en dobbelt kritik: en samtidig kritik af afgrænsningen af realobjektet og en kritik af refleksionsobjektet. Hverken det sprog der studeres eller det sprog der postuleres som sprogteoriens objekt kan være nationalt afgrænset hvis det skal leve op til virkelighedens kompleksitet.

Den sidste og formentlig mest benyttede mulighed er at beskæftige sig med de problemer den internationale sprogforskning sætter på dagsordenen. Her leverer det danske sprogsamfund blot materiale til analyser af de problemer de udenlandske teorier genererer. Den danske indsats er så et lille men ikke derfor uvæsentligt bidrag til den kritiske reception af teorier der hovedsagelig tager udgangspunkt i sprogsamfund som på den ene eller den anden måde adskiller sig fra det danske. Faren er blot at der her netop bliver tale om en virksomhed for de få. Er forskning for folket nødvendigvis forskning for nationalstaten?

Litteratur

- Andersen, Poul 1978: Johannes Brøndum-Nielsen. Minder om Læreren og Vennen. *Acta Philologica Scandinavica*, 32 (1), 1–11.
- Anderson, Benedict 1983: *Imagined Communities*. London: Verso.
- Bjerrum, Anders 1944: *Fjoldemålets Lydsystem*. København: Ejnar Munksgaard.
- Böhler, Michael 1973: Nachwort, Wilhelm von Humboldt: *Schriften zur Sprache*. Stuttgart: Reclam.
- Diderichsen, Paul 1946: *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Diderichsen, Paul 1947: Maal og Midler i Nutidens nordiske Filologi. *Det første Nordistmøde 1946*, 62–77.
- Gregersen, Frans 1991: *Sociolingvistikens (u)mulighed*, Bind 2. København: Tiderne Skifter.
- Gregersen, Frans og Togeby, Ole 1992: Dansk stil og dens retning, *Dansk Noter*, nr. 4, december, 43–50.
- Habermas, Jürgen og Michnik, Adam 1993: Overcoming the Past, *New Left Review* 203, 3–16.
- Hansen, Erik og Heltoft, Lars 1994: Grammatik over det Danske Sprog. *språu, sprogvidenskabelige arbejdspapirer fra Aarhus Universitet*, 1(1), 55–70.
- Hansen, Karen Marie Gjørup 1994: upubl. speciale om sprogholdninger i Thy.
- Heintel, Erich 1964: Herder und die Sprache, i Herder 1964, XV–LXVII.

- Herder, Johann Gottfried 1964: *Sprachphilosophische Schriften. Aus dem Gesamtwerk ausgewählt, mit einer Einleitung, Anmerkungen und Registern versehen von Erich Heintel*. Hamburg: Verlag von Felix Meiner.
- Hjelmslev, Louis 1943: *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. København: Ejnar Munksgaard.
- Hjelmslev, Louis 1954: La stratification de langage, *Word*, vol.10, 163–188.
- Jacobsen, Lis 1929: Om Studiet af det danske Sprogs Historie I–II, Kronikker i *Berlingske Tidende* (Aften) d. 20. og 21. marts.
- Knudsen, Anne 1989: *Identiteter i Europa*. København: Chr. Ejlers' Forlag.
- Knudsen, Anne 1994: *Kultur uden kampvogne. Kulturel decentralisering af Europa*. København: Den danske Europabevægelse
- Kristiansen, Tore 1990: *Udtalenormering i skolen*. København: Gyldendal.
- Kristiansen, Tore 1991: Sproglige normidealer på Næstvedegnen. Upubliceret licentiatafhandling. København: Københavns Universitet.
- Kristiansen, Tore 1993: Sidste nyt fra kampen mod de unge tunger. Karen Risager, Anne Holmen og Anna Trosborg (red.): *Sproglig mangfoldighed – om sproglig viden og bevidsthed*. Udgivet af ADLA (Foreningen for anvendt sprogvidenskab i Danmark), 88–97.
- Marx, Karl og Friedrich Engels 1848: *Det kommunistiske partis manifest*, oversat af Sven Brüel og illustreret af Dea Trier Mørch. København: Rhodos 1970.
- Nordistmødet. Det første Nordistmøde i København den 24.–26. Januar 1946*. København: Ejnar Munksgaard.
- Parret, Herman 1974: [Interview med] Noam Chomsky. *Discussing Language*. Haag/Paris: Mouton.
- Petersen, N. M. 1829: *Det danske, norske og svenske Sprogs Historie under deres Udvikling af Stamsproget*, Første del, Det danske Sprog. København: Gyldendal.
- Rask, Rasmus 1826: *Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningslære*. København: Poppeske Bogtrykkeri.
- Sandersen, Vibeke 1993: Om rigsdansk, *Nyt fra Sprognet* 4, 1–7.
- Skautrup, Peter 1944: *Det danske Sprogs Historie*, Bind I. København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
- Skautrup, Peter 1944: Hvorledes dansken blev til, optrykt i *Dansk sprog og kultur*. København: Gyldendal 1976, 85–87.
- Sørensen, Christen 1990: *Danmark – delstat i Europa? Politisk, økonomisk og monetær union*. København: Fremad.
- Undervisningsministeriet 1992: *Stavefejl*. En undersøgelse af stavefejlsmønstre i gymnasiet, udarbejdet af: Torben Andersen, Eva Heltberg, Claus Jensen, Peter Olivarius, Linda Stefansson, *tema*, 34. København: Undervisningsministeriet, Gymnasieafdelingen.

Kilde: *NyS* 19, København: Amanda 1994, 9–36

6. Historicitet og situation

Empiri

Når sprogpsykologien skal underbygges empirisk etablerer man en situation. Den tjener som ramme for indsamling af de sproglige data, som belyser det psykologiske problem. Den situation man oftest etablerer, er af en speciel art – den er et eksperiment.

Bag eksperimentet er der – siger man – en række variable, som determinerer karakteren eller kvantiteten af den sproglige respons, man kan iagttage og det er disse variable, det gælder om at kontrollere. Det betyder ideelt set at man ved den såkaldte operationaliseringsproces afleder en række forudsigelser af sin teori. Operationaliseringen sørger for at teorien kommer i kontakt med virkeligheden; til gengæld skal der teori til for at styre eksperimentet. Ikke alt kan kontrolleres, ikke alt testes på én gang.

En kritik af eksperimentet som kontrolleret virkelighed kan synges på følgende melodi:

Operationaliseringen forudsætter kontrol af de determinerende variable. Kontrol opnås ved at vi systematisk varierer, hvilken population vi lader gennemgå eksperimentet. Når vi fra teorien ved, at baggrundvariable af typen køn, klasse og alder er væsentlige, så sørger vi for at opbygge vores forsøg så at deltagerne er ens i alle henseender undtagen én. På den måde kan vi successivt kontrollere de determinerende variable ved blot systematisk at rotere ensartethedens henseender. Det er vigtigt for den videre argumentation, at de determinerende variable bæres af individer. De determinerende variable kan således ses som en slags forkortelse af det vi ikke ved noget om, nemlig hvordan determinationen virker. Den virker gennem individer. Det forudsættes nu, at deltagerne i eksperimentet udsættes for samme situation, men at responsen kovarierer med de determinerende variable. Men i virkeligheden er situationen ikke en konstant men i sig selv en variabel. De deltagere der sættes i en bestemt situation har forskellige erfaringer med situationstypen og kategoriserer den derfor forskelligt. Situationen er en del af historien, ikke et fristed, hvor socialisationen er sat uden for parentes.

Lad os tage et eksempel:

Vi sætter et eksperiment op. Det består i, at en række børn, omhyggeligt udvalgt så de matcher i køn, alder og nonverbal intelligens men adskiller sig mht. social baggrund, får forelagt en og samme tegning. Tegningen kan se ud som Fig. 1.

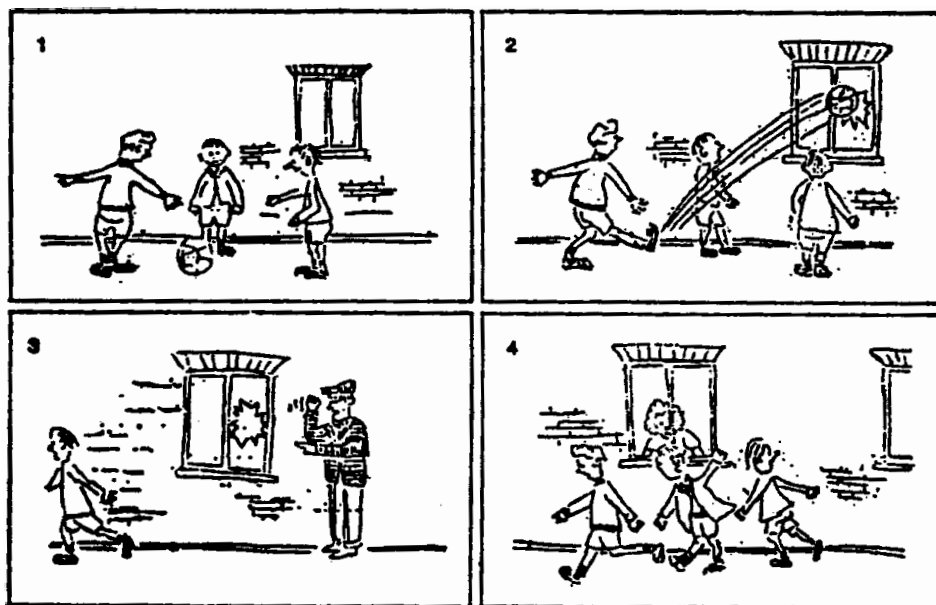

Fig. 1: Stimulus til Hawkins' eksperiment, efter Gimbel 1980: 128

De udvalgte små får nu til opgave at fortælle, hvad der sker på tegningen. Der viser sig så klare forskelle. Hawkins 1969 (1973), hvorfra eksemplet stammer (jvf. Gimbel 1980: 128f), har konstrueret følgende typebesvarelser:

(1) Three boys are playing football and one boy kicks the ball and it goes through the window the ball breaks the window and the boys are looking at it and a man comes out and shouts at them because they've broken the window so they run away and then that lady looks out of her window and she tells the boys off.

(...)

(2) They're playing football and he kicks it and it goes through there it breaks the window and they're looking at it and he comes out and shouts at them because they've broken it so they run away and then she looks out and she tells them off.

(Hawkins 1969 (1973): 86

Forskellene er indlysende nok koncentreret omkring pronominaler størrelser, der i en eller anden forstand erstatter fulde nominaler. Disse forskelle tolkes tvangsfrit som determineret af klassetilhørsforhold, idet denne variabel er den eneste der adskiller børnene fra hinanden:

Conclusion

With this evidence we have shown very considerable differences between the type of speech produced by middle-class children and that of working-class children, which may

6. HISTORICITET OG SITUATION • 115

well have important cognitive consequences. Middle-class children do not simply use more nouns, they also exploit the possibilities of elaborating the nominal group more widely. Their speech is, in Bernstein's terms, more differentiated. The working-class children, on the other hand, tend to use pronouns instead of nouns as 'heads', which reduces the possibilities of both modification and qualification, and they rely on the listener's awareness of the situation to achieve comprehension. These findings substantiate the predictions derived from Bernstein's theory of restricted and elaborated codes, which was used to provide the framework for the research. (Hawkins 1969 (1973): 91f)

Det der bør konkluderes er imidlertid noget andet. Det er sandt, at der er forskelle i pronomenbrugen, men ikke sandt nok at det er den væsentlige forskel. Forskellen ligger snarere i, hvordan de to grupper af børn opfatter situationen: Spontant rubricerer middelklassebørn åbenbart denne testsituation som en lejlighed til at vise, at de kan fortælle kontekstfrit, mens arbejderbørn derimod rubricerer situationen som "naturlig", hvilket viser sig ved at de ikke placerer eksperimentet som en test men som en samtale. Derfor producerer de kontekstbundet sprog: De refererer til billedet i den tro at det er lige tilgængeligt for dem som for forsøgslederen, fordi det faktisk ligger foran dem begge. Derfor henvisninger til »den der« og »ham der«, hvor middelklasseungerne siger 'manden' og 'drengen'.

Hvordan kan det nu forklares uden ved henvisning til den rolle, som situationer hvor man skal vise sig spiller i socialisationsprocessen i de to klasser eller lag? Det kan det ikke.

Konsekvensen af denne kritik er kravet om en naturalistisk forskningsstrategi, som undgår eksperimentet for i stedet at hengive sig til (illusionen om) at skabe en særlig naturlig virkelighed som basis for empirien. Overalt i samfundsvidenskaberne har kritikken af eksperimentet ført til en interesse for situationen (Cazden 1970 og Cazden 1972: 204ff).

Situationen

Den mest udprægede kritik af eksperimentet og de kvantitative metoder som går så vel i spænd med det, kommer fra etnometodologien.

I den etnometodologiske teoribygning forsøges psykologi og sociologi bygget sammen til en fænomenologisk situationsanalyse. En sådan sammenplantning afslører når den er bedst, i hvor høj grad de der interagerer i situationen forudsætter tolkningsskemaer, som må være opbygget i møjsommelig omgang med andre interaktanter i lignende situationer, og i hvor høj grad der opbygges og modificeres fælles lokal viden i løbet af en interaktion. De minutløse analyser af samtaler viser, hvorledes hvert enkelt tegn bidrager til tolkningen og hvordan de samtalende former hinanden i egentligste forstand ustandseligt.

Den empiri som etnometodologien tilbyder har dog et særligt problem. Enten forudsætter den historien eller også bliver den historieløs. Det almindeligste er, at historien drukner i nærsynet detaljepilleri.

Når sprogforskningen således har ladet sig inspirere af etnometodologien og når dansk og amerikansk sociologi her på det sidste har forsøgt at drage konsekvenserne af denne forskning, hvad angår disse videnskabers fælles metodologi ved at anskue interviewet som en samtale af en særlig art (Berg Sørensen 1988a, 1988b og 1989, Briggs 1986), er der en meget nærliggende fare for, at empirien netop bliver historieløs.

Et påfaldende træk ved megen moderne sprogforskning er den gennemslagskraft de pragmatiske synsmåder har haft. Den europæiske funktionalismes hovedfigur Simon Dik opbygger sin funktionelle grammatik på en pragmatisk basis, som ganske vist endnu forekommer temmelig underbelyst, men dog påberåbes fra starten (Dik 1989: 4ff). Den danske pragmatik har i løbet af de sidste ti år vokset sig stærk blandt andet ved at have et konkret og præcist bud på, hvordan sprog i brug skal opfattes: Det skal ses som sproghandlinger i en situation, der igen er indlejret i en institution (f.eks. Andersen 1989, Poulsen og Steensig 1980, Harms Larsen 1977). Et kinesisk æskesystem af indlejringer bringer analysen fra *institution* til *situation*, alt imens determinationerne afløser hinanden i art og intensitet. Man skal her lægge mærke til, at situationen er slutpunktet, ikke individet. Hvor eksperimentet var en (kort)slutning fra individers sociale baggrund til responsen og tilbage igen, er pragmatikken tilfreds med at lade ansigtsløse størrelser i form af roller eller talerpositioner fungere som blotte eller blottede betydningsfrembærere. Det er situationen der har betydning.

Sproghandling og betydning

Det er efterhånden blevet en almindelig øvelse for førsteårsstuderende at konstruere de forskellige kontekster eller situationer, hvori ytringen »Kan du/De nå saltet« kan indlejres med særligt henblik på at vise, hvordan samme ytring kan betyde forskellige ting. Den pointe kan så nemt fanges ved at arbejde med et begreb om sproghandlinger: Der kan være tale om et spørgsmål, en ordre, et ønske etc. Fælles for disse øvelser over hvad for handlinger man kan udføre med sprog er det, at man ikke kan specificere ret meget om konteksten, før man så at sige har anbragt al betydningen her. Et højdepunkt i denne retning kan beses hos Sperber og Wilson (1986), som har skrevet en hel bog for at få flyttet al betydning fra ytringen selv over til de inferensmekanismer de mener er målrettede til at søge efter en ytrings relevans i situationen. Tilbage i ytringen står det Sperber og Wilson kalder dens »generalized meaning«, nemlig det ordene i sætningen altid kan betyde, når de står i den orden og i det forhold til hinanden som de gør.

Hvor man før ville hævde, at ytringen »Kan du nå saltet?« kan betyde uendelig mange forskellige ting, vil Sperber og Wilson sige, at ytringen betyder præcis det der står, men dens egentlige indebyrd får den først ved at blive relevansprocesseret af modtageren. En typisk argumentation er flg.:

(33) (a) Peter: Would you drive a Mercedes?

(b) Mary: I wouldn't drive ANY expensive car.

We assume that (33b) is an ordinary assertion, and hence that its main explicature, the only one we will be concerned with, is simply its propositional form. The propositional form of (33b) does not directly answer the question in (33a). However, it gives Peter immediate access to his encyclopaedic information about expensive cars, which includes, let us suppose, the information in (34):

(34) A Mercedes is an expensive car.

If processed in a context containing assumption (34), (33b) would yield the contextual implication (35):

(35) Mary wouldn't drive a Mercedes.

This should, in turn, have an acceptable range of contextual effects in a context which Peter, by asking whether Mary would drive a Mercedes, has indicated that he has accessible.

(Sperber and Wilson 1986: 194)

Det vigtige er her at Sperber og Wilson lægger vægt på, at betydning er en produktionsproces; betydning er noget der skabes under visse betingelser af de personer der deltager i interaktionen. Det problematiske ligger i, at de betydningsskabende inferensmekanismer tilsyneladende, i øvrigt ligesom den encyklopædiske viden, forudsættes at være til stede og dermed unddrager sig historisering og variation, de to nøglepunkter for en sociolingvistik – og det er en sådan sprogforskning vi er på jagt efter.

Men hvis en ytring kun har den betydning som den til enhver tid har, mens den særlige indebyrd ligger i situationen som helhed, så kan man selvfølgelig spørge om betydning overhovedet er et særlig sprogligt problem. Måske er det et problem, hvis løsning skal hentes i den fremadstormende kognitive videnskab, som Sperber og Wilson er en del af?

Sprogvidenskab og betydningen

Fra sprogvidenskab kan man hente forsikringer om at indholdssiden i sprog er et sprogligt problem, men typisk nok kan man ikke hente meget mere end det. Hos Hjelmslev optræder betydning i form af forment indholdssubstans som parallelstillet med formningen af lyd- og andre udtrykssubstanser, hvad der giver stemmestyrke i forsikringen: Lige så naturligt udforskningen af udtryksformen er en del af lingvistikken, lige så meget tilhører indholdsformen lingvisterne som opgave. Til gengæld

giver det et kontant problem at de mindstestørrelser, man kan operere med i indholdsanalysen, har den særlige egenskab, at de selv er tegn(indhold) alle sammen, hvad der ikke gælder for udtrykssiden. Dermed bliver indholdsanalysen en slags intern oversættelse (Brandt 1989), en forklaring af ord ved andre ord, vi kommer aldrig ud af sproget.

Tegnindhold og grammatiske indhold er de størrelser, man har haft størst held med at arbejde med i lingvistikken, hvor man har en hel disciplin til det ene ved navn toksikologien, mens grammatikken som bekendt tager sig af det andet. Det betyder at vi kan udtale os om ord og deres grammatiske forbindelse ved hjælp af de redskaber vi har i sprogvidenskaben, men at større helheders særlige betydning undslipper opmærksomhed eller nærmere behandling. På den måde bekræfter sprogvidenskaben, at kun generalized meaning tilhører sprogvidenskaben. Generalized meaning kan nemlig bekvemt ses som en simpel addition af tegnudtrykkenes indhold i et arrangement af grammatiske morfemer. Arrangementet er det betydningstillæg, som de grammatiske morfemer møder op med til festen.

Volosjinoffs betydningslære

I begyndelsen af 1930'erne blev dette problem behandlet i en større sammenhæng af en forfatter ingen rigtigt ved hvem er. Nogle mener, at han har eksisteret under det navn der står på titelbladet af hans bog om marxismen og sprogfilosofien: Volosjinoff (det gælder først og fremmest udgiverne af den engelske oversættelse, Matejka og Titunik, jf. Titunik 1973: 176). Andre mener at dette navn er et skalkeskjul for litteraturteoretikeren Bakhtin (se Wertsch 1985: 224 med henvisning til Clark og Holquist 1985, som jeg ikke har læst). Hvorom alting er, så påviste Volosjinoff, at det lader sig gøre at få fat på væsentlige pointer i det 19. århundredes sprogvidenskab og dets virkninger for det 20. ved at modstille en abstraherende og objektiverende teoridannelse og et romantisk paradigme.

Det romantiske paradigme lægger vægt på det handlende menneske og dets kreative forhold til sproget og tager dermed udgangspunkt i sproget i brug, verbal interaktion, mens det abstraherende paradigme tager sit udgangspunkt i studiet af døde sprog og ordner og klassificerer disse, sådan som de tager sig ud på skrift. Det er nærliggende, men kun delvis dækkende, at opfatte modstillingen som én mellem talesprogsforskere og sprogpsykologer på den ene side og skriftsprogsforskere og grammatikere på den anden side. De navne Volosjinoff knytter til de to retninger er mange, men her vil det række med henholdsvis Humboldt og Saussure.

Volosjinoff forsøger sig nu med en tredje, såkaldt dialektisk, vej der kobler indsigter fra de to konkurrerende retninger sammen med en interesse for et klassisk marxistisk problem: ideologiproblemet.

6. HISTORICITET OG SITUATION • 119

Ideologiproblemet står centralt for en ikke-deterministisk marxisme, idet problemet dybest set handler om, hvilken rolle man tildeler psyken i en historisk materialistisk teori. Ideologi står her for den subjektive forarbejdning af omverdenen, som kommer til syne som en betydningsstruktur af dybere art nedenunder individernes ytringer. Enten er denne betydningsstruktur direkte afledelig af samfundsformationen og så bliver det svært at undslippe den økonomistiske determinisme (og svært at forklare forskellige ideologiske strømninger inden for objektivt samme klasse), eller også er der tale om en opbygning på et særligt psykisk niveau af størrelser der uden at afspejle omverdenen direkte står i forhold til denne. Den sidste præcisering skal med for at undgå såvel genspejlingsteorien som idealismen.

For begge opfattelser af ideologi er betydningslæren, semantikken, størrelsens fremtrædelsesform.

Og her viser en mærkelig splittelse sig i bogen. Der hvor forfatteren taler om ideologi taler han samtidig om ordet og får så helt naturligt vores nu velkendte problem:

The meaning of a word is determined entirely by its context. In fact, there are as many meanings of a word as there are contexts of its usage. At the same time, however, the word does not cease to be a single entity; it does not, so to speak, break apart into as many separate words as there are contexts of its usage. The word's unity is assured, of course, not only by the unity of its phonetic composition but also by that factor of unity which is common to all its meanings. How can the fundamental polysemanticity of the word be reconciled with its unity? To pose this question is to formulate, in a rough and elementary way, the cardinal problem of semantics. (Volosjinoff 1929 (1973): 80)

Den måde Volosjinoff så omgår problemet på, er vist nok karakteristisk for den slags opbyggende (men ikke nødvendigvis opbyggelige) bøger som *Marxism and the Philosophy of Language* er en af, i hvert fald er det efter min mening en omformulering og ikke en løsning.

Først og fremmest skifter han pludselig objekt: Han erstatter *ordet* med *ytringen*, og det til trods for at det om studiet af ideologi hedder: "*Objective psychology must be grounded in the study of ideologies.*" Men senere samme side hedder det, igen udhævet i originalen: "*The word is the ideological phenomenon par excellence*" (Volosjinoff 1929 (1973): 13). Side 94 er ombytningen imidlertid fuldbyrdet og det med samme fanfare:

Now we are in a position to answer the question posed at the end of the first chapter of this section of our study (nl.: "What, then, is the true center of linguistic reality: the individual speech act – the utterance – or the system of language? And what is the real mode of existence of language: unceasing creative generation or inert immutability of self-identical norms?" op.cit: 63). *The actual reality of language-speech is not the abstract system of linguistic forms, not the isolated monologic utterance, and not the psychophysiological act of its*

implementation, but the social event of verbal interaction implemented in an utterance or utterances. Thus, verbal interaction is the basic reality of language. (Volosjinoff 1929 (1973): 94)

Det der er sket her, er at Volosjinoff i sin iver for at komme ud over den objektive idealisme i det abstraherende paradigme er kommet for langt over i det romantiserende historicistiske. Ytringerne bliver for enestående til at der kan danne sig noget generelt billede. Og det var just den krystallisation af betydning, som foregår omkring bestemte tegnudtryk – bestemte ord i folkelingvistisk forstand – som Volosjinoff havde fært af, da han udnævnte ordet til at være centralt.

Den dialektiske løsning har altså på forhånd overvægt til den ene side, og det kan måske ses alene ved at nævne instrumentariet. Volosjinoff skelner mellem *theme* og *meaning*. *Theme* er det der i situationen, interaktionen, konteksten menes med en given ytring, mens *meaning* er det der er den nedre grænse for ytringens betydning, nemlig det der altid vil være af betydning. Dermed har vi fået spaltet sprogets betydning i en situationel, som er for specifik til at kunne have nogen som helst historisk eksistens, og en altidværende som til gengæld er for uspecifik til at kunne have det. Igen undslipper den historisk specifikke variation grebet.

Vygotsky

Historie er noget med tid. En situation, en hændelse er i tid og deltagerne lever i tid. Interaktanterne og deres tanter er med andre ord på et bestemt sted i deres livshistorie, hver gang de udfolder sig i en situation, situationen er et led i deres udvikling. En psykologi der tager dette alvorligt er en udviklingspsykologi og en historisk og kulturelt følsom udviklingspsykologi er udviklet af Lev Semënovich Vygotsky.

Det er et hovedpunkt for Vygotsky netop at overskride den traditionelle udviklingspsykologis biologisme ved at se på barnet som deltager i et socialt fællesskab fra starten. Som enhver psykologistuderende vil vide, er det Vygotskys fortjeneste at opstille maksimen om, at det der starter som den andens tale efterhånden overtages af barnet og i løbet af denne proces bliver til egocentrisk tale for derefter at blive til indre tale. Et af slagnumrene i udviklingspsykologien er at stille Piaget og Vygotsky op over for hinanden netop i denne henseende. Men i virkeligheden er dette en detalje i et meget større og i sandhed grandiose tænkt forsøg på at rydde op i psykologien *lock, stock and barrel*.

Psykologiens fokusering på det evigt menneskelige, som netop derved står så kraftigt og smukt i modsætning til sociologiens hvileløse billede af det evigt foranderlige, skal erstattes af en forklarende psykologi som eftersporer de socio-historiske rødder for de processer, som karakteriserer det moderne menneske. Vygotsky skrev i

6. HISTORICITET OG SITUATION • 121

den periode, tyverne og begyndelsen af trediverne, og i det land, den nye sovjetstat, der måske mere end nogen anden periode og noget andet land i verdenshistorien var præget af revolutionær optimisme: Det gjaldt om at skabe det nye menneske, og en psykologi på marxistisk grundlag ville kunne danne videnskabelig basis for et nyt uddannelsessystem, en ny pædagogik og dermed et nyt menneske. Vygotskys teoribygning var med historiens nødvendighed en aktivistisk og ikke-deterministisk marxisme.

Det er Sylvia Scribner der har gjort det fortjenstfulde arbejde med at rydde op i vores begreber om hvad "sociohistorisk" som kvalifikation af Vygotskys lære mon kan betyde. Udgangspunktet for oprydningen er hendes ubehag ved ustandselig hos mesteren at finde sammenligninger mellem voksne primitive mennesker og så moderne børn. Figuren er alt for velkendt fra den eurocentriske antropologi, som har så svært ved at undgå at ende som legitimation af racisme: De »primitive« folk er ikke egentlig primitive, de er blot (blevet) på et tidligere udviklingstrin end vi europæiske mennesker.

Den figur kunne man jo ikke have, at den pæne Vygotsky skulle bruge, så Scribner nærlæste og genlæste Vygotskys afhandlinger, som unægtelig er netop så knudrede som Gründer-manifester sædvanligvis er. Det Scribner fandt vises således:

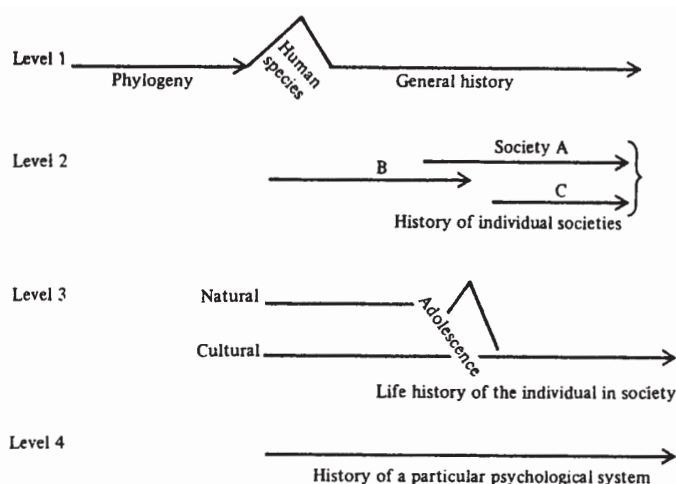

Fig. 2: Vygotsky's levels of history, efter Scribner 1985: 141

Figuren illustrerer, at Vygotskys argument udfolder sig på fire forskellige historiske planer. Det første plan er menneskeslægtens udvikling. Som man kan se, er der, måske af hensyn til Niels Engelsted (1984), anbragt et spring, der hvor mennesket opstår og samfundsdannelsen finder sted for første gang. *Grundlegung der Gesellschaft*. På andet niveau har vi de velkendte forskelle mellem forskellige samfund.

En marxist vil selvfølgelig tænke på forskelle i produktivkræfternes udvikling og forskellige mere eller mindre asiatiske produktionsmåder, mens en dansk historiker uvægerlig vil mumle noget om vikinger eller den specifikke danske og/eller nordiske historie, som gør at statsdannelsen er af en så sær type. Det næste niveau er lidt mere indviklet. Det er individets livshistorie der skal gengives og for Vygotsky er der her tale om et komplekst spil af en såkaldt naturlig, biologisk, modningsmæssig, udvikling og en kulturelig. Som man kan se, er der også her et spring i modellen, idet Scribner mener at kunne rekonstruere en særlig sammenfiltrering af det biologiske og det kulturelige i puberteten. Hun citerer Vygotsky for at det først er i ungdomstiden det kulturelle moment fremtræder klart (Scribner 1985: 140), men det er nu nok en forkortning; det der menes er at det først er her de for alvor sammenfiltres og påvirker hinanden.

Endelig har vi så det fjerde niveau som for mig at se er noget svært at tænke på plads i det her system, men som Scribner overbevisende argumenterer for, at Vygotsky faktisk opererer på. Det hedder et specifikt psykologisk systems historie. Man kunne her genkalde sig hukommelsens historie som strækkende sig fra en minimal (piktorial) ekstern hukommelse til hvor man nu om dage har gigantiske databanker til at huske alt det vi ikke gider at komme i tanker om uden videre. Eksternalisering af hukommelsen har skabt nye muligheder for hvad man kan bruge lagerpladsen til, den har f.eks. givet mulighed for at glemme en hel masse, bare man meta-husker på hvor man kan finde det igen. Hvis vi gennemløber planerne en gang til, kan vi bedre illustrere deres betydning for vores problem her. Denne gang tager vi udgangspunkt i sprogets rolle.

På det første plan kan vi ikke undgå at støde på tanken om, at sproget spiller en rolle i abens overgang til at blive menneske (Ulbæk 1984). Mere specifikt kan vi her nævne, at Volosjinoff refererer til den samtidige sovjetiske sprogforsker Marr: Menneskeslægten skulle til at begynde med kun have haft ét ord til rådighed, som så skiftede betydning efter situation og intonation (Volosjinoff 1929 (1973): 100f). Sagt mere lingvistisk: Der var ét tegnudtryk og alle tegnindhold var synkretiseret i dette udtryk. Skal man så beskrive resten af historien er den metafor der byder sig til en funktionsdifferentieret udspaltning: På jagt får vi en række jagtudtryk, og for andre praksisser får man så igen andre udtryk, og dette er begyndelsen til den selvstændiggørelse af sproget i forhold til konteksten som teleskoperet gennemløbes af barnet i ontogenesen.

På det næste plan vil vi skulle skelne f.eks. mellem orale og begrænset literate samfund, mellem samfund hvor den foretrukne massekommunikationsform er talen eller folkemødet, og så samfund hvor den slags aldrig finder sted uden fjernsyn koblet på. Det store navn inden for den type forskning der tager dette udgangspunkt er Jack Goody (Goody og Watt 1963, Goody (ed.) 1968, Goody 1986).

På tredje plan plejer man at lokalisere Vygotskys stærkeste indsats, idet vi her har at gøre med ontogenesen. Sammenspillet mellem den naturlige og den kulturelle

6. HISTORICITET OG SITUATION • 123

udvikling viser sig blandt andet ved at sprogtilegnelsen forandrer de sensomotoriske handlemuligheder, en handling kan først udpeges og afgrænses som sådan, derefter foregribes i sproget som en repræsentation i hovedet i stedet for i virkeligheden. Hele det der hedder socialisationens problem kan i denne sammenhæng anskues som en kontinuert godkendelse henholdsvis afskaffelse af eksternaliserede betydninger. De der omgiver barnet giver ved deres udtryk til kende om en given respons er adækvat, tilgivelig, legitim eller umulig.

Endelig kommer vi så til sprogets rolle som et særligt system. Nu er det klart, at Vygotskys holdning til modularitetshypotesen eller evnepsykologien, altså hans standpunkt i striden om, hvor vidt det er frugtbart at anse sprogevn for at være et særligt system eller et der skal indlejres i et bredere kognitivt et, er præget af, at han ikke havde oplevet hverken Fodor eller Chomsky. Han navigerer med stor forsigtighed her. På den ene side vil han ikke se sprogtilegnelsen isoleret men ser gerne før sproget, og det kan han kun gøre ved at gå til aberne og blive vis eller ved at se på børn før sproget er tilegnet. (Endelig er der jo altså mulighed for at hente data fra andre kulturer ind her, jf. dog Kristjansen m.fl.s skarpsindige socio-historisk baserede kritik af Lurias forsøg i denne retning i Kristjansen m.fl. 1979).

På den anden side vil han gerne tildele sprogtilegnelsen rollen som kvalitativt forandrende i samspillet i hele psyken. Alt bliver efterhånden præget af, at sproget er til rådighed. Denne siksak-kurs i forhold til et enten-eller giver ham mulighed for at indplacere sprogbrugen i en mere generel tegn-brug, hvad der f.eks. giver pote, når han ser på tegninger i forhold til skriftsprog under overskriften *repræsentation*, men på den anden side undlader han aldrig at fremhæve at netop verbalsproget giver anledning til specifikke forandringer.

Nu er det så, at der kan diagnosticeres et interessant sammenstød mellem Vygotsky og Vygotsky og mellem Volosjinoff og Volosjinoff. Hos dem begge står ordet i begyndelsen forrest og midt på scenen. Som nævnt drejer det sig hos Volosjinoff om ideologi, mens det hos Vygotsky drejer sig om begrebsudviklingen. Vygotskys begrebslære er central i værket og kan stadig inspirere til overbevisende formuleringer (Folke Larsen 1980). Men lige som hos Volosjinoff trænger det romantiske paradigme sig på som en slags aktivistisk udgave af sprogtænkningen og også hos Vygotsky sætter det sig spor i form af en uudryddelig afstand mellem forskellige dele af samleværket Sprog og tænkning. Wertsch diagnosticerer sammenstødet således:

Vygotsky's account of the linguistic means used in semiotic mediation is based on two opposing tendencies that he recognized in the organization of human languages. On the one hand, language has the potential to be used in abstract, decontextualized reflection. This premise underlies his analysis of concept development, categorization, and syllogistic and scientific reasoning. In carrying out this aspect of his research he focused on the potential for decontextualization in language, especially the decontextualization of »meaning« (*znachenie*). On the other hand, there is a side of linguistic organization that

is rooted in contextualization. In this connection Vygotsky introduced the indicative function of speech, and he studied the ways in which the structure and interpretation of linguistic signs depend on their relationships with the context in which they appear. This aspect of his semiotic analysis provides the foundation for his account of inner speech and relies on his notion of “sense” (*smysl*). (Wertsch 1985: 95)

Både Vygotskys projekt og Volosjinoffs projekt er totalprojekter der bygger på en historisering. Men dermed får man det særlige empiriproblem, at den sonde der stikkes ned i den levende interaktion, som udgør det liv vi vil studere, den skalpel der skærer i de pulserende situationer – bemærk venligst den bloddryppende metaforik, at både sonde og skalpel bringer med sig op til mikroskopet resultatet af en række historiske mikroprocessor, som vi forudsætter for overhovedet at kunne studere det vi ser. Vi indgår os selv uafvidende i et levende fællesskab med dem vi studerer, ellers kan vi slet ikke studere, hvordan *generalized meaning* eller videnskabelige begrebers brug giver anledning til bestemte betydningsproduktionsprocesser i situationerne. Men dermed tilfører vi netop data den historiens mening, som vi ellers var tilbøjelige til at lægge i situationen. Den ligger ikke gemt i situationen men i vores oplevelse af situationen på baggrund af vores viden om individerne i situationen og om situationer i det hele taget.

Ideologiproblemet

Dette problem bliver særlig påtrængende for sociolingvistikken. Det bliver det, fordi sociolingvistikken hidtil pænt har koncentreret sig om at undersøge de fonetiske forskelle der kan konstateres mellem personer der har forskellig køn, alder og social baggrund. I stedet for at konfrontere forsøgspersonerne med en opgave af klassisk tilsnit har man sat dem i »samme« situation nemlig lavet interviews med dem for så umærkeligt at forsøge at fremkalde stilskift, således at der inden for abstrakt set samme interaktion bliver etableret flere forskellige situationer alt efter emne og intimitet. Disse stilskift aktualiserer det problem vi startede med oven for nemlig at den samme situation, interviewsituationen, ikke er ens for alle parter. Det er til overdådighed bevist, at det gør en forskel om interviewer er mand, kvinde eller sort (Togeby 1985, Labov 1972a og 1972b), om den interviewer sidder overfor er mand, kvinde eller hvid og så videre. Det i denne sammenhæng uproblematisk er, at man holder sig til lyd. Så længe man gør det, er man på nogenlunde sikker grund, for her ligger erkendelsesgevinsten blot i at der er forskel. Ingen der er ved sine fulde fem vil kunne påstå at en særlig slags (a) har en kognitiv betydning i sig selv, og netop det at der fremkaldes stilskift gør, at det er muligt at sammenligne intraindividuellet inden for situationen: Når der faktisk kan påvises stilforskelle på en række fonetiske vari-

6. HISTORICITET OG SITUATION • 125

able, viser det til overflod det vi var ude efter, at den subfonemiske fonetik indgår i en række komplekse signalfunktioner hvis virkning vi ikke kender, men hvis eksistens ingen tvivler på (Holmberg 1990, Hermann og Gregersen 1978: 63f).

Den slags resultater er der grund til at bide mærke i og forfølge kausalt: Hvad fremkalder dem, hvordan tilegnes de og hvor enige er man om deres retning?

Men resultaterne kan ikke stå alene som basis for en disciplin der tematiserer sprogets samfundsmæssige karakter. Hvis sprog er en sammenknytning af indhold og udtryk, eller bedre endnu, hvis det er lydliggørelsens formål at få udpeget et bestemt indhold for én selv og navnlig for andre, så er det omvendt muligt og lige så lingvistisk at studere betydningsvariation. Igen har vi for en tid måttet nøjes med enten at lytte til rapporter om enkelttegnets betydningsvariation som afdækket ved associationsteknik (Neuland 1975, jf. Hermann og Gregersen 1978: 105) eller skullet anstrenge os for at forstå en fascinerende men helt spekulativ ideologiafdækning som hos Gouldner (1976). Kun ganske få analyser forsøger på empirisk grundlag at koble omfattende livstolkningmønstre og empirisk sprogbrugsforskning (de vigtigste stammer fra den engelske Birmingham-skole, Willis 1981, Tolson 1977). En sådan empirisk sociolingvistik må tage det på sig at eftersøge de betydningsstrukturer som tilsammen danner det vi så bekvemt kan forkorte som ideologier. Som man vil have gættet er det netop i det empiriske arbejde med betydningsstrukturerne man støder på situationens historicitet og det ovenfor opridsede problem. Ordet er måske nok krystallisationspunkt, men udkrystalliseringen er i gang i enhver interaktion.

Den utålmodige sociolingvistik

Jeg tror at vejen frem består i at gøre sociolingvistikken mindre funktionalistisk sociologisk for i stedet at gøre den mere antropologisk. Det er påfaldende, at afdækning af dybereliggende betydningsstrukturer kræver et skift i historicitetsopfattelsen. Situationen skal ses som et brændpunkt i de fire forskellige lags historicitet. Af disse lader fylogenesen sig kun se i de bevissteder jeg har nævnt ovenfor. Den individuelle livshistorie for deltagerne lader sig muligvis afdække ved dybdeinterviews og psykoanalytiske analyser, mens historien har et bud på det særlige samfunds historie. Endelig er det særlige psykologiske systems historie i denne sammenhæng ikke så spændende men kan erstattes af sprogets historie, som ingenlunde er identisk med sproghistorie i den traditionelle bemærkelse, dvs. lydhistorie. Min påstand er, at det lader sig gøre at nærme sig denne dybere størrelse, ideologien, ved at variere henholdsvis de individer der indgår i en given som samfundsmæssig central praksis udpeget situation, og de situationer vi tager for øje.

Den hidtidige sociolingvistik har et feltarbejdsbegreb som forarger og støder antropologer – og det med god grund. Forargelsen stammer fra den forskel i tid, som

antropologen beregner sig til at undersøge et givet samfund, og så den tid sociolinguisten ofrer på sine informanter. Men forskellen er unægtelig også påfaldende. Som sociolinguister vælger vi personer ud til at fylde ud i et design, der har en række på forhånd definerede celler. Her spærres informanterne inde, efterhånden som vi får interviews med dem. Som sociolinguistikken har udviklet sig og ambitionsniveauet er steget er disse interviews blevet længere og længere, simpelthen fordi det er nødvendigt for overhovedet at kunne fremkalde stilvariation.

Men højden er stadig tre timer sammen med en enkelt informant. Til et typisk design med 5 individer i hver celle, to køn, fire aldersgrupper og to klasser som baggrundsvARIABLE kræves således 40 informanter, hvad der giver maksimalt 120 timers interviews. Nu vil enhver, der har prøvet at lytte 120 timers bånd igennem, for slet ikke at tale om at skrive dem ud, vide, at der er tale om et materiale af så enormt et omfang, at selv garvede analytikere blegner. Men for antropologen er det ikke individet der er enheden, det er heller ikke individets tale der skal dokumenteres, det er samfundets mikrostruktur der studeres, og den der skal dokumenteres. Det sker ikke bare ved bånd men nok så meget ved notater, observationer, dagbøger etc. Og for en sådan tilstedeværelse er tiden en anden. Det gælder om at være så længe til stede, at man kan se, hvilke praksisser der er kulturelt centrale, hvilke der er usædvanlige, men vigtige, og hvilke der er helt exceptionelle. De centrale praksisser involverer bestemte situationstyper og privilegerer bestemte talepositioner i disse situationer. Disse positioner udnyttes så på karakteristisk forskellig vis af individer. Når først situationsstrukturen er afdækket i en bestemt institutions, en bestemt kulturs, eller et bestemt individs liv kan dokumentationen begynde. Og her tror jeg meget på Labovs og Vygotskys insisteren på at bruge mange forskellige indsamlingsteknikker, også metoder der betyder indgriben i en ellers naturlig situation, dvs. eksperimenter. Det kan så håbes, at de resultater der fremkommer ved at bruge de mange forskellige teknikker konvergerer.

Uden at gå ind i den løbende debat om, hvilken erkendelsesteori antropologien kan basere sig på (f.eks. Geertz 1984 kontra Jarvie 1984), vil jeg således påstå, at sociolinguistikken må blive mere antropologisk, mere søgende, anlægge et andet tidsperspektiv. Det er nødvendigt at udvide forsøgsfeltet til klart definerede sociale praksisser som er tilstrækkelig centrale for den pågældende subkultur til at der både findes variationer i indhold afhængig af de i situationen indgående parter og forandringer over tid. Det betyder, at historisk antropologi bliver en forudsætning for den sociolinguistik som vil nå igennem situationen til ideologien og dermed kvalificere sig som en sprogforskning der tager betydningens samfundsmæssighed på sig som sit problem.

Litteratur

- Andersen, John Edelsgaard 1989: *Sproghandlinger – på dansk*. København: Dansk lærerforening.
- Berg Sørensen, Torben 1988a: *Fænomenologisk mikrosociologi*. Interview- og samtaleanalyse 1. Risskov: Gestus.
- 1988b: *Taleture og hørerkommunikation*. Interview- og samtaleanalyse 2. Risskov: Gestus.
- 1989: *Talehandlinger*. Interview- og samtaleanalyse 3. Risskov: Gestus.
- Brandt, Per Aage 1989: Possibilité de la traduction. Réflexions sur le transfert du sens. ms.
- Briggs, Charles L. 1987: *Learning how to ask: a sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research*. Studies in the social and cultural foundations of language I. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cazden, Courtney B. 1970: The neglected situation in child language research and education, F. Williams (ed.): *Language and Poverty*. Chicago: Markham, 81–101.
- 1972: *Child Language and Education*. New York: Holt Rinehart and Winston.
- Clark, K. and M. Holquist 1985: *M.M. Bakhtin: Life and Works*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Dik, Simon 1989: *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*, Functional Grammar Series 9. Dordrecht: Foris.
- Engelsted, Niels 1984: *Springet fra dyr til menneske*. København: Dansk Psykologisk forlag.
- Folke Larsen, Steen 1980: Egocentrisk tale, begrebsstruktur og semantisk udvikling. *Nordisk Psykologi* 32/1, 55–73.
- Geertz, Clifford 1984: Distinguished Lecture: Anti Anti-Relativism. *American Anthropologist* 86, 263–277.
- Gimbel, Jørgen 1980: Om socialt bestemte sprogforskelle, Gregersen, Reisby og Vejleskov (red.): *Børn, sprog og undervisning*. København: Gyldendal, 2. udgave, 125–142.
- Goody, Jack (ed.) 1968: *Literacy in traditional societies*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody, Jack 1986: *The logic of writing and the organization of society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody, Jack and Ian Watt 1963: The consequences of literacy. *Comparative Studies in Society and History* 5, 304–345.
- Gouldner, Alvin W. 1976: *The Dialectic of Ideology and Technology*. The Origins, Grammar, and Future of Ideology. Critical Social Studies. London: Macmillan.
- Harms Larsen, Peter (red.) 1977: *Meddelelser fra Dansk lærerforening* 3 (særnummer om klasseværelsesinteraktion).

- Hawkins, P.R. 1969: Social class, the nominal group and reference, *Language and Speech*, Vol.12, part 2, optrykt i Bernstein (ed.): *Class, Codes and Control*, 2. London: Routledge and Kegan Paul, 1973, 81–92.
- Hermann, Jesper og Frans Gregersen 1978: *Gennem Sproget*. Om undersøgelse af sprogbrug i samfundet. København: Gyldendal.
- Holmberg, Henrik 1991: The sociophonetics of some vowel variables in Copenhagen Speech. Gregersen and Pedersen (eds.): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. Part one. (Institut for dansk Dialektforsknings publikationer, Serie A nr.30). København: C.A. Reitzel, 107–239.
- Jarvie, I.C. 1984: *Rationality and relativism*. In search of a philosophy and history of anthropology. International Library of Sociology. London: Routledge and Kegan Paul.
- Kristjansen, Nicole, Nikolaj Lunøe og Steen Visholm 1979: *Det forsvundne subjekt*. Til kritikken af sovjetpsykologiens pædagogik. Om nogle sammenhænge mellem sovjetsamfundet, sovjetmarxismen og sovjetpsykologiens pædagogik – repræsenteret ved Leontjew, Luria og Vygotsky. Psykologisk Laboratoriums tryk. København: Eget forlag.
- Labov, William 1972a: Some principles of linguistic methodology. *Language in Society* 1, 97–120.
- 1972b: *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Neuland, Eva 1975: *Sprachbarrieren oder Klassensprache?* Texte zur politischen Theorie und Praxis. Frankfurt am Main: Fischer.
- Poulsen, Ib og Harald Steensig 1980: Pragmatik. Hansen og Tøgeby (red.): *Sprogvidenskabens discipliner*. København: Berlingske Leksikon Forlag, 107–118.
- Scribner, Sylvia 1985: Vygotsky's uses of history, Wertsch (ed.): *Culture, communication and cognition: Vygotskian perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 119–145.
- Sperber, Dan and Deidre Wilson 1986: *Relevance*. Communication and cognition. The Language and Thought Series. Cambridge: Harvard University Press.
- Titunik, I.R. 1973: The formal method and the sociological method (M.M. Baxtin, P.N. Medvedev, V.N. Volosinov) in Russian Theory and Study of Literature. Volosinov: *Marxism and the Philosophy of Language*. New York: Seminar Press, 175–200.
- Tøgeby Ole 1985: *Kvinder siger selvfølgelig mest – sagde manden*. Om sprog hos kvinder og mænd, arbejdere og mellemlag København: C.A. Reitzels Forlag.
- Tolson, Andrew 1977: Approaches to language in cultural studies. *ROLIG papir* 10, Roskilde: Roskilde Universitetscenter, 1–21.
- Ulbæk, Ib 1984: *Ved sprogets grænser*. Fra dyresprog til menneskesprog. København: Gyldendal.
- Voloshinov, V.N. 1929: *Marxism and the Philosophy of Language*, New York and London: Seminar Press 1973.

6. HISTORICITET OG SITUATION • 129

- Vygotsky, Lev Semënovich 1934: *Tænkning og sprog* 1–2. København: Hans Reitzels forlag 1971 og 1974.
- 1982: *Om barnets psykiske udvikling*. En artikelsamling. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
 - 1978: *Mind in Society*. The development of higher psychological processes. Edited by Michael Cole, Vera John-Steiner, Sylvia Scribner and Ellen Souberman. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Wertsch, James W. 1985: *Vygotsky and the social formation of mind*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Willis, Paul E. 1981: *Learning to labour*: How working class kids get working class jobs. Aldershot: Gower Press.

Kilde: *Psyke og logos*, årg. 11, nr. 1, København: Dansk Psykologisk Forlag 1990, 121–137

7. Some notes on historicity

Rask on correspondences

In Rasmus Rask's famous Prize Essay (Rask 1818 in Rask/Hjelmslev 1932) there is a passage which has some bearing on the issue of whether Rask was really a theoretician of historicity or not. The passage in question is placed right at the end of the first chapter subtitled 'On Etymology in General'. In Niels Ege's translation it is introduced as follows: "The most important and most common special rules for the shifts of the individual letters are the following:" Next we get a classification involving 8 types of letter changes or as the Danish original has it: 'Bogstavovergange'. What Rask actually meant by this word is difficult to say. Louis Hjelmslev in his commentary simply states:

Med ordet *Bogstavovergang* mener Rask overhovedet, ligesom hans forgængere (f.ex. IHRE og VOSS), intet andet end *lydkorrespondens*." (By the word *Bogstavovergang* Rask, like his predecessors (e.g. Ihre and Voss) intends no more no less than sound correspondence). (Hjelmslev 1935: 74, translation by FG).

I have argued that it is not that simple in Gregersen 1987 but that is not at issue here. The problem is rather the type of examples adduced for the types of changes.

Let us e.g. have a look at the first type, called *Interchange of vowels* (Rask/Ege 1993: 48, cf. Rask/Hjelmslev 1932: 64). Consider the following:

a – e – o alternate, e.g. Icel. *bresta brast brostinn*, Swed. *svafvel* Germ. *Schwefel* Dan. *Svovl* [...]

The curious thing is of course that Rask adduces evidence not only from related languages, cf. the three Germanic languages Swedish, German and Danish, but also from inside one language only, in this case from Icelandic. How can this be a particularly instructive example of a type of historical change?

Hjelmslev is full of excuses in his comments on this very passage. He notes first that Rask himself had doubts and expressed them in a handwritten addendum to the passage (Rask/Ege 1993: 53; Rask/Hjelmslev 1932: 70). Secondly, he adduces other evidence that Rask was not satisfied with the examples used here, viz. that he chan-

7. SOME NOTES ON HISTORICITY • 131

ged his mind as to some of the cases further below in the prize essay. Finally, he draws attention to a very important autographed addendum in Rask's private version of the printed book. The addendum is reprinted on page 19 of the commentary and concerns a trenchant critique of the predecessors Vachter, Vossius and Lennep among others. They have not, says Rask, noted the difference between what is peculiar to one language and what is relevant as criteria for relationship in general. The passage finishes by noting a third distinction necessary to the working comparatist:

En tredie Art er den indre Overensstemmelse imellem forskjellige Tilfælde i et og samme Sprog [...] A third kind is the inner correspondence between different cases within one and the same language [...] (Hjelmslev 1935: 20, translation by FG)

We may conclude that Rask was talking about letter or sound relationships (alternations/correspondences) both within one and the same language and between related languages. I shall argue that Rasmus Rask was perfectly consistent and consequently ahead of his time precisely in seeing historicity as inherent in the morphophonological patterns.

Saussure on synchrony and diachrony

How can a historical change be a rule of language? Isn't this precisely what Saussure has taught us never to do, viz. to confound synchrony and diachrony?

The distinction between synchrony and diachrony was the fruit of Saussure's musings on Whitney in the 1890's (Godel 1957 (1969): 43). It was probably the first radical breakthrough to a whole new conception of language and served to sever the human sciences in general in systematic disciplines, concerned with synchronic and panchronic facts and systems and diachronic disciplines concerned with the evolution of systems. The distinction has been taken to be absolute in the sense that either one studies evolution or one studies the facts that are present simultaneously, cf. Saussure:

Il est certain que toutes les sciences auraient intérêt à marquer plus scrupuleusement les axes sur lesquels sont situées les choses dont elles s'occupent; il faudrait partout distinguer selon la figure suivante: [the figure omitted here, it is the well known cross with a horizontal axis from A to B and a vertical axis from C to D] 1° *l'axe des simultanités* (AB), concernant les rapport entre choses coexistantes, d'où toute intervention du temps est exclue, et 2° *l'axe des successivités* (CD), sur lequel on ne peut jamais considérer qu'une chose à la fois, mais où sont situées toutes les choses du premier axe avec leur changements. (Saussure 1916 (1967): 115)

Saussure goes on to give his explanation of why it is impossible in the real world of speakers of a language to ignore the distinction. The explanation is psychological. In

the chapter headed 'La dualité interne et l'histoire de la linguistique' Saussure explains:

La première chose qui frappe quand on étudie les faits de langue, c'est que pour le sujet parlant leur succession dans le temps est inexistante: il est devant un état. Aussi le linguiste qui veut comprendre cet état doit-il faire table rase de tout ce qui l'a produit et ignorer la diachronie. Il ne peut entrer dans la conscience des sujets parlants qu'en supprimer le passé. (Saussure 1916 (1967): 117)

Thus for the speakers, for the speaking subject to use a literal translation, diachrony does not exist, it could not exist. Consequently, a history of a language, conceived of as a real history of the consciousness of successive speakers of one and the same language, could only be reconstructed as a series of descriptions of the various *états de langue*. By the same token, history is reduced to a viewpoint while what really exist are speakers – and speakers are all confronted with and implied in creating and manifesting synchrony.

Internal reconstruction

Jean Aitchison writes about the methods of getting to know the past in her impressive bestseller *Language Change. Progress or Decay?* (Aitchison 2001: 23ff). She lists two methods of comparison, viz. comparative reconstruction and typology, and finally adds a third, internal reconstruction, described as follows:

This involves making a detailed study of one language at a single point in time, and deducing facts about a previous state of that language. Essentially, we assume that irregularities in structure are likely to have been brought about by language change. We therefore try to peel these away, in order to reconstruct an earlier, more regular state of affairs. (Aitchison 2001: 33)

Now, this presupposes that there is indeed a way from synchrony to diachrony but note that it is the linguist's way, not a statement about speakers' consciousness. We, the linguists, see various structures as irregular, i.e. not as rule governed, and we remediate this by reconstructing a previous stage of the language where everything apparently was better (i.e. rule governed). The presupposition being that the paradise lost – or at least (pre)history – was strictly rule governed.

The method of internal reconstruction may be improved or put to a much broader use if we take into account not only irregularities but also variation in space, variation determined by speaker variables, and finally stylistic variation. We deduce from the pattern of variation an earlier stage without variation or with another common core around which other variations may have flourished.

Deep structure as history: Rischel on consonant gradation

There is an alternative to the Saussurian view, a view which places historicity squarely at the center of speakers' consciousness. This view came to the fore when the study of morphophonological processes led linguists to propose fully specified lexical entries based on a type of internal reconstruction. Let me consider in some detail a classic paper by Jørgen Rischel on Consonant Gradation. (I might have analyzed Chomsky and Halle's *The Sound Pattern of English* just for fun but then again: Who would read the SPE just for fun?)

Consonant gradation is arguably one of two central processes in the history of the Danish language in that its effects, in conjunction with that of the infortis weakening, changed the sound pattern of spoken Danish. The differences between Danish and the other Scandinavian languages reside primarily in that these particular processes do not apply to the same extent in Norwegian and Swedish. Since the historical development may be charted in considerable detail by using the available written sources and since the stages are natural in the sense that we can account for them by referring to well known phonetic processes, we might be tempted to discuss whether historical gradation is in fact the same process as lenition pure and simple. If we look at modern Spanish *b* and *v* and modern Spanish *g* we see much the same processes at work turning stops into obstruents but as strictly synchronic variation. Thus we might speculate whether an important part of the history of Danish might be construed as a gradual change in tempo but that is not the point here. The point is rather that historical processes are so to speak impressed on the *état de langue* as part and parcel of the morphophonology of present day standard Danish. Thus, synchrony mimics diachrony as it were.

In searching for evidence for lexical entries of a morpheme we list the various phonetic guises the morpheme in question may have. Rischel states at the outset that his aim is to formulate "the rules governing the morphological alternations" as in such instances as 'koge' with a voiced obstruent and 'kogte' with a stop (Rischel 1970: 460). Since these two morphs are variants of the same morpheme we shall have to find a way of writing a lexical entry which gives a reasonably undisputed, fully specified, phonological form which would then be modified by a series of rules converting it to the appropriate phonetic form. These rules would accordingly be postulated as necessary solely on the basis of coexisting forms, i.e. by virtue of the Danish language having morphophonological structures at all. Obviously, not all languages have morphophonologies but Danish most certainly does.

The relationship between this procedure, i.e. comparing all forms of the morpheme in order to decide on the underlying form, and internal reconstruction is not fortuitous. They lead to more or less the same result but in the first case we take this to be evidence that the phonetic surface forms are derived by a synchronic, rule

governed process often involving iterations of rules, in the second, we hypothesize that we have uncovered an earlier stage of the same language. The relationship has of course not gone unnoticed. Thus Rischel notes that: "It is interesting that this analysis agrees with historical facts in cases like *møde* vs. *føde*." (Rischel 1970: 473).

Basbøll on productivity and the historicity of language

If history resides in synchronic processes such as morphophonology, the question immediately arises whether morphophonology is actually a psychological reality. In order to defeat the absolute dichotomy we have to meet the Saussurian challenge, i.e. to determine if the processes are the construct of the linguist or part of speakers' consciousness. One way to do this is to do what Basbøll has done together with his collaborators in the Odense Project viz. to look at acquisition data.

Crucially Basbøll started out with a purely linguistic analysis whether we are talking about his path breaking analysis of the Danish stød or his and Dorthé Bleses' work on the acquisition of past tense. First, we get a definition of the syllable. Next, we get an analysis of the stød and finally we get the implications of the analysis: It turns out that productivity is the key. Now, productivity is an interesting concept in acquisition studies and thus Basbøll and Bleses study the various verb types in Danish from precisely this point of view.

Danish has at least two main types of verbs: The weak verbs and the strong verbs. The strong verbs are those which still manifest the vowel alternations so characteristic of Indo European verbal morphology. Instead of using endings, i.e. final morphemes, as the means to signal a change of tense, they manifest vowel alternations in the stem, thus *hjælpe hjalp hjulpet* ('to help') just as English *sing sang sung* (and by the way *song*).

From the child's point of view a form is the result of a productive process if it is possible to derive it automatically, i.e. if the process is rule governed. All Danish weak verbs form the past tense by adding something (basically a dental sound) to the stem (except a small class of so-called irregular weak verbs which additionally have vowel changes in the stem yet cannot be classified as strong verbs). The weak verb forms thus unquestionably belong to the speakers' consciousness, they are rule governed and productive.

Basbøll, however, distinguishes five degrees of productivity (Basbøll and Bleses ms. forthcoming):

At one end of the continuum we have fully productive endings "defined as endings which are (1) normally added to new words, and (2) always added to a normal word-form. [...] At the other end of the scale we have unproductive endings, i.e. endings (1) which do not apply to new words, and (2) where the forms in the pho-

7. SOME NOTES ON HISTORICITY • 135

nological sense behave as part of the lexeme and thus do not signal that more than one morpheme is involved. In between there is a systematic distinction between three levels of semi-productive endings.” (Basbøll and Bleses *ftbc.*: 2). This scale serves to distinguish between relics at one end, i.e. forms which look so alike as to be candidates for morphemes to the linguist yet do not form sets applicable to more than a small number of stems, and at the other end morphemes which serve to characterize the open classes because they apply to any new stem coming in. At one end we have forms like *på fode, til huse, i live, til stede, til mode, på hjerte* etc. versus *på fri fod, til det røde hus, i dette liv, at være ved godt mod, på hjertet*. Paul Diderichsen in his mis-named *Elementær dansk grammatik* comments: “Formen paa *-e* beror paa Sammenfald af gamle Dativ- og Genitivformer. Hvordan de skal opfattes fra et Nutidssynspunkt er tvivlsomt.” (The *-e*-form is the result of a merger of old Dative and Genitive forms. How these are to be interpreted from the point of view of the present is open to doubt) (Diderichsen 1946, 3³ 1968: 110, FG translates).

The reason Diderichsen harbours doubts as to the classification of these forms is that they are not so unique as to be left out of any system whatsoever, yet they do not form part of the modern system because these forms cannot be formed by rule. The rules do not apply to more than a dozen nouns. Does this mean that a dozen nouns have a special category? One might be tempted to follow the lead of Hjelmslev: Why not generalize and say that this particular case is neutralized in all other nouns? But the problem arises as to what triggers it and what the case, if case it is, signifies? I shall not go further into this matter here.

These forms are not productive. They do not form part of the speakers’ consciousness as rule governed processes do, but they are still around, they constitute a layer of language, primarily in the written mode and most Danes would understand them in a text. But they would, the reasoning continues, be processed on the basis of an understanding of the prepositional syntagm as an unanalyzable unit. Furthermore, it would be impossible to use the case ending *-e* as the basis for an analogical change, i.e. for introducing this case in new word forms.

The weak verbs, however, constitute a class which is able to integrate any new verb which comes along and thus do indeed function as the basis for analogical reasoning. If we want to create a new Danish verb indicating the activity to send an sms: *at smse*, we are perfectly able to tell that somebody *smse* yesterday.

Now here comes the problem: The vowel alternations characteristic of the strong verbs are not productive. We have lost strong verbs, we have not created any new ones. But the vowel alternations do constitute a pattern in the language: *æ – a: hjælp – hjalp; magt – mægte; vagt – vægter*. A whole army of examples could be mustered. Does this mean that the vowel alternations are still part of the *état de langue* by being part of the morphophonological patterning? If Danes feel that these words are akin in some sense, then obviously they are. And a way to find out whether Danes

feel that way, is to tap acquisition data, controlled association and other psycholinguistic facts. Precisely what Basbøll and his colleagues do at the *Odense center for sprogtilegnelse*. In other words: All Danes mimic history, i.e. they derive phonetic surface forms from morphophonologically underlying forms by rules which are akin to, if not directly the same as, the historical rules used by the linguists to derive present day forms from earlier stages.

In the national romantic view of a language the connection between the past and the present is simple and direct – it is brought about by talking: When we use our common language, the past resonates in the words and the constructions founded so long ago by our forefathers. The past talks through us. This was the view blasted to pieces by Saussure. But Saussure apparently did not take into account that any stage of a language is a palimpsest of layers not only in the sense that there are unproductive relics only analyzable by linguists (not by speakers) but also in the sense that the morphological and morphophonological processes might be mechanisms inherited while still not creating a bond with any predecessor at all since speakers are not aware that these processes are ‘historical’. Saussure was right in insisting that the speaker’s consciousness does not know what was but only what is. Saussure also saw that phonetic changes had another logic than grammatical changes so that they might interfere. But he did not see the intimate connection between variation in time and variation within structure. In Danish we have a fundamental distinction between the addition at the end of a stem and the alternation of the vowel within the stem. The first process is reflected in the weak verbs and is comparatively new and awfully productive. The other process is apparent in the strong verbs and in the various patterns relating families of words manifesting a closed set of vowels which by the same token are classified as interchangeable. This process is not productive and represents a more ancient stage. But it is still part of the speakers’ consciousness. History is inherent in the system of the modern language. Rask was right.

Literature

- Aitchison, Jean 2001: *Language Change. Progress or Decay?* Fontana 1981, 3rd ed. Cambridge University Press.
- Basbøll, Hans 1998: Nyt om stødet i moderne rigsdansk – om samspillet mellem lydstruktur og ordgrammatik, *Danske Studier*, 33–86.
- Basbøll, Hans and Dorte Bleses: Inflectional classes and psycholinguistic types: acquisition of Danish past tense morphology, ms.
- Diderichsen, Paul 1946 (3^d 1968): *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Godel, Robert 1969: *Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*. Librairie Droz 1957, 2. tirage.

7. SOME NOTES ON HISTORICITY • 137

- Gregersen, Frans 1987: The Conspiracy against Letters. *Culture and History* 2. Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 80–95 (reprinted as chapter 2 in this volume).
- Hjelmslev, Louis 1932–35: *Rasmus Rask: Udvalgte Afhandlinger*, Bind III: Kommentar. København: Levin & Munksgaard.
- Rask, Rasmus 1818: Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse, Hjelmslev (ed.): *Rasmus Rask: Udvalgte Afhandlinger*, Bind I. København: Levin & Munksgaard 1932, 5–328.
- Rask, Rasmus Kristian: *Investigation of the Origin of the Old Norse or Icelandic Language*. Translated by Niels Ege, *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague*, vol. XXVI, The Linguistic Circle of Copenhagen/C.A. Reitzel 1993.
- Rischel, Jørgen 1970: Consonant Gradation: A Problem in Danish Phonology and Morphology, Benediktsson (ed.): *The Nordic Languages and Modern Linguistics*. Proceedings of the International Conference of Nordic and General Linguistics University of Iceland, Reykjavik July 6–11, 1969. Reykjavík: Vísindafélag Íslendinga, 460–480 (reprinted in: Rischel: *Sound Structure in Language*, Oxford: Oxford University Press 2009, 26–43).
- Saussure, Ferdinand de 1916: *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot 1967.

Kilde: Galberg Jacobsen et al. (eds.): *Take Danish – for instance*. Linguistic Studies in honour of Hans Basbøll presented on the occasion of his 60th birthday 12 July 2003, Odense: University Press of Southern Denmark 2003, 107–117

8. Relationships between social class and language usage

In this paper* I shall try to survey what seem to me to be the central problems of the discipline of sociolinguistics. In a first section, I shall attempt to show that the conception of social class now prominent in empirical sociolinguistics bars, rather than furthers insight. In the second section, theories of language and thinking, notably A. R. Luria's regulation theory, are discussed. Concluding this section is a statement of ignorance. Socialization is the topic of the third section, where it is argued that the content of socialization has been almost totally neglected by researchers. Finally, a fourth section tentatively outlines an alternative basis for sociolinguistics.

On the concept of social class in empirical sociolinguistics

Everybody doing sociolinguistic research has a conception of an underlying sociological variable. Some researchers make a point of being explicit about this conception and its implications, but most leave it to their tables, schemas, or indexes to reveal their positions.

Basil Bernstein – to take a worker commonly accorded central status in the discipline – normally uses the terms 'middle class' and 'working class' to refer to the postulated sociological antecedents of his sociolinguistic codes. But, crucially, the terms are left undefined as to their sociological status. They are taken as basic axioms that do not need definition. Only a persistent examination will reveal the variables actually used in research directed by Bernstein to cover the sociological variable (Brandis and Henderson 1970). Here we see that education, income, and job status were quantified into an index of social class. If anything sets off the Bernstein research from its American counterparts, it is the fairly detailed, but exclusively technical discussion that leads to the final index as a measure of 'social' class. But the crucial ques-

* I wish to thank Jesper Hermann, who patiently has served as midwife during the critical period of paper writing as so often before. Through no fault of his the paper was delivered like this. I also thank Søren Søndergaard, who kindly directed my attention to the important paper by Bronckart (1970). Finally, I take this opportunity to express my gratitude to Jacob Mey, who corrected my faulty English. All that sounds elegant is due to his style, all the rest is my own fault.

8. RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL CLASS AND LANGUAGE USAGE • 139

tion is more fundamental than technical details: Why should such an index represent the specific sociological variable relevant to sociolinguistics?

It is beyond the scope of this paper to find the reason that indexes are universally accepted by researchers doing empirical work. I should, however, point out that an answer to this question probably would have to be embedded in a thorough investigation of the theoretical status of operationalizations in empirical science. These indexes are to a large degree inherited by scientists from one branch (e.g., linguistics) when doing research supposedly involving assured knowledge from another branch, e.g., sociology. Implied in this is the situation that to my mind is characteristic for sociolinguistics as a field of science: It is still difficult to conceptualize key notions without building on a model of the object of research as simply an addition of sociology and linguistics. In actual fact, the fundamental assumptions of sociolinguistics question current theoretical views of language as a prewired capacity that is essentially unmodified by the environment (Houston 1970). But the uncritically accepted inheritance from sociology has some consequences too: the indexes are not simply the practical tools of the investigator, but imply a certain theoretical position. It is the purpose of this paper to point up this pervasive effect of the use of quantitative measures of social class.

The problem of the sociological variable may be seen to be logically prior to other problems in that it defines what kinds of explanations the researcher may invoke for his/her facts. Since 'class' for these socio-linguists is more or less an accidental bundle of characteristics without causal interrelations, they necessarily either (1) reduce sociological phenomena to psychological ones, or (2) reduce qualitative differences to quantitative ones (or both).

The first case may be diagnosed as PSYCHOLOGICAL REDUCTIONISM. The reason for the failure to see language differences as stemming from causes outside the individual is probably that linguistics, both in techniques and theory, focuses on the individual language system, the idiolect. Weinreich et al. (1968) show, in an important paper, how the failure to see language as a social phenomenon that, due to its socio-historic nature, manifests pervasive variability has crippled the study of language use in social context. Relying on Labov's empirical work, Weinreich et al. demonstrate that a speech community may contain systematically different speech competences. In these cases an idiolect analysis would fail: The language use of this community is not the language use of the individual. Similarly, children used as subjects in sociolinguistic experiments are stripped of their developmental history, thus making it impossible to explain differences found as a function of different individual histories. To my best knowledge, there exist no sociolinguistic studies 'in-length'. Embarking upon one would, a priori and totally, reject the rationalist view of language development as being essentially predetermined. The current lack of such studies seriously limits the number of available explanations:

Although the variable of socio-economic status has traditionally served as a basic dimension for organizing and categorizing descriptive data in the social sciences, relatively little progress has been made in understanding why this factor tends to be so influential. In the area of cognitive development, for example, it has long been recognized that children's performance on the Stanford-Binet as well as most other measures of intellectual aptitude are highly correlated with their socio-economic status; this relationship was sufficiently prominent to stimulate efforts to develop so-called culture-free tests. Yet relatively little effort has been expended toward diagnosing the nature of the relationship between socio-economic status and intellectual functioning – delineating the character of the differences between groups that have been found, and identifying the factors which mediate this relationship. (Zimiles 1970: 230)

Rewording the above argument, we might diagnose psychological reductionism in sociological terms: Class is a socio-economic term, but sociolinguists have been concerned exclusively with the bearers of class distinctions as persons, whose accidental peculiarities obscure the fundamental facts. Class, in this view, dissolves into essentially equivalent additional characteristics of the individual. The social origin of the peculiarities cannot be simply inferred. As a socio-economic reality, class is more than the simple addition of the characteristics of the bearers.

On the psychological side, the second case above leads to the ideology behind the immense amount of testing in Western European psychological research. The procedure is roughly this:

- (1) Take a task and try to analyze what abilities a subject must have in order to solve the task correctly.
- (2) Try to strip the task of all irrelevant parts until one can be reasonably sure that only one 'ability' is tested.

Next comes the crucial standardization process:

- (3) Try to change the task and the instruction while keeping the relevant ability-variables constant until the responses of the subjects (usually normal white middle-class children) approximate the Gaussian distribution.

This constitutes the test. But note the following difficulties:

Where the theory says: Be sure you test a well-defined 'ability', practice says: We can never be certain what is tested, unless the task-relevant cognitive structures are embedded in a theory of cognitive development. Cognitive structures cannot be postulated *in abstracto*, nor can they be inferred directly from a task without some theoretical assumption about a possible cognitive schema. On the other hand, the dominant theory of intellectual development as established by Piaget postulates only those cognitive structures that are common to all mankind and occur in a fixed sequence. Hence, Piagetian theory is relevant to the description of class-specific cognitive differences (among them linguistic differences) only insofar as it specifies the limits of development and its general trend. Piagetian tests are different from the

8. RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL CLASS AND LANGUAGE USAGE • 141

standardized tests mentioned above in that they are built on the general theory of the stages in cognitive development. This implies that their results do not allow of statistical treatment except as in percentages of passers and failers in a given population. Sometimes, though, an intermediate stage is allowed where responses vary unpredictably. This non-test nature of Piaget's investigations is no accident, but follows directly from his general theory. Likewise, test-oriented research presupposes a general theory; this, by contrast, stresses the continuity of development. On the sociological side there is an almost exact parallel. Here the theory that can be read out of the use of indexes shows us a society that can be analyzed into as many strata as the sociologist wishes to acknowledge (e.g., for practical reasons). The social hierarchy posited is seen as continuous. Technical discussions center around how many strata it is relevant to use as variables when trying to explain, for instance, phonetic differences (Labov 1966). Combining the psychological difficulties stemming from the test ideology with the sociological picture of society as essentially continuous in its stratification results in a methodology such as the following:

For many investigators, the most expeditious method of conducting this work [i.e. research on "psychological development as affected by socio-economic factors", FG] has been through comparative studies of middle-class and disadvantaged groups. This methodological stance is often favored because the variables of the cognitive domain are so ill-defined, and their method of assessment so primitive, that absolute measurement is simply not possible. It is feasible to make comparative judgments of differences between groups, to examine one group of children in relation to another. In the absence of a suitable frame of reference, a full, meaningful, non-relativistic description of an isolated group is virtually impossible to achieve. So much more is known, in both informal as well as formal terms, about the intellectual characteristics of middle-class children, that it is sensible to use this group as a reference point while exploring the intellectual functioning of disadvantaged children. (Zimiles 1970: 230.)

This is, in fact, a very precise description of the method of empirical sociolinguistics.

In conclusion we note the following points that are of importance to the remainder of the argument:

In the first case, treated here under the heading of 'psychological reductionism', sociological phenomena are reduced to the essentially accidental peculiarities of individuals without any context. In the second case, the social context is there, but it has the form of a society creating a continuous scale of differences of the same nature among its members. I have argued that both conceptions lack explanatory value, since both are unable to cope with the qualitative differences embedded in social history.

But what makes us believe that there should be qualitative differences in language use?

The truth of the matter is that qualitative differences have not been proven to exist; that they do exist is a theoretical assumption on my part. It is supported by eco-

conomic analysis, not by sociolinguistic investigations. This state of affairs is valid for the discipline as a whole: Socio-linguistics cannot rest autonomous, but must be founded on sociological analyses. This means that certain assumptions, from the standpoint of sociolinguistics, are PRETHEORETICAL; they are not part of the theory of language differences itself. In our case, the fundamental difference is between those who sell their productive power and those who buy others'. It must be noted, however, that this fundamental difference clearly has never been central to empirical sociolinguistics; most likely, it will remain marginal. What has been investigated, in fact, are the pertinent differences between wage-earners of different productive spheres as employed in different positions within these spheres. Clear-cut results normally emerge when the groups compared are, on the one hand, workers employed in the central industries, and on the other professionals from the sphere of circulation and state employees. The crucial fact remains that such differences will also be qualitative in nature (albeit not as fundamentally so as the above mentioned antagonism between capitalists and workers). The very principles of Marxist analysis are fundamentally distinct from those underlying the use of indexes; they will necessarily lead to different groups with different explanatory values.

Having stated this, I do not hesitate to add that the current efforts to deepen Marxist analysis, having to deal with the important sociological problems that have emerged with the expansion of the public sector, are much needed in order to secure a sound sociological basis of empirical research. But it would be foolish to deny that there are important problems that precisely stem from peculiarities of the object of socio-linguistics: language use and its social character. Thus we should not be led to believe that the sociologists can solve the problems now arising in a truly sociological sociolinguistics.

In 1968, Courtney Cazden wrote (1968: 600):

Until recently, child language was studied mainly by developmental psychologists. They consistently found that lower class (LC) children acquired language more slowly, retained immature pronunciations longer, knew fewer words and spoke shorter sentences than their middle class (MC) age-mates (Cazden 1966). In sum, the language of MC children was considered a quantitatively less mature version of the speech of LC children. ... By now, socio-linguists from the fields of sociology, social psychology and linguistics are beginning to identify important qualitative differences in the language and speech of children from different social-class groups,

Elsewhere Cazden, in her survey of Basil Bernstein's research (1966), admits that the evidence does not support the initial postulate of qualitatively different codes. The formula used for the research headed by Bernstein at the University of London is the following ten point index:

Index of social class = (H-J Father + H-J Mother) + 3 (Education of Father + Education of Mother) (Brandis 1970; the H-J's refer to the Hall-Jones scale of occupational status).

8. RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL CLASS AND LANGUAGE USAGE • 143

To detail the general critique above, only one point needs to be mentioned: The causal link between a person's position in the production system and his education will naturally be rather weak. An individual's position in the production system, his class, cannot be deduced from his schooling measured in quantitative terms since, in the first place, the kind of education may be the relevant factor. Secondly, and more importantly, it would be a complete reversal of the social process to infer class position from education, since the amount of education a child receives is in itself related to the environment of the child, its cultural and social heritage, i.e., the parents' class position. Again, it would be just as foolish to go directly from a statement of class to a measure of educational attainment, since the intervening mediating process, socialization, is very poorly understood itself, as I shall argue later on in this paper.

There is no easy way out of the predicament of using sociological analyses in sociolinguistics: one has to do them, and cannot content oneself with pretending that one has. The London Sociological Research Unit's sociolinguistics program fails to make a sociological analysis proper. This becomes clear when all the results are reported in the form of statistically significant differences among continuous status groups. Thus even to a sociolinguist universally hailed as the first researcher to postulate qualitative differences in language usage the above critique fully applies.

Language differences and thinking

All language differences in the world might have gone unnoticed by educational psychologists if it had not been assumed that there was a special relationship between language and thinking. However, the crucial fact has almost gone unnoticed that the abstract problem of language and thinking may be different from the concrete one of language differences, or differences in language usage and thinking. In this section, I shall summarize some relevant results from traditional research, all the while keeping our own point of departure in mind.

Consider first the hypothesis that language and thinking are distinct, separate ways of human functioning. Language differences would not, in this situation, be without social importance. Lambert and his colleagues have performed a series of experiments showing that reactions to social dialects always involve a stereotype of a typical representative of the dialect in question (Tucker and Lambert 1969, with references). Under this hypothesis, social dialects would be marks of the speaker's belonging to a socially recognized group, and part of the latter's social identity. That this function is very real was demonstrated by Seligman et al. (1972), who found that judgments by teachers of artificially constructed 'students' were affected by their 'speech style'. Williams (1970) found that teachers reacted strongly to speech characteristics when judging White against Black children on Osgood scales along a num-

ber of different dimensions. The speech characteristics mainly responsible for the responses were 'silent pauses' and the 'p- and ð-deviations' originally investigated by Labov (1966). The factor analysis revealed two comparatively independent dimensions with the pauses loading mainly on 'confidence-eagerness', while the deviations were the basis for assignments on the 'ethnicity-nonstandardness' dimension. This shows that both psychological and sociological stereotypes are relevant in judging speech style as a social marker. As a last example, there is the tragic fate of Nathan B. as described by Labov (1966). Owing to a speech defect, Nathan B. pronounced [p] and [ð] as [t] and [d]. These deviations are characteristic of lower class New York speech, and since Nathan B. was academically trained, this individual peculiarity did not agree with the supposed social identity of Nathan B.: it was a false marker. The dilemma was resolved by the blocking of Nathan B.'s academic career: the order in the social speech universe was maintained. What all these examples show is that to 'sound disadvantaged' results in being treated accordingly.

If, on the other hand, linguistic differences manifest or run parallel to differences in thinking, this does not imply that they cannot also function as a social class marker. Neither does it mean that the teachers were (or, for that matter, are) 'right' in their reactions. These responses are a kind of social behavior that needs to be explained itself in terms of superstitions and prejudices, based mainly on a twisted view of race.

Discussions of language and thinking have (as noted by Furth 1964) seldom been very explicit with regard to the presumably basic concepts of 'language' and 'thinking'. Consequently, many studies are irrelevant to the issue; many results are impossible to interpret. Evidence will be cited from three sources: from Furth's 1964 survey of research on the deaf; from Sinclair's 1969 exposition of Piaget's; and from (mainly Soviet) research on the regulatory function of speech.

In reviewing existing studies of the cognitive functioning of the deaf, Furth emphasizes that, whatever its relation to thinking, language is an essential part of social life. Deaf people lack the most direct communicative link to their social environment. Their world is not comparable to that of the hearing individuals with language production removed. This 'experiential deficit' may, in fact, explain some of the results cited as evidence that language is necessary for thinking. The surrounding world includes the 'significant others' through which it is, in part, structured and made understandable. If the child cannot very well get in touch with these important adults, a significant amount of learning may be, if not totally blocked, then at least made much harder to achieve. Consequently, we should expect that the deaf would use different learning strategies to obtain knowledge that normally results from direct communication with adults. In fact, some of the studies cited by Furth support this conclusion: his results do not show any differences between deaf and hearing subjects. Since linguistic interaction has been impossible, it is necessarily the

8. RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL CLASS AND LANGUAGE USAGE • 145

case that either does the task in question not involve linguistic mediation for anyone, or the deaf have used a non-linguistic, but just as effective learning strategy. Furth does not, however, discuss both possibilities. Instead, he interprets no-difference results universally as due to the former explanation. Thus he concludes (1964: 313):

In summary, then, the reported investigations seem to emphasize as legitimate the distinction between intellective and verbal skills. The ability for intellective behavior is seen as largely independent of language and mainly subject to the general experience of living. Various sources of empirical evidence confirm the theoretical position that just as language learning is not closely related to intellectual endowment so intellective performance is not directly dependent on language.

Almost the same conclusion was obtained by Sinclair (1969) from some experiments within the Piagetian tradition. Sinclair and Inhelder used conservation and seriation tasks as measures of cognitive maturity leading to a differentiation of a group of children into conservers, intermediates, and non-conservers. The specific tasks were chosen because they “call for understanding and using certain expressions (quantitative and dimensional terms and comparatives)” (Sinclair 1969: 322). In order to illuminate the role of language, Sinclair and Inhelder tested the linguistic abilities of the children in the relevant domain prior to assessing their performance on the cognitive tasks. The comparison showed that there was no difference between conservers and non-conservers as far as COMPREHENSION of the relevant linguistic structures was concerned. But in the ACTIVE USE of these same structures the two groups differed markedly, all conservers using comparatives for the description of different numbers of marbles, while non-conservers used absolute terms, that is more ‘immature’ constructions. Thus far the experiments would seem to indicate a very direct relation between language structures and cognitive structures: the active use of certain linguistic structures manifests the acquisition of certain cognitive structures. But Sinclair and Inhelder performed one further experiment to investigate this relationship more closely. They first tried to teach all the non-conservers to use the comparative expressions characteristic of the language of conservers. Sinclair notes that this was very difficult: the comparative construction itself, even without adjectives, created problems; the coordinated structures (e.g., “long *and* thin”, “short *but* thick”) were much worse. Yet – and this is Sinclair’s point – even those who succeeded in learning the conservers’ language were not in any way led to conserve.

Verbal training leads subjects without conservation to direct their attention to pertinent aspects of the problem (covariance of the dimensions) but it does not ipso facto bring about the acquisition of operations. (Sinclair 1969: 325)

The implications of these conclusions for sociolinguistic research are perhaps not as

obvious as they might seem. This is due to the fact (mentioned briefly above) that Piaget's cognitive structures are posited as universal, i.e., as culture- and class-free. Thus they are necessarily irrelevant to a sociolinguistics that is exclusively concerned with socially founded language differences and their consequences. It remains to be seen whether these results can be replicated using tasks that differentiate clearly along important class lines. That such tasks do indeed exist is, again, one of our fundamental postulates.

Soviet materialist psychology should have been able to furnish us with examples of this kind of task. What we got, instead, was the theory of speech as regulating behavior. Every sociolinguist (Labov is an outstanding exception) has quoted this theory at least once in his/her career to support the importance of speech for thinking and learning. The theory says that the linguistic system gradually obtains control over the motor system (this is shown by various reactions, most often pressing a rubber bulb in response to light stimuli). These results have been disavowed by at least two replication experiments: Jarvis (1968) is cited by Bronckart (1970) as a failure to replicate; Miller, Shelton, and Flavell (1968) definitely failed to obtain the predicted results.

Bronckart (1970), in a series of experiments, has clearly shown where the weaknesses of the theory lie. He used the same experimental setting as Luria (1959) and showed that in all cases investigated it was the verbal *EXPRESSION* that acted as an aid to motor response, not the *MEANING*. For instance, Bronckart let the subjects use words either having absolutely no sense, or having a definitely irrelevant meaning but manifesting the same rhythmic pattern as the original *je pousse*. The subjects showed the same improvement with the meaningless words as with the meaningful ones, that is, they accepted the rhythmic pattern as input to the motor response. Hence, the above-mentioned conclusion cannot be accepted without reservations: Only when the acquisition of the verbal reaction itself preceded that of the motor reaction alone, language could be shown to 'regulate' behavior: a death blow to regulation theory.

Ce qui règle le comportement dans les expériences de Luria, ce sont donc des émissions vocales dont le rythme correspond à celui des réponses motrices. Quelle que soit la définition que l'on cautionne, de celle de Sapir à la conception des deux systèmes de signalisation de Pavlov, il est évident que l'élément régulateur proposé par Luria n'a guère de rapport avec le langage humain. Dès lors le problème de la régulation verbale reste entier, et, en fait, on peut se demander si Luria l'a réellement abordé. (Bronckart 1970: 463)

The studies cited as evidence against Luria were all laboratory experiments, like Luria's own. There exists another research tradition that employs a more naturalistic setting and is more directly concerned with the original concept of Vygotsky's (1934), commonly known as 'inner speech', and from which theory regulation theory is derived. Among these studies, those by Kohlberg et al. (1968) and Beaudichon (1973) agree on the following points:

8. RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL CLASS AND LANGUAGE USAGE • 147

(1) Silent or private speech is progressively interiorized and does not simply disappear. This supports Vygotsky's position against the original stance of Piaget (1926).

(2) Inner speech originates in social, communicative speech, but is a functionally differentiated form serving another purpose.

(3) Inner speech may become exteriorized with progressing task difficulty. This may be explained by postulating that the externalization of pronouncing one's own thoughts helps in regulating one's behavior, because such an externalization constitutes the human way of *REALIZING* things. Historically, the development proceeds from the outside in. What happens, then, in situations of stress is a sort of regression to a more infantile way of cognizing the interaction of the self and the environment.

To these points we may add a fourth one, directly adapted from Vygotsky:

(4) The functional differentiation that splits language into gradually internalized speech for oneself, and external, overt, social speech manifests itself in the gradually more abbreviated form of inner speech. Inner speech would be ineffective if it retained all the specifications needed to make the speaker understood by alter when the addressee is, in fact, the speaker himself. Hence, it evolves into a condensed speech form; it gradually loses its speech-like character and, after functional differentiation has been completed, most probably will have ceased to be 'speech' at all.

All these points make it impossible to support any simple hypothesis regarding the cognitive functioning of individuals as influenced by a certain code or social dialect. Specifically, there is no direct connection between the mature forms of external social speech and inner speech. Incidentally, this implies that one cannot use the concept of 'inner speech' to argue that individuals that speak in a certain way necessarily also think that way, whatever that may mean.

I have not mentioned the numerous studies of concept-formation on the grounds that I do not consider this a fruitful approach to the questions dealt with in this paper. The concept that most researchers work with is either extremely artificial, or its relation to linguistic elements is left undefined. I believe that Vygotsky was right when he stressed the dynamic nature of the relation of speech to thinking. Eventually, this will not only necessitate a point of departure that is different from current methods, but also impose the development of new research techniques.

Summarizing this section, we may note that the present situation is one of almost total ignorance: Language in its constructional aspect seems to manifest unidirectional dependence on the cognitive structures of Piagetian theory. But as noted, the relevance of this result is only marginal. Language in its 'regulatory' aspect has verbal expressions that regulate motor responses under certain specified conditions only. Finally, no clear results have been obtained as to the relation between language in its semantic aspect and cognition.

Socialization

The original argument may be restated as follows: The concept of social class determines the form of the sociological variable used. It determines the explanatory base of the research, and, at the same time, leads to a certain research methodology. However, in point of fact the formulas or indexes of social class do not refer to the social status of the subject itself of the investigation, but rather to that of the subject's FAMILY, more precisely to that of his/her parents. We have here another problem that has been completely overlooked by recent research, at least in explicit discussion: How can we legitimately infer anything about a child's social status from that of his/her parents?

This problem becomes even more prominent because of the effort to place socialization as the missing link between "the social structure and individual experience" (Bernstein 1961:313). Language has been accorded major influence in this internalization process by Hess and Shipman (1965) and Bee et al. (1969), but above all by Bernstein. Bernstein (*ibid.*) argues that different types of families have different ways of reaching and communicating decisions, thereby focusing on different codes of speech. I will not summarize Bernstein's work here. I want only to stress one point of paramount importance: in all Bernstein's writings the content of socialization has been left untouched. Aside from the fact that the sociological antecedents of the different family types are unclear (one more fact to explain), Bernstein only discusses the formal aspects of socialization. For instance, Bernstein has discussed THE WAY a decision is reached, but not WHAT the decision is, and what CONSEQUENCES it has. He has discussed the implicit theories of learning used by different mothers, but not what the children are actually taught. Consequently, while creating a large terminology to take care of his elaborate taxonomy of the FORM of socialization, Bernstein has not been able, or has not endeavored, to fill his terms with the meanings communicated and the values internalized. This – in my opinion – underlies his failure to completely understand "the relevance of language to socialization" posited *in abstracto*.

In Bernstein and Henderson (1969), the results of an interview concerning attitudes to language are summarized. It is stated that working class mothers place greater value upon language when socializing their children into the basic skills than middle class mothers. On the other hand, middle class mothers found language relatively more important in the so-called person area. Both groups, however, found it more important to use language in the person area than in the skill area. It is essential to realize that these areas are characterized by abstract, formal features of socialization. For Bernstein, these features are important because they provide the background data for his learning theories.

Henderson (1971) also uses the results of the second series of interviews of the SRU investigation of Bernstein's code theory (Henderson 1971: 48). These interviews were concerned with

8. RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL CLASS AND LANGUAGE USAGE • 149

- (1) The nature of the familial role system
- (2) The degree to which the family is embedded in its kinship system and its community
- (3) The orientation to various usages of language in the socialization of the child
- (4) The socialization of the child into the school.

Once again, we note the absence of an analysis of the subjects' position in the production system. Nobody in the Bernstein tradition has ever attempted to relate language use to the surrounding reality by way of the content. Such an attempt would have to deal with, minimally, the consequences of the formal features of socialization, e.g. as studied by indicating the values a certain theory of learning gives rise to. Unless this is done, Bernstein's theory cannot account for "the relationship between the social structure and individual experience".

Recently, Hasan in a lucid discussion of the different definitions of codes, registers, and social dialects has stated (1973: 258) that

... the code is defined by reference to its semantic properties, thus involving the consideration of the formal levels only indirectly.

Later on in the same paper it is noted (p. 269) that

... all meanings are social – what the members can mean is determined by society.

The developmental point of view is crucial here. We concentrate on the process by which a "member's meaning potential" (Halliday 1971) is shaped. If we can describe the how of socialization content, we shall have an answer to the why of ideologies. This means that the socialization process must be spelled out in terms of the significant 'praxis' situations it puts the child in. The intricate dialectic texture of the relations between the child as a socio-historical being and the significant others surrounding it, seen as members of a certain class, must be revealed. Studies of communicative competence and culturally specific socialization such as those by Phillips (1972) and Blount (1972) represent the first steps in this direction. However, these authors disregard the economical base.

The above point of departure has a very simple theoretical background. Man's consciousness (ideology) is a product of his/her social being. Different types of families do of course foster different ways of social cognition; if the main emphasis is placed – as Hasan would have it – on the semantic systems specific to class position, we must know how these systems are constituted and how they evolve. What, for instance, are the criteria of internal consistency by which such systems are maintained? What contradictions are allowed, and which ones are disallowed because they

threaten the stability of the interpretation? The investigation of these and related questions constitutes the fundamental study of ideologies. Sociolinguistics, in its broadest conception, may be central to this endeavor.

An alternative view of the foundation of sociolinguistics

This section sketches the outlines of an alternative practice of socio-linguistics. It is necessarily tentative, and the details remain to be worked out, but I hope that it is sufficiently consistent in its general scope to merit presentation here.

Starting out, I want to make precise a distinction accepted by most linguists, viz., that between expression and content. The expression side of language includes syntax (the constructional aspect) and phonology. It is considered INSTRUMENTAL in making meanings social, 'common', in short, in communicating. Thus it is important to note that the RELATION between content and expression, although completely arbitrary, is a socially accepted phenomenon characteristic of the speech community as such. Take the following example:

The phonological word *not* means negation. However, there is an important restriction on its use. In the following paradigm

- (1) Premier Brandt will retire.
- (2) Premier Brandt will not retire.
- (3) Will Premier Brandt retire?
- (4) Won't Premier Brandt retire?

(2) is, of course, a negation of the proposition expressed in (1). But (4) is not in any sense a negation of (3). Not only is a particular expression, not, arbitrary in relation to its content element, negation, but also the use of the socially accepted unit is subject to arbitrariness. The restriction follows from the fact that only asserted propositions may be negated. Since the speaker, when asking a question, is precisely requesting information as to whether the proposition is true or not, the negation element is free to be used for a quite different content. A constructionally negated question most probably involves a certain belief on the part of the speaker; in this case a positive answer to the question is expected. This may be generalized to the following restriction on *not* in questions: 'NEAGTED' QUESTIONS PRESUPPOSE THAT THE PROPOSITION QUESTIONED IS TRUE.

This restriction is, of course, only relevant to the so-called yes/no questions that question the proposition as a whole; *wh*-questions are requests for specification of a constituent: they undergo negation as usual.

8. RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL CLASS AND LANGUAGE USAGE • 151

I will now make the following assertion: sociolinguistic research into the 'instrumental' expression system is only relevant with regard to the function of language as a marker of social identity.

Everybody is familiar with the argument (supposedly founded on the Whorfian theory of linguistic determinism) that the consistent use of certain structures as such will predispose the speaker towards a certain view of the world, said to INHERE in these same structures:

Language exists in relation to a desire to express and communicate; consequently, the mode of a language structure – the way in which words and sentences are related – reflects a particular form of the structuring of feeling and so the very means of interaction and response to the environment. (Bernstein 1958: 26)

Bernstein goes on to quote Sapir:

Language is heuristic ... in the much more far reaching sense that its forms predetermine for us certain modes of observation and interpretation. (Sapir 1956, quoted by Bernstein 1958: 26)

But this argument – if I am not mistaken – is invalid. Sapir is strictly speaking of different semantic structures, namely, the lexicon and semantic make-up of unrelated languages. You cannot, simply by analogy, carry the argument over to the constructional aspects by which the codes of speech have been denned, such as “short, grammatically simple, often unfinished sentences, a poor syntactical construction with a verbal form stressing the active mood.” (Bernstein 1959: 42)

As shown by Labov (1970), given appropriate circumstances, the syntactic complexity of lower class Black speech compares favorably with middle class speech. This thwarts any attempt at explaining Black English as a syntactically deficient form of middle class American English. Constructional complexity is strictly a feature of the expression system, structuring the relevant meanings in a socially accepted way. We do not know what it takes to master this particular subsystem, except that its complexity is *sui generis*, and in principle has nothing to do with the semantic side of language. This may be seen from Slobin's analysis (1971: 308–311) of two bilingual children. Slobin was able to show that the acquisition of semantic notions – but not their being put to use – is independent of the complexity of their expression. Thus the children used the locative expressions of one language earlier than the more complex expressions of the other language. Slobin makes the interesting suggestion (1971: 309) that one way to study the 'formal complexity' of languages is to analyze cases of bilingualism: “If a given semantic domain receives expression earlier in one of the two languages, a difference in formal [my 'constructional' – FG] complexity is suggested.”

Bloom (1970) makes a similar point when she notes that sometimes children use already mastered syntactic structures to express new meanings. This continues for some time, until the socially prescribed form is accepted. All this shows once more that the dynamic relationship between content and expression cannot be investigated thoroughly if one starts out with notions of total unity or unilateral reflection.

The qualitative differences mentioned repeatedly throughout this paper reside in the semantic systems. Ideologies are subjective interpretation schemas resting upon objective class positions. An economic analysis of the latter has to precede the detailed study of its interpretation in socially meaningful terms for the individual. This is a matter of some importance: If we start out with the study of ideology without investigating the objective base we shall make the mistake of taking as TRUE the interpretation that members give to their social conditions. But ideology will strive to create a rational order out of the unnaturalness of exploitation; it will be an ACTIVE RECONSTRUCTION, not just a psychic reflection of the sociological facts.

Actually, there is some evidence for this theoretical stance in Bernstein's findings. The sociological fact, in this case, is the test situation. The subjective interpretation reveals itself in various formal features of the resulting language use.

In Hawkins' (1969) well-known experiments, the working class boys communicated adequately, considering the test-situation (Bernstein 1971: 179). But compared to the middle class subjects, the working class children used more exophoric pronouns and less elaborated nominals. This means, essentially, that the working class children perceived the situation as involving a certain degree of intimacy, since the experimenter and the child physically shared the view of the picture series serving as stimulus. However, for the middle class children this seemed not to be the case. In a sense they were over-precise; one might say too effective. Most of the empirical work performed by Bernstein's Sociological Research Unit in order to substantiate code theory has potentially involved similar divergent interpretations of the test situation.

However, all this is theory. The question is: How to do EMPIRICAL sociolinguistics?

I would like to conclude this paper by outlining a possible approach to this problem. I have not been able to do the research needed to make valid statements, and the approach remains a sketch. But rather than do further theorizing I will use an example to illustrate the general idea.

Suppose we were to investigate the meanings available to workers in a hospital. The people in question are perhaps employed as aides whose main job it is to transport the patients around the hospital, and to help in lifting and carrying patients, who are too heavy for the nurses to handle. First, we will have to investigate the function of hospitals (and hospitalizing) in modern capitalist society. In Denmark, hospitals are part of the state system for the reproduction of productive power. (In order to understand this exactly, we would have to study the role of the state in modern

8. RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL CLASS AND LANGUAGE USAGE • 153

society and its various functions. Such studies are essential to an understanding of hospitals, but since I do not feel competent to discuss these matters in any detail I have not done so.) There exists an elaborated system of public institutions and laws, all aiming at getting the unproductive sick back into the production. Hospitals are central to this system. A lot of money is invested in hospitals, partly because of the growing technical possibilities of fighting illnesses, and partly because of a growing number of sick people. The accelerated rate of production is commonly believed to be the cause of the rising number of accidents in and out of the factory. Road accidents, for example, are often due to physical exhaustion carried over into private life.

There are two kinds of hospitals corresponding to two kinds of illnesses, and recognized as particular systems with specific functions. First, there are the hospitals for the so-called mentally ill. In these hospitals, the work assigned to the aides is quite different from the demands occurring in hospitals of the second category, those for the treatment of the physically ill. In the following we shall concentrate on hospitals of the second category.

The next step is to analyze the causes of hospitalization: accidents at work, traffic accidents, venereal diseases, and so on. This analysis should be carried out at the national level as well as on the micro-level of a hospital: the particular hospital where the aides work may have some special patient population. This will influence their work at the hospital profoundly. If, for instance, the hospital specializes in venereal diseases, the patients will generally be much younger. Their characteristic view of social organization will reflect itself in the life in the section units. Young people in hospitals are typically more longing to get out, talk more to each other, and have a much stronger differentiation of the hospital staff in terms of popularity.

Next, the hospital's physical surrounding and lay-out are very important. Needless to say, the appearance of the rooms, sections, corridors, and the like has a profound effect on the social life of all workers employed. It is possible to build a hospital so as to segregate the different categories of workers from each other. But, on the other hand, it is also possible to stimulate work integration by architectural means.

Finally, owing to hospital centralization nationwide, Danish hospital aides are, progressively and exclusively, being urbanized.

All these things combine to determine the GENERAL working conditions of the aides.

I shall now mention in detail just two characteristics of the aides' work situation.

First, the aides as a group are not integrated into the sections of the hospital, but form a separate body with their own administrative staff. This lack of integration manifests itself (with individual differences) in that, e.g., a worker who has been full-time employed at the X-ray clinic may be moved to another position any day. It is important to stress that the aides as individuals may be moved around freely, where-

as groups, or rather different but constant numbers, of aides always are placed at different sections. Characteristically aides are assigned to a particular hospital section for a particular day. Because all aides have to go on night duty at fixed intervals, no assignments are permanent. This fact is essential in determining the aides' status. They live under the impression that they are freely moved around, which means that they may influence their assignment, shape their own job so to say. The only condition is that they must be on good terms with their head, the chief aide, who administers the assignments. In this function the chief aide may be said to fill the place of the traditional employer directing and administrating the system from the inside. But the chief aide also functions in his capacity as a protector, softening the demands on the aides from the rest of the hospital, e.g. the section heads. In this respect he is *primus inter pares*, the aides' external spokesman. Since the aides, even when assigned to a section, still move around, they have a strong feeling of being a group by themselves. Thus they have certain, well established rights, such as a coffee break. Since this is a SHARED break, that they spend together in their own room, they will not tolerate any interference (short of emergencies) during this half hour.

Concluding then, we may say that the objective characteristics of their job lead the aides to view their work situation not first and foremost as exploitation, but rather as a trade that, although unskilled, offers a certain degree of freedom and as such is not unlike the manufacturer's.

Furthermore, all aides, to the best of my knowledge, are male, and they are explicitly called upon to be masculine in their work. In fact, the aides' job is defined with reference to the sexual dimension in terms of strength: what the nurses cannot manage, the aides must do. Notice that this definition places the aides' skills first of all as strictly PHYSICAL and as RESIDUAL with respect to the nurses'. This is a very important point, since the tension between the nurses of a section and the aides often acquires sexual overtones. The whole aide mythology and their metaphoric world can only be understood against this sexual background. Also, some of the aggression stemming from the economical exploitation of the unskilled aides is transformed into sexual aggression, subsidiarily transformed into verbalizations inside these domains. Thus, the profession is well known for its dirty jokes and 'misunderstandings'. (There is a general problem valid for all the workers that are employed by the state, for instance, also for railway workers. This has to do with the dissonance between the objective fact of being employed by an institution which includes in its ideology the idea of existing for the people, and on the other hand being exploited all the same. Furthermore, the situation does not admit an employer image because all are in principle employed by the state. Hence, they are in a sense their own employers. This being the case, the usual personification of exploitation becomes difficult and consequently one of the ways to start gaining insight has been blocked. The situation is objectively and subjectively more impenetrable than in private firms.)

8. RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL CLASS AND LANGUAGE USAGE • 155

After this brief and incomplete sketch of the objective working conditions, I will raise the problem of their subjective interpretation. How do the aides see their own situation? In what way does the job influence their mode of thinking?

As a preliminary to the analysis proper, I should like to comment briefly on methodology.

One possible way of getting information on the subjects is the participant observer technique. Erickson (1969) has shown that lower class language is consistently used in another social setting than most middle class language; the lower class speakers characteristically share more of their universe, have more common context. In order to understand perfectly what people in a tight-knit group of any kind are talking about, one has to be a group member. This observation (which, by the way, is at least as old as Sapir who coined the term "the principle of shared context") has led many researchers of an anthropological cast to use participant observer methods.

Another tradition uses the 'technique' of simply talking to people about how they see their working conditions, why they want to quit working, what their idea of e.g. a hospital is, and so forth. I want to stress that I see no objection to using both these techniques. The reason for mentioning this point of methodology here is that the aides in fact form a very tight-knit group and consequently share a universe of well defined characteristics.

Finally, I would like to ward off a possible misunderstanding. The analysis itself still remains to be undertaken. All my results are, therefore, preliminary and much is left to the imagination.

First then, the aides do not seem to view their own position as analogous to that of industrial workers. Here, we must mention that, since hospital personnel traditionally do not go on strike, there is no strong tradition of organizational struggle. Since, on the other hand, the exploitation is felt very strongly, both through its economic and physical effects, the only possible rationalizing is to make it into an individual problem. A traditional solution of these kinds of problems is excessive drinking; this, however, creates additional problems with the family and the economy.

Second, the aides are important victims of medicine's official ideology in the Western world. According to this ideology patients are, admittedly, human beings, but may, for the purpose of curing, be treated as machines. The ideology reifies the patients. Since the aides only handle individual patients for short moments, mainly during transportation to or from different sections, and therefore have little contact with them, the aides' work becomes strongly reified, too, although they know that in this way they make it harder on themselves. The patients cannot be seen as individuals because of the way the work is organized; the medicine ideology prevents a reinterpretation of the patients as a group of persons.

Still, another of the more common complaints by the aides is that they themselves are not treated as human beings, but rather as the hardware of productive

power. In other words, the aides do not recognize the similarity between themselves and the patients in this respect. Since hospitals remove the individual patients from their social context, one patient cannot be perceived as different from any other; for example, there is no observable distinction between worker-patients and employer-patients. But status differences creep into hospitals by way of the attitudes of the staff: high status patients are given single rooms; normally, they have more gifts to spend on the nurses. The aides react intuitively against this discrimination, but usually comment on it as a natural phenomenon: things are that bad by nature, justice cannot be obtained by fighting, and so on. (This observation ties in closely with the next point.)

Third, no aide ever speculates about what hospitals are for. Although the hospital hierarchy is sensed and the material facts of its basis are realized, no serious resistance on the part of the aides is likely to occur, because the generality of the conflict, so to speak, renders its solution subjectively impossible. The aides do, of course, understand that they are suppressed; however, they fail to see the specific characteristics of hospital repression, and hence are deterred by the enormity of the general problem of emancipation. Few, if any, take the stand that the problem is of a political nature, hence the escape into the normal vote-for-change-ideology is not open to them. Since, on the other hand, the unions have failed in a number of ways, that alternative is, finally, regarded with skepticism.

In conclusion: I have tried to sketch a few of the factors that necessarily determine the aides' way of looking at the world, and hence their language use. I agree with those many people who refuse to call this socio-linguistics. All that is said were PRELIMINARIES to a sociolinguistics that professes the belief that the form of society determines what is central to its members, and seeks to substantiate this assumption. It should be possible now to advance into more traditional sociolinguistics, while retaining the original scope and aim set up here, namely that it is necessary to trace the manifest difference in language use causally backwards through the semantic systems. Such systems have the form of ideologies and constitute the subjectively real interpretation of the social position of the individual and his class. Only by investigating the totality can we decide what is marginal and what is central in sociolinguistics.

Literature

- Beaudichon, J. 1973: Nature and instrumental function of private speech in problem solving situations, *Merrill-Palmer Quarterly* 19, 117–135.
- Bee, H. L., L. F. Van Egeren, A. P. Streissguth, B. Nyman, & M. S. Leckie 1969: Social class differences in maternal teaching strategies and speech patterns, *Developmental Psychology* 1/6, 726–734.

8. RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL CLASS AND LANGUAGE USAGE • 157

- Bernstein, B. 1958: Some sociological determinants of perception. Reprinted in *Class, Codes and Control*, vol. 1. London: Routledge and Kegan Paul, 23–41.
- Bernstein, B. 1959: A public language: Some sociological implications of a linguistic form. Reprinted in *Class, Codes and Control*, vol. 1. London: Routledge and Kegan Paul, 42–60.
- Bernstein, B. 1961: Aspects of language and learning in the genesis of the social process, *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 1, 313–324.
- Bernstein, B. 1971: Social class, language and socialization. Reprinted in *Class, Codes and Control*, vol. 1. London: Routledge and Kegan Paul, 170–189.
- Bernstein, B., & D. Henderson 1969: Social class differences in the relevance of language to socialization, *Sociology* 3/1, 1–20.
- Bloom, L. 1970: *Language Development: Form and Function in Emerging Grammars*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Blount, B. G. 1972: Aspects of Luo socialization, *Language in Society* 1/2, 235–248.
- Brandis, W., & D. Henderson 1970: *Social Class, Language and Communication*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Bronckart, J. P. 1970: Le rôle régulateur du langage chez l'enfant: critique expérimentale des travaux d'A. R. Luria, *Neuropsychologia* 8, 451–463.
- Cazden, C. B. 1966: Subcultural differences in child language: An interdisciplinary review, *Merrill-Palmer Quarterly* 12, 185–219.
- Cazden, C. B. 1968: Three sociolinguistic views of the language and speech of lower-class children – with special attention to the work of B. Bernstein, *Developmental Medicine and Child Neurology* 10, 600–612.
- Erickson, F. D. 1969: “F” get you Honky”: A new look at Black Dialect and the school, *Elementary English* 46/1, 495–499.
- Furth, H. G. 1964: A review and perspective on the thinking of deaf people. Part I, J. Hellmuth (ed.): *Cognitive Studies* 1. New York: Brunner/Mazel, 291–319.
- Halliday, M. A. K. 1971: Language in a social perspective, *Educational Review* 23, 165–188.
- Hasan, R. 1973: Code, register, and social dialect, B. Bernstein (ed.): *Class, Codes and Control*, vol. 2. London: Routledge and Kegan Paul, 253–292.
- Hawkins, P. 1969: Social class, the nominal group and reference, *Language and Speech* 12, part 2, 125–135 (reprinted in: Bernstein (ed.): *Class, Codes and Control*, vol. 2, London: Routledge and Kegan Paul 1973, 81–92).
- Henderson, D. 1971: Contextual specificity, discretion and cognitive socialization, with special reference to language, *Sociology* 4/3 (reprinted in: Bernstein (ed.): *Class, Codes and Control*, vol. 2, London: Routledge and Kegan Paul 1973, 48–78).
- Hess, R. D., & V. C. Shipman 1965: Early experience and the socialization of cognitive modes in children, *Child Development* 36, 869–886.

- Houston, S. H. 1970: A reexamination of some assumptions about the language of the disadvantaged child, *Child Development* 41, 947–63.
- Jarvis, P. E. 1968: Verbal control of sensory-motor performance: A test of Luria's hypothesis, *Human Development* 11, 173–183.
- Kohlberg, L., J. Yaeger, & E. Hjertholm 1968: Private speech: Four studies and a review of theories, *Child Development* 39, 691–736.
- Labov, W. 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington D.C.: Urban Language Series, Center for Applied Linguistics.
- Labov, W. 1970: The logic of Nonstandard English, F. Williams (ed.): *Language and Poverty*. Chicago: Markham, 153–187.
- Luria, A. R. 1959: The directive function of speech in development and dissolution, *Word* 15/3, 341–352.
- Miller, S. A., J. Shelton, & J. H. Flavell 1970: A test of Luria's hypothesis concerning the development of verbal self-regulation, *Child Development* 41, 651–665.
- Phillips, S. U. 1972: Participant structures and communicative competence: Warm Springs children in community and classroom, Cazden, J. & D. Hymes (eds.): *Functions of Language in the Classroom*. New York: Teachers College Press, 370–394.
- Piaget, J. 1926: *The Language and Thought of the Child*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Sapir, E. 1956: The Status of Linguistics as a science. Reprinted in G. Mandelbaum (ed.): *Culture, Language and Personality: Selected writings of E. Sapir*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press 1970, 65–77.
- Seligman, R., G. R. Tucker, & W. E. Lambert 1972: The effects of speech style and other attributes on teachers' attitudes toward pupils, *Language in Society* 1/1, 131–142.
- Sinclair-De-Zwart, H. 1969: Developmental psycholinguistics, Elkind and Flavell (eds.): *Studies in Cognitive Development*. London: Oxford University Press, 315–336.
- Slobin, D. I. 1971: Developmental psycholinguistics, W. O. Dingwall (ed.): *A Survey of Linguistic Science*. Linguistics Program, University of Maryland, 298–400.
- Tucker, G. R., & W. E. Lambert 1969: White and Negro listeners' reactions to various American-English dialects, *Social Forces* 47, 463–468.
- Vygotsky, L. S. 1934: Denken und Sprechen [German translation from Russian original 1934]. Berlin 1964.
- Weinreich, U., W. Labov, & M. I. Herzog 1968: Empirical foundations for a theory of language change, W. P. Lehmann & Y. Malkiel (eds.): *Directions for linguistics*. Austin: University of Texas Press, 98–195.
- Williams, F. 1970: Psychological correlates of speech characteristics: On sounding 'disadvantaged'. *Journal of Speech and Hearing Research* 13/3, 472–488.

8. RELATIONSHIPS BETWEEN SOCIAL CLASS AND LANGUAGE USAGE • 159

Zimiles, H. 1970: Conceptual thinking in young children as a function of age and social class background, J. Hellmuth (ed.): *Cognitive Studies* 1, 230–241. New York: Brunner/Mazel.

Kilde: Mey (ed.): *Pragmalinguistics. Theory and Practice*, Rasmus Rask Studies in Pragmalinguistics, vol. 1. Paris, Haag, New York: Mouton 1979, 171–194

9. Why sociolinguistics ought not to have a future

The very notion of sociolinguistics is an absurdity. Language is a social phenomenon and so there could not be a linguistics which was not social. This is a paraphrase of the gospel according to the prophet William Labov. But, oddly enough, sociolinguistics is there and furthermore it is still not equivalent to linguistics, pure and simple. The lines below attempt to explain why this is still so and to sketch a programme for the integration of the socio and the linguistics so that the linguistics of the next century becomes much more social and the sociolinguistics accordingly much more linguistic.

Historical background

(A hidden presupposition behind this long preface to a short story is that the American scene is at all relevant for the understanding of the present state of European sociolinguistics. In choosing to unveil the presupposition here, I state it as my firm belief that a specific European empirical sociolinguistics has never been in existence. Basil Bernstein's early work on the code theory and the promises it held for a joint venture between a Hallidayan and Hasanian functional linguistics never really turned into a separate European branch of sociolinguistics. In a sense all of what I am saying here could be construed to mean that if this had been the case it could have saved us all a lot of trouble.)

The split between sociolinguistics and linguistics cannot be understood if one does not submit the linguistic scene of structuralism to an historical analysis. Sciences diversify according to their empirical work. Empirical work in the USA may be concerned with the native American Indian languages or the languages of Europe spoken in the States. The first became the province of linguistics while the second job was handed over to American dialectology. Thus the linguistic scene in the USA became much like that of the European nation states where there was little interest in the study of linguistic performance in the cities where most of the population lived and where new norms were created and put to the test. One difference however is that the American cities were more openly multilingual than the European cities of the first half of the 20th century. The cities were the melting pots for the American

9. WHY SOCIOLINGUISTICS OUGHT NOT TO HAVE A FUTURE • 161

society and thus a good number of the inhabitants did not speak English as their first or even their most important language. Since linguistics since the beginning of romanticism has always done duty as a national science tied to the nation states for the world, this was an obvious reason for overlooking the city dwellers. They did not yet make up the nation. This on the other hand is part of the explanation of why the second part of the century witnessed both a linguistics and a dialectology closely occupied with English.

It does not however explain why the transformational paradigm became so focused on psychology instead of sociology. The reasons for this particular state of affairs are buried in the development of Chomskyan generative grammar or, as one might put it, how American empirical structuralism (notably the theory and practice of Z. S. Harris) was turned upside down. Instead of deriving all categories from a painstaking analysis of the empirical data, i.e. practising inductive reasoning by means of substitution tests and other heuristic means, linguistic theory now became devoted to a deductive heuristics and consequently introspection substituted observation and field work.

Still, why focus on the individual instead of taking the point of departure that language was and is a social phenomenon. I think the reasons here are more internal and have to do with the relatively late development of the science of sociology and the central role of (behaviouristic psychology) in American structuralism. It must be remembered that American structuralism was just as little concerned with society in other than ethnographic terms as the transformationalists (the glorious exception is of course Sapir). So the battle ground of linguistics had been staked out long before Chomsky entered the scene. Just as important here is to see that this was never the case for those structuralists, viz. all the European schools, who had read their Saussure and by *langue* understood language as a social fact. The crucial difference between *langue* and competence is of course that the first one belongs to the province of sociology or social psychology while the second one is inescapably and solely psychological.

Already we have a glimpse of why the socio- never really entered the front door. When it was eventually born, sociolinguistics was cast as the internal opposition as it were to the structuralist focus on competence. Hymes thought that one could broaden the concept itself and thus get society back in (cf. 'communicative competence') but he had no ideas to sustain empirical work. On the other hand, Labov presented the academic world with a full fledged mature science in establishing the paradigm empirically with his majestic 1966 volume on New York as a speech community. Here we have empirical work unsurpassed by any one ever since but there were some blind spots. The first one has to do with style and the regulating factors behind style shifts, the second one and the one I will concentrate on here was that the definition of the sociolinguistic variable fitted phonetics but not other levels of language. This

threatened to make sociolinguistics into a sociophonetics leaving variation at the other levels aside.

Coming from Labov

Sociolinguistics has grown strong by concentrating on the level of language which does not carry cognitive meaning. Thus, the basic tenet of the method of variable analysis was that the variables must be semantically equivalent. This, obviously, is feasible or even advantageous for the phonetic level of language but just as obviously impossible to demand from syntactical or higher order variables. The question now is whether we can define a new level of constancy for these variables which must be seen as the logical next step if sociolinguistics is to develop into a social linguistics. I propose that we can define constants at all the different levels we are able to distinguish in our linguistic theory. Thus we may define constants at the top most level, e.g. sequences of counseling, and take a look at how these sequences may be variably realized by speaker defined by the traditional speaker variables.

(There is another – very interesting – discussion as to what speaker variables will be relevant in the European societies in this century, this issue cannot be broached here.) In this way we get a new and potentially very fruitful line of empirical research relating linguistic means of expressing certain meanings in closely circumscribed contexts in short a new social linguistics which is not a sociolinguistics because all linguistics will be social.

The integration of macro- and macrosociolinguistics

What is needed is the integration of sociology and linguistics. So what is sociology about. It is about power and power structures. The sociolinguistics of Basil Bernstein was an attempt to answer a sociological question (viz. how are social structures transmitted and how do they change?) and the particular response that BB gave was to place language socialization as the key. Socialization is a vast domain and hardly any sociolinguistic research was carried out before Ruqayia Hasan reopened the Bernsteinian issues with her Sidney project (Hasan 1989 and 1996). The reasons for this are instructive. Socialization is interaction and the study of interaction has a tendency of becoming either universalistic (and thus explicitly anti variationist) or historical which again means anthropological and not sociological in its tenets. The study of interaction has to be comparative or otherwise heavily informed by a study of the relevant speaker variables to be sociologically interesting. A new volume on Kid's talk, Hoyle and Adger 1998, is subtitled 'Strategic Language Use in Later

9. WHY SOCIOLINGUISTICS OUGHT NOT TO HAVE A FUTURE • 163

Childhood' (thus using a term from social psychology or psychology) but is part of a series of Studies in Sociolinguistics. The crucial question still remains to relate interactional studies of language socialization to macrosociolinguistic studies of societies.

Within the confines of a discipline like macrosociolinguistics or the sociology of language it would be perfectly appropriate to ask: What factors determine the choice of language at the societal level and how do the choices made here influence the choices at other levels, e. g. the individual level? One obvious factor is the choice of English as the language of international communication. If politicians believe that a population has to be bilingual with the native language as the first one and English as the second language in order to participate fully in the international industrial development or in the global trade development then the politicians will decide that English has to be furthered within the school system. If this happens it will enhance the prestige of English further and will most certainly lead to more courses taught in English and more demands for better English performance in tests for executive jobs. This may in its turn lead to the influence of the English language at all levels of the native language. From a Danish viewpoint this is a very real fantasy since influential politicians take the perspectives of the IT revolution to mean that English is a *sine qua non*. The interesting thing is that while the Danish minister of culture is grappling with the formulation of a politics of language which is supposedly to protect Danish from becoming immersed by the English tidewave, a former minister of the environment proposes the exact opposite (or measures which will lead to the exact opposite) – and they belong to the same political party. This shows that the battle between ideology and commerce/economy has linguistic consequences.

The integration of the sociology of language with language variation may also be sought in other more distant corners. It is obvious from many reports that there are differences between the sexes in their use of linguistic variants. It is equally obvious that there are differences between the sexes in their occupational structure. Now, if the occupational structure could be related to the choice of language, or the choices of linguistic variants, we might be able to explain linguistic performance by appealing to the rationality of a differentiation between the sexes in one area leading to the differentiation in another area. Take for instance the trivial fact that women very often have the role of talking to all kinds of customers, in shops or in the public sector. This would lead us to predict that women would be more prone to develop stylistic repertoires with considerably more variation than their male class mates who would be – at least in the trivial sense of belonging at the shop floor – bound to manifest less variation. This may be formulated using the network model of the Milroy family but I would prefer to bypass this and see it as the rational choice for the role or the function performed. Rational choice models have their own problems but we are far from close to them since we have not yet exploited the models at all.

Finally, the integration of macro-viewpoints and micro-studies is necessitated by the very fact of multilingualism in Europe. Since all major European cities will become or have already become multilingual sites, the conversational use of more than one language structure has become more and more evident. This calls for an abolishment of the national language paradigm at the level of variables. We can no longer rely solely on the structural analysis of the national languages to furnish us with the constants, we will have to elaborate models for linguistic repertoires which take their multilingual character as the point of departure. The whole model of European linguistic work has to be changed. No longer can e.g. a dictionary or a grammar be empirically adequate for the present century if it brings only material from one 'language'.

The integration of psychology and psycholinguistics into sociolinguistics

The study of discourse most often positions the interactants as merely role players. But the real problem of discourse analysis of the linguistic performance within institutions is that of precisely sticking to the fundamental fact of sociology: Differences between the role players make the effect of discourse on the role takers different. It is of paramount importance to the effort to grasp the differential effect of the same discourse directed to a class of individuals who have varying backgrounds. In other words, the integration of sociolinguistics and discourse analysis involves the specification of e. g. the pupils in terms of the traditional (or some other theoretically based) speaker variables.

This is obvious in the discourse analysis of e. g. job interviews where no one would deny that there is an important difference between the job seekers in their relations with the interviewers according to their background as specified in speaker variables (Scheuer 1997). This is because the interaction is a one to one or many to one interaction. But the point is just as important if not more important to make in relation to institutions which feature one to many interaction such as schools.

The problem raised by much qualitative research seems on the face of it to be the problem of representativity but it is really more fundamental than that. Take for instance the case of research into classroom practice. At most we are able to document the interaction in say forty lessons (imagine what it takes to transcribe 40 lessons!) out of a total of...? The problem here is not really representativity, though this is a related issue, but that of scale. What we are able to document is the structure of classroom discourse, what we are not able to document is the effect it has on the life history of the individuals partaking in it. The individuals are temporary participants in the classroom. Some of them are just passing by, but most of them have been part of the same classroom for years and years and years ... Only longitudinal research

9. WHY SOCIOLINGUISTICS OUGHT NOT TO HAVE A FUTURE • 165

might come close to a documentation of what minimal changes have happened for the individuals throughout this (at least) nine year period which we in Europe call 'school'. And the time scale of the documentation would precisely put it outside the realm of linguistics since the masses of text that would make up the data base would eo ipso preclude a linguistic analysis.

The only way for us to judge the effect of classroom discourse on the individual is to integrate knowledge from the systematic study of classroom structure with the study of how different individuals react now and through the reconstruction of life histories (i. e. through going back with them into their life histories as seen from today's vantage point) in and out of school. Obviously, this makes it necessary for the sociolinguist who wants to document the effect of classroom discourse for the various individuals who make up the class, to adopt a theory of psychology (or rather a specific psychological theory) most importantly a theory which is dynamic.

The curious case of conversation

Conversation analysis has taken over much of the scene within the field of pragmatics, i. e. the field of study where linguistic practices are seen as creating a situation. The situations most often studied by CA researchers stem from ordinary conversations by which we almost always mean discussion or talk from the intimate sphere in the terminology of the theory of 'Öffentlichkeit' by Habermas. But consider how we change the speech acts when we transport them from the familiar sphere of intimacy into the other spheres.

There is a fundamental speech act of *evaluation*. The characteristics of this speech act are that the speaker makes a judgment according to a norm which is more often than not only implied. In the intimate sphere we will find conversations such as dinner conversations or friendly talk among acquaintances where evaluative remarks will most often be heard as 'compliments' and/or as 'opinions'. *That dress is very becoming* or *Tony Blair is an impostor*. The appropriate reaction to a compliment is a thanks accompanied by a minimization and hopefully an offer of a compliment: *Thank you, you really think so, Well I suppose it is not totally unbecoming, by the way I like your hair*. An opinion is an invitation to agree or disagree: *Yes isn't he, awful the way he treats the poor*. Or: *I do not quite think so, Peter*. Now evaluative statements are essential to e. g. classroom discourse but they are not heard as compliments, nor as opinions in the sense that one can agree or disagree with them but as recognitions or dismissals: *Right!* The only precondition is that they are uttered by the teacher. There are other contexts where the ordinary rules stated for normal conversation do not apply at all and these are not defined as pedagogical situations – at least not in the strict sense of the word. The case I have in mind, is the situation known in modern

Danish enterprises as 'medarbejdersamtaler' where a section leader will meet with his employees in order to evaluate the progress made during the year. This interaction is governed by strict rules as to who is to take the initiative and what kinds of speech acts will be produced when. One section of the interview involves mutual evaluation and here evaluative remarks are not heard as compliments but as regulating speech acts, i.e. regulating future behaviour: 'do more of that!' and 'do less of that!'.

I hope to have shown the obvious, viz. that the societal context has to be delineated before we can make any interesting statements about the specific form of the interaction. There is no such thing as ordinary conversation.

Coming from above

The basic fact is the division of labour. This leads to the establishment of what might conveniently be called spheres of language. These spheres are both specialized fields with special vocabulary and specific speech acts and at the same time more or less institutionalized societal praxis forms. Within these spheres the various activity types may be located which are partly defined as specific linguistic practices and partly as specific societal transactions. Within these again – note that we are here creating a Chinese box within boxes – the speech events take place that we are apt to see when we get typical transcriptions of interactions from the work place, the doctor patient communication or any (other) customer salesman interaction.

It is possible to find common characteristics for a number of activity types across spheres. Thus the doctor patient relationship typically evolves along the same lines as a number of other counseling activities. First there is a section where the advice seeker presents his or her problem. In this sequence, the floor is the advice seeker's whenever he or she wants it. The next sequence is characterized by the advice giver's active search for additional information and by his or her more or less open formulation of hypotheses to be tested as to what the central problem might be. The initiative in this section is the counselor's. Note that the section has no sense if the advice seeker is already aware of what the central problem is and has stated it. This is a characteristic difference between information seeking and advice seeking or counseling.

The final section consists in the giving of advice equivalent to the presentation of the diagnosis and the cure. The various types of linguistic and societal activity we classify as counseling thus share a logic leading to more or less the same sequencing of the interaction. The interesting question is how to relate this type of context to the linguistic means of getting the slots filled. We must at the outset distinguish between those linguistic means that are necessary to manage the interaction as such. Those are the means which CA has brought to our attention. On the other hand, they are just the machinery for getting the real thing going. And the real thing is what makes every

9. WHY SOCIOLINGUISTICS OUGHT NOT TO HAVE A FUTURE • 167

interaction specific, *the meanings expressed by the interacting parties*. Since the parties meet always at a certain point in time having their life histories within them as their necessary baggage, every interaction will to a certain extent be particular, a truly historical and in the usual sense unique event. If we do not want to reduce the human sciences to history we must, however, be able to demonstrate *that there is a structure and regularity to the way linguistic structures are used to convey certain meanings in the societal contexts just delineated*. The interesting question is whether the relationships between the linguistic structures and the meanings which are thinkable/possible/relevant/communicable in a specific context are statistical or systematic, given the relevant definition of context. And the final question is what models we may come up with for the interaction of speaker variables and linguistic variants at all the relevant linguistic levels – still given that we have a relevant definition of the institutional context. These are the central questions for this decade. As you can see, I'm an optimist.

Literature

- Hasan, Ruqaiya 1989: Semantic Variation and Sociolinguistics, *Australian Journal of Linguistics* 9, 221–275.
- Hasan, Ruqaiya 1996: *Ways of Saying. Ways of Meaning*. Open Linguistics Series. London: Cassell.
- Hoyle, Susan M and Carolyn Temple Adger (eds.) 1998: *Kids Talk*. Strategic Language Use in Later Childhood. Oxford Studies in Sociolinguistics, Oxford: Oxford University Press.
- Scheuer, Jann 1997: *Den umulige samtale*. København: Akademisk.
- Kilde: Ammon, U., Mattheier, K. and Nelde, P. (eds.) *Sociolinguistica* 14, Tübingen: Niemayer 2000, 26–32.

10. Some Problems with the Labovian Paradigm

1962 Thomas S. Kuhn published a book called *The Structure of Scientific Revolutions* and since then the world of philosophers of science has not been quite the same. Kuhn is a distinguished historian of science and essentially what he did was to apply the historical method to the theory of science. He showed that disciplines or sciences are like other belief systems in that they make up a complicated structure which almost always excludes at the same time as it includes. Something is placed out of focus in order to focus on something else.

Applying this type of thinking to the humanities in general and linguistics in particular, Dell Hymes has noted that more often than not the humanities manifest both a dominant paradigm and a polemical undercurrent, hardly noticed by the victorious mainstream (Hymes 1974).

The history of linguistics in the 19th century was brilliantly written by Holger Pedersen in 1924. Pedersen views the past as one great preparation for the final stride at the beginning of the century when the three founding fathers Rask, Grimm and Bopp created scientific linguistics. His story is persuasive and elegant; it brings out clearly the continuity in 19th century linguistic thought where the focus is on language change, in particular sound change (cf. Koerner 1989). There is, however, no denying the fact that Pedersen was among the ardent believers in the neo-grammarian paradigm, and thus his story is biased. Recent research has brought to light an undercurrent running through all of the century focussed instead on the general structure of language, universal grammar, *langage* in Saussurean terms (Koerner 1977). I know that this story is vastly more complex, but the simple version is adequate for my purposes here.

My purpose is to make this observation: the dominant paradigm of the previous century was focussed on sound change, whereas the competing paradigm focussed on *langage* and its general grammatical structure. In this century the roles have been reversed: the dominant paradigm is concerned with *langage* and the relationship between specific language structures and a universal capacity for language while the competing paradigm is focussed on language change, and sound change in particular. This competing paradigm is sociolinguistics.

Now the peculiar nature of European universities has seen to it that all paradigms in the history of linguistics still exist. At many universities comparative Indo-

10. SOME PROBLEMS WITH THE LABOVIAN PARADIGM • 169

European linguistics is practised as part of an unbroken chain of continuity. Likewise, the neo-grammarians' doctrines have been part and parcel of much early dialectological work, at least in Denmark. But the structuralist notions of system and more abstract analyses of phonetic data have been as victorious in dialectology as in general linguistics (cf. for Danish dialectology Andersen 1970).

Mainstream linguistic practice by and large strives to reduce heterogeneity and variation, if not to ignore it. In such a situation a competing paradigm may arise inside the mainstream but focussed on variation and change and this was what happened when in 1966 William Labov published his *The Social Stratification of English in New York City*.

Judged by the sheer output of titles, sociolinguistics was an immediate success (cf. the documentation in Hermann/Gregersen 1978: 37–39), but seen in the rear window, we realize that sociolinguistics has remained a competing paradigm, a paradigm fighting with an enemy that does not see enemies where the sociolinguists are. What I mean is that as far as the transformationalists are concerned, the debate is rather on whether to adopt the latest convention or perhaps to slaughter a few pragmaticists on the way home; the issues that sociolinguistics raise are simply not issues for the general linguist. Sociolinguistics has ended up being a subdiscipline instead of taking over the main role in language research.

The tenets of the Labovian paradigm are thus explicitly polemical and they have remained essentially unaltered for more than two decades now: on the level of ideology or epistemological commitment, Labov and his followers are squarely materialist and empirical. Whatever else one may want to call the Chomskyans, this particular characteristic does not fit. Some of them may be materialist in their philosophy, some may be empirical in their practice, but to my knowledge most of them are neither.

On the level of methodology, Labov uses all the modern techniques necessary for the manipulation of large data files; the sociolinguistic methods are quantitative.

A paradigm has to have its exemplar, and for sociolinguistics the ideal study has to all extents and purposes remained the first one, the Lower East Side survey of the New York speech community. Labov has refined his techniques, as have a great many other sociolinguists, but the basic methodology has not changed. I summarize the exemplar in three points:

1. Labov maintains that the focus is on the speech community, not the idiolect. One person does not make a community, and in particular the lonesome linguist at his desk does not make an informant, however much he talks to himself. We might add here that the use of one single informant is not confined to general linguistics: it has been used by a great many dialectologists as well.
2. Labov is certain that all speech is stylistically stratified and that the vernacular or

the style that is acquired during the formative years is the true and authentic expression of the informant's innermost self. A lot of effort has consequently been directed towards solving the observer's paradox, and that is how to gain access to the speech the informant uses when a monitor is not present.

3. All speech in speech communities manifests variation. This variation may be explained by looking at both the speaker variables and internal linguistic constraints. This means that it is, in principle, possible using quantitative methods to reveal significant differences between speakers if we group the linguistic data according to what social groups their producers belong to. Similarly, we are likely to discover that the manifestation of linguistic variables is to a certain extent governed by the linguistic context. Labov has repeatedly stressed that no such analysis will eliminate variation altogether since there is some inherent variation in speech, but this is seen as a kind of residual leftover by the explanatory analyses. The explanation of linguistic variation attempts to create ordered homogeneity.

In what follows, I shall discuss some of the problems arising from this stance. The discussion will be based upon experiences acquired while Inge Lise Pedersen and I directed a major effort at urban sociolinguistics in Denmark, a project which we call the Copenhagen Study (cf. Albris et al. 1988).

The Copenhagen study grew out of discussions of the literature on variation analysis and was much stimulated by a summer school featuring William Labov, Gillian Sankoff and Jim and Lesley Milroy as teachers. The project is in part *ein Lehrstück*, to speak in Bertold Brecht's terms, it is an attempt to learn the trade, as it were, so that we could inspect the paradigm from within. I shall report briefly on the design of the study.

What is the Copenhagen speech community? Like all cities Copenhagen has witnessed a period of decay as to its centre, with people moving out to the suburbs during the last thirty years. Still, this might only be taken as a sign that the Copenhagen speech community is no longer coterminous with the city of Copenhagen, but rather should be taken to encompass all of greater Copenhagen. Whether one chooses one or the other strategy, one has to come to grips with the influx problem. In the Copenhagen area there is a constant influx of people from all other regions of the country and, though the regional dialects have changed a lot, there are still easily discernible differences between speakers in this respect. So it will not do just to take any directory of Copenhagensers and make a random selection of informants if we want to portray Copenhagen speech. In fact, there seems to be an interesting difference here between either portraying Copenhagen as a speech community, including a lot of different languages and regional lects, or portraying Copenhagen speech (cf. Gregersen and Pedersen 1991). In the latter case we select only natives as informants aiming at a socially differentiated sample. The easiest way is, of course, to choose from a randomized list of suitably stratified Copenhagensers only those that were

10. SOME PROBLEMS WITH THE LABOVIAN PARADIGM • 171

born and bred in Copenhagen, thus filling in the places. But instead of conducting such a survey study we chose to conduct a modified community study.

The advantages of selecting a community as a sort of mini Copenhagen is that in this way we control the immediate environment. If informants are born and bred inside the same small quarter they have been exposed to the same environmental influences in their formative years and any differences between them consequently must be due to their background. We only have to make sure the community is free of any condition that might damage our generalizations different from other Copenhagen quarters.

To cut a very long story short, we chose to work in Nyboder, a small village-like section of central Copenhagen, which has for time immemorial been a workers' quarter for the personnel of the Royal navy. Since the navy personnel include officers, we were, at least in principle, able to find speakers who belonged to two different classes, for convenience referred to as the working class, WC, and the middle class, MC.

Another condition of a more practical nature is the boundedness of the research site. Nobody is in doubt whether or not he or she has grown up in Nyboder since the area is known as a specific community simply because of its houses and the traditions surrounding the naval men.

At the beginning, we opted for a real neighbourhood study, intending to select only informants still living in the area, but since we soon realized that this would have left us with too many compromises, we slackened the conditions so that we selected as informants an equal number of men and women from two social classes and four age groups solely on the condition that they had grown up in Nyboder. It did not matter whether they were born in Nyboder, just so long as they had moved to the area before they began to speak the language. It did not matter whether they still lived there just so long as they had remained until they left home. The ideal design of the study is shown in figure 1. The age groups are as follows: Group I consists of persons from 15 to 25 years, group IIa contains persons ranging from the age of 26 to 39 while the next group, IIb, includes persons from 40 to 60. The last group, group III, is the old boys and girls group of those more than 60. 60 is the age of pension for someone working in the Danish navy.

Age group	I		IIa		IIb		III		
Sex	m	f	m	f	m	f	m	f	
Middle Class	5	5	5	5	5	5	5	5	40
Working Class	5	5	5	5	5	5	5	5	40
	10	10	10	10	10	10	10	10	80

Figure 1: Ideal design of the Copenhagen study

Using these conditions as guidelines for the selection of informants, we were able to gather a number of sociolinguistic interviews lasting from around one hour to three hours. For the average length of interviews, I refer you to the table below. Please note that all of the interviews are rather long.

Cells	Average Age	Average Length
Group I:		
WC ♀	19,4	90 min
WC ♂	21,8	113 min
MC ♀	16,8	86 min
MC ♂	17,8	76 min
Group II:		
WC ♀	31	112 min
WC ♂	32	101 min
MC ♀	31,8	93 min
MC ♂	32	117 min

Table 1: Average distribution of age of interviewees and length of interviews (cf. Albris 1991).

In the Copenhagen project we conducted 95 single person interviews and recorded 15 group sessions. Only a fraction of this material has been transcribed and thus made available for detailed analysis. We concentrated our limited resources on transcribing the single person interviews from the youngest group and from the core group of grown-up persons from 25 to 39 years of age. This last group includes 5 working-class men, 5 working-class women and four of each of the sexes from the middle class. When I report from the study in this paper, I report on the phonetic analysis of these 18 persons undertaken by Henrik Holmberg, Inge Lise Pedersen and myself. The actual design of the phonetic study is shown in figure 2 below.

10. SOME PROBLEMS WITH THE LABOVIAN PARADIGM • 173

Age group	I		IIa		
Sex	m	f	m	f	sum:
Middle Class	2	5	4	4	15
Working Class	2	4	5	5	16
sum:	4	9	9	9	31

Figure 2: Actual design of the analysis of phonetic variables in the Copenhagen Study

Before we could analyze the tapes, however, we had to overcome a major problem, namely how to define style (cf. Gregersen 1988).

In the standard methodology it is quite easy to define all other styles than the vernacular. Labov's notion of style is based on a continuum of attention or monitoring. When attention to speech as such is greatest, we have the most formal style; when attention is minimal, we have the vernacular. In a 1985 paper Labov characterizes the vernacular as "the unreflecting spontaneous speech of native speakers when they are engaged in interaction with their family and peers". He further maintains that "the vernacular is that form of language that is learned first, controlled best, and is most free from individual variation."

So, how do we gain access to the vernacular? Or rather, we thought we had solved this problem by having our field workers discuss topics of an emotional character, by having field workers and informants act, in short, as what we have come to term intimate strangers (Albris 1991, Gregersen 1988). The obstacle was how to isolate these passages of the interview from the more formal passages. There is, of course, no problem in isolating word-list style or minimal-pairs style if one has included a word list and a list of minimal pairs in one's interviews but most interviews by far are really conversations which have their peaks of formality and their valleys of informality. So the question concerning the vernacular is not whether it is there once it is there – the question is: how do we find it? Obviously, what we are trying to isolate is not the speech used with family or peers. If we had recorded this type of speech, we would not need the interviews at all since the interview is the poor man's sociological way of circumventing the anthropological problem of drawing close to people, close enough, that is, for them to use the same kind of speech as the one they would use in the family or with their peers. The interview is, so to speak, a sociological surrogate for participant observation (Gregarson 1990).

As you will remember, we define style as intraspeaker variation. But this intraspeaker process is of course social, i.e., aimed at signalling something to the interlocutor(s). Thus, our response to the style detection problem must be based on an analysis of how we detect that a social relationship changes from a formal, distant one into an intimate and informal one in everyday interaction. We suggest the solution which follows.

We distinguish three foci for style detection. Please bear in mind that segmental phonetics cannot be one of them, since that would entail a vicious circle for the phonetic style analysis.

The first focus is *the linguistic structure of interaction*. A free conversation is supposedly characterized by being a give and take on both sides, whereas the typical interview structure is overwhelmingly question/answer structured, the interviewer asking the questions, the interviewee supplying the answers.

The second focus is *the topic*. Topic is a typical rubber concept which may be stretched and tightened to suit present interests. The notion of topic that we are after is one that is higher than the sentence topic and yet lower than the all-embracing topic of an entire conversation. "What did you talk about?" I might ask, and the field worker would answer: "Well, sex, drugs and immigrants; stuff like that". The notion of topic is clearly too abstract. So what we need is a topic in between, covering a passage of speech. The topic should be separated from the related notion of speech event or genre. We take this to refer to the most abstract categorization of what types of linguistic acts may be performed. Thus we may distinguish banter, gossip, narration, negotiation and a host of other categories. Obviously these categories are culture specific and the relationship between, e.g., narration and the sociolinguistic interview is in itself a thorny question which I do not have the space to go into here (but cf. Møller 1991).

The third focus is what Labov has termed *the channel cues*. Among the channel cues most important for the perception of phonetic performance are pitch, tempo and intonation, but paralinguistic features such as nervous laughter, coughing and pausation, though much less frequent, are certainly significant when they are present.

The definition of style that we concluded was operational resulted from those passages of the interviews where the following criteria apply:

1. the field worker is unquestionably in control of the conversation and
2. topics of a non-emotional character are being treated in a non-emotional way, and
3. the tempo of speech is standard and attention is apparently on the monitoring of speech.

These stretches of speech we classify as non-casual speech. We next proceed to delimit stretches of speech where

1. no single person seems to be totally in control of the conversation and
2. topics with a highly emotional charge are treated in an emotional way and
3. the informant deviates from his or her standard tempo of deliverance and/or

10. SOME PROBLEMS WITH THE LABOVIAN PARADIGM • 175

his or her speech is accompanied by other signs of attention to content rather than to expression.

These stretches we classify as casual speech.

Finally, those stretches of speech where the sentence list is read out or discussed are singled out as manifestations of sentence list style. Armed with these definitions and definitions of a number of phonological variables, we set out to eliminate variation or reduce it considerably in our analyses. The most frequent variable of all was the variable AN. This acronym stands for the occurrence of a short <a' vowel followed by an alveolar consonant or nil. Examples are *kande* 'pot', *kat* 'cat' and *ja* 'yes'.

The results for the AN variable are shown in Table 2 below. In order to understand this table you should be aware of the peculiar nature of this variable. The short <a' phoneme in the advanced standard speech of Copenhagen has four different manifestations according to the linguistic context. Instead of analyzing the phonological <a' variable only to discover that the different linguistic contexts affect the manifestation, we subdivided the phoneme into four different phonological variables: AN, AM, AJ and ANR. Space does not permit going into details here, but suffice it to say that the AN variable is in itself a subdivided phonological unit, an allophone in the structuralist terminology. The AN variable has for a long time been known to the entire Danish speech community as a stereotypical marker of social identity. In IPA terms this means that the more the <a' phone is an epsilon, the more one sounds like a Copenhagen working-class man and the lower one's AN value will be.

As you can see for yourself, this holds for some persons, but by no means for all in the core group. On the contrary, the means for the four cells we are interested in are remarkably close. However we test them, they are not significantly different.

Now look at the differences among styles. You have the differences between means at the far right and you can see that in all cases except one the mean values for casual style are lower than the corresponding values for non-casual style. The groups responsible for this overall significant style difference are the grown-up women, particularly the middle class women.

Before I scrutinize this result, I ask you to consider one aspect of this table of index values more closely. Why ever should we obtain such diverse figures in a table such as this one? Remember: we have controlled the variable of sex, we have controlled the variables of class, age and upbringing and, furthermore, we have defined the variable so that linguistically conditioned variation should be minimal. So why are the figures in the cells so diverse?

And again: why are not all of the figures whole numbers? If this sample were completely determined by the well-known speaker variables and by style criteria, we would have had whole numbers in all cases. This is, incidentally, what lies behind the

							mean	style diff.
WC Group I	women	2.01	1.75	1.59	1.54	1.57	1.69	
		1.91	–	1.69	–	1.50	1.70	1
	men	1.67	1.83	1.68	1.63		1.70	
		1.59	1.67	1.72	1.79		1.69	-1
WC Group IIa	women	1.31	1.62	1.76	1.92	1.82	1.69	
		1.57	1.79	1.80	1.90	1.92	1.80	11
	men	1.82	1.86	1.67	1.75	–	1.78	
		1.96	1.64	1.71	–	1.93	1.81	3
MC Group I	women	2.13	1.84				1.98	
		2.10	1.88				1.99	1
	men	2.00	1.76				1.88	
		2.05	1.93				1.99	11
MC Group IIa	women	1.44	1.88	1.42	1.89		1.66	
		1.67	1.98	1.67	1.94		1.82	16
	men	1.72	1.77	1.62	1.62		1.68	
		1.81	1.76	1.78	1.52		1.72	4

Table 2: Results for the AN variable: casual style: **bold type**; non-casual style: ordinary type. (cf. Holmberg 1991: 121).

way of speaking so often met with in the literature that a particular variant is typical of this or that sex, class, style or age group. This way of speaking, to my mind, significantly underestimates the variation we find when we investigate long passages of genuine speech.

There are two ways of progressing now if we want to explain the variation in this table. In both cases what we wish for is linguistic homogeneity, and we still take it for granted that our task has come to an end when we have created cells, which manifest maximal homogeneity. One strategy is to begin a search for the complex speaker variable which is the “real” determinant behind all of these messy figures. In the Copenhagen study we took a short cut here, inspired by the work of Barbara Horvath on the Sydney speech community (Horvath 1985). Horvath has performed a so-called principal-components analysis directly on her linguistic index values in order to create linguistically homogeneous groups. This done, she tries to track down what speaker variables correlate with the linguistic group membership.

10. SOME PROBLEMS WITH THE LABOVIAN PARADIGM • 177

We did that in the way which follows. The most homogeneous group figures in this table are those for the Middle-class men's casual speech. As you can see, the possible means for individuals range from 1.62 to 1.77. If this is taken as a valid measure of the linguistic homogeneity of a cell, we may look at the other groups from this perspective. In this case it is rather easy to see that a considerably more homogeneous group of women might be created by moving the first and the third informants from the middle class to the working class and the last three informants from the working class to the middle class. I shall not go further into the details here, but the results are that we can indeed create linguistically more homogeneous groups concerning casual speech by regrouping women. Since this is one topic of the paper by Inge Lise Pedersen (1995), I shall stop here and confine myself to a few remarks about this strategy.

This is a tiresome task since it must be performed for all variables separately. Obviously, a regrouping of informants on the basis of their index scores must be justified by finding in some speaker variable a common denominator for the new groups, and there is no guarantee that the speaker variable capable of explaining the AN distribution will explain the other <a' variables as well.

The second strategy takes as its starting point a discussion of the concept of style. If styles are defined by the criteria I mentioned, the significance of the stylistic differences in the phonetic index values – and they are substantial in our data since only one of four <a' variables did not show some stylistic difference – must be that a change in the values means a change in style. The normal interpretation would be that as soon as the values connotating relaxation or working class – note that the direction is normally the same – are introduced, we make a mental note of this, saying “Aha, a style shift is taking place”.

Now, if this were true, we would expect that the difference among styles would show up as clean figures. Style 1, the casual speech would be characterized by the exclusive use of variant 1; style 2, the non-casual speech would only have variant 2. This is not the case.

This is awkward, but not damaging. A lot of words occur only once in a lifetime, and certainly most words in a conversation occur only once. We might speculate that the manifestation of such words is free to range over more AN values simply because the words are semantically salient anyway. This would lead to the next probable solution, which consists of finding certain keywords which we might listen to so that they would be the touchstones for a style shift. Naturally, for this strategy to work, the keywords would have to be frequent. I have selected two very frequent words and subjected them to an analysis. The words chosen were *ja* meaning ‘yes’, and *han* meaning ‘he’. Both of these words are frequent enough to occur several times in most of the interview passages labelled as belonging to casual or non-casual speech. There are exceptions to this, as you will see from the figures below, but on the whole,

reporting the results for *hem* only, no casual speech passage was entirely without an instance.

What Table 3 below shows is the result of a sorting procedure. All the passages analyzed for phonetic values were searched through by a computer. The computer stopped at any instance of the word *han*, made a note of its place in the transcript and read what phonetic realization the word was given at that particular time. What we receive, then, is a list of phonetic values for the same words in the same style produced by the same person.

I see this as an ultimate test of the explanation by homogeneity strategy. If we used the phonetic differences to signal style, it would be my prediction that we would find clean differences between the styles: AN1 being style 1, and AN2 being style 2.

working class:

women	casual	1.31 <1.13>	1.62 <1.92>	1.76 <1.89>	1.92 <2.00>	1.82 <2.00>
	non-casual	1.57 <1.50>	1.79 <1.91>	1.80 <2.07>	1.90 <2.00>	1.92 <1.73>
men	casual	1.82 <2.09>	1.86 <2.00>	1.67 <1.90>	1.75 <1.92>	
	non-casual	1.96 <....>	1.64 <1.50>	1.71 <2.00>	– <....>	1.93 <....>

middle class:

women	casual	1.44 <1.37>	1.88 <2.05>	1.42 <1.50>	1.89 <1.87>	
	non-casual	1.67 <1.85>	1.98 <....>	1.67 <1.48>	1.94 <....>	
men	casual	1.72 <2.00>	1.77 <1.87>	1.62 <1.56>	1.62 <1.73>	
	non-casual	1.81 <2.00>	1.76 <....>	1.78 <1.68>	1.52 <1.00>	

Table 3: Results of the study of the single word *han* 'he', in two different styles for the 18 speakers of group IIa (between 25 and 39 years of age). The figures for *han*

10. SOME PROBLEMS WITH THE LABOVIAN PARADIGM • 179

are in brackets, please notice that the other figures include the figures for *han*. In all cases, however, the AN variable has a frequency above 100, most frequencies lie between 150 and 200.

One of the persons who does style shift significantly is informant no. 40, the first person in the upper row. Her mean for casual speech is 1.31, and her mean for the word *han* is significantly lower, viz., 1.13. In fact, she produces 7 instances of a *han* pronounced with the very high or closed variant of <a' making this word a perfect imitation of the standard pronunciation of the word *hen* which means 'to' or 'towards'. In structuralist terms informant no. 40 has a merger of epsilon and <a' in a specific style and a specific word. The only reason her word for 'he' is not perfectly equivalent to her word for 'to' or 'towards' is that she produces one instance of 'he' with a lower vowel, the more neutral AN2 variant. Still, that might be explained away.

As we glance through the table, we obtain more positive results: informants nos. 43 and 44, the last two in the upper row, both have a clean 2, but, alas, the reason is that they only produced one instance of the word. For informant no. 43, there is an interesting addition, though, since she produced a lot of instances in non-casual speech, in fact 16 A2s, 1 AN1 and 1 AN3. This means that her clean figure is the result of slight variations as well.

For the first person among the middle-class men, the clean figure is due to his production of only 3 instances in casual style and 1 in non-casual style. The same explanation applies to the upper right-hand corner, the last among the working-class women.

For the second person among the working-class men, there is a beautiful explanation. As you can see, his figures are decidedly wrong, his overall AN value is higher in casual speech than in non-casual speech. I submit that we can find the explanation for this in his life history. He was born as a middle-class person since he is the son of a very high-ranking naval officer. His parents divorced and he dropped out of school at the time of the interview, and then worked as a cook. He married into a distinctly working class family, and our interpretation of his style shift is that he tends towards the middle-class values when he is relaxed and talking with a male interviewer interested in his childhood days in Nyboder. Since his family vernacular would have been middle-class, he has the standard variant AN2. Note that this explanation depends on the prior identification of the AN2 value as middle-class, an identification which is not evident from the Copenhagen study itself.

But apart from this wonderful corroboration of the keyword hypothesis, the table shows clearly that variation obscures the signal values. Our sorting procedure makes it possible to evaluate a final explanation of this. Since we made a note of the appearance in the text patterns of AN1s occurring together after a row of AN2s, this could have been an indication of minute style shifting patterns. Having looked through all

the files, I have not found any indication that this was the case. There seems to be very minute variation within the same line.

This must mean that if perception of style is governed by phonetic signalling, it operates just like the statistical analyst, computing means and significant differences as the conversation rolls along. I for one am not too comfortable with the psychological plausibility of this result. I note, however, that Ronald Butters in his plenary lecture to the Congress explicitly stated that he believed that this is precisely what occurs (Butters 1993).

This does not mean, however, that it is impossible to style shift without producing any phonetic differences. If that were the case, a style shift detected by the three criteria mentioned above should for all informants be accompanied by phonetic shifts in mean values – and that clearly is not the case, witness the examples of the fourth working-class woman and second middle-class man in Table 2 above, just to take the most obvious cases.

We are obliged to conclude that it is possible to communicate a style shift by other means than phonetic ones, prominent among these means are, I am sure, the changes we used to detect style shifts in the first place, that is, changes in conversational interaction, changes of topic and changes in the use of channel cues.

The last question and the most important one would then be: why are the phonetic differences between styles present if they are not used to signal style shifts? The phonetic differences are there because speakers cannot help producing them. They are a sign of their social identity, and the reason no one uses only AN1 or AN2 exclusively is simply that all of us have chequered social histories. For the theory of change, the importance of these minute variations in proportions of phonetic values is that such variation is the precondition of change. Change starts out as such subconscious acts of identity, once their direction becomes the same, a change will take place sooner or later.

Sometimes it is tempting to write the history of linguistics as going in circles. Periods focussing on change and variation are followed by periods of intense research on homogeneous, abstract and universal grammatical structures. But this is a nightmare implying that we can never learn to integrate the systematic grammatical view within the empirical variationist one; that we can never learn to see the individual as a member of several groups, which is precisely why he or she is unique. I think I have shown that it is necessary to work on such an integration if we want to explain style differences rather than just state them. But I might be wrong.

Literature

Albris, Jon 1991: *Style Analysis*. Gregersen and Pedersen (eds.), 45–106.

10. SOME PROBLEMS WITH THE LABOVIAN PARADIGM • 181

- et al. 1988: *Interim Report on the Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. University of Copenhagen.
- Andersen, Poul 1970: Comments. H. Benediktsson (ed.): *The Nordic Languages and Modern Linguistics*. Reykjavik: Vísindafélag Íslendinga, 185–204.
- Butters, Ronald 1993: Current Issues in Variation Theory. Wolfgang Viereck (ed.): *Proceedings of the International Congress of Dialectologists. Bamberg 29.7. – 4.8.1990*. Vol. 1. Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik, Beiheft 74, 3–36.
- Gregersen, Frans 1988: Style Analysis. Albris et al., 79–97.
- 1990: Historicitet og situation. *Psyke og Logos* 11: 121–137 (reprinted as chapter 6 in this volume).
- and Inge Lise Pedersen (eds.) 1991: *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. Copenhagen: C.A. Reitzel.
- and Inge Lise Pedersen 1991: Copenhagen as a Speech Community. K.L. Berge and U.-B. Kotsinas (eds.): *Storstadsspråk och storstadskultur i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium*, (Meddelanden från Institutionen för Nordiska Språk, Stockholms Universitet, nr. 34), Stockholm, 57–69.
- Hermann, Jesper, and Frans Gregersen 1978: *Gennem Sproget*. Copenhagen: Gyldendal.
- Holmberg, Henrik 1991: The Sociophonetics of some Vowel Variables in Copenhagen Speech. Gregersen and Pedersen (eds.), 107–240.
- Horvath, Barbara 1985: *Variation in Australian English: The Sociolects of Sydney*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hymes, Dell 1974: Introduction: Tradition and Paradigms. Dell Hymes (ed.): *Studies in the History of Linguistics*. Bloomington: Indiana University Press, 1–38.
- Koerner, Konrad 1977: The Humboldtian Trend in Linguistics. P.J. Hopper (ed.): *Studies in Descriptive and Historical Linguistics. Festschrift for Winfred P. Lehmann*. Amsterdam: John Benjamins, 145–158.
- 1989: Holger Pedersen (1867–1953). A Sketch of his Life and Work. Konrad Koerner (ed.): *Practising Linguistic Historiography*. Amsterdam: John Benjamins, 417–433.
- Kuhn, Thomas S. 1962: *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: Chicago University Press (second edition 1970).
- Labov, William 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics.
- 1985: Towards an Objective Dialectology. Ms.
- Møller, Erik 1991: Narratives in the Sociolinguistic Interview. Gregersen and Pedersen (eds.), 241–336.
- Pedersen, Holger 1924: *Sprogvidenskaben i det nittende aarhundrede*. København Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, (optrykt fotografisk: Århus: Arkona 1978).

182 • KØBENHAVNSK SOCIOLINGVISTIK

Pedersen, Inge Lise 1995: Social Classification in a Gender Perspective. Wolfgang Viereck (ed.): *Proceedings of the International Congress of Dialectologists. Bamberg 29.7. – 4.8.1990*. Vol. 4. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, Beiheft 77, 106–117.

Kilde: *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. Beiheft 77: Wolfgang Viereck (Hrsg.): Verhandlungen des Internationalen Dialektologkongresses Bamberg 1990. Band 4. Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1995, 35–48

11. Et kritisk blik på sprogets magt og videnskaben om den

Idealisme og materialisme i sprogvidenskaben

Man skal ikke læse mange linjer offentlig brugsprosa om sprogpolitik før det går op for en at den idealistiske historisme lever i bedste velgående. Som bekendt var det i præromantikken den tyske filosof, litteraturhistoriker og sprogteoretiker, J.G. Herder formulerede det sprogsyn som sidder så fast i rygmarven at det kommer med som refleks hver gang sproget er til diskussion. I dag er vi alle, hvadenten vi ved og vil det eller ej, præromantikere for Vorherre.

Herders indflydelsesrige tanke var at omstøbe sprog, historie, litteratur, kultur og etnicitet i en form som tog sprogets historicitet som pant på folkets særlige skæbne og sammenhold. Dermed blev sproget bundet til at være demarkationsredskab – dem der havde legitimt pant i det, var indrulleret i et skæbnefællesskab blot i kraft af at have lært at tale det.

Eller skrive det? Der ligger i hele den herderske tankegang adskillige tidsindstillede bomber men den vigtigste er at det der giver adgang til lejren og den tilsvarende lejr-tænkning, er talesproget, modersmålet, mens den faktiske genstand der fejres ved lejr-bålets flakkende skær, er skriftsproget. Tager man nemlig talesproget som udgangspunkt, er det nok knyttet til sjælens inderste ved at være det første sprog og dermed ifølge teorien det der aldrig kan fortrænges fra den privilegerede plads som 'sproget', det naturlige medium for vores inderste tanker som de farer rundt i hjerneboksen og i vores drømme, men det er også farlig tæt på at være forskelligt for de utallige folkesjæle som Herder teoretiserede om. 1800-tallets bondestand udgjorde inden for kongerigets grænser så langt fra nogen sproglig enhed at den snarere faldt fra hinanden i en lang række dialekter som var påfaldende uens. Hvordan skulle dialekternes virvar kunne udgøre noget pant på lighed? Selv den bondefødte nordiske filolog N.M. Petersen afviste da også at tage udgangspunkt i folkesprogenes rå og uforarbejdede sprogform når filologen skulle fremtrylle det fælles. I stedet måtte skriftsproget holde for.

Men skriftsproget har aldrig været folkets ejendom. Det er jo et ejendommeligt kunstprodukt – resultatet af utallige kompromisser mellem tale (og da hvis tale?) og skrivetraditioner (og hvor kom de fra? – det fortaber sig ofte i historiens mørke). En anden velkendt modsætning kommer her frem: det levende, folkelige, sprog mod den døde skrift.

Da Herder satte sig i sin lænestol for at skrive om Tyskland som en enhed skabte han således historie. Vores historie. Det blev sprogvidenskabens rolle at polstre den herderske lænestol på to måder: Sædet var en nationalisering af skriftsprogets historie. Der blev oprettet stamtræer og skrevet nationale sproghistorier som om grene aldrig voksede ind i hinanden. 'Da dansken blev dansk' blev udgangspunktet for en skildring af sprogets historie hvor udefrakommende påvirkninger blev opfattet som artsfremmede selv om eller netop fordi de blev indoptaget så smertefrit i leksikon og selv i orddannelsen (den pinsomme historie om nedertysk). Det fik den langtidsholdbare bieffekt at efterlade et islæt af aldrig afrenset purisme: Det gjaldt om at tale i hel-danske sætninger hvis arveord alle som én havde tilstrækkelig lang hævde til at man ved blot at ytre dem kunne sige sig fri for enhver civilisation – for den er som bekendt kommet udefra til disse egne. (Jeg hører præsterne skrigende 'selvhad' i baggrunden, lad dem skrigende til de finder ud af at jeg er halvt immigrant – det forklarer jo det hele).

På samme måde fik ryglænet sin bekomst i form af en tilsvarende nationalisering af dialektforskningen, talesprogsforskningen. Bekendt er det at Kristen Jensen Lyngby fik lovet støtte til sin forskning i jysk på betingelse af at han kunne påvise at sønderjysk ikke var tysk men dansk. Mange fænomener i de danske dialekter lader sig imidlertid ikke forklare ud fra et sprogsamfund der er afgrænset som Danmark i dag. Den jyske apokope er fx nok i familie med forholdene i engelsk som har gennemført apokope – endda i skriftsproget.

Når man derfor efterlyser en materialistisk sprogvidenskab – og det har Morten Thing gjort lige siden vi to begyndte en aldrig afsluttet diskussion om sprogvidenskabens i slutningen af 60'erne – skal man gøre sig klart at historievitenskaben og sprogvidenskabens er grundpillerne i den idealistiske historisme og at deres legitimitet for mange mennesker – herunder et ganske pænt udsnit af forskerne – netop ligger i deres bidrag til at opretholde den livgivende nationalitetsillusion. Nu skal jeg for at forebygge misforståelser straks tilføje at nationalitet ikke bare er en illusion men en livskraftig og på mange måde grundlæggende følelse for mange af os, men det er der jo også mange andre illusioner der er.

Illusionen består simpelthen i at lade som om nationalstaten, som ideologisk og praktisk var bygget på principiel suverænitet mht. militær (hær og flåde), skatteudskrivning, retstilstand, udenrigspolitik og lovgivning, stadig eksisterer ganske uberørt af at suveræniteten på de nævnte områder, i øvrigt med fuld tilslutning fra et flertal af den danske befolkning, er alvorligt indskrænket.

Som jiddisch-forskeren Max Weinreich, den store sprogkontakt- og sociolingvistiske teoretiker Uriel Weinreichs indflydelsesrige fader, har sagt det: Et sprog er en dialekt med en hær og en flåde.¹ Det betyder så meget som at selve sprogbegrebet er

1. Morten Thing har venligst oplyst mig det originale citat: "A sprakh iz a diyalekt mit an armye un a flot" (fra artiklen 'Der YIVO un de problemen fun undzer tsayt' i YIVO bleter 1945, 25.1.13). Man

11. ET KRITISK BLIK PÅ SPROGETS MAGT OG VIDENSKABEN OM DEN • 185

underlagt statsbegrebet. Uden en stat intet sprog. Det er nu en sandhed med mange modifikationer men den kan tjene til at fæste opmærksomheden på den indlejring i statstænkningen som sprogsynet altid vil være bundet til.

I Frederik Dreiers fodspor

Den første der forsøgte at grundlægge en materialistisk sprogbetragtning i Danmark var filosofen Frederik Dreier (1827-53), en god bekendt af Morten Thing som har været en af de fire som fik stablet den samlede udgave af Dreiers skrifter på benene. Dreier var ikke primært sprogteoretiker men forsøgte i sit grandiose oprydningsarbejde at muge ud også i de idealistiske sprogbetragtninger han fandt i sin samtid. Da samtiden var den historistiske idealismes guldalder (og dermed kort og godt guldalderen – i dansk selvforståelse) var der rigeligt at gøre og det er da også kun ganske få af de samtidige sprogforskere der undgår at få med skalpellen. Dreier var efter dem alle fra Heiberg til Rasmus Rask og den eneste der vinder betinget tilslutning, er den klassiske filolog og helt selvstændige sprogteoretiker J.N. Madvig. Madvig er så usamtidig at han på mange måde kan betragtes enten som rationalist fra en tidligere epoke eller som strukturalist *avant la lettre*. Han har da også været på tale som én blandt utallige inspiratorer for strukturalismens grundlægger F. de Saussure.

Dreiers overvejelser er alle uudgivne og samtiden fik derfor ikke chancen for at forsvare sig. Først nu kan Madvig læse hvad han gik glip af – hvis han da kan læse der hvor han er nu. Der er i alt tre manuskripter. Det der står først i den samlede, fornemt sortlakerede, firebindsudgave i stift bind (det femte bind er kommentarbindet) fra DSL og C.A. Reitzel (2003), hedder 'Språgvitenskabelige flyveblade' og indeholder ret fragmentariske randbemærkninger til Rasmus Rasks vigtige danske *Retskrivningslære* fra 1826 og nogle randbemærkninger til Madvigs latinske sproglære. Det næste manuskript er det store, og næsten til trykpressen gennemarbejdede, om 'Sproglige Tilstande og Bestræbelser i Norden. Forsøgene til et almindeligt Sprog'. Det indeholder polemikker mod – igen – Rasmus Rasks retskrivningslære, mod Israel Levins forskellige kritiske bidrag til retskrivningsstriden, mod N.M. Petersens tanker om en reform af den sproglige uddannelse, i forbifarten hænges Heiberg til tørre, mod Martin Hammerich og Israel Levins bidrag til diskussionen om fremmedord i dansk og endelig, i tilslutning til randbemærkningerne til Madvigs forskellige afhandlinger om sprogets væsen, et forsøg på at tilrettelægge et realistisk bud på et almindeligt sprog, altså et kunstigt sprog af samme type som esperanto. Her bygger Dreier videre på Leibniz og Rasks mærkelige manuskript om pasigrafi.

kan have Weinreich mistænkt for at have tilføjet flåden af hensyn til Schweiz, som hans søn skulle få så meget ud af at studere.

Det sidste sprogvitenskabelige Dreiermanuskript er et forsøg på at samle kritikken i et opgør med sprogfordommene hos samtidens teoretikere, specielt Rask og N.M. Petersen.

Dreier deler i nogen grad åndsform med den samtidige Karl Marx. Han formulerer sig i hvert fald i en stilart eller genre som ikke længere er så almindelig, nemlig den kommenterende kritik. Tankegangen er simpelthen at man gennem en tilstrækkelig nøjagtig rekonstruktion af hvor de andre går galt i byen efterhånden kan sandsynliggøre og så at sige successivt spare op til et samlet alternativ. Om farerne ved denne form siger Dreier et sted i manuskriptet om sprogfordomme:

Jeg har nu fremstillet nogle af de vigtigste af de Anskuelser af Sprogforhold og navnlig danske Sprogforhold, som ere komne frem i Anledning af Spørgsmaalene om dansk Retskrivning og dansk Nationalsprog. Jeg har enkeltviis paaviist de betydeligste Modsigelser i disse Anskuelser. (...)

Disse Modsigelser have deres Grund i de anførte Forfatteres Hildethed i de sædvanlige Fordomme. Jeg kommer derfor nu til at fremstille disse. Det er nu af flere Grunde et farefuldt Foretagende. For det første ere Forestillingerne meget forskellige hvad de enkelte Tilfælde angaaer. Det gælder derfor at holde Fremstillingen saaledes i det almindelige, at den passer nogenlunde paa de enkelte Tilfælde. Men dernæst gælder det ogsaa altid, at fremstille Fordomme saaledes som de virkelig er, uden at paadutte Eierne deres Consequenser; da det Væsenlige ved Fordomme er, at de staaer uafhængige af den almindelige Tænkning, der tager dem som givne, uden at prøve dem, krydser uden om dem men ikke trænger igennem dem. Naar man nu slutter saaledes: Folk troe det og det; men naar de troe *det*, maae de ogsaa troe *dette*, som følger deraf o.s.v., saa giver man det Udseende af at Folk virkelig droge saadanne Slutninger; bliver man nu ved saaledes, saa faar man ud, at Fordommen modsiger sig selv; det kommer da til at see ud, som Folk virkelig paa eengang troede, og ikke troede paa Fordommen. Det gælder da altsaa, at skjelne mellem Fremstilling og Kritik, saa at man for Guds Skyld ikke paadutter Publicum Kritik. (Bind 3: 396f)

For kendere af diskursteori skulle der her være en forfader at finde: Man opleder de stopord som tænkningen aldrig går bagom (fordomme = for-domme), man udleder logisk – ved tankens hjælp – en række uventede konsekvenser som ingen, allermindst den analyserede, ville finde på at skrive under på og synliggør dermed de underliggende dommes for-bløffende konsekvenser. Det er indholdsanalyse der går ud over tekstanalysen ved at konfrontere delinkventen med hvad vedkommende ville være nødt til at mene fordi han eller hun ikke har bearbejdet sine fordomme.

Lige så vigtig er de metodologiske bemærkninger til sidst at det gælder om at skelne skarpt mellem hvad der faktisk går ud fra som fordomme i det analyserede stykke tekst, eller hele teoridannelsen, og hvad der så – ifølge analysator – nødvendigvis må følge heraf. Analysator kunne jo tage fejl og så må hele øvelsen gøres om igen.

I en ellers utypisk passage om Heibergs tanker om dansk og tysk svinger Dreier sig op til en lidt anden type kritik, persiflagen, men da teksten har en særlig heibergsk kvalitet kan den alligevel bruges som eksempel:

11. ET KRITISK BLIK PÅ SPROGETS MAGT OG VIDENSKABEN OM DEN • 187

I Stykket om "Dansk og Tydsk" (2 B 173-196) hedder det:

"Det Nationale er Folkets Sjæl, og den Udødelighedslære, som vil vindicere de individuelle menneskelige Sjæle en evig Bestaaen i et Liv efter Døden, maa gjøre det samme med Folkesjælene, for ikke at komme i Modsigelse med sig selv." Sproget = Folkets Sjæl = det Nationale! (Bind 3: 251)

Man skal holde godt øje med citationstegnene her. De er det ydre tegn på den metodologiske lærdom at skelne mellem de tekststykker der lægges under mikroskopet, og som altså skal tjene som evidens for det der så står uden Dreiers anførselstegn.

Stykket fortsætter på samme vis. Først citeres et særlig ondartet stykke fra Heiberg:

"Thi skulle de menneskelige Sjæle bestaae i Evigheden, saa maa de bestaa med deres *væsenlige* individuelle Eiendommeligheder; ellers ville Sjælene ikke være forskellige og den ene kunde da være tilfreds med, at den anden fik Udødelighed, medens den selv ingen fik."

så Dreier:

Høist dybsindigt. Forf. vil da, som næsteften udtrykkelig erklæres, at det Nationale skal vedvare i 'Livet efter Døden', det Provindsielle derimod ikke; Jyder, Sjællændere, Lolliker osv. skulle da i Paradiset til Stadighed tale Skrifstprogs, som fru *Heiberg* paa de tragiske Brædder; det bliver smukt, men anstrængende; mon ogsaa de ærede Sjæle, efter det raskiske Ideal for offentlig Optræden, skulde uafbrudt producere sig hisset i sort Kjole og Beenklæder og hvid Atlaskes Vest? Hvilket skjønt Liv vilde det da være!

Tilmed bedes det noteret, at det gamle Skriftsted, at vi alle ere Jyder for Vorherre, efter denne nyere Textkritik maa forandres til: Vi ere alle dannede Københavnerne for Vorherre.

Indvendinger som den, at Jydskheden for en ægte Kronjyde muligviis turde være en væsenligere Bestanddeel af hans Væsen end Skrifstprogsgheden, der sandt at sige ligger langt udenfor dette Væsen, fortjene naturligviis ingen Paaagtelse, men ansees med taus Foragt. (Bind 3: 251f)

Ironien er til at skære sig på.

I almindelighed er det dog snarere klarhed i fremstillingsform end udhængning på tørresnor der karakteriserer Dreier; han kunne bare ikke lade være med netop Heiberg. Klarheden roser han navnlig Madvig for, og det er et uafviseligt vidnesbyrd om hans selvstændige kritiske holdning til samtidens sprogtænkning at han tager fat i de træk hos Madvig som adskiller hans sprogteoretiske overvejelser fra samtidens, for i stedet at lægge vægt på hans rationalisme og hans hæven sig op over det nationale. Nu var Madvig af profession europæer idet han var klassisk filolog, men det er alligevel interessant at Madvigs opgør med samtidens grundtvigianske og nationalromantiske strømninger netop tager udgangspunkt i den samme modsætning mellem det partikulære og det universelle som var det bærende i ideen om den klassiske dannelse.

Det nationale er et væsentligt tema i denne Dreiers materialistiske symfoni men det kan ikke adskilles fra en række andre så vi tilsammen får en række dikotomier som væves sammen til et storslået partitur for en kommende materialistisk sprogvidenskab. De kan fx stilles op sådan her, med det Dreier tager afstand fra, sat til venstre mens det Dreier i stedet satser på, er sat til højre. Opstillingens orden skyldes naturligvis kun læseretningen, ikke en politisk geografi som stammer fra den franske revolution:

Nationen	Menneskeheden
De dannede (i København)	Alle danskere
Skriftsproget	Talesproget
Skønhed	Sandhed
Litteraturen, poesien	De eksakte videnskaber
Stilen	Begrebet
Naturlige sprog	Kunstige sprog
Ustyret sprogudvikling	Sprogplanlægning
Sprog som naturgenstand	Sprog som kulturgenstand
Sproget som nationens	Sproget som individets
Sprogenes historie	Sprogenes fremtid
Pessimisme	Optimisme

Dreier ville imidlertid ikke være Dreier og et godt stykke af en dialektiker hvis ikke man også skulle tage venstresiden af denne tavle med i ligningen. Det lader sig ganske vist bedst gøre at karakterisere Dreiers standpunkt ved at fæste sig ved højresiden. Der lægger han akcenten: Han er bevidst universalist både i betydningen at han sætter menneskeheden som sådan i modsætning til den partikulære sammenslutning i nationer og i den betydning som det rent sprogligt kan få: Han tror på at man må kunne lave et sprog der kan ophæve Babelstårnets forbandelse. Den slags har ikke nogen let gang på jorden i disse år men det skal ikke overses at Dreier her falder på plads i en dansk sprogvidenskabelig tradition som strækker sig fra Rask til Otto Jespersen. Det er da også logisk at forsøge at vriste sproget ud af at være et nationalt eller klassemæssigt demarkationsfænomen og til i stedet at være kommunikationsredskab på tværs af landegrænser når man i øvrigt er rationalist og mener at samtlige sprog kan kritiseres ud fra et højere standpunkt mht. opbygning og leksikon; heraf Dreiers fascination af sprogplanlægning, kunstige sprog og sprogenes fremtid. Jespersen ville formentlig være blevet overrasket over at hans elskede engelsk i praksis fungerer som et internationalt sprog for en stor del af jordklodens indbyggere, og at andre sprog som spansk og russisk har lignende funktioner for andre igen, men

11. ET KRITISK BLIK PÅ SPROGETS MAGT OG VIDENSKABEN OM DEN • 189

han ville hilse det med glæde når nu ikke det kunne blive hans eget smertensbarn, det kunstige sprog IDO.

Et andet og for en materialistisk sprogbetragtning aldeles afgørende punkt hvor Dreier skiller sig ud, er hans konsekvente tro på at sproget har en plads i biologien og neurologien og netop skal ses herfra. I betragtning af det standpunkt den samtidige neurologi havde, er det givetvis filosofisk begrundet, men det peger frem mod de forsøg på at sige noget om sproget ved hjælp af studier af hjernecellernes fyringsmønster som udfolder sig omkring os mens jeg skriver disse linjer. Dreiers redegørelse fremkommer i en polemik mod Madvigs 'Om Sprogets Væsen, Udvikling og Liv. Første Stykke' (1842).

Først forholdet mellem sprog og tanke. Her kritiserer Dreier Madvig for ikke at kunne skelne mellem sprogenes brugbarhed til at udtrykke tanker. Han hævder det principielt mulige i at individet må kunne udvikle sproget i denne henseende og tilføjer skyndsomst at individer da i fællesskab måtte kunne drøfte og afgøre sådanne forandringer med hinanden. Sproget er både socialt og individuelt og det er vigtigt for Dreier at nye synspunkter kan skabes i tænkningen. Det ligger i hele hans projekt. Men for at de skal kunne slå igennem kræves at det sociale moment træder til. Som agitator og propagandist i flere forskellige foreninger (se den glimrende biografi i udgavens femte bind og Pernille Stenners bidrag til ledsagebindet *Frederik Dreier og samfundets reform*, Tiderne skifter 2003) må det være indlysende for Dreier at foreningen, og den afstemning af tankens grundtone der netop sker i en levende forenings dialog, er af samme art som den sociale kontrakt – bare af mindre udstrækning og derfor (endnu) ikke af samfundsdekkende karakter. Der er her et vigtigt kvalitativt spring fra den lille kontakt mellem direkte interagerende parter til den store *contrat social* – et spring det stadig er vigtigt at få teoretiseret.

Der er stærke mindelser om en anden heroisk skikkelse i den materialistiske sprogbetragtningens historie, russiske Lev Semjonovich Vygotsky, i de udredninger der følger (s.320ff) om tanke og sprog. Forholdet er indviklet og dynamisk – ikke al tænkning er sproglig (megen tænkning er rent rumlig eller billedlig, det er bl.a. derfor grafer er så instruktive) og ikke alt sprog udtrykker tanker. Til gengæld er forholdet til biologi på visse punkter simpelt og enkelt at angive:

Det er dog vist utvivlsomt, at Overgangen fra den blot dyriske Følelsesbetegnelse til Sproget har været jævn, uden synderlig stor Differens imellem de enkelte Trin; jeg seer aldeles ingen Grund til at antage et Spring (Bind 3: 325)

For en post-chomskyaner er denne insisteren på sammenhæng i den biologiske evolutionsproces velgørende og for en materialist tillige afgørende.

Hvad kan vi lære af Dreier?

Dreier bruger meget krudt på retskrivningsproblemer i tilknytning til et opgør med Rask og N.M. Petersen hvem han bebrejder deres manglende radikalitet. Her har Dreier fat i noget for en materialist afgørende: Sproget fungerer i nationalstaten ikke bare som sammenbinder men også som adskiller. Skriftsproget er modelleret efter og må nødvendigvis bygge på talesproget. Men når man vælger at tage udgangspunkt i et bestemt talesprog, privilegerer man samtidig en bestemt måde at tale på i og med at skriftsproget har højere status end talesproget i samfundsmæssig henseende – i kraft af dets brugssfærer og dets selekterende indlæringsproces. Når nu det danske skriftsprog er bygget på en talesprogsstruktur som i det mindste kan genkendes som ikke-jysk (ellers ville vi ikke skrive infortisvokalen, det ubetonede e som i 'spille', det findes nemlig ikke i jysk talesprog) så defineres dermed jysk netop som et talesprog der er, lad os blot sige, *relativt perifert* i forhold til det danske samfunds skriftsprog – men det danske skriftsamfund inkluderer som bekendt pænt mange jysk-talende. Dermed er skriftnormalen en diskriminerende faktor men afslører for så vidt blot den sjællandske (læs københavnske) dominans i sprogsamfundet Danmark som også talesprogets udvikling i de sidste 100 år er præget af.

Men Dreier går som vi har set det, videre endnu og afdækker uden problemer og helt uden hjælp af sociolingvistiske metoder at også talesproget gør skel – eller synliggør skel som har en social forklaring. De dannede taler skriftsprogs, dvs. vender relationen mellem skrift og tale på hovedet mens de udannede bare taler – dia- og, kan vi nu tilføje, sociolekt. Hermed har vi fået placeret sproglige udtrykssystemer som både geografisk og socialt determineret. En materialistisk sprogvidenskab må altså være en sociolingvistik.

Sociolingvistikker findes i flere udgaver. I den ene form hersker den sociale determinisme sådan at forskelle mellem mennesker som kan findes ved hjælp af sociologiske klassifikationer afspejles i sproget. Determinationen går fra samfund til sprog og man finder til sin store glæde – om end ikke forbløffelse – at arbejdere taler anderledes end bønder og baroner, at husmænd adskiller sig fra svinebaroner og at dronningen snakker som en bog, endda en hun selv har oversat.²

Foreløbig har sociolingvistikken haft nemmest ved at finde fonetiske forskelle mellem lekter så sociolekter i virkeligheden er sociofonetisk afgrænsede størrelser. Og hvad der er meget afgørende for lekternes ontologiske status: De er kvantitativt bestemt – ikke kvalitativt. Det betyder at det for en given socialt placeret person er så og så sandsynligt at han eller hun (og her er der sandelig også forskel) vil producere en given sproglyd som indikerende, eller i sprogbrugen: manifesterende, et bestemt fonem.

2. Til gengæld taler prinsen som en bog han er ved at skrive.

11. ET KRITISK BLIK PÅ SPROGETS MAGT OG VIDENSKABEN OM DEN • 191

I dansk talesprog er de største variationsmuligheder i vokalrækken rent fonetisk placeret i a-fonemets realisation fordi dansk har en overflod af vokalfonemer i for-tungerækken (i, e, æ, a, y, ø og ö) og pænt fyldt op i bagtungerækken tillige: u, o, å og det åbne o (som i 'slot'). Så når vi taler om vokalvariation taler vi ganske ofte om a-fonemets forskellige varianter.

Det korte a varierer i københavnsk rent fonologisk sådan at det er temmelig lukket (dvs. æ-agtigt) foran alveolære konsonanter og ingenting (som i Mortens udtale af 'han', 'altså', 'skal', 'hvad') hvorimod det er mere åbent foran perifere konsonanter, dvs. p,b,v,f,m og k,g, ng: 'kam', 'kaffe', 'hak', 'tak', 'hank'. Denne forskel kan nu maksimeres rent kvantitativt – dvs. at tendentielt *alle* korte a'er før alveolar og nul udtales som æ'er og *alle* korte a'er foran perifere lyd udtales som meget åbne og tilbagetrukne a'er. Så får man en lavkøbenhavnsk udtale i parodisk udformning. Eller man kan minimere den, dvs. at alle korte a'er udtales tilnærmelsesvis ens med en halvåben, 'neutral' a-kvalitet, hvad der vil resultere i en slags parodisk hellerupsk. Sagen er nemlig at i virkelighedens verden, når vi lytter til optagelser af talesprog, så er der konstant variation. Vi har endnu ikke fundet personer der havde 100 % gennemført hverken det ene eller det andet.

For den store materialistiske sprogteoretiker må det være dybt fortvivlende at ende i kvantitative forskelle mellem korte a-varianter determineret af region, køn, alder og social baggrund – hvordan denne sidste så ellers skal operationaliseres, hvilket strengt taget er et spørgsmål til sociologerne, men ikke derfor af mindre vigtighed for sociolinguisterne. Man kan naturligvis fryde sig ved at det fonetiske har fået en så fremtrædende plads og passende fejre det ved at citere følgende fra 'Den tyske ideologi'³:

Først nu, efter at vi allerede har betragtet fire momenter, fire sider ved de oprindelige, historiske relationer, finder vi, at mennesket også har bevidsthed. Men heller ikke dette på forhånd, som 'ren' bevidsthed. Over 'ånden' hviler på forhånd den forbandelse at være 'belastet' med materien, som her optræder i form af bevægede luftlag, toner, kort sagt, sproget. Sproget er så gammelt som bevidstheden – sproget *er* den praktiske, også for andre mennesker eksisterende, virkelige bevidsthed, og sproget opstår, ligesom bevidstheden, først ud fra behovet for, nødvendigheden af samkvem med andre mennesker. Hvor der eksisterer en relation, eksisterer den for mig, dyret 'forholder sig' ikke til noget og overhovedet ikke. For dyret eksisterer dets forhold til andre ikke som relation. Bevidstheden er altså allerede fra selve begyndelsen et socialt produkt og bliver ved med at være det, så længe der overhovedet eksisterer mennesker. (38f svarende til MEGA, Bind 3, s. 30)

Man ser at sproget her – noget forkortet – opfattes som materielt, lydligt, og derfor må sættes lig udtrykssiden. Det tjener et bestemt polemisk formål men man kommer

3. Der citeres fra den danske oversættelse af Karl Marx og Friedrich Engelsk: *Den tyske ideologi*.

samtidig nemt til at overse at selve bevidstheden ikke er fonisk, dvs. materiel. Eller rettere: Hverken udtrykssiden – de foniske fakta som Marx og Engels er så glade for fordi de forurener den ellers så rene ånd med materie – eller indholdssiden, bevidstheden som sådan, kan stå alene. Hvis bevidstheden ikke udtrykkes, har vi ikke det sociale faktum som sproget er, men hvis der ikke er indhold i udtrykket, så har vi det rene lal. Til udtrykssiden svarer altså en indholdsside, ellers er der hverken tegndannelse, sprog – eller praktisk bevidsthed. Og hvad så med den?

Det har igennem årene været en fast trosartikel i især dansk sprogvidenskab at indholdet er det afgørende. Hele den funktionelle sprogbetragtning som står så stærkt i Danmark, er bygget på dette diktum og det synes at åbne for en ny vej ind i en sociolingvistik. De foniske fakta bliver brugt til at differentiere en befolkning regionalt, kønsmæssigt, aldersmæssigt, socialt. Skulle man nu hævde at de indholdsmæssige fakta som de foniske bruges til at udtrykke, er fælles og ens for alle i sprogsamfundet? Det ville betyde at indholdssiden blev hævet ud af sociolingvistikken og placeret på den plads som skriftsproget indtager – nemlig det der binder sammen hvadenten brugeren vil bindes eller ej. Eller kan man hævde at også indholdssiden differentierer befolkningen i de nævnte henseender?

Man kan skelne to niveauer hvor udtryks-indholdsrelationen nødvendigvis må være fælles, henholdsvis nødvendigvis må være forskellig. Det første indholds-niveau er det der svarer til Marx og Engels-citatets 'praktiske bevidsthed'. Det er vigtigt at bevidstheden her er knyttet til praksis. For at vi skal forstå hinanden godt nok til at vi kan indgå i et praksisfællesskab er der nødt til at være en række faste relationer mellem udtryk og indhold. De er ikke fuldstændig fælles men netop tilstrækkelig fælles 'for all practical purposes'. Det betyder at der er stærke grænser for hvad en udtryksrækkefølge (og det er stadig rigtigt som Saussure fastslog at signifianten (udtrykket) er lineær) kan betyde. De grænser er lige præcis så stærke som praksisfællesskabets krav er. Det betyder også at man i situationer hvor der ikke er mange alternativer, eller hvor de deltagende praktikanter har en lang fælles sproghistorie, kan nøjes med at udtrykke sig uhyre uspecifikt men alligevel præcist (nok): 'Giv mig lige den der!' 'Hvad var det nu han hed, ham fra Lissabon?' Det var præcis det Basil Bernstein forsøgte at fange med sit uhyre misbrugte begreb om den restringerede kode.

Det andet indholds-niveau er det hvor vi nødvendigvis adskiller os fra hinanden. Det gælder nemlig for enhver deltager i sprogsamfundet at vedkommende ikke deler sproghistorie med nogen anden. Vi er alle unikke i vores erfaringer med omverdenen. Og siden enhver substantiel indholdsstørrelse er og bliver præget af dens indførings-situation og alle de brugssituationer den og dens bruger har oplevet med den, vil vores indholdsaflejringer være individuelle. I den forstand betyder ordet 'hest' overhovedet ikke det samme for den pige der har tilbragt sin præpubertet sammen med sådan en og den ældre mand som har brugt dem i sit arbejde som skovhugger for mange år siden. Der er ikke nogen personer der kun har ordbøger inde i hovedet, der

11. ET KRITISK BLIK PÅ SPROGETS MAGT OG VIDENSKABEN OM DEN • 193

er altid noget mere knyttet til lekset. Omvendt har leksikograferne haft et vældigt mas med netop i ordbøgerne kun at give den definition som tilnærmelsesvis fanger skelettet af det der er 'hesten' for os alle. I Jesper Hermanns og min fælles bog 'Gennem sproget' har vi benyttet begrebet relevansstruktur til at fange dette fænomen at der er noget fælles og noget individuelt. Det fælles er ordbogens enheder mens det individuelle er de relevansstrukturer de hos hver enkelt af os indgår i.

Vi har nu konstateret at der er sociofonetiske forskelle, at der er semantiske praksisligheder og at der er semantiske individualiteter. Én mulig indgang til en materialistisk sprogvidenskab måtte så kunne være at bygge videre på det sidste fænomen og at forsøge at finde karakteristiske klasseforskelle mht hvilke praksisfællesskaber individerne har været delagtige i i løbet af deres sproglige socialisationshistorie. Det vil svare til at man på sociologisk basis kan vægtlægge de forskellige – uendelig mange – socialpsykologiske grupperinger og praksisfællesskaber informanterne har indgået i indtil nu, sådan at visse af dem kan anses for at være formative mens andre må tildeles mere perifer status i semantisk og socialisationsmæssig henseende. Det er den vej vi må gå for at få hold på determinationen.

Men determination er kun én side af den sociolingvistiske virkelighed. Lad os se på Marx-Engels-citatet igen. Sprog er praktisk bevidsthed og opstår ud fra nødvendigheden af interaktion. I interaktionen bliver min bevidsthed eksternaliseret for dig men kun for så vidt vi kan forbinde noget 'for all practical purposes' ens med de lydbøger jeg producerer. I og med at vi i den forstand forstår hinanden handler vi også med hinanden. Vi interagerer og påvirker på den måde hinandens råderum. Og det sker gennem sproget.

Det betyder at der også er en anden side af sproget, en side der determinerer den sociale interaktion. Her afspejler sprog ikke bare den sociale virkelighed; her skaber vi med sprog en hinandens mikrosociale virkelighed i interaktionen. Vi kan i dag også dårligt overse at de sidste mange års sprogforskning i social interaktion har blotlagt mange af de mikroskopiske processer som retorisk bedst fremstilles som opstået i kraft af de deltagendes sproglige valg. Når en klient i en vejledningssamtale konsistent vælger at fremstille sig selv som offer og lige så gennemgående appellerer til vejlederen om at hjælpe hende⁴, så positionerer hun sig selv på en måde som positionerer den anden i rollen som magtfuld – nemlig som én der kan hjælpe. Om vedkommende vejleder så faktisk er magtfuld, og hendes 'klient' tilsvarende magtesløs, er et sociologisk spørgsmål. Det kan imidlertid brydes ned i en række underspørgsmål – som til allersidst lander i en sociolingvistisk analyse af interaktionen: Er denne sproglige adfærd den eneste vedkommende har til rådighed og hvor har vedkommende i givet fald lært den? Eller er der tale om at klienten virkelig vælger mellem forskellige

4. Dette eksempel skyldes inspiration fra, diskussioner med og vejledning af Malene Rosenkjær i forbindelse med hendes specialeafhandling i dansk om klientsamtaler (2005).

strategier og derfor med rette kan siges at 'fremstille sig selv som' eller 'positionere sig som' offer – og altså tilsvarende positionere den anden som hjælper. Det er i princippet et empirisk spørgsmål.

Denne anden form for sociolingvistik tager altså udgangspunkt i interaktionen og påviser de mikroskopiske udviklinger der bedst kan ses i forskydningerne i relationer mellem de interagerende, en praksis jeg gerne vil kalde 'mikromagt'. For at forbinde denne form for empiri med makrosociolingvistikken har vi brug for et medierende apparatur af samme art som Basil Bernsteins kodebegreb. Et apparatur som rekonstruerer institutioner som privilegerende bestemte interaktionsformer og dermed bestemte spilleregler for udøvelse af mikromagt lige fra sammensætningen af tale- og skriftgenrer og hele vejen ned til talehandling og grammatiske strukturer. Standardeksemplet er spørgsmålets status i privatsfæren og i institutionaliseret undervisning: i privatsfæren spørger man for selv at få noget at vide – i undervisningen ganske ofte for at kontrollere hvad eleverne ved.

Forbindelserne mellem de enkelte niveauer i denne model vil formentlig være af kvantitativ natur sådan at man kan tale om at der er 'affinitet' mellem bestemte institutioner og bestemte storgener, affinitet mellem storgenerne og undergenerne og mellem de forskellige genrer og forskellige talehandling, mellem forskellige talehandling og bestemte grammatiske strukturer. Det sidste er forholdsvis nemt at illustrere med et simpelt eksempel: I opskrifter skal den instruerende talehandling udføres i to tempi: Først skal udgangssituationen defineres i form af ingredienserne. Det gøres meget ofte og konventionaliseret ved hjælp af lister men kan i visse mere diverterende kagebøger udmærket udføres i form af en slags fortælling: Du skal bruge det og det og det får man hos den og den. Så tag din indkøbskurv, start Ladaen og tril ned til.....

Ingredienslisten udgør imidlertid ikke opskriften men kun forudsætningerne for den. Derefter (der er visse tåbelige kagebøger hvor ingredienserne først står anført *efter* selve opskriften; dem forbigår vi) skal selve opskriften tage form. Der er affinitet mellem den instruerende talehandling og den grammatiske grundstruktur imperativ (ordren: Rør æggene hvide med sukkeret!) men af mange historiske grunde har præsens passiv vundet indpas i samme funktion i lige præcis opskrifter. Det skyldes muligvis den tilsvarende såkaldte juridiske præsens der regulerer virkeligheden så den kommer til at svare til sproget: Der læses ti sider oldislandske skjaldevers. Passiven har her som andre steder den hyppigt efterspurgte virkning at man ikke behøver præcisere hvem der er agent. Resultat: 'Æggene røres hvide med sukkeret.' Begge er mulige og empirisk konstaterbart til stede. Der er til gengæld ikke ret mange andre muligheder.

Der er en række helt grundlæggende problemer ved at tage det her skitserede udgangspunkt i tegndannelsen. Det største af dem er problemet om hvorfra den grammatiske struktur kommer, hvilken ontologi den har og hvilken rolle dens

11. ET KRITISK BLIK PÅ SPROGETS MAGT OG VIDENSKABEN OM DEN • 195

historicitet spiller. Det er givet at der også her er flere niveauer. Det lønner sig for det første at skelne mellem produktive og uproduktive mønstre, for det andet at gøre sig skellet mellem GRAMMATISKE MORFEMER, nemlig på den ene side *afledningsmorfemer* som ‘-else’, ‘-ing/-ning’, ‘-eri’, det agentive ‘-er’ m.fl. (især her er skellet mellem produktive og uproduktive afgørende) og på den anden side *bøjningsmorfemer* som ‘-(e)r’ (både pluralis og præsens), ‘-(e)de/-te’, og LEKSEMER (dvs. alle de morfemer der optræder som rødder eller stammer i de åbne ordklasser) klart. Det er leksemerne der indgår i personligt forskellige relevansstrukturer og som har en typisk individualhistorie bortset fra deres socialhistorie (deres såkaldte etymologi), mens de grammatiske morfemer ikke kan påregnes at have en sådan, ud over en yderst interessant og i mange henseender stærkt individuelt forskellig tilegnelseshistorie. De grammatiske morfemers socialhistorie er en udfordring for enhver materialist: Hvorfor har ‘vi’ lige præcis de grammatiske morfemer tilbage i dansk og hvorfor fik ‘vi’ dem og ikke andre af de universelt tilgængelige? Men det er i alle ordets betydninger en helt anden historie.

Kilde: *Det kritiske blik*. En antologi redigeret af Nils Bredsdorff og Niels Finn Christiansen i anledning af dr. phil. Morten Things 60årsdag. København: Tiderne Skifter 2005, 164–183

12. Hvordan undersøger man københavnsk?

I et videnskabshistorisk perspektiv kan det være meget vanskeligt at give et signalment af nutidens sprogforskning. Lever vi stadig i strukturalismen eller er den for længe siden blevet afløst af postmodernistisk stilforvirring. Lever vi med andre ord i det man i videnskabsteorien med en så lyrisk vending kalder 'en revolutionær situation'. Ifølge teorien skulle en sådan være karakteristisk ved at flere forskellige paradigmer kæmper med hinanden om magten – om at få lov at blive *paradigmet*. Nu er det en gammel sandhed at selv i de perioder hvor der faktisk har været ét og kun ét dominerende paradigme inden for sprogvidenskab, har det ikke været så enerådende at der ikke ved siden af det har kunnet trives modstrømninger og afvigende holdninger – de har blot måttet formulere sig på det dominerende paradigmes præmisser. Ansku et ud fra denne viden er det ikke svært at se den øjeblikkelige paradigme-forvirring som en situation uden en fælles dagsorden. Der er ikke enighed om hvilke problemer sprogforskningen skal løse, og derfor løser man en række vidt forskellige og organiserer sig som følge heraf i en række adskilte broderskaber.

Vi der er samlet på denne conference tilhører et sådant broderskab – om ikke andet så dog i hvert fald et midlertidigt fællesskab – om bysprogsforskning. Men bysprogsforskning er jo ikke nogen disciplin, knap nok et respektabelt forskningsprojekt selv om det danske humanistiske forskningsråd just har udpeget området 'storbykultur' som et af 10 vigtige 'satsningsområder'. Men hvilken disciplin tilhører vi da, vi bysprogsfanatikere og metropolisfetichister?

Uden at være for sikker prøver jeg mig frem.

I *dialektforskningen* står byen for to ting som er tæt forbundet: innovation og ikke-stedslighed. Byen er den sluse hvorigennem de fornyelser strømmer som til sidst vil undergrave dialektforskerens embede: Byen udsletter dialekterne.

For at gøre det klarere vil jeg citere en af Danmarks største dialektforskere, Peter Skautrup:

HOS HVEM SKER FORANDRINGEN, OG HVORNÅR OPSTÅR DEN?

Tvis hører til Holstebro Opland. [og det er Tvis-dialektens hendøen Skautrup er i gang med at diagnosticere, FG] Her handler man, her samles man til Møder, til Marked. Her er Tingsted. Holstebro er – som alle Byer – Expansionscentrum, Formidleren mellem Rigssprog og Dialekt, thi Holstebro-sproget er langt fra at være Rigssprog. Her fødes de nye Former, og det er især den unge Generation, som fører dem hjem. Særlig én bestemt Klasse er "farlig". Det er de unge Piger. Når Datteren i Gården eller Huset er konfirmeret, skal hun til Byen at tjene. Og i Løbet af en Måned eller to er hun så fornem, at de

12. HVORDAN UNDERSØGER MAN KØBENHAVNSK? • 197

derhjemme knapt forstår hende. Hun bliver også helst i Byen, hun har fået nok af det grove Arbejde på Landet. Og kommer hun hjem igen, falder det meste af Fornemheden vel nok fra, men netop de SMÅ VARIATIONER AF ORDENE BEHOLDSES; de kan gå an, virker ikke altfor afstikkende. Karlene derimod finder ikke på at forandre Mål, selv om de kommer til Byen eller en anden Egn i nogen Tid. Det er min erfaring at Kvinderne er mere utro overfor deres Modersmål, lettere tilegner sig et fremmed Mål, end Mændene. En 80-årig Kone, jeg talte med, begyndte endog at tale "fornemt": det Bogsprog, hun havde lært i Skolen og fra Aviserne, – det kunde en Mand aldrig finde på. (Skautrup 1921 (1976): 15)

Citatet var fra Skautrups første store artikel om "Folke- og Sprogblanding i et vestjysk Sogn", som blev trykt i *Danske Studier* 1921. Bortset fra artiklens præcise påvisning af at de vestjyske sogne forfatteren behandler, ikke er, og knap nok nogen sinde har været, et samfund af evigt fastboende, stedfæstede sjæle, er afhandlingen påfaldende ved dens lidenskabelige tagen parti *for* dialekterne og *mod* byen.¹ Byerne anskues konsekvent som rigssprogets fremskudte forposter i det stakkels forsvarsløse dialektlandskab:

Betragter vi Jylland som et Hele, ser vi, at Rigssproget nu har slået store Brescher i den jyske Mur, Brescher, hvorfra det Dag for Dag sender sine Ord ud over hele Landet, nemlig Byerne. De er nu helt erobrede af Rigssproget, vel nok stærkt farvet af Egnens Dialekt, men absolut stående i Modsætningsforhold dertil. (Skautrup 1921: 10)

Byerne anskues altså fra dialektens synsvinkel som det ikke-sted hvorfra dialektens særpræg ophæves. Byen selv har ikke noget kendemærke i denne form for dialektforskning fordi den udelukkende betragtes som et middel for rigssprogets ekspansion. Byen er for dansk dialektforskning² ikke noget sted og har derfor heller ikke nogen selvstændig eksistens som dialektbærende. Ganske vist må Skautrup indrømme at sproget i Holstebro langt fra er rigssprog, men det er forklædning. I virkeligheden er Holstebro-målet et rigsmål der snedigt har lånt jyske gevandter for at indynde sig hos de unge piger.

Vi bemærker også at den tiltrækningskraft som byen har for de unge er knyttet til en blødere civilisationsform, forskellig fra det grove arbejde på landet. Bag teksten lurar modstillingen mellem mandligt – landet og de grove beskidte hænder – og kvindeligt – det utro og kunstigt forfinede – byen.

1. I denne henseende som med hensyn til afhandlingens metode i det hele taget, står Skautrup i gæld til Anker Jensen, hvis afhandling om Sproglige Forhold i Åby Sogn, Århus Amt (*Dania* V: 213ff) danner forbillede, jvf. Skautrup 1921(1976):9

2. Der er ganske få dialektologiske undersøgelser af bysprog i Danmark. Situationen er noget anderledes i Norge. Til gengæld synes karakteristikken af dansk dialektforskning også at gælde hollandsk: "... for a long time, urban language was not considered a desirable object of study for dialectologists, a situation that did not change substantially until, eventually, dialectology began to concern itself not only with regional, but also with social boundaries." (H.F.Schatz: *Plat Amsterdams in its social context*, Publikaties van het P.J.Meertens-Instituut, Amsterdam 1986:19)

Skautrups hovedpointe i afhandlingens første del var at han ikke kunne få beskrevet dialekten i et bestemt sogn fordi befolkningen i sognet var upassende blandet.

Ingen af Slægterne har boet i Sognet i over 100 år, højst 9 Slægter har boet der i 50 År eller derover. I Procent:

10 % af Slægterne er indvandrede 1820-1870

16 % af Slægterne er indvandrede 1870-1900

74 % af Slægterne er indvandrede 1900-1917

Man vil forstå, at det er vanskeligt at bestemme Sognets Dialekt. (Skautrup 1921 (1976): 11)

Men hvis man vil forstå hvor vanskeligt det er at bestemme et sogns dialekt der har så mange indvandrede familier, så vil man endnu bedre kunne forstå at det er ikke bare vanskeligt, men plat umuligt at bestemme en bys talemål for byen består jo af indvandrere.

Det er ganske følgerigtigt at dialektforskningen generelt har givet op over for denne opgave. Så dialektforskere, det er vi altså ikke.

Men så lingvister da. Det er en solidt indarbejdet sandhed at lingvister for så vidt de er rigtige almene lingvister, slet ikke arbejder med empirisk udforskning af talesprog – og hvis de nogensinde skulle komme så langt ud i uføret at de arbejder med informanter så arbejder de da i hvert fald kun med én – aldrig en hel by. Det er meget mærkværdigt at det er gået sådan med lingvistikken – og karakteristikken er da heldigvis også sat på spidsen – men faktisk er det efterhånden definitionen på en sociolingvist at det er en lingvist der *kan* arbejde med empirisk talesprogsforskning. At sociolingvistikken omfatter mere end den empiriske talesprogsforskning er det vel unødvendigt at tilføje her i Holland.

Vi er altså, vil jeg vove at påstå, sociolingvister. Og som sådan adskiller vi os fra lingvister uden socio- til fornavn ved at vi er lidenskabeligt optaget af at udforske talen som den faktisk udfolder sig. Dette interessefelt deler vi med dialektologerne men i modsætning til dem tager vi for os af retterne i de sprogsamfund der i ringest grad er præget af stabilitet – byerne.

Vi tager her udgangspunkt i et paradoks. Byerne er – i større eller mindre grad – arnestedet for de fornyelser der spredes ud i landet. Men byerne selv er på én gang mødested for folk med vidt forskellig baggrund og stedet for en specifik identitet som disse indvandrere på én eller anden mystisk måde overtager. De gamle romere taler om *genius loci*, stedets ånd. Det er fristende at låne denne luftige størrelse til vores paradoks og udtrykke det på følgende måde:

12. HVORDAN UNDERSØGER MAN KØBENHAVNSK? • 199

Byens ånd er den kraft der forener tilflytterne i et sprogsamfund

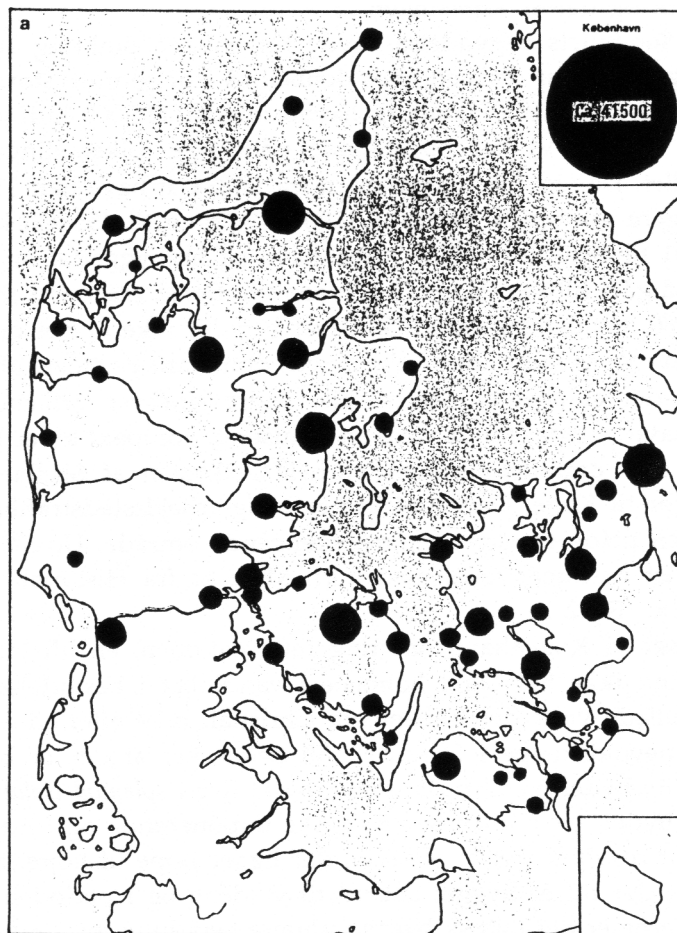
For at paradokset skal blive smerteligt konkret vil jeg i det følgende diskutere vores Københavnerundersøgelse i dette perspektiv. Som indledende bemærkning vil jeg anføre at projektet blev startet i august 1986, at dets dataindsamling var afsluttet sidste år ved sommertide, at vi har indsamlet data fra i alt 63 personer, at projektets feltarbejdere og videnskabelige bemanding udgjordes af Jon Albris, Henrik Holmberg og Erik Møller samt Ole Nedergaard Thomsen og at Inge Lise Pedersen og jeg selv har fungeret som projektledere og nu er dem der arbejder videre med materialet.

Projektet handler altså om København så lad os se lidt på denne størrelse. Skautrup var optaget af borgernes til- og fraflytning. Han var overbevist om at der udkrævedes en fast bosiddende befolkning for at der kunne udvikles en dialekt der var ensartet nok til at fortjene dette hædersnavn. Albert Olsen har opgjort borgernes fødested for København i 1600-tallet. Hans tal er forbløffende set fra Skautrups synspunkt. I hele perioden ligger antallet af borgere hvis fødested var København på mellem 15,1 og 24,8 %. Med andre ord: I hele 1600-tallet har Københavnerne været i overvældende mindretal i København. De har kun udgjort mellem 1/7 og 1/4; resten af københavnerborgerne var tilflyttet og det oven i købet hele 16 % fra udlandet (gennemsnitstal). Der kan ikke ud fra Skautrups tankegang være tale om at der har været en særlig københavnsk dialekt. Albert Olsens tal skal tages med det forbehold at der er tale om udelukkende de personer der har ansøgt om borgerskab i København. Det er naturligvis den fine portion, de rigeste, bortset fra adelen. Men samtidig er det et påfaldende træk ved tiden at også de lavere lag var indvandrere, en hel del af bygningsarbejderne var udlændinge og mange lærlinge kom fra Skåne.³

Det er ikke nok at se uspecificeret på København som blot én by blandt mange. København har faktisk været fuldstændig dominerende som bydannelse i Danmark i stort set hele den historisk dokumenterede periode af Danmarks historie. Jeg viser et kort fra *Historisk Atlas* (fig.1, s. 200). Det fremgår af kortet at København allerede i 1672 var tre gange så stor som de andre store byer i Danmark: Helsingør, Århus og Odense. Der er kun én storby i Danmark og det er København.

Ved 1800-tallets begyndelse havde København omkring 100.000 indbyggere og var dermed godt dobbelt så stor som de store byer jeg har nævnt, mens Hamborg havde mindst 116.000 indbyggere (Rubin 1892: 3). Vi har nogenlunde pålidelige folketællinger for 1800-tallet. De viser at hovedstaden fra i 1834 at have haft 119.000 indbyggere gik op til 360.000 i 1890 og sprang til 455.000 i 1901. Fra 1901 til 1950 fordoblede København sit indbyggertal og siden er det så gået tilbage (Hans Chr. Johansen: *Dansk økonomisk statistik 1814–1980*, Gyldendal 1985: 105ff). Det bety-

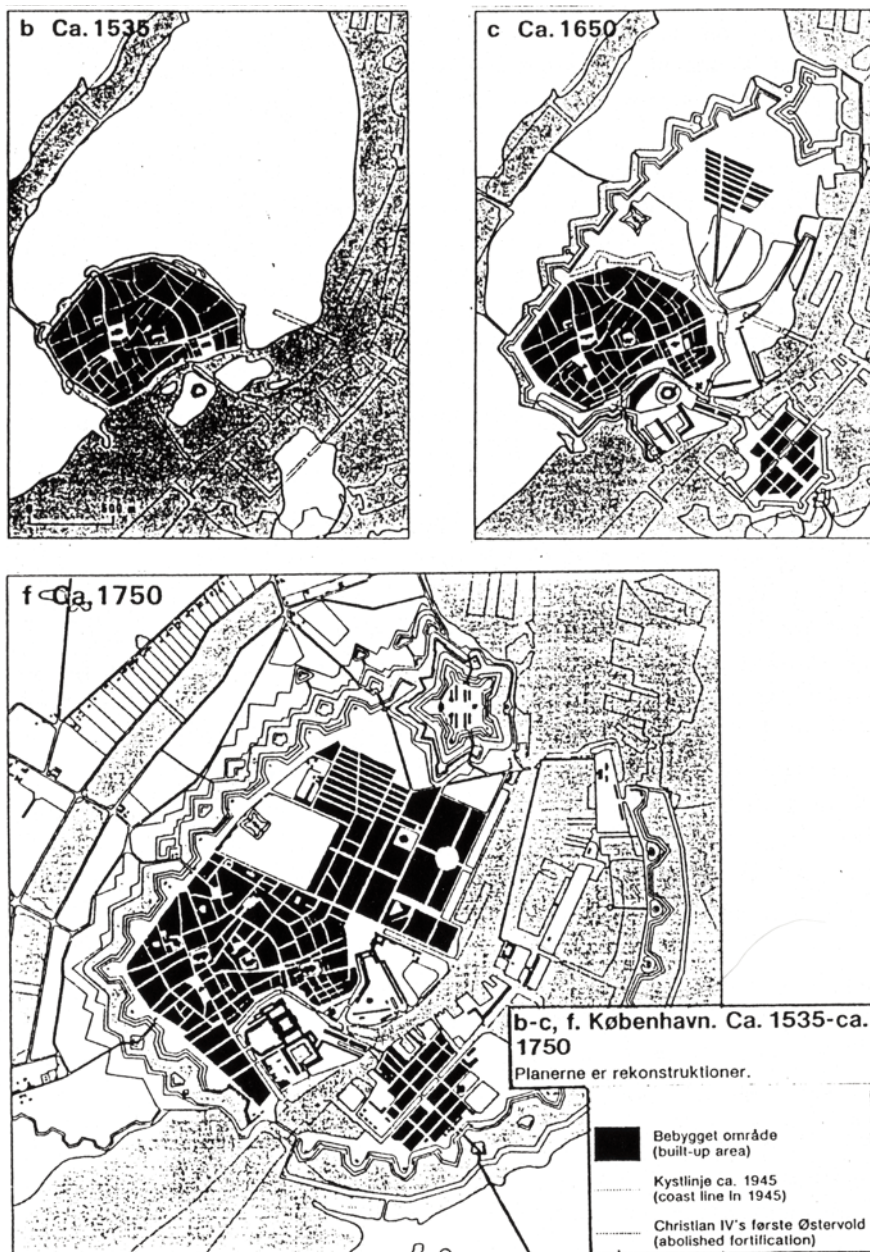
3. Albert Olsen: *Bybefolkningen i Danmark paa Merkantilismens Tid*, C.A.Reitzel, København 1932:57ff

der ikke at det område som kan regnes ind under Københavns dominans er blevet affolket for det der er sket er det fra alle andre storbyer velkendte at København i stedet for at være en fokuseret, kompakt by er blevet kernen i et område der dækker hele østkysten af Sjælland fra Helsingør til Køge. Dette område er bolig-arbejdsstedstrafikalt og på anden måde ét stort sammenhængende område. Udviklingen kan bedst anskueliggøres med kort. Mine er fra J. Kjærulff Hellesen og O. Tuxen (red.): *Historisk Atlas, Danmark*. (Fig. 2, s. 201)

Først ser vi København omkring reformationen, en lillebitte by der endnu ikke har taget holmene i vandløbet i besiddelse. Det næste billede viser det København Christian d. IV efterlod til den første enevoldskonge i Danmark. Vi bemærker at der er bygget en helt ny bydel på Christianshavn og at der i *splendid isolation* er lagt en anden bydel der i størrelse er ganske imponerende og i udformning helt regelret. Det er *Nyboder*, der ligger oppe til højre. I 1750 ser vi at der nu er bygget tæt ud til vol-

12. HVORDAN UNDERSØGER MAN KØBENHAVNSK? • 201

dene og i perioden frem til 1860'erne er det faktisk byens militære betydning og muligheden for at forsvare den der afgør dens udvidelsesmuligheder. Der var ingen. København ligger jo på det flade land og da den samtidig er nøglen til kongeriget, er

det indlysende at der for det første må være en stor garnison og at der for det andet må være anseelige fæstningsanlæg.⁴ Ellers kan byen simpelthen indtages så let som at klø sig i nakken. I 1787 udgjorde militæret da også 25 % af københavnernes eller lige så mange som håndværk og industri tilsammen.⁵

For befolkningens fødested får voldenes spændetrøje imidlertid en vigtig betydning. Marcus Rubin sammenligner i sit epokegørende værk om København i perioden 1807–14 (Rubin 1892: 626) antallet af borgerskaber i årene 1796 og 1804 med tallene for 1808 og 1812. Tallene viser en stigning fra de bekendte 25 % indfødte til at vi bare 4–8 år efter er på 35 %. I 1850 var mindst 60 % af befolkningen i København indfødte københavnere så hvis Skautrups regel skal gælde kan vi tidsfæste en egentlig københavnerdialekt til perioden fra 1800 til 1850. Så falder voldene altså og byen bliver spredt ud over et meget større område.⁶ Det er klart at den massive indvandring igen har forandret indfødsprocenterne. Byen blev oversvømmet af indvandrede.

Den første figur viser København 1880. Vi ser de tre store brokvarterer, Vesterbro, Nørrebro og Østerbro, hvoraf Vesterbro og Nørrebro er de udprægede arbejderkvarterer. Vigtigt er det her at man har haft bolig og arbejdssted inden for samme kvarter⁷, hvilket har givet mulighed for at i det mindste anden generation af arbejdere i København har kunnet udvikle kvarterspecifikke dialekter. Vi ved at der har været et sådant vesterbrosk og nørrebrosk men vi kan ikke i dag sige meget om det.⁸

4. I W.R.Mead: *An Historical Geography of Scandinavia*, Academic Press London 1981:88 hedder det: "Militarily speaking, Stockholm and Copenhagen display contrasting situations. Stockholm lies secure behind its labyrinthine archipelago: Copenhagen is exposed on its landward and seaward sides. In the mid-seventeenth century, expanding Copenhagen is endowed with defence works which both add to its distinctive plan and restrain the form of its urban growth."

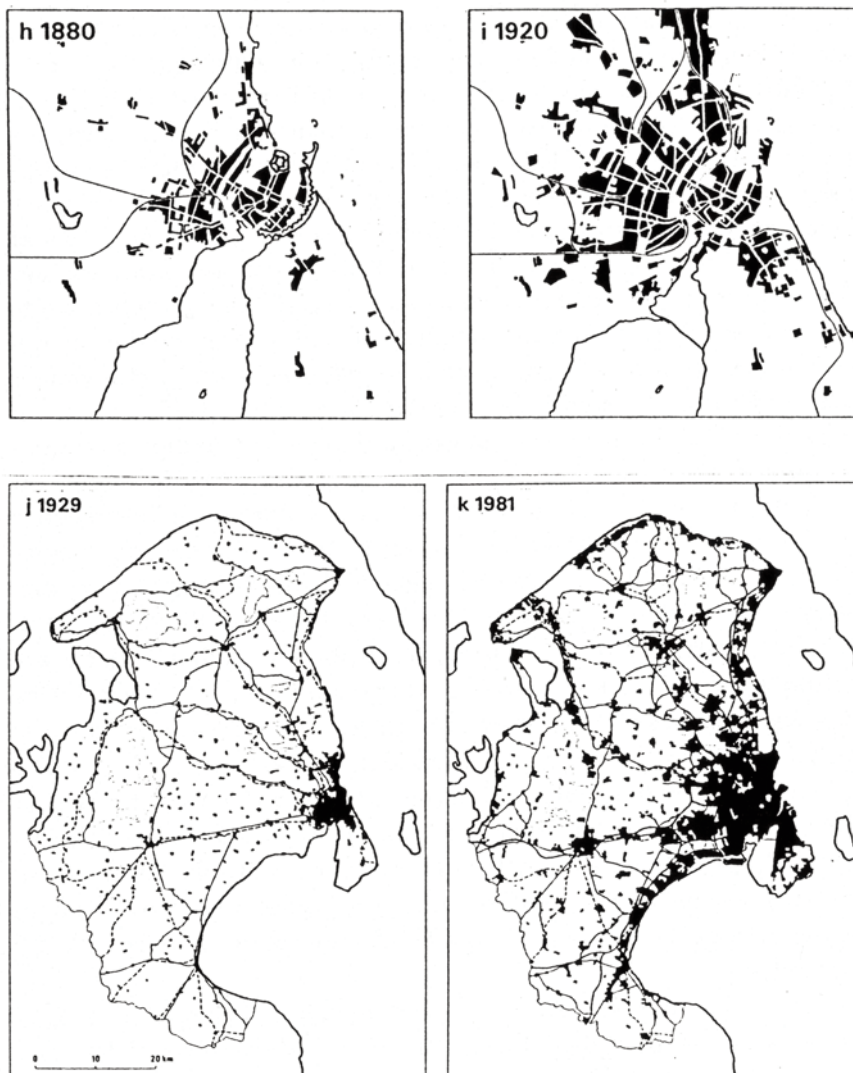
5. Hans Chr. Johansen: *En samfundsorganisation i opbrud 1700-1870*, Dansk social historie 4:147.

6. Afmonteringen af Københavns militære karakter skete i to tempi. Først opgaves i 1852 den såkaldte demarkationslinje, som havde forhindret byggeri på broerne. "Men i realiteten var dette kun en beskeden lempelse, for fæstningen som sådan blev der ikke røkket ved. Volde, porte og hele det restriktive reglement fortsatte." (Jensen og Smidt: *Rammerne sprænges*. Københavns historie bind 4:124, Gyldendal, Kbh. 1982). I anden omgang var det Folketingets vedtagelse d.6.juli 1867 af Loven om demarkationslinjens ophævelse og Opgivelse af Københavns Fæstningsværker der satte gang i etableringen af de nye kvarterer (anf.arb.:151ff).

7. Hvidbjerg og Vasström: Livsrum og livsformer i storbyen, *Arv og Eje*, 1986-87: 5ff, bruger begreberne domæne og domicil til at forklare forskellen mellem den type arbejderkvarter der opstår efter første verdenskrig, hvor en hel del af arbejdslivet finder sted uden for kvarteret og så de klassiske brokvarterer hvor bolig og arbejdssted ligger så tæt ved hinanden at man kan gå hjem til middag. Se også Bodil Olesen: *Et kvarter og dets mennesker*. Frederiksbjerg Øst, Århus, Den gamle by 1987. Begge referencer skylder jeg Inge Lise Pedersen.

8. Mogens Baumann Larsen udførte i 1960'ernes slutning en række forsøg hvor skoleelever i 5.6.-klasser blev bedt om at stedsbestemme sprogrøver indtalt af 15-16-årige ungdomsklubmedlemmer fra forskellige steder i København. Baumann har (personal communication) meddelt at det lykkedes at få stor sikkerhed i stedsbestemmelsen inden for i hvert fald to store områder, hvoraf det ene omfattede Vesterbro og mere end det (Valby m.m.) og det andet Nørrebro og Brønshøj m.m.. Det interessante er at de sprogræk som skoleeleverne brugte til stedsbestemmelsen var meget lidt åbenbare. Formentlig har der været tale om resterne af to mere særprægede dialekter, f.eks. intonationsmønstre.

12. HVORDAN UNDERSØGER MAN KØBENHAVNSK? • 203

J-k. Bebyggelsen i hovedstadsområdet. 1929-1981

Grundlaget for kort j er udarbejdet 1911-14 med rettelser til 1929. Herfra er overført områder, karakteriseret som købstad, handelsplads o. lign. samt anden samlet bebyggelse. Fra grundlaget for kort k er overført områder karakteriseret som bykerne samt anden samlet bebyggelse og industriområder.

Resten af bebyggelseshistorien har jeg sådan set nævnt men viser den hastigt her. Vi ser at København ikke længere er en fokuseret by men et diffust område der dækker hele østkysten. Hvad vi derimod ikke kan se, er den for vores formål nok så vig-

tige kendsgerning at arbejderkvartererne er blevet saneret sådan at de ikke længere fungerer som afgrænsede størrelser med en fast indfødt befolkning.

Hvordan undersøger man så Københavnsk? Det kommer selvfølgelig an på hvad man vil. Hvis man vil give et billede af København som sprogsamfund, så skulle man først vælge mellem København som by og kommune og København som område. Da der i området bor over 1 million mennesker, er det naturligvis en umulighed at lave dybtgående interviews med bare et rimeligt udsnit af dem, hvis man skal bare nærme sig én eller anden form for repræsentativitet. Men heller ikke Københavns kommune er uproblematisk. Som det er sket i alle andre storbyer er der i København en uforholdsmæssig stor andel af ældre og studerende, af ekstremt fattige og nogle meget rige. København som kommune er ikke repræsentativ for København som begreb. Den anden metode som byder sig til inden for moderne sociolingvistik, er den af bysociologi og antropologi inspirerede *neighbourhood study*. Her vælger man et kvarter eller en blok huse ud for at give et billede af dem som et minisamfund. Det er nogenlunde overkommeligt at afdække statusforhold folk imellem og at tale i det mindste nogen tid med en hel del af indbyggerne. En sådan procedure forudsætter at der er et afgrænset kvarter, eller en klart afgrænselig bebyggelse. Til gengæld er relationen mellem denne bebyggelse og den større ikke sådan at afklare: Hvad berettiger os til at tro at et bestemt kvarter er repræsentativt for byen som sådan? Eller mere grundlæggende: Er København som by sammensat af kvarterer? Er det ikke en anakronisme at tro at folk der tilfældigvis bor samme sted, har så meget mere med hinanden at gøre end folk der bor spredt ud over byen. Jim og Lesley Milroy har arbejdet i Belfast med sådanne kvarterer hvor man kunne vise at det empirisk forholdt sig sådan i hvert fald for det ene af dem at folk havde deres forbindelser inden for kvarteret, men jeg tvivler stærkt på at noget lignende gælder for den i denne henseende mere moderne storby København.

Det at man har sin bolig ét sted og sin arbejdsplads et helt andet giver jo mulighed for at der er to påvirkningssteder. Det kan meget vel tænkes at der tales i én stilart på arbejdet en anden derhjemme. Vi var i Københavnerundersøgelsen overordentlig interesseret i at belyse netop stilforskelle, der havde noget at gøre med socialt bestemte situationer af typen: arbejde, privatliv.

Vi var overbevist om at de gamle brokvarterer havde fungeret sådan at dette skel ikke havde været videre relevant, men vi var også klare over at de ikke gjorde det mere.

Vores interesse samlede sig så om Nyboder. Kvarteret Nyboder har meget der taler for sig: Det er klart afgrænseligt, det har sin egen karakteristiske historie og det er bestemt som et boligområde der er forbeholdt personer der er knyttet til samme arbejdsplads, marinen. I gamle dage betød marinen simpelthen Holmen, men også flåden er blevet decentraliseret så nu er der folk der bor i Nyboder og arbejder i Auderød i Nordsjælland.

12. HVORDAN UNDERSØGER MAN KØBENHAVNSK? • 205

Nyboder havde endvidere den store fordel for os som sociolingvister at det for nylig var blevet gennemtrawlet af en etnolog, Annette Vasström, en god kollega, som imidlertid straks fortalte os at områdets særkende allerede var på vej til at blive udvisket. Der var sket det at flåden efter at have haft en nærmest patriarkalsk holdning til sine ansatte havde hævet huslejen drastisk for nogle år siden og det havde betydet at nogle af de gamle Nyboderfamilier var rykket ud og var blevet erstattet af enlige konstabler som for en stor dels vedkommende var jyder. Så Nyboder var altså ikke længere et rent københavnsk arbejderkvarter. Det har det jo klart nok heller ikke været altid. Anette Vasström har opgjort befolkningens fødested for Nyboder til forskellige tider, idet hun bruger en enkelt gade, Delfingade, som repræsentativ. Tallene for 1880 viser at 86,5 % er født i København, mens vi i 1901 har 72,5 % der er det. I 1935 er tallet faldet drastisk til 41 % og det holder sig nogenlunde på det niveau i 1960. I 1987 er tallet 36,8 % (jf note 9: Interim Report: 39) men hvis man spørger hvor mange af dem der bor i Nyboder der har boet i København i de sidste 10 år, får man svaret 29 %.

Vi kan ikke regne med at Nyboder er smækfuld af Københavnerne, men vi kan til gengæld regne med at dem der er, har en klar Nyboder-identitet, opfatter området som noget helt specielt, hvad det jo også er administrativt, arkitektonisk og historisk. Faktisk er der ingen tvivl om, at indfødte Nyboderere opfatter sig som nøjagtig så særlige som man er når man en hel barndom igennem har levet med regler og bestemmelser der stammer fra en periode hvor marinen var en livsform mere end et ansættelsessted.

For at afgøre i hvilken udstrækning Nyboder så faktisk kunne antages at være repræsentativt for det større område udførte Henrik Holmberg med hjælp fra Københavns Kommunes statistiske kontor en række beregninger hvor han sammenlignede erhvervsstruktur, aldersstruktur og kønsstruktur for området med henholdsvis City og København som helhed. Det viser sig, at Nyboder er rimeligt som laboratorium for København som helhed bortset fra at vi ikke har nogen repræsentanter for de ekstreme grupper i social henseende. De fineste officerer bor ikke i Nyboder og hvis man er arbejdsløs kan man slet ikke få lov at bo der.⁹ Man bedes bemærke at Nyboder således adskiller sig fra de gamle arbejderkvarterer ved at der er en vis social differentiering inden for området, mens det formentlig har lignet Vesterbro og Nørrebro ved at have haft tætte og mangeartede netværksforbindelser mellem beboerne. Ikke alene arbejdede i det mindste ét af familiens medlemmer på Holmen, ligesom ét af de andre familiers medlemmer, mange af børnene gik i skole sammen og den megen interne flytning i Nyboder gjorde at næsten enhver af beboerne kunne identificeres som nabo, familie eller bekendt på én eller anden måde – om ikke til én selv så til en ven af en ven.

9. *Interim Report on the Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*, Institute of Nordic Philology, Copenhagen 1988:15ff

Med valget af Nyboder som arbejdsområde var vores problem imidlertid ikke løst. En sand *neighbourhood study* ville have været ophøjet ligeglad med hvem der var indfødt københavnner og hvem der ikke var det, området indeholder jo begge dele. Nu kunne man måske nok argumentere for at de indfødte i Nyboder repræsenterer et lag der simpelthen er ældre end de nytilkommendes, de indfødte har en klar identitet som Nybodere, de jyske konstabler bor bare i Nyboder fordi boligstørrelsen passer en enlig og fordi huslejen er rimelig. Men det er ikke det væsentligste. Det springende punkt er derimod at gøre sig klart at ens valg af informanter, måden man vælger dem på og måden man finder dem på implicerer forskellige teorier. Vores valg var at opsøge personer der var født og opvokset i Nyboder. Dermed knytter vi an til en model som postulerer at tilegnelsen af modersmålet sker i alderen indtil arbejdslivet begynder og at det sprog man tilegner sig i denne periode er ens sande modersmål. Teorien er ikke ganske eksplicit formuleret, blandt andet fordi enhver så ville kunne se at den er meget sårbar rent empirisk, men det er den teori der ligger bag William Labovs undersøgelser. I et foredrag på den sommerskole som indledte vores projekt demonstrerede Labov teorien. Han påviste at netop den ene dreng af de mange der indgik i den ungdomsbande Labov studerede der *ikke* var vokset op i New York – at han afveg på visse ganske ubevidste sproglige træk fra resten af gruppen. *De* var indfødte, *han* var en der var kommet udefra, og ligegyldigt hvor central han rent socialpsykologisk var i gruppen – og han var en af lederne – så kunne han ikke slippe fra sit *vernacular*. Denne demonstration tog vi til os og fastsatte derfor perioden fra det tredje til det syttende år som afgrænsning af den formative alder. Det sprog du har fået lært i disse år vil altid udgøre den inderste kerne i dit repertoire af stilarter. Sådan tænkte vi og sådan tænker vi til en vis grad stadigvæk, vi fortryder i hvert fald ikke at vi valgte sådan.

Det design vi så ville køre efter var opbygget af celler med hver 5 personer og defineret ved en aldersgruppe og et klassetilørsforhold samt et kønsforhold. Vi får altså en figur som den her:

Aldersgrupperne. I = 15-24; IIa = 25-40; IIb = 41-59; III = 60ff;
klasserne. Arbejderklasse: AK; Middelklasse: MK

Aldersgruppe:	I		IIa		IIb		III	
Klasse:	AK	MK	AK	MK	AK	MK	AK	MK
Mænd	5	5	5	5	5	5	5	5
Kvinder	5	5	5	5	5	5	5	5

Men én ting er at satse på et design noget ganske andet er det at udfylde det. Det ligger i begrebet *neighbourhood study* at de forsøgspersoner man indsamler data fra, i det mindste har det til fælles at de bor samme sted. Det er da logisk at forsøge sig i kvarteret med slentreture og snak med tilfældige forbipasserende eller hvem der nu til-

12. HVORDAN UNDERSØGER MAN KØBENHAVNSK? • 207

fældigvis er rede til en lille passiar. En sådan metode er imidlertid i vore lande ganske afhængig af årstiden. Der er nu engang signifikant flere der slikker solskin om foråret end når det er buldermørkt om vinteren. Og vores projekt startede om vinteren.

Feltarbejderne travede selvfølgelig området tyndt men vi havde nu allerede bestemt os for at vi snarere ville benytte den metode Lesley Milroy med så stor succes havde brugt i Belfast. Metoden er simpel. Den hedder 'a friend-of-a-friend'-metoden. Man finder én eller anden som bor i området, lærer vedkommende rimelig godt at kende og spørger så ham eller hende, hvem af dem hun eller han kender der opfylder vores betingelser for at blive informant. Da vi gennem Annette Vasström fik en sådan kontakt, varede det ikke længe før vi fik fat på indtil flere informanter. På et tidspunkt gik det meget hurtigt og glat med informanter, men det viste sig snart at der var flere celler i designet vi kunne få masser af personer til og et par stykker det til gengæld var meget vanskeligt at fylde ud. Her er vi igen ved et crux. Designet er konstrueret sådan at cellerne har lige vægt og der er da også lige mange i dem. Men hvis nu det viser sig at der faktisk ikke er ret mange middelklasse-kvinder mellem 25 og 40, der er født i Nyboder eller måske navnlig har boet der i hele deres opvækst? Der er noget der tyder på at de virkelig sikre repræsentanter for den celle, de akademisk uddannede officerers døtre – at de slet ikke har boet i Nyboder hele deres opvækst fordi faderen flyttede rundt i landet som et led i det normale karriereforsøg. Og så begynder det at blive besværligt med designet. For hvis man skal lede med lys og lygte efter A-officersdøtre der selv har en højere uddannelse og har boet i Nyboder hele deres opvækst, mens man kan finde uendelige mængder af kontorassistenter og mellemuddannede der er gift med pæne middelklassemennesker, så bliver de få personer der i designet udnævnes som typiske i realiteten temmelig atypiske.

Jeg skal i øvrigt ikke gå mere ind på selve informantsøgningen. Det er lykkedes os at fylde grupperne I og IIa ud på tilfredsstillende vis, dog er der stadig et problem med kvinderne fordi de klassifikationer vi har fået overleveret af socialforskerne, passer meget bedre på mænd end på kvinder. Da det imidlertid ikke er noget specifikt københavnsk vil jeg ikke uddybe det her, vi agter at komme tilbage til det i den endelige rapport fra projektet.

Det jeg vil bruge den resterende plads på, er at diskutere hvilke modeller der er impliceret i vores undersøgelse. Hvordan opfatter vi københavnsk? Der er så vidt jeg kan se to problemer her. Det ene problem er hvordan man skal opfatte det der sker når man samler mange mennesker på ét sted og dermed etablerer en by. Det andet problem er forholdet mellem den by der er hovedstad i landet og landet som helhed, omsat til sproglige forhold: Forholdet mellem københavnsk og rigsmålet.

Lars Brink og Jørn Lund har i deres imponerende værk om Dansk Rigsmål¹⁰ givet en fremstilling af forholdet mellem københavnsk og rigsmål som er fortryllende

10. Ingen henvisning til Brink og Lund: *Dansk rigsmål* uden en samtidig henvisning til Poul Lindegård Hjorths vigtige anmeldelse i *Danske Studier* 1977:167ff.

enkel: Rigsmålet er københavnsk. Processen foreslås foregået som følger. I langt de fleste tilfælde har de laveste sociale lag, som i terminologien taler L-københavnsk, fornyet sproget. Disse fornyelser er så blevet overtaget eller godkendt af de H-københavnsk-talende, altså de højere sociale lag. Derefter er novationerne på grund af H-københavnskens prestige eller ved det Brink og Lund kalder det napoleoniske princip – Brink og Lund hælder selv mest til den sidste forklaring¹¹ – diffunderet ud i landet som efterlignelsesværdige. Når de efterlignes af så mange mennesker at de dækker hele landet, er de *eo ipso* blevet til rigsmålstræk. Ud fra denne skitse kan københavnsk med Karen Margrethe Pedersens formulering karakteriseres som den *forsinkelse* der altid vil være mellem talesproget i København og så det der har fæstet sig over hele landet. Københavnsk er de træk der engang vil blive til rigsmål, men endnu ikke er blevet det.

En sådan formulering er imidlertid for simpel. Der er træk i lavkøbenhavnsk der er forblevet lavkøbenhavnske, først og fremmest intonationen, men også udviklingen af schwa til <j' og til 0. (Brink og Lund: *Udtaleforskelle*: 60). Vi har ikke gennemført nogen større undersøgelse af de r-sænkninger og de ekstreme vokalmanifestationer der er typiske for moderne lavkøbenhavnsk med særligt henblik på deres spredning i landet for slet ikke at tale om de konsonant-udviklinger der er i gang i øjeblikket, men det er meget vigtigt at være klar over, at det er der heller ikke andre der har. For at være sikre på om disse københavnske træk allerede har spredt sig eller ikke må man kræve at undersøgelsesmaterialet er homogent. Data der ikke indeholder stildifferentiering duer ikke her, for det er formentlig netop ved at formerne eksisterer side om side hos samme individ, dvs. ved at de bruges i forskellige stilarter at de spredes. Tore Kristiansens undersøgelser i Næstved og Bent Jul Nielsen og Magda Nybergs undersøgelser i Odder vil give os de første solide data om spredningen af københavnsk.

Mere fundamentalt er imidlertid det spørgsmål jeg rejste ovenfor om hvordan københavnsk overhovedet er blevet til. Byggende på indvandringen kan man sammenfatte udviklingen i to perioder. Jeg holder mig her til moderne tid. I den første periode som går fra 1800-tallets begyndelse til voldene sløjfes, er København en lille by af udstrækning men en meget kompakt bebygget by. Der har efter hvad vi ved ikke været udpræget social differentiering i bebyggelsen og det har kunnet afgive grobund for etableringen af en bydialekt forskellig fra det omgivende lands og med de konnotationer af by og hovedstad som det medfører. Der har sikkert været en vis social differentiering også sprogligt, men den har muligvis i højere grad været koncentreret om hvor mange sprog man beherskede. Som bekendt formulerede en del af vore guldalderpoeter sig lige så godt på tysk som på dansk.

I den næste periode opstår der så turbulens, idet der kommer en kolossal indflytning fra landet igen. I en sådan situation, hvor der er en dialekt på stedet og hvor

11. Lars Brink og Jørn Lund: *Udtaleforskelle i Danmark*, Gjellerup, København 1974:64ff særlig 72

12. HVORDAN UNDERSØGER MAN KØBENHAVNSK? • 209

de tilflyttende må antages at have haft mange forskellige dialekter kan der tænkes at have været basis for at man tilegnede sig så mange træk som muligt af den efterstræbelsesværdige bymentalitet så hurtigt som muligt og her kan sproget have fungeret som signal. Det er formentlig at gå ind på Johannes Nørregård Frandsens gebet men man kan vel skelne imellem om folk føler sig fordrevet fra landet eller faktisk gerne vil til byen. Kun i det sidste tilfælde skifter man sprog.

Og kan man så det? Ifølge teorien bag Labovs undersøgelser kan man ikke løbe fra sin opvæksts sprog. Det skulle betyde at først næste generation taler Vesterbrosk og Nørrebrosk. Dermed skulle generationen med fødselsår omkring 90'erne og århundredeskiftet være de første rigtige bro-københavnere.

Nu er det imidlertid påfaldende at den Labovske teori gælder nogle dybtliggende træk, mens der udmærket kan være tale om at en række overfladiske eller i hvert fald knapt så dybt liggende træk tilegnes som voksen. Vi ved her, at folk signalerer hvilken identitet de ønsker at få tilskrevet af samtalepartnerne ved at følge bestemte normidealer. Disse normidealer går jeg ud fra vi skal diskutere med Helge Sandøy, de er temmelig mystiske størrelser. Hvorom alting er, de første tilflyttere til brokvartererne kan udmærket have perciperet et københavnsk normideal, der var et til rådighed, for så – så godt det nu lod sig gøre – at efterligne det. Dermed bliver de tætte netværk der så skabes i brokvartererne effektive som normopretholdende, når først normidealet er blevet tilstrækkelig genkendeligt så det kan bruges f.eks. af skolebørnene som jo er de mest samvittighedsløse på dette område. Nyboder står her nogenlunde parallelt med brokvartererne men områdets landsbykarakter er under nedbrydning senere end på broerne. På broerne opløses de norm-opretholdende mekanismer og netværk med den sanering der satte ind fra 60'ernes begyndelse.

Det København vi står med i dag er en by, hvor bolig og arbejdssted er adskilt og hvor stilarter derfor er mere funktionsbestemte end bundet til minisamfundet. Samtidig er København åbnere over for udenlandske påvirkninger i livsstil og kommunikation som en følge af integrationen i EF og den tiltagende amerikanisering. Et skægt symptom er at børnene i de skoler jeg kender til, taler bedre amerikansk end deres engelsklærere, der jo ikke på samme måde er opvokset med amerikansk massekommunikation.

I en sådan situation skulle man forvente stor usikkerhed og en diffus normbevidsthed eller i hvert fald en fragmenteret, og i en vis forstand kan man da også se dette afspejlet i vores undersøgelse. Der er faktisk meget stor intraindividuel variation i udtalen. Men vi er ikke færdige med analyserne af den endnu.

Historisk forskning har det med at lokke nostalgien frem i os. Jeg har talt om det gamle København som en idyl af tætte netværk og integration af bolig og arbejde. Vi skulle have lavet vores sociolingvistik dengang. Havde vi gjort det, kunne vi have klareret os med at tage et par gader ud til nærmere eftersyn for på den måde at tegne et billede af København. I perioden med den store indflytning og den tilsvarende store

sociale differentiering falder København som sprogsamfund så i stykker i kvarterer og det vil være nødvendigt at stykke billedet af København sammen af enkeltanalyser af hvert kvarter for sig. Til gengæld ville kvartererne være klart afgrænsede enheder med klare normer – det tror jeg da. Nu hvor København ikke længere er en by og hvor afstanden mellem at undersøge sprogsamfundet og at studere de indfødte igen er stor, er vi nødt til at søsætte et større batteri af undersøgelser inden for de forskellige sociale praksisser moderne københavnere indgår i. Det bliver vores næste opgave.

* Tak til Inge Lise Pedersen, Erik Møller, Karen Margrethe Pedersen og Tore Kristiansen for kommentarer og rettelser.

Kilde: Laureys et al.: *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, vol.10, no. 1–2, Groningen 1989, 38–58

13. Afvigeren og gruppen, gruppen og klassen, klassen og normen: Om stil og identitet

Da vi for snart mange år siden besluttede os til at starte et projekt i københavnsk, fandt vi uheldigvis på en spiritusprøve af et navn: Projekt bysociolingvistik. Det skyldtes, at vi var interesseret i at udpege byen og navnlig storbyen København som forskningsfelt i bevidst opposition til landet og regionerne (Gregersen 1989). Der er da også god mening i polemikken, men det kom snart til at stå klart for os, at denne indkredsning af forskningsfeltet ikke var tilstrækkelig. I de diskussioner, vi havde i projektgruppen, som på dette tidspunkt omfattede Inge Lise Pedersen, Jane Jensen, Erik Møller og mig, med Tore Kristiansen som ekstern konsulent kom den **intra-individuelle variation** – efter kort tid døbt **stilvariation** – snart til at stå som projektets brændpunkt. Her lå Rhodos, her skulle der springes.

Imidlertid er det ikke ganske klart ud fra litteraturen at fastslå, hvad den intraindividuelle variation betyder. Lad os se på et par klassiske opfattelser:

I undergrundsklassikeren *The five clocks* gennemgår den amerikanske strukturalismes antologiredaktør *par excellence*, Martin Joos, stilproblemet med særligt henblik på at gøre op med den entydige opfattelse af (en bestemt slags) engelsk som “korrekt engelsk”. Joos viser i en kapriciøs fremstilling, at man mindst må operere med fem stilarter, nl. *frozen*, *formal*, *consultative*, *casual* og *intimate* (Joos 1961 (1967): 11). Problemet med Joos’ opstilling er nu, at det anvendte system med fire såkaldte skalaer (*age*, *style*, *breadth* og *responsibility*), som principielt er uafhængige, åbner logisk mulighed for uendelig mange stilarter. Joos hævder faktisk, at

These four scales are essentially independent; relations among them are not identities. (ibid.)

Men hvis det skal tages helt alvorligt, så er stilart blot én skala blandt fire og kan dermed ikke være det, der er til definition.

I virkeligheden er forholdet mellem de fem stilarter og fx alder et andet og mere direkte. Det er givet, at funktionel differentiering, psykologisk, socialpsykologisk og sprogligt, er noget, der læres. Det at kunne bruge sproget konsultativt, dvs. til debat, overvejelser og diskussion, læres i forbindelse med reglerne for den slags *speech events*, hvor stilarten kommer til anvendelse. Hvornår det sker er givetvis signifikant for-

skelligt fra socialisationspraksis til socialisationspraksis, men det vigtige er, at principielt lægges den konsultative stil oven på *casual* og *intimate*, som formentlig er de første, der tilegnes. Andersen (1986) har vist, at allerede femårige amerikanske børn simpelthen ved at være udsat for karakteristisk forskellig tale fra forældrene har fået et godt greb om sammenhængen mellem sprog og rolle. På denne viden kan stilvariationen bygge.

William Labov skelner i sine arbejder mellem fem stilarter, nl. *casual speech*, *formal speech*, *reading style*, *word list style* og *minimal pairs style*. Af disse fem stiltyper er de fire direkte relateret til den særlige undersøgelsesteknik, som Labov har perfektioneret, og som han kalder det sociolingvistiske interview. Jeg beklager, at dette er en slags repetitionskursus efter Erik Møllers foredrag, men forkundskaber er som bekendt nyttige – her er de uundværlige for mit argument.

Indsamling af sproglige data sker ved, at en lingvist opsøger et offer, en indfødt. Lingvisten laver en aftale med den indfødte om, at han eller hun skal stille sig til rådighed for lingvistens båndoptager, de aftaler et sociolingvistisk interview. Da de indfødte i forvejen er opmærksomme på deres eget sprog, fordi de er i selskab med en lingvist eller i det mindste en, der vil tage deres sproglige temperatur, vil deres grundtone i konversationen være **formel** ved starten, de vil foretrække at gøre samtalen til en klart struktureret udspørgen, som kalder på en velovervejede, konsultativ stil. Lingvisten kan nu vælge at gøre tonen endnu mere formel ved at introducere læsestof i form af en sammenhængende tekst (*reading style*) eller tage en ordliste op af lommen, der enten skal læses op eller gentages, (*word list style*). På den måde lever lingvisten op til de bedste (eller værste) fordomme om ham som sproglig ekspert – her kommer sproglægen og end ikke et æble om dagen kan holde ham væk. Han kan endda vælge at skrue endnu en tak op for formaliteten ved at modstille par af ord, der i standardudtalen adskiller sig netop i ét bestemt sprogligt træk, og får så diagnosticeret, hvordan informanten forestiller sig, eksperterne ønsker disse ord udtalt (*minimal pairs style*). *Voilà* og dermed har vi fået defineret de fire af de fem stilarter alene ved de opgaver, interviewereren stiller ofret overfor. Den femte stilart er den informanterne bruger indbyrdes, når lingvisten er gået eller på anden måde skaffet af vejen. Og hvordan får vi så den ind på båndet?

Her viser der sig den mulighed, at feltarbejderen efterhånden introducerer emner, der på den ene eller anden måde får informanten til at glemme, at feltarbejderen er lingvist. Meningen er, at lingvisten med afsæt i de svar, informanten tilbyder, skal sørge for, at interview bliver til samtale, og det vil betyde, at informanten lidt efter lidt kommer til at se lingvisten som det, vi har kaldt en intim fremmed (Gregersen 1988, Albris 1991). Fidusen i det er, at mellem intime fremmede er opmærksomheden rettet mod indholdet i konversationen, og så kan man ikke også have sin sproglige korrekturlæser koblet til. (Mærkelig nok er der endnu ingen, der har spekuleret på, om lingvisten mon også har sin sprogkontrol koblet fra.)

13. AFVIGEREN OG GRUPPEN, GRUPPEN OG KLASSEN ... • 213

Så vidt så godt. Vi tror på, at det, der frembringes ved hjælp af disse kunstgreb, er fem forskellige stilarter, og hvordan ser så resultaterne ud.

Her gælder den universelle regel, at de fem stilarter har et indre forhold til de socialt forskellige varieteter, sociolekterne i det pågældende samfund. Allan Bell har i en indflydelsesrig artikel analyseret de mange resultater, der er indløbet til kommandocentralen, siden Labov satte forskningen i variation i gang på ny, og han kommer frem til, at de peger i samme retning: Den i sprogsamfundet højeste sociale klasse taler på en måde, som de andre klasser nærmer sig, jo mere formel stilarten er – og det gælder uanset social baggrund. Det betyder, at der i sprogsamfundet er en enighed om, hvilken varietet der er den mest hensigtsmæssige at bruge ved de særlig fine lejligheder, når en lingvist kommer på besøg, ja det er ovenikøbet en almen iagttagelse, at det næstøverste af de sociale lag bruger den fine varietet endnu oftere, end de fineste selv gør det, det er den såkaldte hyperkorrektur.

Nu er det så, der kommer en række tolkninger ind i billedet. Når sprogsamfundet er enig i dets vurdering af de sproglige træk, må det betyde, at de forskellige sociale lag sprogligt set ønsker at lyde ens – de kan bare ikke. De gange, hvor man henleder deres opmærksomhed på sproglige træk, forsøger de lavere sociale lag i den sociale lagkage, så godt de nu kan, at efterligne de fine. Spørgsmålet er, hvorfor de så ikke bare gør det til daglig.

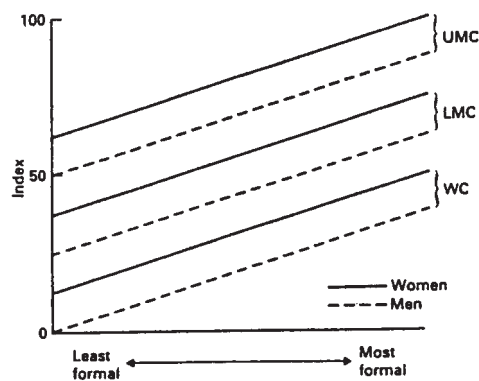

Fig. 1: Skematisk fremstilling af variation, efter Coates og Cameron 1989: 16

En illustration vil kunne klargøre, hvad jeg mener (Fig.1). I den idealiserede gengivelse af hvordan køn og social baggrund spiller sammen med stilarter, som Coates og Cameron har fremstillet for at kunne diskutere især kønnets indflydelse, kan der lægges en vandret streg ét eller andet sted i figuren. En sådan vandret streg vil være udtryk for et bestemt sprogligt træks indekstal. Det kan nu vises, at hvis man skærer figuren i to ved indekstal 40, så vil arbejderklassens mænd have samme indekstal som

den lavere middelklassen, de vil altså tale ens vel at mærke blot med den forskel, at indeks 40 for det højere lag svarer til den mindst formelle stil, mens det for det lavere lag svarer til den mest formelle stil. Det samme gælder for kvinderne.

Som det kan ses på den skematiske gengivelse, ville det være muligt for de socialt nederste at tale ligesom de fineste, hvis de bare gad være opmærksomme på deres sprog, selv når de altså ikke er det.

I det hele taget stiller det spørgsmål sig, hvorfor vi dog ikke taler ens allesammen, når vi alligevel er enige om, hvad der er den efterstræbelsesværdige varietet?

Her skynder socialpsykologen sig ind fra højre og råber højroset, at grunden er indlysende. Vi udtrykker, os selv uafvidende, vores gruppetilhørsforhold ved den måde, vi taler på. Vi producerer ustandselig social identitet ved at åbne munden og sige noget – lige meget hvad. Forudsætningen for dette ræsonnement er, viser det sig, at man så at sige tager afstanden mellem grupperne som udgangspunkt. Afstanden inden for hver stilart og særlig den, der er i den afslappede tale, kendt som *casual speech*, *vernacular* eller andre betegnelser, som alle synes at lægge vægt på at stilarten har privilegeret status som en særlig autentisk sprogbrug.

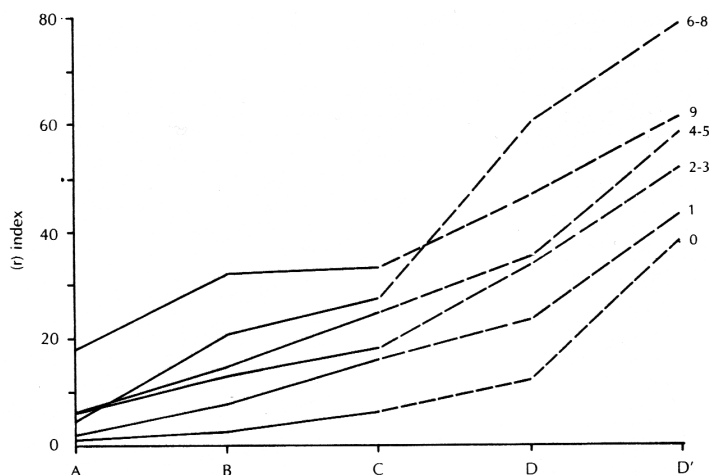

Fig. 2: Faktisk sammenhæng mellem variabelen $\langle r \rangle$, seks statuslag og 5 stilarter, efter Labov 1966: 238

I Fig. 2 har jeg benyttet mig af New Yorker-undersøgelsens status som klassiker (Labov 1966). Det, der rapporteres i figuren, er de fem stilarters samspil med en ganske fintmasket socialgruppeinddeling (6 statuslag). Netop den fintmaskede inddeling kan nemt komme til at skjule, at afstanden mellem grupperne faktisk er ganske stor i *casual speech*. For at få øje på det skal man imidlertid bare slå statuslagene sammen

13. AFVIGEREN OG GRUPPEN, GRUPPEN OG KLASSEN ... • 215

til tre grupper, underklassen, mellemgruppen og det højeste statuslag. Tager man sit udgangspunkt her, kan fortolkningen se sådan her ud: I virkeligheden er der en række afgrænsede grupper i sprogsamfundet, som har en egen identitet. Denne identitet bæres foruden af en række fælles værdier og holdninger af et sprog, der selv ned i fonetiske særtræk afspejler sammenhold og samhørighed. Man er på samme hold og viser det, formentlig ubevidst, i fonetikken. Jo mere man bliver tvunget til at opføre sig, som man opfører sig på den offentlige scene, som er domineret af et bestemt jakke- og normsæt – også sprogligt – jo mere kommer der noget stift og fremmed over de socialt lavere stilledes sprog. Det skyldes selvfølgelig, at den offentlige scene pr. definition beherskes af folk fra et andet samfundslag. Men siden sprog, påklædning, holdning osv. følges ad, så er den sproglige opmærksomhed ikke blot en opmærksomhed på sprogets overflade, den er en opmærksomhed, som gælder hele ens *face* som offentlig person. For nogle er det klart, at man i formelle situationer bør tale som en offentlig person, men hvad hvis ikke man ved hvordan?

Labov har i flere artikler givet udtryk for, at de formelle stilarter er usystematiske og overlejlrede varianter, kulturelle artefakter, som indlæres i skolen eller i andre farefulde sammenhænge. Den konklusion, han drager, er da også, at vi slet ikke behøver at beskæftige os med disse epifænomener.

Netop denne tankegang anvendes i den række tolkninger af afvigere, som Labov har fremlagt i Labov (1979). Jeg skal nævne de vigtigste eksempler i samme rækkefølge som Labov selv gør det.

Første eksempel er Steve K fra New York. Han var enestående blandt Labovs informanter, i og med at han var ganske klar over alle de fem fonologiske variable, som var i kikkerten. Ovenikøbet troede han, at han havde brudt det normale stilskiftemønster ned til fordel for det, han opfattede som sit rigtige sprog. Med andre ord skulle hans mønster gå på tværs af det almindelige. I Fig.3 ses så Steve K's tal:

	Style				
	Casual	Careful	Reading	Word list	Minimal pairs
(r)	00 →	06 →	08 →	38 →	100
(eh)	28 ←	33 ←	34 ←	30	
(oh)	22 ←	23 ←	25 ←	30	
(th)	09 →	00 →	00		
(dh)	15 →	06 →	05		

(r): Percentage of realization as /r/

(eh), (oh): Height of the vowels of *bad*, *lost*, etc. from 40 (lowest) to 10 (highest)

(th), (dh): Mean values of realization as fricatives (?), affricates (l), or stops (2) x 100

Fig. 3: Steve K.s værdier for fem fonetiske variable i fem stilarter, efter Labov 1979: 329

Figuren forklarer næsten sig selv, men det må bemærkes, at skiftet mellem de forskellige variabelrealisationer kun i ét eneste tilfælde, nl. ordlisten for variabelen (eh), afviger fra sprogsamfundets. Alt i alt et klart billede af en gennemsnitborger.

Hvor Steve K. er et levende bevis på, at ideologi og refleksion ikke slår til: vi er i kløerne på den officielle sprogforståelse og retter os ind efter den, hvadenten vi vil eller ej – så er historien om Vaughn og hans indordning i kammeratskabsgruppen den sørgelige (?) historie om, hvordan vi ikke kan løbe fra vores sociale livshistorie.

Vaughn var ganske vist et centralt medlem af ungdomsbanden *the Jets* men adskilte sig alligevel fra de andre ved at have haft en anden livshistorie. Hans *vita ante acta* opsummeres af Labov således:

[Vaughn] was a recent transfer from another school where he had an outstanding academic record. He had consciously rejected that record in favor of peer group values, but his earlier history still showed in his phonology and grammar. (Labov 1979: 330)

Igen: Vi er det i en vis forstand bevidstløse resultat af vore omgivers værdier og praksis, og den livshistorie viser sig i vores autentiske sprog.

Men når vi nu forlader Labovs 1979-artikel og i stedet vender os til en klassiker som Labov 1972, så kan vi se, at historien ikke står stille.

Det Labov viser her er, at de socialpsykologiske mekanismer, som gælder for små grupper, har sproglige virkninger. De centrale og velintegrerede medlemmer af en gruppe taler mest konsistent og bruger på den måde en bestemt sproglig varietet som gruppemærke, mens dem, der er udenfor eller bliver henvist til de mindre centrale pladser i gruppens liv, taler mindre konsistent.

Dette giver Labov et problem. Det viser sig nemlig, at det konsistente mønster, han finder frem til, ikke overholdes af nogen af de voksne sorte, alle de voksne har mindre konsistens i deres brug af det Labov døbte BEV, *the Black English Vernacular*, end de unge. På den ene side passer det Labov godt, for han har altid hævdet, at ungdomstiden var de *formative years*, som fastlagde fonetikken *for good*. På den anden side passer det ham slet ikke, for det efterlader de voksne som en slags perifere medlemmer af ungdomsgrupperne. Og det må endelig være tilladt at spørge supermanden Bill Labov om, hvad mon de sorte piger siger. Dem har han overhovedet ikke interesseret sig for, men de er måske at regne for superperifere medlemmer af drengebanderne?

Labov kan nu godt se, at der er et eller andet galt med den konklusion, at de voksne ses som perifere ungdomskriminelle. For at komme uden om implikationen forsøger han sig med en metodologisk bortforklaring, idet han fremhæver, at det, der lykkedes med de unge, nl. at få deres autentiske tale ind på båndet, nok ikke var lykkedes med de voksne. Den stilart, han har fået fra dem, er måske en anden, en halvformel og:

13. AFVIGEREN OG GRUPPEN, GRUPPEN OG KLASSEN ... • 217

[...] we might say that adults have greater practice in shifting their use of the variables towards the standard in semiformal contexts. (Labov 1972: 285)

Men det egentlige problem løses ikke ved metodologisk spekulation. Det egentlige problem er, at hvis ikke de voksnes sprog er modellen, så bliver det svært at forklare, at det mønster, vi ser i de unges BEV, er det samme i hele USA, ungdomsgrupperne har jo ikke nogen direkte kontakt med hinanden. Labov formulerer selv problemet, men ser det som nævnt primært som et, der kan løses i senere forskningsfremstød. Spørgsmålet er, om ikke det snarere er et teoretisk problem af vigtigste slags: I resten af artiklen vil relationen mellem mikroplanet, den gruppe der er i primær kommunikationskontakt, man kunne kalde det en given talers primære publikum for at låne fra litteratur- og receptionsteorien, og så makroplanet, normen, de værdier, som man ikke kan have direkte kommunikeret sig til, fordi de netop er overindividuelle, med andre ord relationen mellem individets gruppe og dets klasse, stå i fokus.

Lesley Milroy er nok den, der klarest har opstillet mikroplanet som alternativ til makroplanet. I den berømte bog om "Language and Social Networks" fra 1980 knytter Milroy an til forskningstraditionen fra John Gumperz og de artikler af Labov, der tager udgangspunkt i det primære publikum, for at opbygge en teori om sproglig påvirkning herudfra.

Teorien er egentlig simpel: Jo mere man har med hinanden at gøre, jo mere ens taler man. Man måler, hvor meget folk har med hinanden at gøre, ved at se på deres **sociale netværk**. I Belfast operationaliserede Milroyerne netværksteorien som følger: 1 point for hver gang et af de følgende kriterier er opfyldt:

1. Membership of a high-density, territorially based cluster.
2. Having substantial ties of kinship in the neighbourhood.
3. Working at the same place as at least **two** others from the same area.
4. The same place of work as at least two others of the same sex from the area.
5. Voluntary association with workmates in leisure hours. This applies in practice only when conditions three and four are satisfied. (Milroy 1980 (1987): 142)

Dem der har mange points på en sådan skala vil være i kommunikationsfællesskab med en række personer inden for territoriet. Jo flere der er af sådan nogen grupper og jo mere de indbyrdes er forbundet, jo mere vil området være et egentligt *neighbourhood*, hvor folk kommer hinanden ved.

Primærgrupper er utrolig gode til at ensrette og opretholde medlemmernes sproglige normer. Lad os igen se på en afviger, Hannah McK..

I et af de afsnit, der brænder sig fast i erindringen, fordi det er så pædagogisk, kontrasterer Lesley Milroy to arbejderklassekvinder, som i alle objektive sociale klassifikationer ville få nøjagtig samme pointtal, Paula C og Hannah McK.

<i>Variables</i>	1 (ai)	2 (a)	3 (I)	4 (å1)	5 (th)	6 (å2)	7 (æ1)	8 (æ2)
Hannah McK	1.4	1.05	1.2	0	0	0	66.7	25.00
Paula C	2.4	2.63	2.5	9	58.34	70.48	100	47.83

Fig. 4: En sammenligning mellem to individers score på 8 fonetiske variable. 1-3 er indextal, 4-8 procenttal. Jo højere tal, jo mere taler man som resten af området, efter Milroy 1980 (1987): 131.

Som man kan se på tallene i Fig.4, er der en konsistent forskel mellem de to arbejdere: Paula C ligger altid højere og ofte signifikant højere på de fonetiske variable end Hannah McK, hvilket betyder, at Paula er tættere ved de normer, der gælder i området. Forskellen kan altså ikke forklares ved at henvise til de velkendte variable, for der er kvinderne ens, de må forklares ud fra integrationen i området målt ved den omtalte netværksscore. Hannah McK har en lav netværksscore, nl. 0, mens Paula C har en noget højere og ville have haft en endnu højere, hvis ikke netværksskalaen havde været skæv i kønsmæssig henseende (Pedersen udk).

Konklusionen for Lesley Milroy er, at netværksskalaen er en bedre målestok for lingvistisk integration i en gruppe end social klasse. Eller for at sige det på en anden måde: Det er ikke nok i en sproglig undersøgelse at oplyse om en informant, at hun tilhører en bestemt makrogruppe, hendes primærgruppe skal også med i billedet, hvis man vil forklare de sproglige indextal.

Men kun med i billedet. For hvis man lader primærpublikummet være hele billedet vil man aldrig kunne forklare, hvorfor der så faktisk er undersøgelse på undersøgelse, der dokumenterer signifikante forskelle mellem makrogrupper og signifikant homogenitet inden for grupper af informanter, der tilhører samme makrogruppe. Hvis det skal kunne forklares ud fra netværksteorien skal man påstå, at sociale klasser er kommunikationsfællesskaber der internt har større kommunikationsintensitet end eksternt, og det kan måske gå i samfund som Herlufmagle eller Stenbylille men slet og aldeles ikke i storbyer som København (Gregersen og Pedersen 1991).

I Projekt Bysociolingvistik har vi klassificeret alle informanter efter køn, alder og klasse (Gregersen and Pedersen (eds.) 1991). Vi har på den måde fået frembragt nogle grupper, som for så vidt er kunstige, som netop de fire eller fem personer aldrig har udgjort noget primært kommunikationsfællesskab. Ganske vist sikrer udvælgelsesprocessen ved hjælp af "a-friend-of-a-friend"-metoden, at der er en spinkel forbindelse mellem informanterne i det mindste to og to, men det er væsentligt at gøre opmærksom på, at disse forbindelseslinjer ganske ofte går på tværs af klasse-skellene.

13. AFVIGEREN OG GRUPPEN, GRUPPEN OG KLASSEN ... • 219

I gruppen af mandlige arbejdere, som er mellem 25 og 39 år gamle, har vi så bl.a. Rasmus A.. Rasmus er tredje generation i Nyboder. Hans fader, som også var informant, er søn af en Sakskøbingfødt Nyboderbo, der nu er pensioneret fra flåden og en indfødt københavner, som vel var hjemmegående, der er i hvert fald ikke oplyst noget om hendes uddannelse eller arbejde. Rasmus's fader er uddannet som A-officer og har nu en stor stilling i søværnet. Rasmus's moder derimod er ikke selv middelklasse men har en realeksamen og arbejder som kontorassistent, en typisk kønsrollefordeling i et middelklassehjem.

Rasmus voksede altså op i et Nyboder, der havde været hjemmeterritorium for hans bedstefader og hans fader. Han gik i gymnasiet, revolterede i 70'erne og droppede så ud, forsøgte sig igen på et studenterkursus og opgav så endelig studentereksamen for i stedet at blive køkkenmedhjælper og senere kok.

Feltarbejderen – det var i dette tilfælde Jon Albris – har i første omgang indplaceret Rasmus som middelklassemand men reviderede senere sin opfattelse til det mere korrekte: Bedømt på sine egne vilkår er Rasmus en AK-mand. Han er ufaglært og har et underordnet job. For øvrigt passer han også kulturelt set i AK-gruppen: Rasmus har giftet sig med en skolekammerat fra Nyboder skole, som er fra en typisk arbejderfamilie: de har kolonihave og et tæt familiært netværk omkring den, som Rasmus indgår i.

Og hvordan ser så Rasmus's sprog ud? Det kan vi besvare på det fonetiske niveau ved at se på de indekstal, Henrik Holmberg har opgjort for en række variable (Holmberg 1991).

Vi kan dels sætte Rasmus A.'s tal i relation til gennemsnittet for hans gruppe, men vi kan også gå endnu tættere på og se på hans tal i forhold til de andre gruppe-medlemmers: På **AN-variablen**, det velkendte flade a, ligger Rasmus i afslappet stil i gruppens ene ende, den mest middelklassede, mens han i den formelle stil danner det andet yderpunkt som den mest arbejderklassede. Ser vi på **AM-variablen**, <a' foran perifere konsonanter, så ligger Rasmus pænt arbejderklasset i afslappet stil men endnu mere i formel, hvor han klart udgør endepunktet med en afstand på 19 points ned til den næste. Det betyder, at Rasmus siger **snarke**, når han er formel. På **AJ-variablen** ligger Rasmus egentlig meget normalt i afslappet stil i forhold til gruppefællerne. Der er da i det mindste én, der har en højere frekvens af [arj] end ham, men igen er den formelle stil mere arbejderagtig. Alt i alt er der nu ikke tale om store stilskift her. Endelig kommer vi til **ANR-variablen**, altså a-kvaliteten i **vandre og andre**, og her, hvor der i undersøgelsen som helhed fremkommer signifikante socialklasseforskelle, er Rasmus gennemsnitlig i afslappet stil men klart afvigende over mod arbejderklasseværdier i formel stil. Kort sagt: Der er noget galt med Rasmus's stilskift.

Denne iagttagelse førte til, at vi opstillede Rasmus i relation ikke bare til hans nuværende gruppefæller men også i relation til den gruppe, han var kommet til at til-

høre, hvis han bare havde færdiggjort sin uddannelse og fået et job på den, altså middelklasse-mændene. Resultatet af den sammenligning ser således ud:

Indextal for Rasmus A. (ID no. 51) sammenlignet med middelklasse-mændenes fra samme aldersgruppe.

	Rasmus A.	style diff.	MC men	style diff.
AN, style 1:	1.86		1.68	
AN, style 2:	1.64	<u>-22</u>	1.72	<u>4</u>
AM, style 1:	4.74		4.27	
AM, style 2:	4.88	<u>-14</u>	4.15	<u>12</u>
AJ, style 1:	4.50		4.74	
AJ, style 2:	4.58	<u>-8</u>	4.55	<u>19</u>
ANR, style 1:	4.75		4.04	
ANR, style 2:	4.88	<u>-13</u>	4.00	<u>4</u>

Efter Tabel III.17 i Holmberg 1991

Det er et meget slående billede, der fremkommer, når man laver den operation. På **alle** de gengivne variable stilsifter Rasmus i modsat retning af, hvad MK-mændene gør, men – og det er meget vigtigt – *hans faktiske værdier adskiller sig i alle tilfælde kraftigt fra deres.*

På dette tidspunkt kunne man så fristes til at sige: "Til Helvede med de indextal, har de overhovedet nogen betydning for vores opfattelse af hinanden?"

Nu er det så heldigt, at vi her har førstehåndsinformation. Feltarbejderen i dette tilfælde var som sagt Jon Albris. Jon var vores mand på stilanalysen, og han har som alle feltarbejderne skrevet dagbog efter hver optagelse. Hans dagbog lyder i dette tilfælde:

Min spontane følelse var, at han som samtalen skred frem, blev mere og mere middelklasseagtig at snakke med, jeg havde følelsen af at hele hans så at sige lavkøbenhavnske fremtoning og sprog var en skal, som man kunne trænge igennem. Jeg er ret forvirret over det lige nu, hvor jeg har hørt båndet igennem: Vi starter "formelt" hvor han taler med en del AK-indforstået jargon – og slutter på et vist plan mere "uformelt". hvor han taler langt mere MK-agtigt: præsenterer og forklarer ting, giver redegørelser. Måske er han ikke vant til at tale på den måde i sine vante omgivelser? Måske bliver vi i virkeligheden slet ikke mere "uformelle" over for hinanden i løbet af interviewet, men han kommer bare ud i nogle situationer, hvor han bliver nødt til at tale i sit "egentlige" sprog !!!?

13. AFVIGEREN OG GRUPPEN, GRUPPEN OG KLASSEN ... • 221

Læg nu mærke til to ting her: For det første at stilskiftets mildest talt underlige retning er gået igennem til en – indrømmet – opmærksom iagttager. Men for det andet: Det er på andre sproglige planer, Jon baserer sine iagttagelser, ikke på det fonetiske. Det, der omtales, er snarest måder at anvende sproget på, pragmatiske karakteristika for en bestemt sociolekt, i øvrigt intuitive størrelser indtil videre. Erik Møller har understreget den middelklassede pragmatik hos Rasmus ved at se på hans narrativer. Dem har han kun 2 af og endda kun én i den afslappede stil.

Det kan betyde, at Rasmus vender tilbage til sit "egentlige" sprog både i fonetisk og pragmatisk henseende, men denne tolkning støttes slet ikke af de fonetiske indtællinger, her er Rasmus stadig AK'er, hvadenten vi tager den afslappede eller den formelle stil. Eller sagt mere præcist i tal: Afstanden mellem Rasmus's afslappede stil-tal og MK-mændenes tilsvarende tal er stadig ikke til at overse. Rasmus's "autentiske" *vernacular*-stil er ikke identisk med middelklassemændenes rent fonetisk.

Historien står altså ikke stille, Rasmus er ikke regredieret til sin barndoms hjemmefonetik, han er uudsletteligt præget af sit nuværende liv som AK'er i en AK-familie, hvis netværk er stærkt nok til at præge hans sprog, når han møder en fremmed.

Men hans stilskift fortæller alligevel noget om ham. Måske fortæller de, at han akkomoderer til intervieweren, nærmer sig Jons måde at tale på. Det er en mulighed, men så må man i hvert fald anklage akkomodationsteorien for ikke at kunne forklare, hvorfor Rasmus's stilskift går imod restens. En mere nærliggende forklaring er vel, at stilskiftet skal fortolkes, sådan som Jon selv gjorde det: som udtryk for at Rasmus for en stund forlader et bestemt miljø, hvor samtaler af denne art måske ikke er så normale, til fordel for en tilbagevenden til gymnasietiden, hvor han jo udmærket kunne have truffet Jon eller mennesker som Jon. Bevægelsen understøttes naturligvis af, at barndommen i middelklassehjemmet og ungdommen på gymnasiet er uundgåelige emner i interviewet.

Hele tilfældet Rasmus aktualiserer skellet mellem primærgruppen, som så at sige råder over en nogenlunde konsistent norm, og makro- eller socialgruppen, som bestemmer de absolutte værdier, hvorindenfor stilskiftene foregår. Den sociale makroidentitet bestemmer de absolutte tal, mens primærgruppen og den kommunikative livshistorie kan få betydning for de relative forskelle mellem stilarter. Men der kommer yderligere det til, at situationen kan være en overset variabel for et menneske, der som Rasmus næsten har skiftet klasse.

En samtale som det sociolingvistiske interview er under alle omstændigheder så ny for informanterne, at den formentlig bliver klassificeret på forskellige måder af forskellige mennesker. En ser det som en værtshussnak uden øller og musik, en anden ser det som en flirt ved en fest, en tredje som en samtale hos læge eller psykolog, der udvikler sig, man kan forestille sig et endeligt antal modeller. Det forbløffende i det her system er, at jo mere man tænker over alle de variable, der optræder, jo mere forbavsens man over regulariteten. Det er jo til kedsommelighed påvist, at sociale grup-

per adskiller sig – det er det, vi har set med niveauerne i de forskellige tal – og at stilskiftet normalt forløber, som jeg sagde det allerførst – jo mere afslapning jo mere arbejderklasse, eller læst den anden vej, jo mere formalitet jo mere middelklasse. Det vi “bare” mangler for at forklare disse repetitioner er at forbinde individets prægning med primærgruppens normer og dens evne til at opretholde disse. Så skal det hele dynamiseres eller historiseres, sådan at individet gennemløber forskellige primærgrupper og dermed bliver holdt til ilden af forskellige normdannere i løbet af sit liv. Vi troede en overgang, at der var nogen tærskelværdier her, sådan at de vigtigste år var ungdomsårene. Men det er da vist et artefakt fremkaldt af, at Labov i sin New Yorkerundersøgelse kom tættest på ungdomsbander. Mere sandsynligt er det, at kommunikationsintensitet og emotionel intensitet i netværksrelationerne afgør, hvilken norm der bliver den dannende for individets identitet. Det betyder, at det der for én person skete i barndommen for en anden kan ske i ungdomstiden og for en helt tredje sent i voksenalderen.

Men i alle tilfælde optræder situationen som en medierende størrelse (Gregersen 1990). De forskellige klasser og lag forholder sig forskelligt til de forskellige situationer. I bestemte lag af befolkningen er **konversation** noget, der udspiller sig i familien ved aftensmaden men også i indbudte selskaber, hvor gæster taler med om alting og et posthus; i andre lag snakker man over køkkenbordet og kaffen eller med kollegerne i kantinen over en bajer. Vi ved i øjeblikket forbløffende lidt om situationstypernes fordeling i befolkningen. Læg nu mærke til, at ingen situationstype så kan siges at være neutral og dermed danne basis for reelle sammenligninger. Den situation feltarbejderne fik skabt i arbejderklassehjemmene var enten ikke reelt afslappet, idet afslappet må referere til en for kulturen grundlæggende praksis, eller også blev den kategoriseret som en anden situation end den, der blev skabt i middelklassehjemmet, når båndoptageren kom på besøg, simpelthen fordi der per definition er tale om forskellige kulturer, når vi definerer makrogrupper. Sammenligningen må, for at fastholde at samme størrelse har forskellige udformninger, springe et niveau op, og den risikerer dermed at blive så abstrakt, at resultaterne ikke kan forklares.

Det sociolingvistiske interview må genindsættes i sin sociale sammenhæng, før informanternes sproglige adfærd kan forklares. Men så kan den også forklares. Håber jeg.

Litteratur

- Albris, Jon m.fl. 1988: *Interim Report on the Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. København: Københavns Universitet, Institut for Nordisk Filologi.
- Albris, Jon 1991: Style Analysis, Gregersen and Pedersen (eds.), 45–106.

13. AFVIGEREN OG GRUPPEN, GRUPPEN OG KLASSEN ... • 223

- Andersen, Elaine S. 1986: The acquisition of register variation by Anglo-American children, Schieffelin and Ochs (eds.): *Language Socialization across Cultures*. London: Cambridge University Press, 153–161.
- Coates, Jennifer and Deborah Cameron (eds.) 1988: *Women in their Speech Communities*. London and New York: Longman.
- Gregersen, Frans 1988: Style Analysis, Albris m.fl., 79–97.
- Gregersen, Frans 1990: Historicitet og situation, *Psyke og Logos* 11/1, 121–137 (optrykt i dette bind som kapitel 6).
- Gregersen, Frans: Hvordan undersøger man københavnsk, *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 10/1–2, 38–58 (optrykt i dette bind som kapitel 12).
- Gregersen, Frans og Inge Lise Pedersen 1991: Copenhagen as a Speech Community, K.L. Berge and U.-B. Kotsinas (eds.): *Storstadsspråk och storstadskultur i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium*, (Meddelanden från Institutionen för Nordiska Språk, Stockholms Universitet, nr. 34), Stockholm, 57–69.
- Gregersen, Frans and Inge Lise Pedersen (eds.) 1991: *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. Copenhagen: C.A. Reitzel.
- Holmberg, Henrik 1991: The Sociophonetics of some vowel variables in Copenhagen Speech, Gregersen and Pedersen (eds.), 107–239.
- Joos, Martin 1967 (orig. 1962): *The Five Clocks*. A linguistic Excursion into the five styles of English Usage, A Harbinger Book. New York: Harcourt, Brace and World.
- Labov, William 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington DC: Center for applied Linguistics.
- Labov, William 1977 (opr. 1972): The Linguistic Consequences of Being a Lame, Labov: *Language in the Inner City*. Oxford: Basil Blackwell, 255–292.
- Labov, William 1979: Locating the Frontier Between Social and Psychological Factors in Linguistic Variation, Fillmore, Kempler, Wang (eds.): *Individual Differences in Language Ability and Language Behavior*. New York/London: Academic Press, 327–340.
- Milroy, Lesley 1987: *Language and Social Networks*, Second Edition. Oxford: Basil Blackwell.
- Pedersen, Inge Lise 1995: Social Classification in a Gender Perspective. Wolfgang Viereck (ed.): *Proceedings of the International Congress of Dialectologists. Bamberg 29.7. – 4.8.1990*. Vol. 4. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, Beiheft 77, 106–117.

Kilde: *danske Folkemål*, bd. 33, København: C.A. Reitzel 1991, 37–49

14. Sociolingvistikens forandringer

Indledende knæbøjninger før Projekt Bysociolingvistik eventuelt genoptages

Indledende

Fra 1986 til 1991 var Inge Lise Pedersen og jeg projektledere for en projektgruppe bestående af Jon Albris, Henrik Holmberg, Erik Møller, Jann Scheuer, Ole Nedergaard Thomsen og (en kort tid:) Jane Jensen. Gruppen havde påtaget sig at undersøge københavnsk talesprog. Resultaterne af gruppens arbejde findes rapporteret i en midtvejsrapport (Albris m.fl. 1988) og en afsluttende rapport (Gregersen og Pedersen 1991), mens de udskrevne optagelser findes tilgængelige for forskningen, under forudsætning af at visse betingelser opfyldes, i form af det såkaldte BySoc-korpus på nettet (<http://www.cphling.dk/BySoc>). Materialet har dannet udgangspunkt for en række afhandlinger; ingen nævnt – ingen glemt.

Der blev i løbet af projektet indsamlet 100 interviews med i alt 86 forskellige personer, dvs. at 12 af dem blev interviewet 2 gange, en enkelt 3 gange. Dette giver mulighed for at sammenligne individets sprogbrug enten med forskellige interviewere eller i forskellige situationer. Af de 86 viste 3 sig ikke at være født og opvokset i København mens i alt 20 ikke var født og opvokset i undersøgelsesområdet Nyboder. De resterende 63, der opfyldte alle kriterier for deltagelse i undersøgelsen, var efter designet for indsamlingen mere eller mindre vellykket fordelt på *to sociale grupper* (kaldet ArbejderKlasse (=AK) og MiddelKlasse (=MK)), *to køn* (F og M) og *fire aldersgrupper* (I = 14-24 år; IIa = 25-40 år; IIb = 41-60 og III = over 60 år). Der er fyldigst repræsentation af informanter i aldersgrupperne I (i alt 20) og IIa (27), mens grupperne IIb (8) og III (8) blev sparsomt udfyldt.

Projektet indsamlede udover disse enkeltinterviews også gruppesamtaler. Der blev i alt optaget 15 gruppesamtaler. I gruppesamtalerne indgik 30 af de 63 Nyboderinformanter, dvs. at knap halvdelen af samtlige informanter fra hovedgruppen er repræsenteret i to samtaletyper. Således er der en familiesamtale med en fader og hans to sønner og fem samtaler mellem søskende. Gruppesamtalerne giver under alle omstændigheder en anden mulighed for at sammenligne den enkelte informants sproglige performans på tværs af samtaletyper, dvs. alene med interviewer (enkeltinterview) og som deltager i en gruppe (gruppesamtale).

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 225

I gruppesamtalerne var der foruden interviewerens mindst én til bekendt (hyppigst var der tale om et familiemedlem) til stede. Det betød som oftest at intervieweren fik en helt anden – mere tilbagetrukket – rolle i gruppesamtalerne end han havde i interviewsamtalerne. Dermed vil indflydelsen fra interviewer træde i baggrunden og det kan også give mulighed for at analysere i hvor høj grad informanten i interviewet tilpassede sit sprog til interviewerens.

Hverken den ene eller den anden mulighed for analyse af intraindividuel konsistens eller variation er endnu blevet udnyttet.

Der er for øvrigt mange flere muligheder i materialet der ikke er blevet udnyttet, og hverken korpus eller projekt har haft nogen større international gennemslagskraft. For eksempel nævnes projektet ikke i Labov 1994 – og det til trods for at Labov sammen med Gillian Sankoff og James og Lesley Milroy stod som faddere/gudmødre til projektet ved at medvirke som instruktører på den sommerskole som markerede forskningsinitiativet *Dansk talesprog i dets variationers* start.

Projekt Bysociolingvistik kom nemlig til verden som led i et initiativ finansieret af Statens Humanistiske Forskningsråd ved navn *Dansk Talesprog i dets variationer*. Initiativet var i kraft fra 1986 til 1991. Nu er det 13 år siden og dermed på tide at overveje hvordan den oprindelige dataindsamling kan udnyttes til at belyse sprogforandring i København. Hermed et bidrag.

I Sociolingvistikken og sprogforandringsteorien

Det er en gammel indsigt at sociolingvistikken er en slags sprogforandringens genkomst i lyset af strukturalismens og den synkrone deskriptivismes altbesejrende fremgang inden for den almene lingvistik. Sociolingvistikken som disciplin har givetvis mange og delvis ubeslægtede rødder men den for denne fremstilling centrale figur er som i de fleste andre historikere William Labov. Labov var elev af Uriel Weinreich og skrev i 1968 sammen med ham og Marvin Herzog den berømte programartikel 'Empirical Foundations for a Theory of Language Change'. Her tages blandt mange andre opgør strukturalismens overbevisning om at lydforandringer ikke kan ses *in vivo* ved vingebeinet til fordel for studiet af lydforandringer i sprogsamfundet som helhed.¹ Siden har Labov bygget videre på denne griben bag om strukturalismen til den junggrammatiske forskningstradition i artiklen 'Building on Empirical Foundations' (Labov 1982) og sidst men ikke mindst i første bind af et planlagt trebindsværk om sprogforandringer (Labov 1994). Et afgørende træk adskiller imidlertid junggrammatikernes metoder fra den moderne variationssociolingvistik:

1. At der så er et åbent spørgsmål om hvordan begrebet 'sprogsamfund' skal defineres har vist sig sidenhen (se først og fremmest Hudson 1996:24ff).

Junggrammatikerne byggede deres forklaringsforsøg på fysiologi og psykologi mens sociolingvisterne tager deres udgangspunkt i sociologien. Dermed er det kendetegnende for sociolingvistikken at ingen taler optræder uden at være sociologisk karakteriseret. Den sociologiske karakteristik af talere kaldes efter engelsk *speaker variables*, her oversat til talervariable.

Ikke enhver karakteristik kan bruges. Der er mange oplysninger om en taler som ganske vist er sociologiske i den forstand at de kan bruges til at klassificere alle personer i samfundet med, men som sociolingvisterne traditionelt – med rette eller urette – alligevel ikke inddrager som talervariable. F. eks. er der i apriludgaven af *American Sociological Review* en interessant meningsudveksling, baseret på empiri, om hvilken rolle det spiller for et individs intellektuelle udvikling om det indgår i en stor eller lille (kerne)familie. Traditionelt advarer man mod for store familier men nu kommer to forskere og mener at kunne påvise at det er der ingen grund til. Det spiller ikke nogen rolle om man har søskende – mange søskende – eller er enebarn. Mig bekendt har det ikke nogensinde været inddraget som en talervariable i en sociolingvistisk undersøgelse hvilken placering i fødselsrækken et individ har. Kort sagt: Ikke alle variable har interesse, kun dem der gør en forskel. Men hvordan skal vi vide hvilke der gør en forskel hvis ikke vi undersøger dem alle i tur og orden?

I praksis har man valgt en anden løsning. Der er nemlig også enighed om at undersøgelser skal være sammenlignelige. Og det peger på nødvendigheden af en stærk konservatisme mht. talervariable. Vi skal have talere repræsenteret som dækker alle de variable og kun de variable der spiller en rolle i tidligere undersøgelser: alder, klasse og køn. Kun engang imellem tilføjes etnicitet og netværksindlejring (Milroy 1987).

II Alder som variabel i sociolingvistikken

Alder er altså en af de tre variable der altid har været enighed om spiller en rolle for sprogudøvelsen. Men som Penelope Eckert har påpeget i sin oversigtsartikel om 'Age as a Sociolinguistic Variable' (Eckert 1997) er alder ikke en entydig størrelse; der er mindst to forskellige måder at definere alder på.

Den nemmeste, og i praksis den eneste måde man operationaliserer alder på, er som *kronologisk alder*. Det udelukker ikke en vis uenighed om hvordan alder skal angives. Brink og Lund angiver systematisk fødselstal på deres meddelere:

I sådanne tilfælde anføres meddelerne med initialer (for- og efternavn) efterfulgt af *fødselsåret*, for det er dette år, vi lægger til grund for den kronologiske behandling af lydudviklingerne. Alternativet ville være at bruge hver enkelt optagelses indspilningsår, en mulighed, der kunne tages under overvejelse, hvis opgaven havde været at give en beskrivelse af det faktisk forekommende talesprog inden for en per.[iode, FG] uden skelen til de

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 227

igangværende udviklinger og tendenser. En sådan fremgangsmåde ville have været den eneste acceptable, hvis man gik ud fra den antagelse, at den enkeltes udtale hele tiden ændrer sig i takt med de lydudviklinger, der opstår. Denne opfattelse forudsætter, at der ingen større udtaleforskelle findes mellem generationerne – en formodning der tidligere har været almindeligt udbredt (...). Når vi anvender fødselsåret som grundlag for beskrivelsen, bygger det modsat på den opfattelse, at man normalt, hvis man forbliver inden for samme sociale og geografiske område, efter det 15. år ikke ændrer sine udtalevaner væsentligt (vi udtaler os her kun om rm.) – hvis dette havde været tilfældet, ville det ikke have været muligt at trække de ofte skarpe grænser, der – som vi har konstateret det – gang på gang deler sprogsamfundet inden for et tidsrum på blot 25 år (...) (Brink og Lund 1975: 33, jf. s. 63)

mens Projekt Bysociolingvistik angiver personens tilhørsforhold til en bestemt aldersgruppe på indspilningstidspunktet. Fødselsår lader sig skønsmæssigt udregne ud fra angivelsen af aldersgruppe og indspilningstidspunkt hvorimod det omvendte ikke lader sig gøre. En rimelig konvention ville det således være altid at angive begge dele: ID no. 7 (1970; 1986) ville så betyde informant nr. 7 som er født i 1970 og optaget i 1986 (hvor han/hun altså tilhørte gruppe I i Projekt Bysociolingvistik's opdeling idet han/hun da var 16 år gammel).

En helt anden måde at betragte alder på er som *social alder* (Eckert 1997: 154ff). Udgangspunktet er at kronologisk alder på en interessant måde spiller sammen med social baggrund. Alder er ikke kontinuert men falder i forskellige livsaldre som har forskellig længde og forskelligt forløb for de sociale klasser. Ovenikøbet er disse livsaldre også historisk foranderlige.

Vi går ud fra som givet at barndommen tilbringes sammen med forældrene, evt. sammen med en af dem, eventuelt sammen med en af dem og en nytilkommet papfader eller -moder. Men dette er ikke tilfældet for børn der fjernes fra hjemmet – og det har heller ikke altid været sådan, f.eks. gælder det ikke for børn af de højeste klasser. Birte Andersen har påvist at adelsbørn i perioden 1536–1660 mindst lige så ofte blev opdraget uden for hjemmet (af slægtninge eller andre standsfæller) som i hjemmet (Andersen 1971: 18). Skal man nu undersøge forholdet mellem generationerne i sproglig henseende – og det lader sig jo gøre i denne periode hvor vi både har egenhændige skrivelser overleveret fra netop dette lag af befolkningen og endnu ikke har en retskrivningsordbog der udraderer evt. ortografiske forskelle – kan det således ikke have megen mening bare at sammenligne barnets ortografi med fader og moders. De udeopdragne børns ortografi bør derimod sammenlignes med ortografien i den familie de blev opdraget af.

Anlægger man et kønsperspektiv er de sociale aldersafsnit endda mere påfaldende historisk foranderlige. Selve det at få en uddannelse og at få et helt arbejdsliv blev jo først almindeligt i løbet af 1970'erne. En interessant sammenligning af kvindernes erhvervsfrekvens i forhold til alder i 1960 og 1997 (gengivet i Weekendavisen for

11.–17. juni 1999, s. 4) viser klart at der var flest kvinder (ca. 80%) på arbejdsmarkedet i 1960 i aldersgruppen 15-25 år men at andelen derefter faldt meget hurtigt til under 40%. Selv de kvinder der faktisk havde en uddannelse blev med andre ord hjemmegående husmødre i 1960'erne. I 1997 er den samme kurve langsommere i stigningen men forbliver til gengæld jævn på et meget højt niveau (over 80%) indtil ca. 50 år hvorefter den falder til ca. 60 år og derefter falder drastisk. Konklusionen er at ungdomstiden fra 15 til 25 år i 1960'erne havde en anden placering i kvindernes samlede liv (nemlig som den eneste livsalder hvor en stor del af dem var på arbejdsmarkedet) end den har i 1997 (hvor der entydigt er tale om en uddannelsesperiode).

Som bekendt er andelen af kvinder på de højere uddannelser samtidig steget ganske betydeligt i perioden fra 1960 til 1997 så uddannelsesniveaue er steget helt anderledes i gruppen af kvinder end i gruppen af mænd.² Det er en anden side af den komplekse sammenhæng mellem historie, social klasse, køn og alder: På et bestemt undersøgelsestidspunkt vil det være mere eller mindre repræsentative personer man udvælger, når man udvælger lige mange informanter til hver celle (først og fremmest af hensyn til de statistiske beregninger af signifikans).³ Som man kan se vil middelklassekvinder, defineret som kvinder med en høj uddannelse, være mere repræsentative for gruppen af kvinder taget som helhed (og dermed forhåbentlig også lettere at finde) i 1997 end de ville have været det i 1960.

I Projekt Bysociolingvistik lagde vi til grund for aldersvariablen at alle medlemmer af sprogsamfundet passerer forskellige livsaldre. Den første – barndommen – er ikke repræsenteret og den næste – ungdommen – muligvis forkert afgrænset, men derefter kommer så arbejdslivet og til sidst alderdommen. Disse perioder lagdes til grund for inddelingen i aldersgruppe I (før arbejdslivet), aldersgruppe II (arbejdslivet) og aldersgruppe III (pensionisttilværelsen, den tredje alder eller livet efter arbejdslivet). Når skellet mellem aldersgruppe II og III kom til at ligge ved 60, skyldes det de særlige pensionsregler den danske flåde havde dengang vi begyndte Projekt Bysociolingvistik. Undersøgelsesområdet var Nyboder; man kunne dengang kun bo der hvis man var ansat inden for søværnet – og man skulle flytte ud når man blev pensioneret.

Mht. den første gruppe blander den på uheldig måde ungdomstid og begyndende arbejdsliv sammen. Det skyldes at et af kriterierne for indplacering i social baggrund er uddannelseslængde. Personer der har en længerevarende uddannelse (og som bekendt kan længerevarende uddannelser vare endog meget længe, normeret studietid

2. Ståhle 1998 giver et klart og meget detaljeret billede af stigningen fra 1980 til 1996 i andelen af kvindelige kandidater og forskere. At stigningen dog ikke er lige stor over hele spektret er ganske klart, heraf ligestillingsinitiativerne.

3. Statistisk signifikantestning tager naturligvis hensyn til antallet af informanter og principielt kan således meget små grupper sammenlignes. Men under et vist antal, folkloren på området siger 5, bliver det uforholdsmæssigt svært at få en signifikans frem. Selv hvis – sådan lyder i hvert fald formodningene – der er én, vil den ikke kunne påvises statistisk.

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 229

og faktisk studietid falder kun sjældent sammen) er efter alt at dømme under uddannelse, og således ikke i arbejdsliv og deraf følgende etablering med familie og bolig, meget længere og ofte til omkring de 30 end personer der har en kortere uddannelse, eventuelt slet ingen. Det betyder at gruppe I skulle vise meget store forskelle mellem klasserne hvis det var social alder der var den afgørende variabel for sprogbrug. De unge AK-talere er socialt set ældre end deres kronologisk jævnaldrende fra MK.

Livsafsnit er i sig selv ikke en forklaring på at man har en bestemt sprogbrug. Der må være noget ved livsafsnittene yderligere der medvirker til at gøre dem signifikante – rent teoretisk. I Projekt Bysociolingvistik overvejede vi forskellige forklaringstyper. De havde alle udgangspunkt i forholdet mellem *umiddelbar gruppe* og *referencegruppe*. Den umiddelbare gruppe man tilhører, kan siges at omfatte dem man kommunikerer jævnlgt og intensivt med. Den omfatter med andres (Milroyale) ord dem der indgår i ens netværk. Ens referencegruppe er derimod ikke en gruppe i samme forstand men den sociale kategori man identificerer sig med. Denne referencegruppe kan skiftes ud hvad der formentlig vil have hørbare sproglige konsekvenser.

Nu er teorien så at der er forskel på de umiddelbare grupper sproglige kendetegn i de forskellige livsafsnit. I ungdomsperioden og i uddannelsestiden omgås man fortrinsvis personer der har nogenlunde samme alder (og samme status) som en selv, mens man i arbejdslivet i højere grad omgås personer der afviger i alder og status fra en selv. Hertil kommer at man i ungdomstiden og under uddannelse ikke har så klare skel mellem 'arbejde' og fritid som man får senerehen når gåseøjnene fjernes fra ordet (og realiteten) arbejde. Det kan f.eks. have den virkning at man har større forskel på arbejdsprog og hjemmesprog og at hjemmesproget i højere grad bærer præg af generationen (man gifter sig med en fra samme generation, man bliver ved med at se skole- og andre generationsjævnaldrende som såkaldt private venner). Ud fra samme overvejelser skulle ens stilistiske repertoire blive udvidet i arbejdslivet men igen blive indskrænket drastisk efter arbejdslivets ophør (altså når man kom over i gruppe III). Hvis man fastholder at referencegruppen fastlægges temmelig tidligt i ens liv nemlig når man beslutter sig for livsbane, beslutter sig til at man er af en bestemt type (og hvilke typer der skal arbejdes med her er et stort og endnu ganske uberørt spørgsmål), kan ændringer over tid i idiolekter føres tilbage til social alder og – delvis sammenhængende hermed – umiddelbar gruppe. Hvilke ændringer der her kan blive i egentligste forstand tale om, hvilke sproglige niveauer der kan udvikle sig i løbet af ens liv – *that's the question*.

III Metoder til undersøgelse af sprogforandringer i *apparent time*

De metoder William Labov indførte i og med sin epokegørende og paradigmeskabende disputats fra 1966, adskilte sig fra de traditionelle dialektologiske først og

fremmest ved at være eksplicit sociologiske i design og eksplicit kvantitative i bearbejdning. Derimod er det helt traditionelt at også Labov har haft vanskeligheder med at udvide sin definition af den relevante variabel til at dække andre niveauer end det fonetiske. Da alder også for Labov er en central variabel og naturligvis indgår i besvarelsen af spørgsmålet om sprogbrugen ændrer sig, udviklede Labov det design at man kunne undersøge sprogforandringer i såkaldt *apparent time* ved at indsamle sprogbrugsmateriale fra en stor gruppe mennesker (et *sample*) fordelt på aldersgrupper, social klasse, køn og etnicitet.

Ud fra den simplest mulige tankegang skulle de yngste i et *sample* have de nye varianter, eller eventuelt en større procentdel af de nye former, i forhold til de ældre informanter. Man ville på denne måde kunne observere en sprogbrugsforandring ved at tage et øjebliksbillede af variationen inden for et aldersopdelt sprogsamfund. Der er noget mystisk her som bringer os tilbage til citatet fra Brink og Lund. Hvordan kan man tale om generationer (og det gør man jo rask væk i snart sagt alle kulturelle sammenhænge: 'nå-generationen', '68-generationen' etc.) når aldersvariablen, efter alt hvad vi ved, er fuldstændig kontinuert? Hvilken mening giver det at tale om generationer i historisk henseende når der uden stop kommer nye personer ind i de forskellige grupper? En generation må skulle forstås som en gruppe årgange som har noget fælles som adskiller dem fra resten. Dette fælles må være det man benævner *den formative periode*: og det er givetvis ungdomsårene.

Her kommer vi fra den lille til den store historie. Det er nemlig yderst troligt at dem der som menige var med ved Dybbøl i 1864, blev bundet sammen af en særlig oplevelse som farvede deres liv senere ('nederlagets mænd'). Men ikke alle nederlagets mænd var unge, der var også officerer med, som dels var professionelle, dels var ældre. Når man således vil finde en Dybbøl-generation, eller en generation fra anden verdenskrig, er man tilsyneladende nødt til at tro på at historien sætter sig på samme måde for et helt slægtled, dvs. at den store histories signifikante begivenheder sammenfattes i en bestemt virkning (på tværs af klasseskel og køn (nederlagets mænd var mænd, ikke kvinder)?!) som er karakteristisk forskellig for hver enkelt af samfundets aldersgrupper. For at gøre en lang (og stor) historie kort (og overskuelig): dem der var unge (tilhørte vores gruppe I) under krigen, blev præget af det som *en generation*, dem der tilhørte gruppe II blev også præget af det – men det havde for dem ikke en generationsskabende effekt, blandt andet fordi denne gruppe har en langt større aldersspredning.⁴

Når designet i en sociolingvistisk undersøgelse således kan antages at vise de nyeste udviklinger hos de yngste og de ældste tilstande hos de ældste, skyldes det en

4. Man kan også hæfte sig ved at der er væsentlige forskelle på de udfordringer krigstider stiller en midaldrende og familieetableret person overfor, og de hensyn han eller hun tvinges til at tage, i forhold til hvad der må gælde for en ung person i en 'tilsvarende' situation.

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 231

formodning om at vi ikke skifter sprog efter et vist tidspunkt. Brink og Lund mente efter 15, det samme mente Labov men han har nu modificeret sine synspunkter i et usædvanlig uldent afsnit af Labov 1994 (s. 98ff) hvorefter det fremgår at en af de ganske få personer vi har mulighed for at checke påstandene på, faktisk har ændret sig signifikant med alderen på to vokalvariable (tabel 4.3 s. 103).

Apparent time-metodologien synes at kunne vise alt hvad vi ønsker at vide om sprogforandringer. Men der er en slange i paradiset: *age grading*. *Age grading* defineres hos Chambers i tilslutning til en tradition fra Hockett som:

changes in the use of a variant that recur at a particular age in successive generations (Chambers 1995: 188).

Det betyder så meget som: Der er sprogformer der er karakteristiske for livsafsnit – og som man forlader når man forlader livsafsnittet. Tænk på noget så simpelt som baby-sprog. Hvornår forlader man baby-dansk? Det interessante er ikke bare at man forlader det (de fleste gør i hvert fald) men at baby-dansk har nogenlunde de samme karakteristika for alle der taler det, uafhængigt af hvornår de begynder og hvornår de slutter målt i årstal.

Efter baby-perioden følger *barndommen* og det er almindelig anerkendt at der er særlige simplifikationer, f.eks. af konsonantgrupper, der er karakteristiske for hvad man kunne kalde 'sprog talt af en endnu ufærdig taler'. Oftest er det kun navneformer, f.eks. en mindre broder eller søsters kaldenavn for en ældre ditto, der overlever i den færdige talers repertoire, men de fleste er i stand til at tale barnligt når de har brug for det. Somme tider kan visse træk blive institutionaliseret til brug f.eks. ved parodier men man kan også nøjes med at bruge intonation eller grundtonehøjde som indeks for 'barnlighed'.

Så nærmer vi os så småt *the point of no return* som (i de moderne bysamfund) efter de skriftkloges mening skulle ligge omkring femtenårsalderen. Her grundlægges ens generationssprog og efter det er udsvingene små (jf. Brink og Lund ovenfor). Det er muligt at dette er sandt nu men det betyder nu ikke at vi kan være sikre på at det vil vedblive med at være det. Det ville undre mig om ikke den forlængelse af ungdommen som en særlig livsalder som har fundet sted i de sidste to tiår, havde sproglige konsekvenser. I diskussionen af Ulla-Britt Kotsinas' forskning i ungdomssprog har det vigtigste spørgsmål hele tiden været om der her er tale om et sprog forbeholdt personer der lever i en ungdomsgruppe (og som de så lægger af efterhånden som de bliver rigtige voksne og får sig den Volvo de skal bruge til at køre fra Rinkeby i), eller om vi her har nøglen til hvordan svensk i Stockholm vil udvikle sig i fremtiden (det vil sige at informanterne bevarer deres (version af) Rinkebysvensk hele livet). Hvis det første er tilfældet er der tale om *age grading*. Den anden mulighed er at der er tale om sprogforandring.⁵

5. I sin anmeldelse af Kotsinas angiver Tore Kristiansen netop den manglende undersøgelse af om de karakteristika der angives for ungdomsproget, ikke (også) kan findes i voksensproget som en af de

Chambers gennemgår to kendte tilfælde af *age grading* idet han bemærker at “very few changes of this kind have been reported”. (Chambers 1995: 188).⁶ Han drager den konsekvens af at variabelen indgår i *age grading* at den er et symbol på en bestemt alder – i dette tilfælde ungdommen – og at det at varianten lægges bort *eo ipso* kan regnes for at være et sprogligt kendetegn på at blive voksen.

Det ene af de to eksempler er interessant fordi det viser at *age grading*, i hvert fald i Chambers’ teori, kan bruges klassespecifikt. Det drejer sig om nogle resultater som Macaulay fik i sin undersøgelse af Glasgow som sprogsamfund. Glottalt lukke i stedet for standardengelsks mediale t (eksemplet er ‘water’ udtalt [wa’er]) er karakteristisk for Glasgow-dialekten hvilket naturligvis vil sige at det er karakteristisk for arbejderklassen i Glasgow.

Macaulay skelnede i Glasgow-undersøgelsen mellem tre sociale grupper: AK, MK og funktionærerne. Han viser nu at arbejderklassens tre aldersgrupper, nemlig 10-årige (børn af AK-forældre), 15-årige (børn af AK-forældre) og voksne AK-medlemmer alle har nogenlunde samme procentsats nemlig omkring 80% glottalt lukke. Derimod har både MK og funktionærerne helt andre tal: I MK-gruppen har de 15-årige procenttal for glottalt lukke på mellem 10 og 20 og ligger hermed næsten perfekt på linje med de voksne MK-personer. Det betyder til gengæld at dette træk alene klart adskiller de 15-årige MK-ere fra de 15-årige AK-ere som har mellem 70 og 80 procent glottalt lukke uanset om de er børn af funktionærer eller af arbejdere. Og så kommer (endelig) pointen: De 10-årige børn af MK har lige under 60% glottalt lukke! Enten lærer de at lægge det af i løbet af fem år – og sådan fortolkes det hos Chambers og Macaulay – eller også indvarsler disse 10-årige en epoke uden den store forskel mht. denne variabel mellem MK og AK. Med andre ord: Vi ved endnu ikke om der er tale om *age grading* i MK-gruppen af variabelen glottalt lukke og det der gør det usikkert, er at variabelen i stedet for at være specifik for ungdomsgenerationen i forvejen indgår i klasseidentifikation og således har status af bevidst sociofonetisk forskel i sprogsamfundet dvs. opfylder kriterierne for at være hvad Labov 1994: 78 kalder en stereotyp.

afgørende svagheder ved bogen (Kristiansen 1995:92f). I en til det yderste diskret artikel om dette problem tager Catrin Norrby Bengt Nordbergs tidligere forskning i ungdomssprog som basis for en efterprøvning (Norrby 1997) men hentyder i sin terminologi og i sin hele problemstilling snarest til Kotsinas’ bog. Artiklen er interessant fordi den rejser et teoretisk problem beslægtet med problemet om afgrænsning af livsaldre i det hele taget: Er det man finder i ungdomssprog i virkeligheden en effekt af at intense gruppedannelser er mest påfaldende (men ingenlunde forbeholdt) ungdomsgruppen? Er disse træk med andre ord en funktion af gruppedannelsens karakter, eller skal ungdomstiden ligefrem defineres som den periode hvor man indgår i tætte grupper? Når artiklen kun rejser problemet men ikke løser det, skyldes det at forfatteren har koncentreret sin undersøgelse om en række pragmatiske variable som har evident sammenhæng med gruppedannelsens karakter men ikke nødvendigvis påvirker den segmentale fonetik. Det er absolut tænkeligt at de gør det – og så har vi den *missing link* vi har ledt efter mellem pragmatik og fonetik – men vi kan ikke vide det endnu.

6. Jeg er enig med Røyneland 1999 i at det nok først og fremmest skyldes at man ikke har været så opmærksom på fænomenet.

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 233

I almindelighed kan man først afgøre om der er tale om *age grading* når man har gennemført en anden type studier end undersøgelser af sprogforandringer i *apparent time*.

IV *Apparent time* versus *real time*

Den type studier jeg tænker på, er de alt for sjældne hvor samme sprogsamfund undersøges på samme måde med et design der tager hensyn til den tidligere undersøgelse (de tidligere undersøgelser) men forskudt i tid. Undersøgelsen foregår simpelthen i virkelig tid senere end den undersøgelse der skal kompletteres, og man taler derfor om *real time* over for de aldersopdelte *samples* som belyser forandringer i *apparent time*. Selve benævnelsen antyder hvordan de to undersøgelsestyper forholder sig til hinanden. Det som blot postuleres at være forandringer i studier i *apparent time* kan nu evalueres i *real time*. Var der eller var der ikke tale om forandring?

Labov 1994: 83 opstiller på basis af dimensionen 'stabilitet' og niveauerne 'individ' og 'samfund' et klart skema over mulige situationer. Modellen genererer i alt 4 scenarier som navngives i modellen:

efter Labov 1994:83	INDIVID	SAMFUND
1. <i>Stabilitet</i>	stabilt	stabilt
2. <i>Age grading</i>	ustabilt	stabilt
3. <i>Generationsbestemt sprogforandring</i>	stabilt	ustabilt
4. <i>Samfundsbestemt sprogforandring</i>	ustabilt	ustabilt

I scenarie 1. *Stabilitet* er der ingen forandring og det vil vise sig ved at der ikke er nogen forskel på aldersvariablen. Den vil ikke give noget udslag for man vil ikke have forskelle på unge og gamles sprog. Scenariet er ukendt i moderne tid. Scenarie 2 har vi diskuteret. Det er det hvor en bestemt variabel er karakteristisk for bestemte livs-afsnit men så forlades når afsnittet forlades. Sprogsamfundet som helhed har ikke udviklet sig men det har individet, det er nemlig passeret gennem de forskellige sprogstadier på livets vej. Det tredje scenarie er det som Brink og Lund påkaldte. Her viser sprogforandringer sig ved at hver ny generation har bestemte træk i deres sprog-

brug som de bærer med sig. For de gamle der falder står der ny overalt og de bærer deres eget sprog med sig på den lange march gennem alderne. Her forandrer individet ikke sprog (efter at det har nået en bestemt (social eller kronologisk) alder) men det gør samfundet i kraft af generationernes vekslen. Endelig er der så scenarie 4. Her er både individniveau og samfundsniveau ustabil. Hvordan kan det se ud?

Chambers diskuterer i sin *Sociolinguistic Theory* en japansk undersøgelse fra Tsuruoka ikke så fjernt fra Tokyo. Undersøgelsen er enestående ved at have tre tidspunkter i virkelig tid som fikspunkter. Samme type undersøgelse blev udført i 1950, 1971 og 1991. Der er tale om meget store undersøgelser med uhyre mange informanter. Det interessante ved undersøgelsens resultater er at den meget godt eksemplificerer hvordan man skal forstå det at samfundet udvikler sig mens individerne på deres side enten gør det eller ikke gør det.

Chambers sammenligner f.eks. de 35–44-årige fra 1950-undersøgelsen med den gruppe der er 55–69 år gamle i 1971-undersøgelsen. Han konkluderer at de har overhovedet ikke ændret sig. De havde 18.9 som tal (der er tale om et index-tal formentlig sammensat af en række enkelttal så det er et ret robust mål) i 1950 og de havde næsten det samme nl. 19.5 i 1971. Ingen udvikling for denne gruppe, generationen har samme tal uanset hvilket livsafsnit den nu er kommet til. Men alle grupperne opførte sig ikke sådan:

That was not true for the people younger than they were in 1950. By 1971, those subjects had increased their use of standard variants as compared to their use when they were under 35 in the earlier survey. (Chambers 1995: 196)

Chambers sammenfatter udviklingen under overskriften 'standardisering' og det betyder simpelthen at det man har målt på, er graden af afstand fra Tokyo-dialekten. Afstanden bliver stadig mindre rent sprogligt efterhånden som også den fysiske (og – må vi tro – mentale) afstand bliver mindre og mindre. Højhastighedstog er det ydre udtryk for denne integration af Tsuruoka i Tokyos påvirkningssfære.

Imidlertid er det ikke alle sproglige træk der undergår standardisering i samme rytme. Jeg har indtil videre koncentreret mig om segmentalfonetikken men Chambers viser 1995: 197 at prosodiske ændringer har en anden rytme:

The practical effect of this difference in Tsuruoka is that the younger Tsuruokans in 1991 may no longer be identifiable to people from other parts of Japan by their phonetics but are still easily identifiable by their prosody. (Chambers 1995: 197)

Dette eksempel viser med al ønskelig tydelighed at (sprog)samfundet som helhed kan være underlagt forandringer som giver sig udslag i forskellig grad i de forskellige aldersgrupper, bl.a. fordi de vil blive opfattet som moderniseringer eller tilpasninger, udviklinger der i alle tilfælde giver anledning til forskellige reaktioner i forskellige

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 235

klasser og generationer. Her kunne man tvangfrit forestille sig at der også var forskelle mellem aldersgrupperne mht. økonomiske interesser i moderniseringen.

V *Panel study* versus *trend study*

Når man nu samler sig sammen til det store spring og beslutter sig for at gennemføre en undersøgelse i *real time* for at evaluere sine tidligere resultater i *apparent time* er der to veje man kan gå:

There are two radically different types of longitudinal studies, which involve radically different problems of interpretation. In the terms used in sociology, they are *trend* and *panel* studies.

(...)

The simplest type of replication is a trend study. We enumerate the general population in the same way, draw the sample population in the same way, obtain the data and analyze them in the same way – but *x* number of years later.

(...)

For such a study to yield a meaningful portrait of linguistic development, it is essential that the community have remained in a more or less stable state in the intervening period.

(...)

The second approach to observations in real time sidesteps the problem of replicating the sampling method of the previous study by using the original sample. A panel study attempts to locate the same individuals that were the subjects of the first study, and monitors any changes in their behavior by submitting them to the same questionnaire, interview, or experiment. This is an expensive and time-consuming procedure, if it is planned as a panel study from the beginning, for the initial sample must be large enough to take the inevitable losses into account. An unplanned panel study will be left with a reduced sample, perhaps too small for statistical significance, but nonetheless extremely valuable for the interpretation of the original observations. (Labov 1994: 75f)

Hvis vi til en evt. kommende københavnsk undersøgelse vælger at anvende panelmetoden, skal vi opsøge samtlige eller så mange af vores oprindelige informanter som det er muligt at lokalisere, men hvad skal vi så med dem for at holde så meget som muligt konstant? Vi kan dårligt anvende samme spørgsmål som sidst for interviewene var temmelig ustyrede, vi satsede på at feltarbejderne kunne følge informanten hvorhen denne valgte at gå. Mht. emner satsede vi på at finde dem der virkelig ville have emotionel ladning. Men det er vel nogle andre nu 15 år efter?

Og hvem skal være interviewere? Det er ikke sikkert at det er optimalt at det er den samme interviewer som sidst. Der er visse fordele ved det (nemlig at man så også har muligheden for at se om interviewerens sprogbrug har ændret sig – og den oplagte at vores tre feltarbejdere havde meget forskellig interviewstil og det bliver ellers en ukontrollerbar variabel, jf. Heegaard, Hvilshøj og Møller 1995), men også oplagte

svagheder: relationen mellem de to er blevet en anden: Vi kan principielt være interesseret i enten hvordan informanten nu taler til én der er på samme alder som den oprindelige interviewer var da det første interview blev lavet⁷, eller i hvordan informanten taler til en der har samme relation rent aldersmæssigt til ham/hende som den oprindelige interviewer havde dengang, idet vi satser på at gentage *relationen dem imellem* – hvordan den så ellers var.

Et beslægtet problem er om feltarbejderne har forandret sig så relationen alligevel bliver en helt anden. Det var grunden til at Peter Trudgill i sin replikation (hvorom mere nedenfor) valgte at lade en person der havde den alder han havde haft da han interviewede, gennemføre sine ny interviews i Norwich. Alligevel var det en anden problemstilling fordi Trudgill kun lod nye informanter interviewe. Trudgill havde forlængst forladt Norwich, var i mellemtiden blevet en berømt professor og talte ikke længere som før. Det er så sandt. Men informanterne havde vel også udviklet sig så *hvis* han havde skullet opsøge dem, havde der været samme problem som vi her har forsøgt at udpege.

I Projekt Bysociolingvistik's tilfælde er der en mere tragisk begrundelse for under alle omstændigheder ikke at kunne gennemføre den procedure at lade alle de gamle feltarbejdere stå også for de nye interviews. Erik Møller, som udførte en stor del af interviewene med de unge, er død.

Men selv hvis man vælger at lade en person der i interviewstil og alder minder om den oprindelige feltarbejder, gennemføre interviewet og selv hvis man lader vedkommende gennemhøre det eller de oprindelige interviews flere gange inden optagelse (sådan som Labovs student Anne Bower gjorde; Labov 1994: 102), sådan at vedkommende diskret kan føre samtalen hen på emner som også blev dækket i 1987-88 og måske eksplicit lade forstå at han/hun kender informanten gennem optagelserne fra dengang, selv da vil relationen naturligvis ikke blive den samme. I de tilfælde hvor interviewer blev kategoriseret som en mulig ven eller en person værdig til at modtage informantens betragtninger hviler denne identifikation typisk ikke blot på en vurdering af interviewerens personlighed og rolle men måske nok så meget på en perception af interviewerens som aldersperson: jævnaldrende, så man deler erfaringer, væsentligt yngre, så man kan belære eller fortælle livserfarent, ældre, så man må gardere sig for ikke at falde igennem. Og den relation vil nok være forskubbet. Den unge gruppe fra 1987-88 vil i 2000 være 12-13 år ældre dvs. at de yngste vil være 27 år. De vil formentlig opleve interviewerne (som nu er mellem 45 og 55) som tilhørende en anden kategori end sidst fordi perceptionen af alder forskubbes i takt med at man ikke selv lærer så mange nye mennesker at kende.

7. Idet vi her går ud fra at alder er vigtigere end personlig stil (hvad man ikke uden videre kan).

VI Nogle eksempler på undersøgelser af sprogforandring i virkelig tid

Der findes ikke mange undersøgelser af sprogforandringer i virkelig tid. Labov 1994, som formentlig tro mod hele sit anlæg er tænkt som udtømmende, gennemgår

- Eduard Hermanns replikation af Gauchats undersøgelse i Charmey,
- replikationen af hans egen hurtige og anonyme undersøgelse af r-løshed i stormagasiner i New York fra 1966 ved Joy Fowler,
- Henrietta Cedergrens genundersøgelse af sine informanter fra Panama og
- Trudgills før nævnte studie af Norwich 15 år efter.

Af disse fire eksempler er Fowler indtil videre upubliceret mens Cedergrens undersøgelse kun foreligger dokumenteret i en artikel fra 1987 og i Labovs gennemgang. Jeg baserer min omtale på Labov 1994: 94ff.

Eckert 1997 tilføjer til disse fire Paunonens undersøgelse. Eckert baserer sin redegørelse på et foredrag Heikki Paunonen holdt i 1994 på NWAV i Stanford. NWAV-mødet på Stanford er dokumenteret i Arnold et al 1996, det bind hvor Erik Møllers sidste internationale artikel blev offentliggjort, men Paunonens foredrag er ikke med her. Det må imidlertid være den samme undersøgelse som er dokumenteret i Paunonen 1996, og redegørelsen nedenfor bygger på denne artikel.

De nævnte undersøgelser er alle forskellige slags studier af sprogforandring over tid. Ingen af dem er gennemført i Danmark men Labov (1994: 77) nævner faktisk Brink og Lund 1975 som foregangsmænd idet de ved hjælp af bl.a. Danmarks Radios arkiver har kunnet dokumentere dels en ubrudt række af informanter optaget på forskellige tidspunkter, dels i to tilfælde samme informant optaget med henholdsvis 29 og 50 års mellemrum (jvf. Brink og Lund 1975: 33).

Ud over disse undersøgelser kender jeg:

- Peng 1979 som refererer resultaterne af en japansk undersøgelse af samme gruppe informanter i 1950 og 1971 (Peng 1979: 233). Forfatteren generaliserer resultaterne til en model for sprogforandringer. Modellen er en variant af generationsbestemt forandring med den væsentlige ændring at “all age groups have changed (fra 1950 til 1971, FG) but that the rate of change goes down as the age goes up within each generation”. (ibid.). Pengs undersøgelse kan karakteriseres som en rendyrket panelstudie og dens resultat er altså at individets sprog forandrer sig gennem hele livet; det er kun hastigheden i forandringerne der går ned som alderen går op.⁸

8. Tak til Jens Normann Jørgensen for henvisningen til Pengs artikel.

- MacLagan og Gordon 1996 som undersøger en særlig New Zealandsk engelsk udvikling: sammenfaldet af vokalerne i 'ear' og 'air'. Undersøgelsen er baseret på 105 optagelser af skolebørn i fire forskellige videregående skoler i Christchurch fra 1983, 113 af samme slags fra 1988 og 116 fra 1993. En typisk trend-studie.
- Van de Velde et al. 1996 som rendyrker muligheden for at vise afstemningen af stemte frikativer i hollandsk og belgisk nederlandsk på basis af radiooptagelser fra den hollandske radios udsendelser med royal reportage og sport som emne fra 1935, 1950, 1965, 1980 og 1993 (fem fra hvert af årene og hvert af emnerne, med jorunalistens køn holdt konstant, gæt selv hvilket) suppleret med 3 optagelser fra den belgiske radio fra hvert af årene 1935, 1965 og 1993. Resultaterne er overbevisende netop fordi der er gjort så meget for at gøre optagelserne sammenlignelige.
- J. Normann Jørgensens artikel 'Det flade a vil sejre' hvor Mette Mortensens resultater fra en specialeafhandling flere år tidligere benyttes til at supplere et *apparent time* design og
- Anita Berit Hansens ph.d.-afhandling, Hansen 1998, en trend-undersøgelse af de parisiske nasalvokalers udvikling med to fikspunkter nemlig 1972–74, hvor Anita B. Hansens parisiske kollega Péretz-Juillard udførte en undersøgelse hvis data hun generøst stillede til rådighed i form af råbåndene, og 1989–93 hvor Anita B. Hansen selv samlede data ind.
- Inger Mees har gennemført dataindsamlingen til en ny panel-studie af de oprindelige informanter fra hendes disputats om walisiske skolebørns sprog i Cardiff (Mees 1983) som i forvejen var bygget op som en panelstudie med interviews i 1976 og noget mere end fire år senere. Resultaterne af opfølgningen er endnu ikke offentliggjort.

Kommentarer til de enkelte undersøgelser:

Fowlers undersøgelse er udført efter de bedste forskrifter. Det viser sig at Labov har haft en elev før Fowler der har gennemført en replikation, nemlig Jeff MacDonald i 1984 (Labov 1994: 87ff). Men denne replikation blev tilsyneladende ikke udført som en perfekt kopi af forlægget helt ned til antallet af ansatte der blev interviewet i hver af de tre stormagasiner der er tale om, (selv om det ene af de stormagasiner Labov havde brugt, nu er gået ned og derfor måtte erstattes af et andet tilsvarende). Men selv med Fowlers gentagelsestroværdighed er det vigtigt at huske selve undersøgelsestypens svagheder: Den sociale variabel er ikke direkte målt på talerne (som netop er anonyme) men repræsenteret via de tre forskellige stormagasiner som forventes at 'kalde på' forskellige kundetyper og derfor også ansætte forskellige talertyper eller fremkalde en bestemt sprogbrug hos sine ansatte. Labov gengiver i note 10 en række objektive karakteristika for de tre stormagasiner lige fra priser på kjoler og annoncering i bestemte dagblade (med samme svagheit i tilskrivningen ("middle class *New York*

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 239

Times” over for “working-class tabloid *Daily News*” (Labov 1994: 87, n.10))) til brugen af synlige vagtmænd. Alle disse indicier er gode og troværdige men stadig kan man sagtens forestille sig at de kun er statistisk gyldige i forhold til direkte mål af talerbaggrund. Faktisk savner vi oplysninger om hvilken type af ansatte der er blevet interviewet, hvilken udtale Joy Fowler selv har, (eventuel akkomodation kan bestemt ikke udelukkes fra service-ansatte, jf. Coupland 1980) og en række andre tekniske oplysninger om registrering af svarene.

Også de sproglige data er grove idet der som bekendt er tale om at intervieweren beder om at få oplyst en bestemt vares placering (på fjerde sal) og får svaret “fourth floor”. Feltarbejderen siger straks: “Excuse me?” og får på denne måde en mere omhyggeligt udtalt gentagelse. Det er så r-løsheden i de fire ordformer der udgør de sproglige data.

Replikationen har altså her karakter af en trend-undersøgelse hvad der også er den eneste realisable mulighed for den slags undersøgelser pga informanternes anonymitet. Det er ikke i Labovs bog diskuteret om den betingelse om stabilitet som han selv opstillede er opfyldt.⁹ Labov overvejer f.eks. ikke om en større del af New Yorkerne var blevet rigere i perioden siden 1966 og derfor havde fået råd til at frekventere de finere stormagasiner (samfundsbestemt forandring). Han læser således resultaterne som beviser for at r-holdigheden er ved at slå igennem som en generationsbestemt forandring. Men det går langsomt, langsommere end en række kraftige ændringer i diftongrealisationerne særlig /ay/ og /ey/. De spreder sig nemlig også til personer der ikke har haft dem som generationssærtræk.

Cedergrens undersøgelse fra Panama har kun én variabel der i den oprindelige undersøgelse fra 1969-71 viste forandring i *apparent time*. Variablen var en ændring fra affrikaten [tsj] til frikativten [sj] i spanske ord som *che*. Labovs konklusion er ganske kraftig siden den bryder med den simple modstilling af *age grading* og generationsbestemt forandring. Der kan godt være tale om begge på én gang. Det vil vise sig i at der både er en forskel imellem aldersgrupper og forskel i det niveau man måler 11-12 år senere. Der kan således være tale om at de nye unge stadig bruger flere eksemplarer af en given variant end de ældre (et tegn på *age grading*) men at de nu gør det på et højere niveau fordi de ældre stort set har samme niveau som de havde for 11-12 år siden (hvor de havde flere end dem de var unge i forhold til). Og det sidste ville være et tegn på generationsbestemt sprogforandring. Mønstrer har sin begrænsning i at man på ét eller andet tidspunkt må nå maximum. Så har sproget udviklet sig fra én sprogtilstand til en anden, et nyt fonemsystem, eller en ny realisation af det gamle, er født.

9. Det skyldes nok at Labov med den betingelse tænker på katastrofer for sprogsamfundet som invasioner og pestudbrud, ikke de mindre historiske ændringer New York har været igennem siden 1966.

Trudgills undersøgelse er den bedst rapporterede af undersøgelserne i *real time* men der er stadig tale om en stor boglang oprindelig undersøgelse (Trudgill 1974) og en mindre artikel til at gøre rede for gentagelsen 15 år senere (Trudgill 1988).

Trudgill valgte med fuld bevidsthed ikke at lave en panelstudie men at udbygge sit oprindelige korpus med en ny gruppe. Der er således tale om en hybridform, hverken en panelstudie eller en trendstudie men en supplementsundersøgelse eller et udbygningsdesign. Den oprindelige gruppe bestod af 60 informanter, alle født mellem 1875 og 1958. I 1968 da selve optagelserne fandt sted, var informanterne således mellem 10 og 93 år gamle. Der var tale om en tilfældigt valgt gruppe.

I 1983 hvor den ny undersøgelse løb af stabelen, fandt Trudgill så frem til 17 yderligere informanter som skulle opfylde de samme talervariable som det oprindelige sample, men blot supplere nedad i fødselstal. De nye var således født mellem 1958 og 1973 og var altså på indspilningstidspunktet mellem 10 og 25 år gamle. Supplementsdesignet kan i sig selv give vanskeligheder. Ingen af de gamle informanter bliver opsøgt igen og det er derfor ikke til at sige noget om i hvor høj grad der var tale om *age grading* hos de (endog meget) unge informanter i den gamle undersøgelse. Og for at gøre det hele ekstra morsomt gør Trudgill mere eller mindre direkte selv opmærksom på

- at man på denne måde faktisk kan komme i klemme mellem to gange *age grading*, den originale undersøgelses yngste generations særformer – som måske blev opgivet da de blev ældre (Trudgill 1988: 45f) og den nye ungdomsgruppes mulige særtræk, som heller ikke er kontrolleret, og
- at man på samme vis kan spekulere på om ikke netop visse ungdomssærtræk har spredt sig i den tid der er forløbet siden 1968, *netop som ungdomssærtræk* dvs. at *age grading* har fået en anden funktion historisk set siden den gamle undersøgelse. Trudgill bemærker det mest i forbindelse med at båndoptagere er blevet meget mere 'naturlige' at omgås for unge mennesker men den generelle problemstilling er nok så interessant.

Igen kan man sige at historiciteten, det at tidens gang er en irreversibel bevægelse, gør at en replikation aldrig kan blive fuldstændig.

Den labovianske metodologi gør at vi kan sige en hel del om de forskellige variables særlige udvikling (hvis vi altså tør tro på at supplementsgruppen gør det muligt at tale om udvikling i sprogsamfundet). Der er tale om en række forskellige typer som Trudgill gør et halvhjertet – og efter min mening mislykket – forsøg på at samle og systematisere til sidst (Trudgill 1988: 48).

Først er der de udviklinger som allerede var i gang i 1968 at dømme efter informanternes sprog. Blandt dem er der to typer: dem Trudgill bemærkede og dem han ikke bemærkede. Eksemplet på den første type er brugen af det glottale lukke for et

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 241

internt /t/ som i 'better' (jvf. gennemgangen ovf. af Macaulays undersøgelse). Trudgill gør her opmærksom på at der sådan set ikke er sket nogen større stigning siden 1968 i brugen af det glottale lukke i afslappet, *casual*, stil. Det kunne der også dårligt, for de yngste i 1968 havde næsten kategoriel brug af det glottale lukke. Det der så faktisk er sket, er at de alleryngste, den nye gruppe fra 1983, har en anden opfattelse af det glottale lukkes stilværdi. Tallene for de forskellige stilarter ligger betydelig tættere i den unge suppleringsgruppe (selv om de stadig er langt, langt fra hinanden, der er virkelig tale om forskelle mellem hvad man ved man bør sige og hvad man faktisk siger i det her samfund) end de gør hos især den gruppe der i 1968 var mellem 21 og 30: De sidstnævnte skifter fra at have meget tæt på fuldstændigt regulært glottalt lukke i *casual speech* til i læsestilarthen næsten ikke at have glottalt lukke. Og når de bliver bedt om at læse ordlister kan de helt afskaffe det glottale lukke og producere pæne t'er. Også det sidste eksempel på denne type af udviklinger (udtalen af /e/ foran l i ord som 'hell') har denne karakter af at udviklingen mellem 1968 og 1983 ikke finder sted i den mest dagligdags stilart men i de andre.

En udvikling i det daglige talesprog lyses åbenbart i kuld og køn som en del af sproget og de forskellige stilarter kommer lidt tættere på hinanden igen.

Som eksempel på den sidste type gives udtalen af /r/. Her var en udvikling på vej – kan man nu se. Når Trudgill så ikke kunne dengang skyldes det informantantallet:

The sample of informants was, however, not large enough to throw up very many speakers who had this feature. (Bemærk at det antages at være fordelt på individer. Faktisk viser kurven at der var over 30% i den yngste gruppe fra 1968, FG). I therefore regarded it as an idiosyncratic feature in the speech of those who did have it, assuming it to be simply a speech defect. In a sense, of course, it *was* a speech defect, at some stage in its development. However, when a speech defect spreads to a majority of the population it is clearly no longer to be regarded as such. (Trudgill 1988: 40)

Dernæst er der de udviklinger som er sket siden sidst. Der gives ét eksempel nemlig tabet af forskellen mellem [p] og [f] og [ð] og [v] i alle andre positioner end initialt. Det betyder at 'mouth' udtales [mauf] og at 'mouthe' udtales [ma:uv]. Der var ikke nogen taler der havde dette sammenfald i 1968. Men 71% af de nye 17 har det. Trudgill har alligevel ikke kunnet holde sig fra at undersøge om dog ikke nogen af de gamle skulle have ændret deres sprog, men nej: "Current observations suggest that no speaker has lost this contrast in post-adolescent years". (Trudgill 1988: 44). Selve formuleringen antyder at der her kan være tale om *age grading* igen.

Opsummerende kan man sige at Trudgills metode, at supplere et udvalg af informanter med nye der blot er født senere men som på alle punkter ellers er sammenlignelige med de gamle, lider af én bestemt medfødt defekt: Når man ikke genundersøger de gamle informanter får man ikke afsløret hvad der i den gamle undersøgelse skyldes *age grading* og hvad der reelt er udvikling. Man får heller ikke afdækket

de (givetvis få (men uhyre vigtige)) sprogræk hvor de gamle informanter har ladet sig smitte. Endelig ligger der en meget væsentlig oplysning i at få sammenlignelige indextal for enkeltindivider i det hele taget: Hvor tæt ligger informanterne på den værdi de havde før (på de variable hvor de ikke har bevæget sig noget videre)? Selve metodens sikkerhed afprøves ikke hvis man kun supplerer.

Trudgill gør sig megen umage med at frembringe sproglige data som er fuldstændig sammenlignelige med dem fra den oprindelige undersøgelse. Netop på dette punkt synes jeg man kan se vanskelighederne i den næstsidste undersøgelse jeg vil omtale, *J. Normann Jørgensens undersøgelse af københavnsk* (Normann Jørgensen 1980). J. Normann Jørgensen havde sat sig for at undersøge om Lars Brinks og Jørn Lunds påstande i *Dansk Rigsmål* holdt vand. Til det formål op søgte Normann Jørgensen et utal af personer. Han har den længste liste af personer som han *ikke* fik interviewet som jeg nogensinde har set. Der er tale om at i alt 97 af de antrufne var uegnede, at yderligere i alt 91 nægtede at medvirke og at der var 24 personer på den oprindelige liste som forfatteren ikke kunne komme i kontakt med. Tilbage til at interviewe var så 56 (Normann Jørgensen 1980: 70).

Denne gruppe på 56 personer fordeler sig med 7 mænd og 7 kvinder pr. årgang fordelt på to klasser kaldet H(øj) og L(av) i konventionen fra Brink og Lund dækkende de fire årgange 1905, 1920, 1935 og 1950. I nogle af årgangene er fordelingen skæv. Således er der i 1920 6 L-mænd men kun 1 H-mand. Den samme fordeling findes for kvinderne i 1935. Det betyder at udsagn om kvinder i 1935 f.eks. bygger på 1 H og 6 L og tilsvarende at udsagn om H bygger på 3 mænd og 1 kvinde.

Nu supplerer J. Normann Jørgensen så sit materiale med Mette Mortensens. Mette Mortensen gennemførte i 1970–71 48 optagelser med københavnere fra årgangene 1915 og 1945. Disse optagelser er givetvis af en anden art end J. Normann Jørgensens, ikke bare fordi de to interviewere er forskellige. Normann Jørgensen oplyser at Mette Mortensens interviews er længere og mere styrede end hans egne (Normann Jørgensen 1980: 71). Han oplyser ikke hvor lange hans interviews er men han bruger ca. 3 minutter af hver og “er begyndt lidt inde på hver optagelse for at undgå virkningerne af evt. nervøsitet” (Normann Jørgensen 1980: 72). I betragtning af at Albris’ analyser viser at det tog feltarbejderne i Projekt Bysociolingvistik mellem 8 og 90 minutter at fremkalde en *casual* stilart (Albris 1991: 79) kan man mene at det der fås “lidt inde” på et (formentlig temmelig kort) bånd i alle tilfælde vil være at klassificere som *non casual*.

Men i det hele taget har stilvariation ikke J. Normann Jørgensens – eller for den sags skyld Lars Brink og Jørn Lunds – store interesse. De tror simpelthen ikke rigtig på den:

Selve interviewet fandt sted på den måde, at jeg spurgte folk om deres arbejde, om deres forældre, søskende og evt. skolegang. Hensigten var dels at få oplyst noget om den socia-

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 243

le baggrund, dels at tale om noget, der på den ene side interesserer folk, på den anden side ikke er kontroversielt. I enkelte tilfælde blev det vanskeligt at få ret meget ud af meddelelsen, men som hovedregel lykkedes det over forventning at få de medvirkende til at tale frit. (...) Her hører det sig til at gøre opmærksom på faren for, at interviewerens påvirker den interviewede mht. undersøgelsens emne. Problemet er fsv. uinteressant, som det gælder alle videnskabelige undersøgelser, at der er fare for, at iagttageren (eller iagttagelsen) kan påvirke det iagttagede. (Normann Jørgensen 1980: 69)

Sammenlign med Jørn Lunds udtalelse om Projekt Bysociolingvistik:

Stor inspiration har man hentet i en række studier i interviewerens indflydelse på den interviewede; iagttageren påvirker de forhold, han skal iagttage. Jeg vil ikke anfægte dette, men jeg vil tro, gruppen generelt tillægger det for stor betydning. Men her bliver vi nødt til at skelne mellem de forskellige momenter: min antagelse er, at jo mere man fjerner sig fra det segmentale og nærmer sig samtaleindhold, kommunikationshensigt m.v. som studieobjekt, jo vigtigere bliver samspillet mellem interviewer og interviewet, vel at mærke i et sprogsamfund som det københavnske; i et regionalsprogssamfund eller et to- eller flersproget samfund tror jeg derimod, at interviewerens egen adfærd, herunder sprogbrug, kan spille en langt større rolle også for det segmentale. (Lund 1989: 85)

For så vidt som der med feltarbejderens påvirkning tænkes på problemerne ved at fremkalde stilskift, er Jørn Lunds antagelser for længst blevet modbevist: Af de 4 kort /a/-variable som Projekt Bysociolingvistik undersøgte var de tre stilfølsomme på den ene eller den anden vis (Holmberg et al 1991: 168) og af de andre variable viser åbningen af æ til a efter /r/ i ord som 'træk' signifikant forskel på de to stilarter. Således er segmentale størrelser faktisk stilfølsomme.

I citatet af Jørn Lund er der en underlig sammenblanding af to diskussioner. Det vi diskuterede i projektbeskrivelsen (og det er den Lund kommenterer), er det såkaldte *observer's paradox*: Hvordan kan man få folk til at tale som om der ikke var nogen fremmed feltarbejder til stede der båndoptog dem, og ikke det *akkommodationsproblem* som er den anden side af samme mønt. Løsningen på observatørens paradoks er Labovs, at introducere emner der har en særlig kvalitet for den interviewede. Dermed påvirker man relationen mellem feltarbejder og informant og det fremkalder en *casual* stil. Disse passager med denne særlige stilart vil så adskille sig – også segmentalt, det er jo vist til hudløshed i alle sociolingvistiske undersøgelser der overhovedet bruger Labovianske metoder – fra passager med en mere formel stilart. Og det er denne sidste man får hvis man ikke gør noget for at få den første.

Da nu der faktisk er stilsforskelle i dansk og da de ikke rammer alle variable på samme måde, kan man altså ikke sammenligne optagelser der ikke har samme stil. I Projekt Bysociolingvistik's midtvejsrapport og i Jon Albris' bidrag til den endelige rapport kan man læse om vores arbejde med at operationalisere stilbegrebet. Hvis man nemlig ikke definerer hvad man taler om i stiltermer, risikerer man at sammen-

ligne formelle passager med uformelle og det introducerer såkaldte skjulte variable som forvrænger billedet.

Det er formentlig det der er sket i J. Normann Jørgensens undersøgelse. Som det fremgår ovenfor, har han gjort sig umage med at få folk til at tale – om noget ukontroversielt. Mette Mortensen har derimod meget præcise overvejelser over hvordan emnet for samtalerne skal vælges så det kalder på følelser og dermed en friere udfoldelse. Hun vælger at lade interviewene i den ene aldersgruppe handle om kildeskatten, et emne der dengang var stærkt emotionsfremkaldende, mens interviewene med de studerende der udgør den yngre gruppe af højsociale, kommer til at handle om demonstrationer. Det kan alle der har oplevet dette nuomdage så eksotiske fænomen vist bevidne var et emne med stærk appel – dengang.

Inkommensurabiliteten mellem de to typer af data viser sig klart i Normann Jørgensens rapport. Hans eget materiale tegner i almindelighed nogle pæne og temmelig troværdige kurver. Men Mette Mortensens data taler i næsten samtlige tilfælde et andet sprog. I alle de grafer der er gengivet i artiklen, kan man let se denne diskrepans, for J. Normann Jørgensen har med omhu stiptet forbindelsen fra hans egne resultatpunkter til hans analyse af Mette Mortensens materiale. I mange tilfælde går de stiplede linjer mod de fuldt optrukne og det gør det sandsynligt at der er tale om usammenlignelige undersøgelsesresultater på grund af forskelle i indsamlingsmetoden (hertil kommer den forskel i social klassifikation som J. Normann Jørgensen gør opmærksom på s. 71). I det hele taget lægger J. Normann Jørgensen ikke skjul på at "Mette Mortensens materiale er stadig ikke umiddelbart sammenligneligt med mit" (s. 71), men han sammenligner altså alligevel.

En beregning der tager som udgangspunkt at J. Normann Jørgensens egne data i hvert fald er sammenlignelige og skulle vise jævne kurver for udviklingen af et givet sprogræk, kan demonstrere hvad jeg mener. Hvis man tager de tal fra Normann Jørgensens datasæt der ligger på hver sin side af Mette Mortensens datasæt og beregner hvor mange af Mette Mortensen-tallene der går imod tendensen kan man give et indtryk af diskrepansen mellem datasættene. Af de 16 mulige tal for hver af de i alt 6 undersøgte variable dvs af de i alt 112 tal går 66 af Mette Mortensens tal imod tendensen i Normann Jørgensens. Forventningen er naturligvis ikke at de halvdelen af tiden skulle gå imod og halvdelen af tiden stemme, men at de skulle stemme alle sammen. Det er derfor stærkt påfaldende at mere end halvdelen ikke gør det.

Det kan således ikke anbefales at ændre undersøgelsespraksis undervejs. En gentagelse af Projekt Bysociolingvistik må for at være kommensurabel med den gamle undersøgelse – og hvis den ny undersøgelse ikke er det så er der slet ingen grund til at stable den på benene overhovedet – så nøjagtigt som muligt gentage de interviews der blev gennemført dengang rent typologisk. Det betyder at der skal anvendes samme omhu med at tænde for båndoptageren så snart man har sat sig, med at finde de emner der kan tænde folk og dermed føre til stilforskelle og med at opnå samme relation som sidst mel-

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 245

lem feltarbejder og informant. Og sidst men ikke mindst: Stilanalysen er et stærkt instrument til at anvise kommensurable passager i de optagelser der så kommer i kassen.

Der er i oversigten angivet fire panelstudier, nemlig Cedergrens, Pengs, Mees' og så *Paunonens undersøgelse* fra Helsingfors af det han kalder *Helsinki Colloquial Finnish*. Undersøgelsen er bygget op på følgende vis: I 1970 blev der foretaget sociolinguistiske interviews med i alt 96 informanter fordelt på tre aldersgrupper, tre sociale grupper (højere MK, lavere MK og AK) og – må man gå ud fra men det nævnes ikke eksplicit – to køn. De tre aldersgrupper er født omkring 1900, ca. 1920 og ca. 1950 og var således i begyndelsen af 1970'erne henholdsvis ca. 70 år, ca. 50 år og ca. 20 år gamle. I begyndelsen af 1990'erne blev så 45 informanter interviewet. Af disse var 16 nye informanter født i 1970'erne og altså 20 år gamle ved optagelsestidspunktet, mens 15 af de gamle informanter fra 1920'erne (nu ca. 70) og 14 af de gamle fra 1950'erne (nu ca. 40) blev optaget igen.

Paunonens undersøgelse har som sproglig variabel 5 forskellige måder hvorpå man kan udtrykke possessive konstruktioner i 1. ps. sg. idet der skelnes mellem situationer hvor der refereres til sætningens subjekt og til et andet nominal. De fem forskellige varianter har hver deres karakter, den variant der sejrer med tiden, er specifik for Helsinki-dialekten mens den der blev brugt mest før, bruges både i det finske standardsprog og i dialekterne.

Selve designet viser sin store udsagnskraft fordi det både kan vise udviklinger inden for hvert enkelt individ, udviklinger mellem aldersgrupperne og afsløre evt. *age grading*. En meget vigtig og for denne sammenhæng afgørende metodologisk konklusion lyder således:

Comparison at idiolect level produces somewhat surprising results. In some idiolects considerable changes have taken place: for some speakers the analytic type E has clearly advanced during the two decades, but for some others type E has become less common. At group level the changes are minor, because different idiolects have moved in different directions. That is why the group scores seem fairly stable.
(...)

All in all it is surprising that the speech of the middle-aged speakers of the 1970s has changed more than the speech of the young speakers of the 1970s. This goes against the general idea that the middle-aged and elderly speakers have already passed a phase of idiolectal stabilization (...). (Paunonen 1996: 384)

Det tør siges at der i disse tørre konstateringer er gemt sprængstof til mange opgør. Ikke alene udvikler individets sprog sig (som Peng hævdede, ovf.) men det kan altså udvikle sig mere i senere livsfaser end både Labov og Brink og Lund (for ikke at tale om Peng) havde troet.

Men hvad udvikler sig, sprog er så bredt et begreb? Problemet er den sproglige variabel Paunonen har undersøgt. Vi ved ikke ret meget om i hvor høj grad morfo-

logisk-syntaktiske ændringer af denne type (overgang fra en såkaldt syntetisk til en såkaldt analytisk konstruktion¹⁰) følger samme udviklingsbane som de fonetiske ændringer vi hidtil har set på. Se Kerswill 1996 for en meget spændende sammenfatning af hvad vi ved om ændringer på forskellige sproglige niveauer og den type forandringsproces de gennemløber.

VII Et muligt design: Projekt Bysociolingvistik 15 år efter

Det vil ikke komme som en overraskelse for den opmærksomme, og nu temmelig trætte, læser at jeg mener en ny undersøgelse bør være udformet som en panel-undersøgelse. Den udsagnskraft der ligger i at kunne gardere sig mod *age grading* (og vi har flere variable under mistanke her, først og fremmest [æ] > [e]) ved at interviewe de samme informanter igen, kan ikke være til købs for en nemmere indsamlingsfase. Og betingelserne er opfyldt fra starten hvis man vel at mærke regner med at de 63 Nyboder-informanter uden skade kan slås sammen med de 20 fra kontrolgruppen som godt nok var københavnere men ikke Nyboderbeboere. Det giver en så stor population at man stadig kan nå op på pæne celleudfyldninger i anden omgang – selv med det frafald der uden tvivl bliver tale om. Forudsætningen er at det ved en analyse af nøglevariable kan vises at de 83 udgør en ensartet population.

Endelig er der som nævnt ovenfor knyttet meget store interesser af metodologisk art til en indsamling der holder individet så konstant som individer nu er med 15 års afstand.

Det vil nok være hensigtsmæssigt at påbegynde forberedelsen af indsamlingen til næste projekt snarest. Afstanden mellem første indsamling og anden må nemlig heller ikke blive for stor. En indsamling i 2000 og 2001 vil give en afstand på 14-15 år. Det er formentlig optimalt idet der så bliver tale om at man fanger de helt unge fra sidst mens de stadig er i livsalder IIa, og dem fra IIa er nu blot i IIb – ikke endnu i III.

Siden Projekt Bysociolingvistik blev afsluttet har der været fortsat debat om det sociolingvistiske interviews anvendelighed som indsamlingsmetode. Det vægtigste indlæg i denne debat er uden tvivl Heegaard, Hvilshøj og Møller 1995. Forfatterne konkluderer deres undersøgelse således:

Eftersom DSI's (det sociolingvistiske interviews, FG) tilhængere tilsyneladende ikke har et bud på hvordan man i analysefasen skal kunne tage højde for de kontekstuelle faktorer, og det ej heller er muligt at kompensere for disse i selve interviewsituationen, *er det van-*

10. Selve denne betegnelse (Paunonen 1996: 377) kunne friste til en nærmere undersøgelse af om udviklingen er enestående eller indgår som en mindre del af et større kompleks f.eks. af syntaktiske ændringer.

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 247

skeligt at forestille sig hvordan DSI skal kunne gøres anvendelig til indsamling af et datamateriale der kan bruges i et kvantitativt øjemed.

Konsekvenserne af denne erkendelse er vidtrækkende. De sætter spørgsmålstejn ved om det kvantitative paradigme overhovedet kan fungere som beskrivelsesramme for dagligsproget, så længe paradigmet metoder øjensynligt ikke formår at tage hensyn til kontekstens indflydelse på undersøgelsesobjektet. (Heegaard, Hvilshøj og Møller 1995: 58, kursiv i original)

Ifølge Heegaard m.fl. skulle vi således ikke kunne bruge samme metode i anden omgang fordi den var forkert allerede i første. Det er efter min mening ikke tilfældet.

Argumentet i Jan Heegaard, Ulrik Hvilshøj og Erik Møllers artikel kan resumeres temmelig enkelt: Alle interviews er unikke idet konteksten, såvel den globale som den helt lokale sproglige i form af spørgsmål og dermed spillerum for svar, adskiller det ene interview fra det andet – og nødvendigvis må gøre det. Argumentet hænger altså på om der findes træk ved de sociolingvistiske interviews som gør dem sammenlignelige, eller om det er en umulighed at finde sådanne træk. Man kunne her mene at artiklen var selvafvisende, idet forfatterne jo gennemfører en tilbundsgående analyse af fire interviews og dermed forudsætter at der er noget der er så ens at de med rimelighed kan erklæres for forskellige, at de overhovedet er sammenlignelige. Men det er for enkelt. Andre argumenter haves imidlertid.

For det første argumenterer forfatterne i konklusionen uden om stilanalysen. Det er stilanalysen der skal afgøre hvad der er sammenlignelige passager i interviewene og stilanalysen fastlægger netop hvad der dermed gør dem ens, ens nok. De sættes som ens på et sprogligt niveau som gør det meningsfuldt at hævde at man har undgået en ond cirkel. Noget er således ikke defineret som *casual* fordi der bruges en bestemt mængde vokalkvaliteter, for det er det der skal undersøges bagefter. Omvendt tillader stilanalysen netop af samme grund ikke at man derefter undersøger forskelle på det pragmatiske niveau inden for stilarterne for de er bl.a. fastlagt på basis af interaktionsstrukturen. Vil man derimod undersøge de forskellige sociale lags brug af pragmatiske faktorer må man fastlægge en konstant på et højere niveau, sådan som forfatterne selv har gjort det ved at tage interviewet som *speech event* som konstanten.

For det andet er argumenterne ikke så relevante på det fonetiske niveau som forfatterne synes at tro. I hvert fald har vi endnu ikke belæg for at kunne slutte så direkte fra det overordnet pragmatiske niveau og til det segmentalfonetiske. Når stilanalysen har defineret en passage som *casual* kan den sammenlignes med andre som udpeges på samme basis som *casual*. Derefter kan det vises om de to passager (med samme informant og samme interviewer) adskiller sig fra hinanden. (Den eneste variabel der er fyldigt nok repræsenteret i ethvert dansk talesprogsmateriale er formentlig det flade a, AN i projektets terminologi, men den er det givetvis også). Først når vi har fundet forskelle mellem indextal for en fonetisk variabel i passager af samme stilart blot fordi

de er placeret forskellige steder i et interview, kan vi opgive det sociolingvistiske interview. Eller forbedre stilanalysen.

For det tredje: Det konservative argument er her afgørende. Vi er nødt til at gøre det på samme måde – og *så godt som muligt* kopiere det sociolingvistiske interview som blev anvendt i første omgang, for ikke at få et problem af en helt anden størrelsesorden på halsen, nemlig at indsamlingerne bliver usammenlignelige alene af metodologiske årsager. Alternativet er at lade være med at indsamle overhovedet.

Så er der spørgsmålet om supplerings. Svaret kan vel kun være: Jo, tak. Men skal man tænke videre frem i årtusindet må en ny aldersgruppe repræsenteres så fyldigt at der også her er nogen at give af ved en evt. kommende replikation. Og Nyboder kan så ikke længere bruges som afgrænsning, vi må gå videre ud i den indre by men stadig kræve at vedkommende der optages er

- født og opvokset i Københavns indre by
- mellem 14 og 25 på indspilningstidspunktet dvs. født mellem 1975 og 1986.

Det betyder formentlig at vi skal op på ca. 7 i hver celle i det oprindelige design, dvs. 7 af hver sociale gruppe x køn, i alt omkring 28 informanter.

Mht. feltarbejdere er der dels et metodologisk problem, dels et praktisk-finansielt. Det første problem er gennemgået ovenfor. Jeg mener konklusionen må være at det bedste ville være hvis feltarbejderne til suppleringen var nogle andre og yngre end feltarbejderne på panel-undersøgelsen men at de unge feltarbejdere blev trænet af de ældre og navnlig ved at høre de gamle indspilninger igennem fik en fornemmelse for metoden. Feltarbejderne må forberede sig før hver ny optagelse ved at gennemlytte båndet fra sidst. Det skal dog omvendt ikke føre til at der slet ikke kommer nogen passager af *non casual* stil på båndene men risikoen er ikke overvældende. Normalt er det det modsatte der er problemet – og afstanden i tid er i sig selv så stor og den forrige optagelse så lille en begivenhed i informanternes liv at man alligevel starter fra scratch.

Det praktisk-finansielle problem er værre. Unge feltarbejdere kan være studerende, der betales som studentermedhjælp og dermed får en god forskeruddannelse og mulighed for at skrive empirisk velfunderede specialer om talesprog. Men de ældre er nødt til at være fastansatte der ofrer deres forskningstid på sagen, eller forskningsansatte der betales af eksterne midler. Virkeligheden vil her sætte sig igennem med ubønhørlig kraft.

Der er forløbet nogen tid siden sidste dataindsamling og det har betydet udviklinger der formentlig kan gøre undersøgelsen som helhed noget nemmere. Dels kan optagelserne nu ske på DAT-bånd eller minidisk sådan at talen allerede er digitaliseret. Dels vil det formentlig inden for overskuelig tid være muligt at automatisere i det mindste noget af udskrivningen. Begge dele er udviklinger der kan lette den enorme

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 249

finansielle indsats der under alle omstændigheder bliver tale om.

Når så det hele engang er overstået og vi har de nye optagelser, vil i hvert fald følgende – for denne forfatter stærkt fristende – undersøgelser være mulige:

- Undersøgelser af fonetiske variable over tid. Her vil en stilanalyse af både J. Normann Jørgensens og Mette Mortensens materiale være et kærkomment tilskud til at forlænge linjerne bagud.
- Undersøgelser af enkeltpersoners udvikling over tid, af grupperes udvikling over tid, af progressive og konservative grupper og enkeltpersoner i forhold til bestemte sprogforandringer.
- Sammenligninger mellem enkeltpersoners sprogbrug i interviews og gruppesamtaler i 1986-87 og 2000-2001.
- Sammenligninger mellem en række pragmatiske variable for at undersøge stilskeft i de gamle og de nye interviews. Er det de samme parametre der kan bruges til at afgrænse de forskellige stilarter i det gamle og det nye materiale? Hvis det ikke er tilfældet, må der argumenteres meget nøje for hvad det så er der ligger bag den intuitive opfattelse af stilarter i de to datasæt. Hvis det omvendt faktisk kan lade sig gøre at bruge samme analysemetode er det en bekræftelse på stilanalysens anvendelighed.

Jeg håber det alt sammen bliver til noget.

Litteratur

- Albris, Jon 1991: Style Analysis, Gregersen and Pedersen (eds.) part 1, 45–106.
- Albris, Jon m.fl. 1988: Projekt Bysociolingvistik: *Interim Report on The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. Institute of Nordic Philology, University of Copenhagen.
- Andersen, Birte 1971: *Adelig opfostring. Adelsbørns opdragelse i Danmark 1536–1660*. København: G.E.C. Gad.
- Arnold, Jennifer, Renée Blake, Brad Davidson, Scott Schwenter and Julie Solomon (eds.) 1996: *Sociolinguistic Variation. Data Theory and Analysis*. Selected Papers from NWAV 23 at Stanford, CSLI Publications.
- Brink, Lars og Jørn Lund 1975: *Dansk Rigsmål I–II*, København: Gyldendal.
- Chambers, Jack K. 1995: *Sociolinguistic Theory*, Linguistic Variation and its social significance. Oxford: Blackwell.
- Coupland, Nikolas 1980: Style Shifting in a Cardiff Work Setting, *Language in Society* 9, 1–12.

- Eckert, Penelope 1997: Age as a sociolinguistic Variable, Coulmas (ed.): *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell, 151–167.
- Gregersen, Frans and Inge Lise Pedersen (eds.) 1991: *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics* 1–2. Copenhagen: C.A. Reitzel.
- Hansen, Anita Berit 1998: *Les voyelles nasales du français parisien moderne. Aspects linguistiques, sociolinguistiques et perceptuels des changements en cours*, Etudes Romanes 40. Copenhagen: Museum Tusculanum.
- Heegaard, Jan, Ulrik Hvilshøj og Erik Møller 1995: Det sociolingvistiske interviews anvendelighed, *danske folkemål* 37, 3–60.
- Holmberg, Henrik m.fl. 1991: The Sociophonetics of some Vowel Variables in Copenhagen Speech, Gregersen and Pedersen (eds.) part 1, 107–239.
- Hudson, R.A. 1996: *Sociolinguistics*, Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jørgensen, Jens Normann 1980: Det flade a vil sejre, *SAML* 7. Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik, Københavns Universitet, 67–124.
- Kerswill, Paul 1996: Children, adolescents, and language change, *Language Variation and Change* 8, 177–202.
- Kristiansen, Tore 1995: anmeldelse af Ulla-Brit Kotsinas: Ungdomsspråk, *NyS* 20, 91–102.
- Labov, William 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington DC: Center for Applied Linguistics.
- Labov, William 1982: Building on empirical Foundations, Lehmann and Malkiel (eds.): *Perspectives on Historical Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 17–92.
- Labov, William 1994: *Principles of Linguistic Change. volume 1: Internal Factors*. Oxford: Blackwell.
- Lund, Jørn 1989: Dansk talesprog, variation og usus, Holmberg m.fl. (udg.): *Forskningsprofiler*. København: Gyldendal, 64–90.
- MacLagan, Margaret A. and Elizabeth Gordon 1996: Out of the AIR and into the EAR: Another view of the New Zealand diphthong merger, *Language Variation and Change* 8, 125–147.
- Mees, Inger M. 1983: *The Speech of Cardiff Schoolchildren, a real time study*, (disp.) Leiden University.
- Milroy, Lesley 1987: *Language and Social Networks*. Second edition. Oxford: Blackwell.
- Mortensen, Mette 1971: Vurdering af eget talesprog, speciale i sociolingvistik, Københavns Universitet 1971. Institut for Dansk Dialektforskning, Udvalg for Folkemaals manuskriptsamling acc. nr. 262.
- Norrby, Catrin 1997: Hur länge er man ungdom – språkligt sett, Kotsinas, Stenström och Karlsson (utg.): *Ungdomsspråk i Norden. Föredrag från ett*

14. SOCIOLINGVISTIKKENS FORANDRINGER • 251

- forskarsymposium*, MINS 43. Stockholms Universitet, 213–222.
- Paunonen, Heikki 1996: Language Change in apparent time and in real time. Possessive constructions in Helsinki colloquial Finnish, *Samspel och variation. Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen*. Institutionen för nordiska språk, Uppsala Universitet, 375–386.
- Peng, Fred C.C. 1979: The Reality of Sound Change: A Sociolinguistic interpretation, *Proceedings of the Ninth International Congress of Phonetic Sciences 1979*, vol. II. Institute of Phonetics, University of Copenhagen, 229–237.
- Røyneland, Unn 1999: Språklig regionalisering på Røros og Tynset. *Målbryting*. Skrifter frå prosjektet Talemålsending i Noreg, nr. 2, 98–119.
- Ståhle, Bertel 1998: *Kvinder og mænd i dansk universitetsforskning i 1990'erne*. København: Undervisningsministeriet.
- Trudgill, Peter 1974: *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trudgill, Peter 1988: Norwich revisited: recent linguistic changes in an English urban dialect, *English World-Wide* 9, 33–49.
- Van de Velde, Hans, Marinel Gerritsen and Roeland van Hout 1996: The devoicing of fricatives in Standard Dutch: A real-time study based on radio recordings, *Language Variation and Change* 8, 149–175.
- Weinreich, Uriel, William Labov and Marvin I. Herzog 1968: Empirical Foundations for a theory of language change, Lehman and Malkiel (eds.): *Directions for Historical Linguistics: A Symposium*. Austin: University of Texas Press, 95–188.

Kilde: *danske folkemål*. bd. 41, Tilegnet Inge Lise Pedersen og Finn Køster, København: C.A. Reitzel 1999, 107–138

15. Sociolingvistikens betydning

Mogens Baumann introducerer sociolingvistikken

Marts 1970 er titlen på en vist nok ikke videre mindeværdig burleske af Klaus Rifbjerg, som begynder *in medias res* med at Kong Frederik har et ordentligt hovede på. Det usædvanlige heri er ikke indlysende, hverken for monark eller læser, før det går op for ham, at det har alle andre også. Det berusende ved netop dette forår er rigtigt set. Jeg kan ikke huske mere af bogen men jeg kan huske en hel del om året. Den altoverskyggende begivenhed det år var selvfølgelig – at *Nydanske Studier* begyndte at udkomme. Allerede titlen på denne debutant på sprogvidenskabens tidsskrifthold viser den hartad ufattelige traditionalisme selv oprørerne blandt sprogforskere er besjælet af i dette land. Vi havde *Danske Studier* og havde haft det i umindelige tider. Nu skulle vi virkelig have noget helt nyt. Og det blev så *Nydanske Studier*.

Men for ikke at få forvekslet titlen med en varebetegnelse der knyttede publikationen for tæt til danskfagets ikke nødvendigvis voldsomt populære disciplin af samme navn fik *Nydanske Studier* som et yderligere kendetegn eftertitlen ‘& Almen kommunikationsteori’, hvad der på omslaget forklares ved at NyS også henvender sig “til folk inden for andre fag, i det omfang man der beskæftiger sig med kommunikationsproblemer som direkte eller indirekte kan belyses gennem arbejdet med moderne dansk”. Formuleringen trænger jo selv til sproglig rådgivning på allerhøjeste plan men meningen var at danskfaget skulle fornys ved et retræk mellem en sprogfilosofisk og prosahistorisk inspireret pragmatik der Wille noget, og den på en national strukturalisme hvilende nydanske grammatik. Og den fornyelse ville andre fag sikkert kunne lære noget af.

Man lokker for naboforskerne med bidrag til kommende numre: Jesper Hermanns ‘introduktion til psykolingvistik’ er lokkemad for psykologer, mon ikke filosoffer skulle bide på Mogens Løjs ‘indføring i sprogfilosofi’ men forrest og midt på scenen står tilbuddet til samfundsvidenskaberne: Mogens Baumann Larsens ‘introduktion til sociolingvistik’.

Nu kom Baumanns introduktion først i nr. 4 fra 1972, men det gjorde den blot endnu mere aktuel. Som bekendt findes der mindst tre slags artikler på dansk. Der er den ubestemte, den bestemte, og så er der den diskrete artikel. Baumanns er stjerneeksemplet på en diskret dansk artikel. Som en slags randnoter til en historie, som dels forudsættes som undertekst, dels fremstilles i selve artiklen, er den flere år forud

15. SOCIOLINGVISTIKKENS BETYDNING • 253

for den genstand, den introducerer. Ser man nærmere efter er Baumanns analyse nemlig en historisk og genremæssig bestemmelse af den datidige *state of the art*. Det fremgår tydeligt, at der er forskel på den internationale sociolingvistik og den nationale mutation inden for sprogforskningen, den danske pragmatik, selv om de har berøringspunkter. Det fremgår også, at sociolingvistikken på én gang er en videreudvikling af – og en kritisk stillingtagen til – dialektologien.

Udviklinger i objektet, i dette tilfælde selve dialektudtyndingen, gør, at der ikke længere findes påfaldende systematiske sprogforskelle men kun overfladeforskelle som den generative grammatik som bekendt ikke har meget til overs for. Deraf dialektologiens marginale placering i den datidige amerikanske lingvistik. Til gengæld sikrer netop den selv samme dialektudtynding et egentligt materialefællesskab mellem dialektologi og sociolingvistik:

“idet dialektforskellene” – som det hedder på s. 10 – “bliver normvarianter på samme måde som de ikke-regionale registervarianter”.

På den ene side er der optimisme i fremstillingen:

“Sociolingvistikken kan – med nogen velvilje – opfattes som et varsel om en sølv-alder i lingvistikken, hvor etablerede sandheder bliver diskutabelt” siges det på s. 11. På den anden side skal der altså “nogen velvilje” til.

Man kan – ved at se på sociolingvistikens udvikling siden da – på en mærkelig måde få fornemmelsen af, at 1972 var et skel. For første gang indføres i den danske sprogforskning de synspunkter som var blevet udfoldet i USA og England fra og med 60’ernes begyndelse: der er tale om et helt katalog af emner og de er der allesammen fra feltarbejdets vanskelige teori til stilforskelle over for sproglige klasseforskelle og helt til det der med et tidstypisk ord hedder “målsætningsdebatten”: Hvad skal vi med sociolingvistikken? Pointen er at tankemæssigt var sociolingvistikken allerede kulmineret i 1972, hvad der godt kan forklare fremstillingens bemærkelsesværdige historiske anlæg, dens karakteristiske *detachment*.

Den store kamp mellem Basil Bernstein og William Labov

Sagen var at den store kamp mellem giganterne Basil Bernstein og Bill Labov allerede var blevet afgjort. Labov havde sejret og det skulle vise sig at få overordentlig betydning for udviklingen fra 70’erne og til nu.

Det sidste der har stået i en dansk avis om den engelske kodeteoretiker Basil Bernstein handlede fortrinsvis om hans spiritusforbrug, men for os der har oplevet hans særlige lingvistiske ubehjælpssomhed vil denne epoke altid stå i et særligt rosa skær. Bernstein besøgte dengang RUC – det må have været i 73 eller 74. Harriet Bjerrum havde været der til den store forelæsning dagen før vi andre skulle til workshop på det nye universitet. (Det var den berømte forelæsning om grænseopret-

holdelse hvor BB brugte lokummerne på RUC som eksempel.) Hun var derfor i stand til at give os et fuldstændig dækkende signalement af berømteden: "Han ligner en italiensk cafévært". Allerede her kunne man notere sig, at manden øjensynlig slet ikke var klædt på til at møde en Labov: han havde åbentstående skjorte. Labov derimod lignede da han så kom til fonetik kongressen i 1979, nærmest en tålmodig og overbegavet gymnasielærer som han sad der og lyttede til Jørn Lund.

Hvad stod kampen om? Som alle gode paradigmekampe var der flere niveauer. Der var for det første et ideologisk-politisk niveau: Hvad skal sociolinguisterne sige til uddannelsesplanlæggerne? Er det sproget det er galt med? Kan man kurere klasse-samfundet ved at doktorere på sprogformerne?

Der var også et videnskabeligt/institutionelt niveau: Hvordan skal sociolinguistik bedrives?

Lad os tage det sidste først.

Labov havde givet sit bud ved at offentliggøre sin disputats om sproget i New York. Det er formentlig den mest efterlignede disputats, der nogensinde er blevet skrevet, den skabte et paradigme som har vist sig ufattelig slidstærkt. Foreløbig har det holdt i over 25 år selv om også dets knagen er blevet stadig mere umulig at overhøre.

Centralt i paradigmet står den sociolinguistiske variabel.

Bernsteins udspil havde form af en række empirificeringer af den kodeteori som var bygget på en dikotomisering af verden med de bedste og mest agtværdige forbil-der: Himmel og helvede, sjæl og legeme, elaboreret og restringeret. De empiriske undersøgelser indebar smertefulde operationaliseringer af de sociologiske parametre og på den lingvistiske front forsøgte man sig med at introducere Hallidays systemiske grammatik, men 'den sociologiske forskningsenhed', som BBs gruppe med klædelig beskedenhed og uklædelig bestemt form hed, nåede ikke rigtig at få Halliday kvantificeret før løbet var kørt. Bernstein havde tabt. Det var den sociolinguistiske variabel, der blev den enhed, hvorpå praksis fra nu af byggede.

Den sociolinguistiske variabel

Hvad er en sociolinguistisk variabel? Det nemmeste er at se på de fonetiske.

I Projekt Bysociolinguistik har vi oprettet fire a-variable for at kunne redegøre for det korte *a* i københavnsk. De fire variable er i klassisk fonologisk forstand foner som er i komplementær distribution og derfor kan slås sammen i ét fonem, det korte /a/. Når man ikke kan gøre det i sociolinguistikken skyldes det at de fire foner har forskellige realisationsregler. Realisationsreglerne er vigtige for tilordningen af varianter til variablen. Hvis man i stedet for at skelne mellem AN og AM, som to af vores variable hedder, kun havde et enkelt kort *a* som variabel ville mønstret i realisationen

15. SOCIOLINGVISTIKKENS BETYDNING • 255

blive tilsløret. Da der på forhånd kunne forventes en klasseforskel således at det korte *a* foran alveolær og nul ville være en mere snæver kvalitet jo lavere social klasse informanterne var af og omvendt det korte *a* foran perifere konsonanter ville være mere og mere åbent stadig jo lavere klasse informanterne tilhørte, så ville vi snildt have kunnet frembringe et fuldstændig forfalsket billede af total ensartethed, hvis vi som gode strukturalister havde slået AN og AM sammen.

På den anden side er vi nødt til at holde fast på, at den eneste mulige baggrund en sociolingvistisk variabel kan defineres på, er en konstans. Når ikke konstansen kan lægges på fonemniveau, må den flyttes til fonniveauet. Og hvordan er vi så sikre på, at der faktisk er tale om konstans? Det klarer semantikken for os. Det ord som informanten udtaler, tilordnes via udskriftens normaliserende ortografi et fælles sprog, nemlig det kongeligt approberede og normerede skriftsprog. Og først da kan vi tillade påstande om forskelle at fremkomme.

For at gøre det her lidt mere konkret kan man f.eks. lytte til et af de få tilfælde hvor kontekst og semantik ikke gør det helt indlysende hvilket ord informanten intenderer: Jesper Theilgaard er meteorolog i TV. Han deltager i den lydudvikling som hæver æ til e i visse kontekster, det er den variabel vi i Projekt Bysociolingvistik kaldte ÆNG fordi vi troede hævnningen var forbeholdt placeringen foran den velære nasal. Så når han siger [let] til frisk vind mener han så *lidt til frisk vind* eller *let til frisk vind*. I det første tilfælde er der ikke tale om et hævet æ, men det er der selvfølgelig i det sidste.

Generelt hævder Labov, at det er en forudsætning for overhovedet at kunne tale om en sociolingvistisk variabel at der for alle informanter er tale om referentielt set samme betydning. Det har varieret noget med den syntaktiske teori om der med den definition overhovedet kunne findes syntaktiske sociolingvistiske variable. Diatese rokker så vidt vides ikke ved den referentielle semantik men efter pålidelig oplysning kun ved talerperspektivet og det var grunden til at Labov arbejdede med passiv ovf. aktiv som en sociolingvistisk variabel. Vi har også de to typer af betingelsessætninger og hovedsætningsordstilling i bisætninger men så er der vist ikke så mange flere måder, hvorpå vi syntaktisk kan udtrykke samme indhold.

Med hensyn til fonetik var der derimod ingen problemer, en tolkning af informantens produktion skulle tilbageføres til en fælles norm, som man så kunne påstå blev realiseret kvantitativt forskelligt afhængigt af informantens sociale klassebaggrund. Informanterne behøver ikke at sige det samme, de skal bare intendere den samme lydlige størrelse for at vi kan se forskelle i hvad de i realiteten siger.

Det er en konsekvens af denne definition at den labovianske sociolingvistik

1. ikke legitimt kan påstå noget om systemforskelle mellem informanter i henseende til fonologi og syntaks
2. ikke legitimt kan påstå nogetsomhelst om betydningsvariation.

Jeg har argumenteret udførligt for at det første er en katastrofe i min bog om sociolinguistikkens (u)mulighed. Idag vil jeg koncentrere mig om det sidste.

Hasan om betydningsvariation

I en opsigtsvækkende artikel med titlen *Meaning in sociolinguistic theory* i samlebindet *Sociolinguistics today. International perspectives* skriver Ruqaiya Hasan som om hun kunne vende historiens gang. Hendes påstand er, at Bernstein blev bortdømt til trods for at Labovs egne programmatisk udsagn burde have nødvendiggjort en teoretisering à la Bernstein. Og vigtigst af alt: Hasan sætter stødet ind, der hvor hun kan ramme paradigmets ædlere dele: Hun viser at man kan operationalisere semantisk variation.

Udgangspunktet for Labov var altså konstans mht. semantisk reference. Dette kunne også siges i tekniske termer: Dybdestrukturen er den samme for alle medlemmer af sprogsamfundet. Det havde i den generative grammatiks æra den ideologiske fordel at man kunne påvise at Black English bare var en anden slags engelsk, der var tale om forskelle, ikke mangler eller på engelsk *difference, not deficit*. Labov sammenknyttede her den kulturelrelativisme som siden Boas har været adelsmærket for amerikansk antropologi med en påvisning af strukturen i de forskelle der så var der mellem sort og hvidt engelsk. En gang påvist som blot endnu en måde engelsk dybdestruktur kunne komme til udtryk på kunne det konkluderes at engelske var de begge, både det sorte og det hvide engelsk og med lige ret.

Hasan påviser nu at man på denne måde udelukker de spørgsmål som for Bernstein var de vigtige. Hvordan sker socialiseringen i familien?

Bernstein er sociolog og er ude efter en generel teori om kulturel transmission. Hans koder er i sidste instans ikke sprogkarakteristikker men et forsøg på at karakterisere subkulturer og deres måde at fungere på. Den ene opdyrker fællesskab og nærhed, *shared knowledge* og skarpt adskilte roller. Den anden subkultur prioriterer individualitet også på bekostning af roller indtil den grænse, hvor al autoritet er blevet usynlig. Hasan har med denne teori som bagtæppe indsamlet data fra i alt 24 moderbarn-dyader. 12 af mødrene tilhørte en familie præget af overhovedets 'højere autonomi i arbejdsituationen' og mærkelig nok var der præcis lige så mange der havde det omvendt. Med en uskøn betegnelse kaldes de for henholdsvis LAP og HAP, *Lower Autonomy Professions* ovf. *Higher* etc.

For at kunne analysere disse mødres tale til deres børn er det nødvendigt at have en semantisk teori. Og her er det springende punkt i forhold til tidligere undersøgelser af Bernsteins tilsnit, at nu findes der faktisk en fuldt udviklet semantisk baseret sprogteori, nl. Michael Hallidays. Med fokus på det Halliday kalder *interpersonal meaning* konstrueres et specifikt semantisk netværk for socialisation.

15. SOCIOLINGVISTIKKENS BETYDNING • 257

Strategien er altså at lave en komplet klassifikation – teoretisk arbejde kan her udmærket veksle med empirisk efterprøvning indtil man har nået en rimelig grad af empirisk dækning, materialet løber jo ingen steder. Denne komplette klassifikation indeholder hvad det er muligt at mene i situationen. Samtidig giver Hasan en række produktions- og interpretationsregler som nærmest fører de semantiske valg fra talehandling til syntaks, dvs. sætningstype. Og den statistiske bearbejdning kan så vise hvem der faktisk vælger hvilken sætningstype og dermed hvilken betydning.

Svagheden ved denne strategi får man bedst øje på ved at spørge hvor essentielt det er at udføre selve kalkulen først. Hvorfor kan man ikke bare spørge om hvor mange gange en moder gør noget bestemt rent sprogligt. For at gøre denne kritik lidt mere nærværende har jeg taget et af Hasans mest suggestive eksempler. Der er tale om en badescene, ikke Susanne i badet men Karen. Samtalen mellem Karen og hendes moder begynder med at Karen beder om sit legetøj, hun vil gerne lege med det nu. Det afvises med den begrundelse at vandet er for koldt og så ruller rouletten. Der synes at være tale om en absurd logik som kan være motor til års underholdning af samme tilsnit: Barnet vil gerne ét eller andet og moderen kan ikke få hende til at holde op med at ville det. Det interessante ved det her stykke tekst – bortset fra at moderen har optaget det selv – er at det fungerer som eksempel på det Hasan kalder synlig autoritet noget der angiveligt skulle være karakteristisk for arbejderklassens mødre. Til denne tolkning kan man i det mindste spørge om den kolossale verbale præsens barnet tildeles i dette stykke dialog er typisk og hvis så om det overhovedet passer med den kodeteori der forudsiger en restringeret kode som eneste valgmulighed for AK-familier. Man kunne navnlig spørge om ikke dialogens største problem er at der er en uheldig ubalance mellem den styrke moderen giver udtryk for at hun i sidste ende har og så den manglende verbale gennemslagskraft over for barnet. Det jeg mener er at det her mønster minder mig om utallige moder-barn-relationer som netop ikke er spor karakteristiske for arbejderklassen, snarere tværtimod for nu at blive i dikotomierne.

Teknisk set kan man notere sig at apparaturet er for fint til den kvantitative analyse. Man får i virkeligheden ikke brug for ret meget af det. Det viser sig i Hasans analyse ved at hun er nødt til at klappe en hel masse kategorier sammen når hun skal i gang med statistikken. Der er simpelthen for få realisationer af de nederste kategorier, nettet er for fintmasket. Kort sagt ser det ud som om det tiden er gået med, den møjsommelige kodning af alle de sprog handlinger moder og barn udfører, det er tiden også løbet fra. En pragmatisk tekstanalyse af episoderne ville have etableret resultaterne mere generelt, bedre og uden statistiske mellemled.

Dette bør dog ikke skygge for det interessante i det rent metodiske.

På hjemlig grund har Ole Nedergaard Thomsen forsøgt sig med en slående parallel forskningsstrategi, måske er Halliday den fælles bagmand, Larsen.

Det metodisk interessante er, at det hermed er vist at man konsekvent kan udvide paradigmets definition af den sociolingvistiske variabel.

Masser af sociolingvistiske variable

Det lader sig faktisk gøre at definere konstanter på et hvilket som helst niveau, om ikke andet kan man på rent logisk konstruktiv basis opstille mulige realisationer for derefter at undersøge hvilke realisationer der findes fordelt på talerbaggrunde.

Ole Nedergaard definerer i sit bidrag til *The Copenhagen Study* den grammatiske variabel som rent empirisk og kvantitativ. Der hvor der kan defineres en konstant, kan der – muligvis – findes en variation, og hvis denne kan vises at kovariere signifikant med social baggrund, så er der *eo ipso* tale om en sociolingvistisk variabel.

På samme måde definerer Erik Møller i sit bidrag til københavnerundersøgelsen og navnlig i sin licentiatafhandling genren den mundtlige konversationelle fortælling som konstanten og ser i successive præciseringer på den variation der kan afdækkes med hensyn til realisation.

På denne måde er der åbnet for en række undersøgelser, som må og skal indordnes i et fælles program. Ellers vil det blive helt tilfældigt hvilke sociolingvistiske variable der efterhånden dukker op. Ikke at der er noget galt med kaos og tilfældighed – det bliver jo udstillet også andre steder end på Louisiana, nej det der bliver problemet er at det egentlig interessante er sammenhængen mellem niveauerne, sammenhængen mellem den semantiske, den pragmatiske, den syntaktiske og den fonetiske variation. Det virkelig spændende er hvordan vi kan leve i et sprogsamfund sammen og alligevel have vidt forskellige semantiske systemer, som fører til vidt forskellig brug af genrer, talehandlinger, syntaktiske strukturer og fonetiske variable. Før vi går på jagt efter løsningen på den gåde kan vi ikke påstå at sociolingvistikken har nogen samlet sprogvidenskabelig udsagnskraft.

Sociolingvistikens betydning

Tilbage står at tematisere sociolingvistikens politiske udsagnskraft. Baumann gør i sin 1972-artikel opmærksom på at det mest slagkraftige indlæg i debatten om sociolingvistik og politik er dansk. Det stammer fra pragmatikkens grundlæggende manifest. I manifestet lyder det sidste punkt: "Sprogforskeren må deltage i frigørelsen af folket". Det har vi så gjort lige siden og i aften skal vi have hjemmelavet kokosis.

Pragmatikerne opfattede vist nok selve det at gå til pragmatisk analyse på universitetet som en slags bevidstgørelse, hvad der i begyndelsen af 70'erne var ensbetydende med vældig revolutionær aktivitet. Det var meningen at denne ikke skulle være forbeholdt folkets åndelige førere men skulle sprede sig gradvist til gymnasiet og derefter til folkets egen skole. Meget tydede dengang på at det kunne være lykkedes i løbet af en generation, måske er det faktisk lykkedes, hvem ved? men det har i så fald ikke haft samfundsomvæltende virkning.

15. SOCIOLINGVISTIKKENS BETYDNING • 259

Det havde sociolingvistikken heller ikke. Det den i Bernsteins kodeteoretiske iklædning meddelte, var stort set det samme som det labovianske paradigme kunne sætte en formidabel teknisk indsats ind på at bevise: Vi lever i et socialt differentieret samfund, alle taler ikke ens. Det vidste vi godt men vi måtte ikke vide det, for det kunne åbne for en diskussion af hvad der var fint og korrekt og om det mon ikke skulle have en til identitet grænsende lighed med de højere klassers sprog.

Men man skal ikke undervurdere klassedelte samfunds ideologiske superstruktur. Det viste sig hurtigt at det efter det indledende chok blev naturligt at der var klasse-skel i sproglig henseende. Og Labov havde jo vist at vi bare talte forskelligt, det betød såmænd ikke at der var noget galt med de lavere klasser. Accepten og tolerancen kom på tryk som Tore Kristiansen har vist det i sin bog om *Udtalenormering i den danske skole* men det blev den praktiserede intolerance ikke mindre af.

Og her er det så at betydningen dukker op igen. Først en forskning i hvordan medlemmerne i et sprogsamfund konceptualiserer verden forskelligt og hvordan det sættes i udtryk, sådan at vi forstår hinanden uden at dele system – først en sådan grundlæggende fornyelse af sociolingvistikken vil gengive den dens betydning. Det er jo tankevækkende at den ene socialforsker efter den anden vil udføre dybtgående kvalitative interviews om et bestemt semantisk felt, fx 'køn', 'alder', 'solidaritet', 'opdragelse', 'moral', med udvalgte informanter fra forskellige subkulturer. Hvordan kan det være at de kan tolke disse optagelser, de er jo ikke sociolingvister. Og omvendt hvad går vi sociolingvister ikke glip af ved at overlade betydning til alle de andre.

Først en afgrænsning af semantiske felter og derefter en omhyggelig undersøgelse af hvilken vægt disse har i de forskellige subkulturer efterfulgt af en minutøs efterforskning i vejene fra verdensbillede til de flade *a'er* kan indfri de løfter sociolingvistikken gav. Sociolingvistikkens betydning i en sprogpolitisk og navnlig almen politisk sammenhæng afhænger af hvilken betydning den tildeler betydning.

Litteratur

- Baumann Larsen, Mogens 1972: Introduktion til sociolingvistikken, *NyS* 4, 3–17.
 Bernstein, Basil 1971 og 1973: *Class, Codes and Control*, vol.1 og 2. London: Routledge and Kegan Paul.
 Gregersen, Frans 1991: *Sociolingvistikens (u)mulighed*, København: Tiderne Skifter.
 Hasan, Ruqaiya 1992: Meaning in sociolinguistic theory, Bolton and Kwok (eds.): *Sociolinguistics Today*. International Perspectives. London: Routledge, 80–119.
 Kristiansen, Tore 1990: *Udtalenormering i skolen*. København: Gyldendal.
 Labov, William 1966: *The Stratification of English in New York City*, Washington DC: Center for Applied Linguistics.
 Møller, Erik: Narratives in the sociolinguistic interview, Gregersen and Pedersen

- (eds.): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics* part 2, Copenhagen: C.A. Reitzel, 241–335.
- 1993: *Mundtlig fortælling – fortællingens struktur og funktion i uformel tale*. København: C.A. Reitzel.
- Nedergaard Thomsen, Ole 1991: Grammar in Danish conversational discourse, Gregersen and Pedersen (eds.): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*, part 2, Copenhagen: C.A. Reitzel, 337–446.
- Wille, Niels Erik og Peter Harms Larsen 1970: Introduktion til pragmatik og pragmatisk analyse, *NyS*, 2, 41–108.

Kilde: *Sociolingvistiske temaer. Festskrift til professor Mogens Baumann Larsen* i anledning af hans afgang som professor ved Aalborg Universitet. Ålborg: AUC 1994, 9–17

16. Mellem sociolingvistisk determinisme og voluntarisme

My Fair Lady

George Bernard Shaws *Pygmalion* er nok overlevet i bredere kredse i kraft af den geniale musical *My Fair Lady* – og den er så kommet ud til endnu flere fordi George Cukor i 1964 filmatiserede den med Audrey Hepburn og Rex Harrison i hovedrollerne. Audrey Hepburn fik dog ikke lov til at synge alle numrene, så når Eliza Doolittle skal gå i højden, bliver hendes stemme erstattet af Julie Andrews'. Åbningsnummeret slår temaet an: To *society gentlemen*, professor Henry Higgins og oberst Pickering står ved Covent Garden efter aftenens operaforestilling og lytter til blomsterpigerne og blomsterhandlerne. Higgins, Rex Harrison, koncentrerer sig om en enkelt, Eliza, og synger:

Look at her, a prisoner of the gutters
condemned by every syllable she utters.
By right, she should be taken out and hung
for the cold blooded murder of the English tongue.

Her er der lidt skrigen og råben blandt "folket", og Higgins fortsætter:

[au] Oh heavens what a sound!
This is what the British population
calls an elementary education!

Oberst Pickering: Come sir, I think you picked a poor example.

Higgins: Did I?

Hear them down in Soho Square
dropping h'es everywhere
speaking English any way they like.

You, sir, did you go to school?

Mand: What do you take me for, a fool?

Higgins: Noone taught him [tæik] instead of [taik].

Hear a Yorkshireman or worse

hear a Cornishman converse.

I'd rather hear a choir singing flat.

Chickens cackling in a barn,

just like this one.

Kvinde: [gaharn]

Higgins: [garn], I ask you, sir, what sort of word is that?

It's [auw] and [garn] that keep her in her place,
not her wretched clothes and dirty face.

Why can't the English teach their children how to speak?

This verbal class distinction by now should be antique,

if you spoke as she does, instead of the way you do,

why, you would be selling flowers too.

oberst Pickering (lettere fortørnet): I beg your pardon!

Higgins: An Englishman's way of speaking absolutely classifies him.

The moment he talks he makes some other Englishman despise him.

One common language I'm afraid we'll never get.

Oh why can't the English learn to

set a good example to people whose English is painful to your ears.

The Scots and the Irish leave me close to tears.

There even are places where English completely disappears.

(Well in America, they haven't used it for years.)

Why can't the English teach their children how to speak,

Norwegians learn Norwegian, the Greeks are taught their Greek.

In France, every Frenchman knows his language from a to z.

(The French don't care what they do, actually, as long as they pronounce it properly).

Arabians learn Arabian with the speed of summer lightning.

The Hebrews learn it backwards (which is absolutely frightening).

Use proper English and you're regarded as a freak.

Oh, why can't the English,

why can't the English

learn

to

speak!

Ifølge legenden var Henry Sweet, den store engelske deskriptive fonetiker, Shaws model for professor Higgins. Det er måske det der har fået folk til at tro at *My Fair Lady* handler om fonetik. Det bliver understreget i de opførelser hvor professoren bliver udstyret med en notesblok og hans lejlighed forsynet med datidens instrumentalfonetiske apparatur komplet med *his master's voice*-tragte. Men det er en fejltagelse. Musicalen handler om sociolingvistik.

Det her er det første vi hører til professor Higgins og hans *sidekick* oberst Pickering, effektivt modelleret efter Sherlock Holmes og dr. Watson. Higgins er arketypen for enhver sprogrenser og sproglig opdrager. Det der præger ham, er hans konfessionelle rationalisme med en lige så udpræget, men uomtalt, emotionel intensitet. Man får en anelse når Eliza skulle hænges uden rettergang på grund af sproget, men det kan bedst høres bag den konstante forsikring om gennem hele musicalen at han er *an ordinary man*, afslappet og beskedent, tilfreds, med simple vaner og meget meget mere af samme skuffe, hvilket imidlertid ustandselig dementeres af hans koleriske

16. MELLEM SOCIOLINGVISTISK DETERMINISME OG VOLUNTARISME • 263

fremfærd fra morgen til aften, glimrende afspejlet i musikkens energiske bjæffen. Og så har han en udpræget idiosynkratisk, men ikke derfor i nogen måde usikker, æstetisk sans. Det der er “painful to *his ears*”, er naturligvis *painful to English ears*, til trods for at der ikke er ret mange tilbage af det engelske folk når man har sat Yorkshiremen, skotter, irere og hele USA i skammekrogen sammen med dem fra Soho Square. Men de går måske allesammen rundt med konstante øresmerter?

De lethenløbende og elegante rim er i øvrigt et veritabelt katalog over fordomme. Bare et enkelt eksempel: Siden det hebraiske skriftsprog har en anden læseretning, lærer dem der taler hebraisk, naturligvis lydene baglæns! Men fordommene skal nu ikke beskæftige os her. Det der interesserer, er den sprogteori der kommer til udtryk. Vi kunne tale om sociolingvistisk determinisme:

An Englishman's way of speaking absolutely classifies him.
The moment he talks he makes some other Englishman despise him

For det første er der tale om *ways of speaking*, hvilket minder om den Sapir-Whorfske formulering af *fashions of speaking*, men er klart bredere end de lyd-eksempler Higgins korsrer sig over undervejs. For det andet er der tale om bedømmelser, ja fordommelser (‘despise’), fra andre grupper. Det der er umuligt, er ‘one common language’. Og endelig er det sproget, og eksplicit ikke tøjet og renligheden, der gør forskellen:

It's [auw] and [garn] that keep her in her place
not her wretched clothes and dirty face [...]
If you spoke as she does, sir, instead of the way you do,
why, you might be selling flowers too.

Dermed er musicalens mekanik og hele plot serveret. Det gælder om at rense ud: Først kommer badet og det nye, rene tøj. Derefter skiftes lydene ud. Men det hjælper alt sammen ikke en snus.

Den vigtigste scene er nemlig, i modsætning til hvad hovedpersonerne tror og giver udtryk for, ikke den hvor det efter langvarig og pinefuld indsats lykkes for Eliza Doolittle at få frembragt de rette lydige varianter: *The rain in Spain* etc., men scenen hos Higgins' mor – hvor det viser sig at det slet ikke er nok. Det er ikke nok for Eliza at lyde som en lady; hun skal også have skiftet sin syntaks, sin leksikalske semantik og hele sit konversationsstof ud. Ellers sidder hun jo bare – som hun faktisk gør – og fortæller med formfuldendt intonation og fonetik om hvordan hendes familieaffærer er som underklassens nu engang er – ifølge sådan en musical: dvs. en fortrukket og arbejdssky far og en tante der er død af druk etc. etc.; der er i det hele taget godt med gin i samtalen, og det er formentlig første gang de andre hører så sprittet en konversation.

Det hjerteknusende ved *Pygmalion*, og måske er det endnu bedre foldet ud i *Educating Rita*, filmatiseret med Michael Caine som den fordrakne og mislykkede litterat der får en mønsterelev i damefrisøren Rita i Julie Walters's skikkelse, er jo at *ways of speaking* umærkeligt bliver til *ways of life*, livsformer. Og når den ene er skiftet ud med den anden, er personligheden gået fløjten; tilbage står kun en ond parodi på den middelklasse som er opdragerens normative udgangspunkt.

To teoretiske standpunkter

Den sociolingvistiske determinisme kan formuleres som følger:

Påstand 1: Der er en klar sammenhæng mellem segmentalfonetiske, intonationsmæssige, morfologiske, syntaktiske, leksikalsk-semantiske og makrosemantiske enheder. De udgør separate *ways of speaking*, som klassificerer de talende i klare grupper.

Påstand 2: Det er disse *ways of speaking* som afgør den talendes plads i samfundet.

De allerfleste sociolingvister vil opfatte denne sociolingvistiske determinisme som empirisk modbevist, i det mindste for moderne samfund. Det er måske grunden til at man i de seneste fremstillinger nærmest er gået i den modsatte grøft. Lad os for klarhedens skyld opstille en stråmand som det er lige så nemt at hænge til tørre som den sociologiske determinisme. Og lad os kalde den sociolingvistisk voluntarisme:

Påstand 1a: Der er ikke nogen sammenhæng mellem de forskellige sproglige lag; segmentalfonetik, intonation, morfologi, syntaks, leksikalsk semantik og makrosemantiske enheder kan variere uafhængigt af hinanden.

Påstand 2a: Der er ingen sammenhæng mellem den måde en person bruger sproglige elementer på, og den sociale baggrund han eller hun har eller får tildelt.

Et eller andet sted mellem sociolingvistisk voluntarisme og sociolingvistisk determinisme befinder sandheden sig. Og den er givetvis historisk foranderlig forstået på den måde at der er historiske epoker hvor sammenhængen mellem sprog og social baggrund er klarere og mere entydig end andre. Og disse perioder ligger måske inden for vores generations, eller vores forældres hukommelse. I hvert fald forbinder mange af os den sociolingvistiske determinisme med klare classeskel – typisk England i 50'erne – og meget ringe mobilitet. Og mange af os forbinder en version af sociolingvistisk voluntarisme med det postmoderne samfunds positionerings- og identitets-tankegang.

16. MELLEM SOCIOLINGVISTISK DETERMINISME OG VOLUNTARISME • 265

Et dansk litterært eksempel fra 30'erne

Den sociolingvistiske determinisme findes udfoldet enkelte steder i dansk litteratur. Det bedste eksempel er fra Knud Sønderbys *To mennesker mødes*, første udgave 1932. Situationen er følgende: Vi er i intimsfærens offentlighed, kammeratskabsgruppen. De to hovedpersoner, Kaj Ruben, medicinstuderende, og Kirsten Bruun, ekspeditrice i et stormagasin, er for første gang til selskab hos den kreds af overklassepersoner som Kaj har som sin omgangskreds. Der er lagt op til at hun skal integreres, anerkendes som en Kaj ikke bare går i seng med, men også kan gifte sig med, have en fremtid med. Klasseskellet mellem hende og ham er temaet, og her skal hun altså kvalificere sig som overklasseakceptabel – selv om hun faktisk er underklasse. Dette tema anslås med Sønderbys sædvanlige teknik i begyndelsen af 16. kapitel:

De brede, lave trin, det høje vindue med mat glas og det tunge solide, gelænder, alt syntes at hvile i sig selv, at sove en gammel søvn og lige åbne øjnene af forbavselse ved hendes tilsynkomst, pænt tie stille til hun var kommet forbi, fordi hun gik ved hans side, men så spørge hinanden ud om portneren og om hvad der da kunne være sket med skiltet, der fortalte hvem der skulle færdes ad køkkentrappen (s. 168).

Det der udspiller sig i salonen, er som social situation et selskab. Den genre som den slags situationer lægger op til, er normalt konversationen. Og det er den der er klassespecifik, for den haves ikke i Kirsten Bruuns miljø. Som genre er konversationen karakteristisk ved at være fokuseret på æstetik. Da informationsudvekslingen ikke er det vigtigste, forskydes interessen fra talens indhold til dens form, talen vurderes efter dens indpasning i den rytme og det spil der sættes i gang. Da Kirsten og Kaj kommer ind i stuen, er kun Hjalmar Bang til stede, Kajs nærmeste ven. Han læser i en avis og beder straks Kaj om at læse det han har fundet frem, igennem. Kajs reaktion da han har læst, er en rysten på hovedet. Senere bliver Else, den ene af de to overklassepiger som Kaj har holdt sammen med, bedt om at kommentere Hjalmars artikel. Hun siger Hm og ikke andet. Typisk for det serielle i konversation mellem venner analyserer Sønderby som følger:

Hjalmar sad med avisen og tænkte om den unge pige med det glatte mørke hår, som Kaj havde med, nu ikke ville se venligt på ham og spørge, om hun ikke måtte læse det interessante. Hun sad i en stol ved siden af ham. Hun bad ikke om det ...

Så rækker Hjalmar avisen til Kirsten og siger: "Frøken Bruun. De skulle læse den artikel der, hvis De interesserer Dem for den slags" (stadig ved vi overhovedet ikke hvad det er artiklen handler om, og vi får det faktisk aldrig at vide). Kaj bryder ind og siger: "Det er navnlig de fire linjer der" – han peger – "de er helt vanvittige". Så det der er gangen i denne *speech event*, er at hun bare skal suffleres til at sige "ja det er de", og så er hun med, og de vil lade hende i fred. Men det kan hun bare ikke:

Kirsten læste de fire linjer, uden at meningen gik op for hende. Så begyndte hun forfra, og tænkte om hun også kunne lade være med at sige noget, når hun havde læst det.

Og lidt efter:

Så ville han [altså Kaj, eller muligvis Hjalmar, Kirsten sidder mellem dem FG] måske spørge hvad hun syntes om den artikel: Hvad skulle hun sige! Hvad skulle hun sige og gøre hele denne aften.

Nu bliver det Kirstens store plan at udforme en sætning der passer ind i konversationsspillet; det vil være en sejr for hende og for hendes forhold til Kaj Ruben.

Kirsten havde en ganske kort sætning, som hun kunne sige. Hun syntes den ville betyde en sejr for hende, hvis hun fik den sagt, – hvis hun fik den sagt ganske naturligt og skødesløst. Det var også pæne mennesker den handlede om. Så kunne hun tie stille igen meget længere bagefter.

Da det emne der er oppe, er hvornår i ens liv det er passende at gifte sig, siger hun sin sætning:

Jeg kender en ung mand. Han er musiker, han blev gift, da han var atten år.

Men det bliver en katastrofe som er central for hele bogens projekt: Hun afslører sig som tilhørende de lavere klasser som hun faktisk tilhører: hun siger nemlig mu'siker og ikke 'musiker.

Episoden er klar nok som den står; den er en gennemspilning af det tema bogen handler om fra først til sidst: Klasseforskelle og kærlighed – og klasseforskellene sejrer. Der er dømt sociolingvistisk determinisme.

Her har den fået den form at et enkelt ord, trykket i et enkelt ord, signalerer det tilhørsforhold som de andre jo udmærket kender til, men signalerer det på en måde så de ikke kan overheøre forskellen. Konversation er én ting, en taleform med roller og indlægstyper som Kirsten Bruun hverken kender eller mestrer, men segmentalfonetikken er en anden, eller er den? Det er vores indtryk fra romanen at de mange sproglige variable følges ad. Ikke at Sønnerby bruger noget så banalt som lydnær ortografi til at karakterisere Kirsten Bruun (eller Kaj Ruben for den sags skyld, men han er jo normen i bogen), men vi forestiller os at hendes fatale *blunder* med musikeren bare ikke var til at overheøre for de andre, blandt andet fordi den bliver sagt med høj klar stemme som hendes bidrag.

Et historisk synspunkt

Det rejser det oplagte spørgsmål om der engang var så klar en sammenhæng mellem de forskellige fonetiske variable at man kunne tale om distinkte sprogformer. Måske var realiteterne faktisk at der ikke var ét fælles talesprog, "one common language", men mange klart adskilte. Vi der alle er elever af Labovs kvantitative sociolingvistik, har lært det den hårde vej at de forskelle der er, er mellem kvantiteter, dvs. mellem hvor mange gange en bestemt variant bliver brugt, og hvor mange gange en bestemt konstruktion bliver anvendt i stedet for en anden, og ikke mellem kvaliteter. Så svaret er nej.

Men de kvantitative forskelle kunne jo være et sent fænomen. Måske er vi nu i postmodernismen og stilforvirringens tid hvor alle har tilgang til alt, og kan modellere deres tale efter situation og/eller forgoftbefindende. Måske er det tiden der er sociolingvistisk voluntaristisk lige som den engang var sociolingvistisk deterministisk og senere blev kvantitativt deterministisk.

Vi forestiller os at sprogformer indlæres og opretholdes på to måder, dels gennem direkte kommunikation, dels gennem efterligning af sproglige idoler af enhver art. Vi forestiller os *grosso modo* at fortiden var præget af at den direkte kommunikation foregik inden for snævre kredse. I hvert fald er ideen om det typiske landbosamfund på dette punkt ikke så forskellig fra forestillingen om et tidligt industrisamfund: lav, eller fuldstændig fraværende, mobilitet og en stærkt begrænset kommunikationsradius. Der er en række modifikationer i forhold til det her: *handlende* har der altid været, og de var om ikke alle mobile så i hvert fald i kontakt med en masse forskellige mennesker, og *hær* og *flåde* har altid medført stor mobilitet, både geografisk og socialt.

Det betyder også at ideen om byen som en stor smeltedigel ikke er påfaldende korrekt før der kommer en stærk offentlig sektor som dels modificerer kapitalens frie spil i bygningsmæssig henseende (Lad der blive byplan!), dels skaber offentlige institutioner hvor man mødes på principielt lige fod som fx skoler. Siden skoler oftest er kvartersskoler (typisk er de private skoler en undtagelse her), hænger byplan og kommunikationsradius tæt sammen: Hvis kvarteret består af usle boliger (eller af ene strandvejsvillaer), er der ikke nogen andre at møde i skolen end dem man allerede leger med. (Ud over altså lærerne, som til gengæld repræsenterer den officielle norm. Vi har i sociolingvistikken været meget utilbøjelige til at give medierne og skolen deres og ved derfor ikke meget om i hvor høj grad det faktisk lykkes skolelærere at påvirke deres elevers talesprog. At de lærer dem skriftsproget er indlysende.)

Et sprogligt synspunkt

Vi har med andre ord ikke svært ved at forestille os at der kan være samfundsmæssige rammer der fører til sammenhængende sprogformer. Men hænger de så også sprogligt

sammen? Empirisk ville det vise sig ved at gennemføre en analyse af et stort antal informanternes kvantitative resultater for en lang række variable. Hvis variantbrug er konsistent, skulle hver enkelt informant have samme rangorden mht. alle variable. Det betyder langt fra at informanter skal have samme tal, for der er variable som fx de danske *a*-varianter inden for fonemet kort /a/ som netop går i ekstrem opposition sådan at den typiske arbejderklasseform ville have (mange) åbne *a*-varianter foran perifere konsonanter og (mange) lukkede foran alveolær og nul. Jeg har indtil nu ikke kunnet finde denne rangordenssammenhæng, men det kan skyldes at jeg netop har ønsket at den skulle være perfekt og ikke blot statistisk påfaldende (signifikant), bl.a. fordi jeg ikke ved hvordan jeg skal fortolke det sidste resultat hvis jeg nogensinde får det.

Der er flere andre muligheder. Der kunne skelnes mellem fonetiske varianter, eventuelt særlige variable, som var tilstrækkelig omtalt og kendt i sprogsamfundet til at have en signalværdi, og så varianter/variable som er fuldstændig ukendte for den talende befolkning. De første ville så være mere underlagt voluntarismen. Jeg har engang talt med en kollega der tilstod at han øvede sig hele vejen til skole på vokal-varianter der lå et andet sted end hans "egne" for ikke at blive til grin – eller bare bemærket. De sidste ville derimod i højere grad afspejle opvækst i en bestemt egn, en bestemt klasse eller et bestemt køn. Endelig er der den hårrejsende mulighed at hver enkelt variant har sin egen historie. De genkommende mønstre hvor vi ser varianter være afhængige af bestemte talervariable for populationer som helhed, taler ganske vist imod det, men muligheden er der!

Sociolingvistisk variation på højere niveauer

Kommer vi op på højere niveauer end fonetikken, får vi et helt nyt problem. Vi går ud fra at sociolingvistisk variation er noget andet end semantisk. Den helt grundlæggende paradigme-forskel mellem den europæiske sociolingvistik baseret på treklangen Bernstein, Hasan, Halliday og den sejrende amerikanske var at den amerikanske fastholdt at semantikken var neutral – eller i hvert fald uden for sociolingvistikens rækkevidde. Det førte til at begrebet variable blev defineret i første omgang på fonetisk niveau, men senere på syntaktisk niveau sådan at semantikken måtte være konstant. Der er her et teoretisk problem om ikke bare semantikken, men også syntaksens status.

Tre tilgange til syntaktisk variation

I undervisningen i sprogvidenskabelige forskningstraditioner skelner vi mellem formalister og funktionalister, og så plejer vi at tilføje at sociolingvisterne plejer omgang

16. MELLEM SOCIOLINGVISTISK DETERMINISME OG VOLUNTARISME • 269

med funktionalisterne og holder sig langt væk fra formalisterne, men her vil det være formålstjenligt at skelne mellem i hvert fald tre forskellige tilgange til syntaks:

Formalisten vil gerne lede efter internt sproglige sammenhænge. En given variabel forekommer typologisk eller historisk sammen med en række andre, og det gælder om at finde den eller dem vores variabel hører sammen med, forstået sådan at strategien er at minimere kompleksiteten ved at se de dybe mønstre først. Hvis vi fx kan få variationen mellem hovedsætningsordstilling og såkaldt 'bisætningsordstilling' i underordnede sætninger på dansk til at hænge sammen med fleksion (som bl.a. Sten Vikner gerne vil have det), så kan vi dels fortolke variationen i kraft af den underliggende formalisme, dels får vi en slags forklaring i kraft af at det ene styrer det andet. Det er indlysende at den type forklaringer bliver bedre jo mere principielle de er. Og det vil i denne sammenhæng sige, jo mere udbredt blandt jordens sprog eller jo tættere historisk forbundet sammenhængen er.

Funktionalister kommer i flere udgaver. Én type vil lede efter den semantiske forklaring på syntaktisk variation. Det betyder at der strengt taget næppe vil være syntaktisk variation i snæver forstand fordi syntaksen er semantisk baseret, syntaksen er der for at give bestemte – meget abstrakte – semantiske informationer som fx om modus. I et sådant perspektiv kan variation bedst indpasses som grammatikalisering: En variation er på vej til at få betydning hvis ikke den allerede har det. Hvis den har betydning allerede, er den ikke sociolingvistisk i kraft af at semantik er unddraget talervariables indflydelse, jf. udgangspunktet for den labovianske lærebygning. Hvis den ikke har det, er den på vej til at få en sådan kodet betydning, den er ved at blive grammatisk; det er det grammatikalisering handler om. Andre funktionalister fastholder kodningen som en social norm og den faste grund under fødderne, og da variation pr. definition ikke er kodet på samme måde som de mere faste dele af systemet, så er variation for dette synspunkt blot variation.

Endelig er der sociolingvisten. Hun findes også i flere udgaver. I den første er løsningen simpel: Find den talervariabel som har signifikant effekt som determinerende for brugen i et korpus af talt eller skrevet sprog! Det kan være køn, klasse eller region. Det kan også være mere finkornede inddelinger, men fælles for alle bestræbelserne vil være at når den givne variation ikke har semantisk betydning, må den have social. Det gælder bare om at finde frem til hvilken.

Den anden mulighed er den sande variationist som griber fat de steder i den labovianske lærebygning hvor det er antydnet at variation ikke restløst kan tilskrives social betydning. Hvorfor skulle en variation i syntaktisk henseende egentlig have anden betydning end den at kunne variere talen/skriften? Man kunne også sige det på en anden måde: Hvis vi tager eksemplet med ordstillingen i underordnede sætninger, så er der pragmatiske faktorer, tryk på bestemte enheder for at fremhæve dem, som måske, måske ikke, kan gå på tværs af den syntaktiske planlægning og dermed være ansvarlig for forskellige ordstillinger i 'ensbetydende' sætninger. Hvis de nordi-

ske sprog generelt har udviklet sig fra mere pragmatiske strukturer til fastere topologiske, så er der altså her et levn fra fortiden i kraft af at topologien bliver brugt pragmatisk og ikke er kodet i syntaktiske kategorier.

Alle tre, med mulig undtagelse af den sociolingvistiske variationist og den funktionalistiske ditto, vil have det svært med den sociolingvistiske voluntarisme. Til gengæld behersker denne lærebygning tilsyneladende uden problemer interaktionsanalyser af konversationsanalytisk tilsnit hvor der ustandselig positioneres og signaleres identitet ned i de fineste detaljer. Når opgaven er at forene de to forskningstraditioner – og det ville jeg synes var en værdig fødseldagsgave til enhver Tove, selv om Tove mildest talt ikke er enhver – står problemet om sammenhængen mellem determination på mikroniveau og determination på makroniveau øverst på ønskesedlen. Lad mig slutte af med at påstå at den ene ikke giver mening uden den anden. Men den sidste kommer heller ikke til verden uden gennem den første. Og det er det sidste i dette bidrag til norsk sprogvidenskabs første-Tove.

Kilde: Alhaug, Mørck, Pedersen (red.): *Mot rikare mål å trå*. Festskrift til Tove Bull. Oslo: Novus 2005, 229-240

17. Postmoderne talesprog

Når vi skal se nu- og fremtiden i øjnene, ser vi som regel bagud til fortiden. Vi kontrasterer det vi kender, men ikke synes vi kan overskue, med det der er så velkendt, at det bare forekommer naturligt.

I sprogforskningen, som i socialisationsforskningen i almindelighed, kan man spore resterne af fortiden i det overleverede syn på det autentiske menneske. Sociolingvistik er i modsætning til tidligere sprogforskning en bydialekt-forskning, der bygger på båndoptagne interviews med storbyens beboere. De er oftest valgt ud, så de 'repræsenterer' en bestemt 'social baggrund'. Som i al anden sprogforskning, der vil basere sine indsigter på virkeligheden, er det for sociolingvisten alt om at gøre at nå frem til det sprog, den interviewede ville bruge, hvis altså bare interviewerens ikke var der. Dette kaldes efter sociolingvistikkens *grand old man* William Labov observatørens paradoks: Kunne jeg dog blot observere uden selv at være til stede.

Men hvorfor egentlig? Hvis observatøren ikke er til stede, så er der vel en anden, som interview-offereren taler med. Og denne anden måtte vel så også repræsentere en 'forstyrrelse', en distraktion i forhold til det egentlige nøgne alenemenneske. Nej, tværtimod! De andre mennesker, der ville være til stede i hjemmet, ville jo udgøre ofrets hjemmeomgivelser, ofrets intimsfære, dets grobund og væksthus. Tankegangen er, at interviewerens derimod repræsenterer offentligheden, og modsætningen falder så på plads i en figur, som er typisk for det borgerlige samfunds selvforståelse:

Det sprog, vi bruger i intimsfæren med vore nærmeste, er det autentiske sprog, hvorimod det sprog vi påtvinges i offentligheden er civilisationens fører- og overgreb på autenticiteten. Dette kan også oversættes til sproglige begreber: I intimsfæren opbygger vi vores helt egen identitet ved hjælp af moders-mål, dvs. talesproget i hjemmet. I skolen socialiseres vi til at blive borgere i sprogsamfundet, nationen Danmark. Og det sker ved at lære skrift-sproget. Det, observatørens forskningsteknik og hele håndværk skal bruges til, er altså at få fjernet de sidste rester af offentlighed og skriftsprog i form af et normeret talesprog, sådan at den interviewedes eget autentiske talesprog kan komme til syne.

Sociolingvistikken løber dog ikke tør for paradokser af den grund. Det viser sig som et fundamentalt resultat, at det autentiske talesprog, netop når det bliver intimt og fører os ind i familien, er karakteristisk ikke for familien som et enkelttilfælde i verdenshistorien, men for familien som social enhed. Vis mig dit køleskab, og jeg skal

sige dig, hvordan du taler. Og for at være helt præcis: familiens sociale status viser sig at være forældrenes sociale status, oftest endda kun faderens. Det mest autentiske ved en person er således de lyde, som han eller hun har fælles med en række andre personer som han eller hun aldrig har mødt, men kun i én eller anden forstand deler placering med, i kraft af at faderen i den familie, personen er medlem af, indtager en bestemt plads i produktionen. Hvis ikke det er et mysterium, hvad er så?

Når man alligevel kan få en let *dated* fornemmelse ved denne beskrivelse, er det fordi den fremstiller en familietype som arnestedet for personlighedens dannelse, som muligvis ikke længere eksisterer – eller ikke i samme omfang kan tegne billedet. Samtidig med at billedet af det klart klassesdelte mandssamfund på én eller anden måde forekommer forenklet, når man sætter det i relation til de økonomiske forhold.

Mht. det første: Der er ikke tvivl om, at de midlertidige fællesskaber mellem kammerater og jævnaldrende har fået større betydning end både skolen og – især – familien i løbet af den periode, hvor ude- og dobbeltarbejdende husmødre blev til mere eller mindre ligestillede lønarbejdere. Uden for hjemmet var de i hvert fald, og det var børnene også. De var i institutioner. Hvor de blev grupperet sammen med jævnaldrende først i vuggestuer, børnehaver og skoleklasser, siden i fritidshjem og videregående uddannelsesinstitutioner. Det må have fået konsekvenser også for den sproglige personlighedsdannelse.

Mht. det andet: Det kan ikke længere være hverken korrekt eller dækkende at betragte nationalstaten som den økonomiske ramme for en klasseordning af mændene, når de økonomiske processer ikke respekterer landegrænser, ja knap nok verdensdele. Man taler om en global økonomi, men i denne globale økonomi får begrebet arbejderklasse ny betydning. Den arbejdende klasse i Danmark er måske et arbejderaristokrati eller har karakter af mellemledere i forhold til de råstofproducerende arbejdere. I en undersøgelse af københavnsk foretaget efter de bedste opskrifter af en større forskergruppe i perioden 1986 til 1991 (Gregersen og Pedersen (eds.) 1991) kom vi frem til, at blandt de lydlige forskelle mellem vores forsøgspersoner var der flere stilforskelle end socialklasseforskelle. Hvad betyder det? Det betyder, at der er flere forskelle af signifikant art mellem enkeltindviders situationsvariation – i dette tilfælde mellem hvordan samme forsøgsperson talte i formel og afslappet stil – end mellem enkeltindviderne indbyrdes opdelt efter klassebaggrund.

Der var skam variable, hvor vi kunne se at København – hvis Nyboder ellers er et godt billede af København – rummer socialt betingede lydlige forskelle, men det var påfaldende så mange stilforskelle, vi fandt. I en senere artikel har Inge Lise Pedersen og jeg (Gregersen og Pedersen 1991) tolket dette i lyset af Københavns udvikling. Der bliver formentlig tale om, at byboerne får et stadig større repertoire til rådighed, som de kan spille med for at vise, hvordan de forholder sig til den, de taler med. Vi signalerer intimitet ved at bruge bestemte lydlige signaler, eller rettere: ved at skifte fra at bruge én slags signaler til en anden.

17. POSTMODERNE TALESPROG • 273

I klassisk sociolingvistik er det jo ikke sådan, at man ikke kender til dette fænomen med stilskit. Men man fortolker stilforskelle som afledt af sociale forskelle. Man kan ikke forstå en bestemt stilart uden ved at tilbageføre den til en socialt bestemt måde at tale på. Og her gælder det i almindelighed i de moderne industrisamfund, at sådan som arbejdere typisk taler, sådan taler vi, når vi – alle – er mest afslappede. Og sådan som middelklassen taler, sådan vil vi gerne lyde, når det skal være fint og formelt. Hvis man vender det om, så forudsætter genkendelsen af en bestemt talestil som fx afslappet altså, at man kan se stilskitets retning fra en mere middelklasset lydprofil til en mere arbejderklasset. Forskellen på klasserne er så, at arbejderne naturligvis er bedre til at lyde som arbejdere, når de er afslappede, end middelklassen er det, men stilskitets retning får stadig kun mening ved at implicere sociale forskelle.

Hvis nu det er sådan, som det ovenfor er skitseret, at vi ikke længere kan være sikre på klassetilhørsforhold, og at kammeratskabsgrupper og andre mere eller mindre midlertidige fællesskaber bliver personlighedsdannende også sprogligt set, hvad sker der så med talesproget som identitetsfaktor? Og hvilke konsekvenser har nationalstatens afvikling og indpasning i en global økonomi? Vi tager det sidste først. Dansk skriftsprog vil komme under pres. For det første vil det blive brugt noget mindre inden for visse af samfundets sektorer, specielt reklame og handel. Man taler her om danskens domænetab. For det andet vil skriftsproget, som det allerede sker, komme under pres med hensyn til normen. Der er allerede uendelige mængder af forskellige måder at skrive dansk på, 'fejl', som ville være utænkelige for halvtreds år siden, opstår nu hos de mange elever, der bliver tvunget til at formulere sig på skrift, hvad de ikke ville være blevet for halvtreds år siden. Dansk skriftsprog bliver mere varieret, og det vil blive stadig vanskeligere at se dets grænser. Hvad er dansk og hvad er fejl?

Og så talesproget og identiteten. Som det er karakteristisk for det post-moderne samfund i det hele taget, kan identiteter ikke længere tages for givet. Der vil ske det for de unge, at repertoiret af stiltræk vil blive udvidet til at omfatte sprogblending og kodeskit, sådan som vi allerede nu klart ser det i Nuuk med et kompliceret spil mellem grønlandsk og dansk. For Danmark er det mest sandsynlige, at unge danskere vil kunne spille på forskellige former for engelsk som en udvidelse af repertoiret af signaler. For indvandrerne er det sandsynligst, at de vil kunne spille med de sprog, de kender til.

Men fortolkningen af disse signaler vil givetvis give anledning til problemer, for vi har mistet den mulighed, vi havde, for endimensionalt at tolke. Måske er det en fordel. Rutinen er et tilbagelagt stadium i så mange andre sammenhænge, og vi begræder det ikke. Risikoen for misforståelser bliver større, men det bliver muligheden for forståelse måske også.

274 • KØBENHAVNSK SOCIOLOGVISTIK

Litteratur

Gregersen og Pedersen (eds.) 1991: *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*, Institut for Dansk Dialektforsknings publikationer, Serie A, nr. 3, Kbh.: C.A. Reitzel.

Gregersen, Frans og Pedersen, Inge Lise 1991: Copenhagen as a speech community, Kotsinas og Berge (utg.): *Storstadsspråk och storstadskultur i Norden*. Meddelanden från Institutionen for nordiska språk vid Stockholms Universitet 34, Stockholm, 57–69.

Kilde: *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* 3, 1995, 169–171

Navneindeks

- Aarestrup, E. 70
 Adger, C.T. 162
 Aitchison, J. 132
 Albris, J. 170, 172–173, 199, 212,
 219–221, 224, 242–243
 Albury, R. 33
 Althusser, L. 33
 Andersen, B. 227
 Andersen, D. 18
 Andersen, E.S. 212
 Andersen, H. 105
 Andersen, J.E. 26, 116
 Andersen, P. 35, 108–109, 169
 Andersen, V. 97
 Anderson, B. 92
 Andersson, H. 21
 Andrew, J. 261
 Arnold, J. 237
 Askedal, J.O. 22
- Bachelard, G. 33
 Bakhtin, M. 80, 118
 Bally, C. 103
 Basbøll, H. 134–136
 Beaudichon, J. 147
 Bee, H.L. 148
 Bell, A. 213
 Berg Sørensen, T. 116
 Bernstein, B. 81, 115, 138, 142, 148–
 149, 151–152, 160, 162, 192, 194,
 253–254, 256, 268
 Bjarnhof, K. 14
 Bjerrum, A. 109
 Bjerrum, H. 253
 Bjørnvig, T. 66
- Bleses, D. 134–135
 Bloom, L. 152
 Blount, B.G. 149
 Boas, F. 256
 Bogart, H. 57
 Bolvig, R. 29
 Bopp, F. 33, 35–36, 38, 168
 Bower, A. 236
 Brandis, W. 138, 143
 Brandt, P.Aa. 118
 Brecht, B. 170
 Briggs, C.L. 116
 Brink, L. 207–208, 226–227, 230–231,
 233, 237, 242, 245
 Bronckart, J.P. 138, 146
 Brugman, K. 37
 Brücke, F. 38
 Brøndum-Nielsen, J. 42, 104–105, 109
 Bull, T. 270
 Busch, A. 65
 Butters, R. 180
 Böhler, M. 96
- Caine, M. 264
 Cameron, D. 213
 Canguilhem, G. 33
 Cazden, C. 115, 142
 Cedergren, H. 237–239, 245
 Cervantes, M. 68
 Chambers, J.K. 231–232, 234
 Chomsky, N. 82, 86, 98, 107–108,
 123, 133, 161, 169, 189
 Christie, F. 81
 Clark, K. 118
 Coates, J. 213

276 • NAVNEINDEKS

Collinge, N.E. 41
 Conrad, F. 41, 77
 Coupland, N. 239
 Cukor, G. 261

Danielsen, Ø. 18
 Descartes, R. 78
 Diderichsen, P. 14, 108–110, 135
 Dik, S. 79, 86, 116
 Disney, W. 57
 Dillmann, F.-X. 27
 Dreier, F. 185–190

Ebbesen, N. 101
 Eckert, P. 226–227, 237
 Ege, N. 130
 Elbro, C. 17
 Elmfeldt, J. 58
 Elster, J. 50
 Engels, F. 92, 191–193
 Engelsted, N. 121
 Erichsen, B. 13
 Erickson, F.D. 155

Fehr, B.J. 84
 Fell, C. 27
 Figueroa, E. 79
 Fischer-Dieskau, D. 65
 Fischer-Jørgensen, E. 42
 Fjeld, R.V. 17
 Flavell, J.H. 146
 Fodor, J. 123
 Foucault, M. 94, 97
 Fowler, J. 237–239
 Frandsen, J.N. 209
 Furth, H.G. 144–145

Gauchat, L. 237
 Geertz, C. 126
 Gellner, E. 92

Godel, R. 131
 Goethe, J.W. 69
 Goldman-Eisler, F. 82
 Goody, J. 122
 Gordon, E. 238
 Gouldner, A.W. 125
 Gregersen, F. 35, 40–41, 49, 77, 100,
 107, 125, 169–170, 173, 211–212,
 218, 222, 224, 272
 Grimm, J. 33–37, 39, 168
 Gumperz, J. 217–218

Haastrup, N. 43
 Habermas, J. 89–90, 165
 Hagtvedt, B.E. 16
 Hald, K. 103
 Halle, M. 133
 Halliday, M.A.K. 149, 160, 254, 256–
 257, 268
 Hammerich, L.L. 109
 Hammerich, M. 185
 Hansen, Aa. 14, 1004
 Hansen, A.B. 238
 Hansen, E. 39, 108
 Hansen, K.-M.G. 100
 Harms Larsen, P. 116
 Harris, Z.S. 161
 Harrison, R. 261
 Hasan, R. 87, 149–150, 160, 162,
 256–257, 268
 Hastrup, K. 81
 Hauge, H. 68
 Hawkins, P.R. 114–115, 152
 Heegaard, J. 235, 246–247
 Hegel, G.W.F. 78
 Heiberg, J.L. 185–187
 Heiberg, S. 26–27
 Heintel, E. 96
 Heltoft, L. 108
 Hellesen, J.K. 200

- Henderson, D. 138, 148–149
 Henningsen, P. 14
 Henriksen, Aa. 68
 Hepburn, A. 261
 Herder, J.G. 94–96, 99, 183–184
 Hermann, E. 237
 Hermann, J. 125, 138, 169, 193, 252
 Hertzberg, F. 16
 Herzog, M. 225
 Hess, R.D. 148
 Hjelmslev, L. 33, 36–39, 49, 51, 103, 106, 110, 130, 135,
 Hjorth, P.L. 207
 Hobsbawm, E. 92
 Hockett, C.F. 231
 Holmberg, H. 125, 172, 176, 199, 205, 219–220, 224, 243
 Holquist, M. 118
 Horvath, B. 176
 Hoyle, S.M. 162
 Humboldt, W. 74–75, 80, 96–98, 106, 118
 Houston, S.H. 139
 Hudson, R.A. 225
 Hvidbjerg, E. 202
 Hvilshøj, U. 235, 246–247
 Hymes, D. 161, 168
 Høysgaard, J. 40
 Ibsen, H. 58, 65
 Ihre, J. 130
 Inhelder, B. 145
 Jacobsen, H.G. 23, 39
 Jacobsen, L. 103–105
 Jarvie, I.C. 126
 Jarvis, P.E. 146
 Jensen, A. 197
 Jensen, J. 211, 224
 Jensen, S. 202
 Jersild, J.O. 13
 Jespersen, O. 188
 Johansen, H.C. 199, 202
 Joos, M. 211
 Joseph, J. E. 14
 Joyce, J. 69
 Jørgensen, J.N. 237–238, 242–244
 Kerswill, P. 246
 Kierkegaard, S. 33, 109
 Kjærgaard, T. 42
 Klein, W. 39
 Kleinschmidt, S. 40
 Knudsen, A. 92–94, 97, 99, 111
 Koerner, K. 168
 Kohlberg, L. 147
 Kolakowski, L. 90
 Kotsinas, U.-B. 231–232
 Kremer, G. 65
 Kristiansen, T. 100, 208, 210–211, 231–232
 Kristjansen, N. 123
 Kuhn, T.S. 41, 76–78, 168
 Køppe, S. 48–49, 54
 Labov, W. 75, 82, 108, 124, 126, 139, 141, 144, 146, 151, 160, 162, 169–170, 173, 206, 209, 212–217, 222, 225, 229–233, 235–240, 243, 245, 253–256, 267, 271
 Ladegaard, H.J. 100
 Lambert, W.E. 143
 Larsen, M.B. 202, 252–253, 257–258
 Larsen, S.F. 123
 Lass, R. 41
 Leibniz, G.W. 185
 Lennep, J.D. van 131
 Lévi-Strauss, C. 78
 Levin, I. 185
 Linné, C. 74

278 • NAVNEINDEKS

- Lund, J. 207–208, 226–227, 230–231, 233, 237, 242–243, 245, 254
 Luria, A.R. 123, 138, 146
 Løgstrup, K.E. 19f
 Lyngby, K.J. 42, 104–105, 184
 Løj, M. 26, 252
- Macaulay, R. 232, 241
 MacDonald, J. 238
 MacLagan, M.A. 238
 Madvig J.N. 185, 187, 189
 Markova, I. 78
 Marr, N.Ja. 122
 Matejka, L. 118
 Marx, K. 33, 80, 92, 121–122, 186, 191–193
 Mead, W.R. 202
 Mees, I. 238, 245
 Merton, R.K. 78
 Mey, J. 138
 Michnik, A. 89–90
 Mickiewicz, A. 90
 Miller, S.A. 146
 Milroy, J. 163, 170, 225
 Milroy, L. 163, 170, 207, 217, 225–226
 Montesquieu, C. 27
 Mortensen, E. 27
 Mortensen, K.P. 48, 66
 Mortensen, M. 238, 242, 244
 Murray, S.O. 78
 Møller, E. 174, 199, 210–212, 224, 235–237, 246–247, 258
- Neuland, E. 125
 Nielsen, B.J. 208
 Nielsen, C. 66
 Nielsen, K.M. 104
 Nordberg, B. 232
 Norrby, C. 232
 Nyberg, M. 208
- Olesen, B. 202
 Olsen, A. 199
 Osthoff, H. 37
- Parret, H. 107
 Paul, H. 75
 Paunonen, H. 237, 245–246
 Pavlov, I.P. 146
 Pedersen, C. 43, 101
 Pedersen, H. 34, 36–39, 168
 Pedersen, I.L. 42, 170, 172, 177, 199, 202, 210–211, 218, 224, 272
 Pedersen, K.M. 208, 210
 Peng, F. 237, 245
 Péretz-Juillard, C. 238
 Petersen, N.M. 41, 101, 104–105, 183, 185–186, 190
 Phillips, S.U. 149
 Piaget, J. 120, 140–141, 144, 146–147
 Piil, M. 13
 Platon 57
 Pomerantz, A. 84
 Popper, K.R. 50
 Poulsen, I. 116
 Pullum, G.K. 85
- Rakhmaninoff, S.V. 65
 Rask, R. 28, 33–42, 44–45, 101, 130–131, 136, 168, 185–186, 188, 190
 Renfrew, C. 49
 Rifbjerg, K. 252
 Rischel, J. 133
 Rilke, R.M. 66
 Robins, R.H. 36
 Rosenkjær, M. 193
 Rubin, M. 199, 202
 Rygvold, A. 17
 Røyneland, U. 232
- Sandersen, V. 98

- Sandøy, H. 209
 Sankoff, G. 170, 225
 Sapir, 146, 151, 155, 161, 263
 Saussure, F. 54, 60, 106, 118, 131–133, 136, 161, 168, 185, 192
 Simonsen, N. 29
 Schatz, H.F. 197
 Scherer, W. 38
 Scherrer, J.-L. 27
 Scheuer, J. 164, 224
 Schiødte, J.C. 77
 Schousboe, K. 42
 Scribner, S. 121–122
 Seligman, R. 143
 Shaw, G.B. 261–262
 Shakespeare, W. 69
 Shelton, J. 146
 Shipman, V.C. 148
 Sinclair, H. 144–145
 Skautrup, P. 16, 40, 44, 101–106, 196–199, 202
 Slobin, D.I. 151–152
 Smidt, C.M. 202
 Spang-Hanssen, E. 50
 Sperber, D. 116–117
 Steensig, H. 116
 Steenstrup, J. 77
 Stenner, P. 189
 Strindberg, A. 58, 65
 Stähle, B. 228
 Sweet, H. 262
 Sønderby, K. 265
 Søndergaard, Søren 138
 Sørensen, C. 92

 Theilgaard, J. 255
 Thing, M. 184–185, 191
 Thomsen, V. 35–38, 105
 Thomsen, O.N. 199, 224, 257–258
 Thorsen P.K. 44, 104

 Titunik, I.R. 118
 Togeby, O. 100, 124
 Tolson, A. 125
 Trubetskoi, N.S. 51
 Trudgill, P. 236–237, 240–242
 Tucker, G.R. 143
 Tuxen, O. 200
 Tønnessen, F.E. 17–18

 Ulbæk, I. 122

 Vachter = Wachter, I.G. 131
 Van de Velde, H. 238
 Vannebo, K.I.
 Vasström, A. 202, 205
 Vejleskov, H. 54
 Vendryes, J.
 Verner, K. 40, 44, 105
 Vikner, S. 269
 Vikør, L. 14
 Vinterberg, T. 57
 Volosjinoff [Voloshinov], V.N. 80, 81, 118–120, 123
 Voss, C.F. 130
 Vossius, G.J. 131
 Vygotsky, L.S. 120–124, 126, 147, 189

 Walløe, L. 50
 Walters, J. 264
 Watt, I. 122
 Weinreich, M. 184–185
 Weinreich, U. 139, 184, 225
 Wertsch, J.W. 118, 123–124
 Whitney, W.D. 131
 Whorf, B.L. 151, 263
 Wille, N.E. 252
 Williams, F. 144
 Willis, P.E. 125
 Wilson, David 27
 Wilson, Deirdre 116–117

280 • NAVNEINDEKS

Wimmer, L.F.A. 104

Zimiles, H. 140–141

Østergaard, U. 92–93

